Национална и универзитетска библиотека
"Св. Климент Охридски" - Скопје

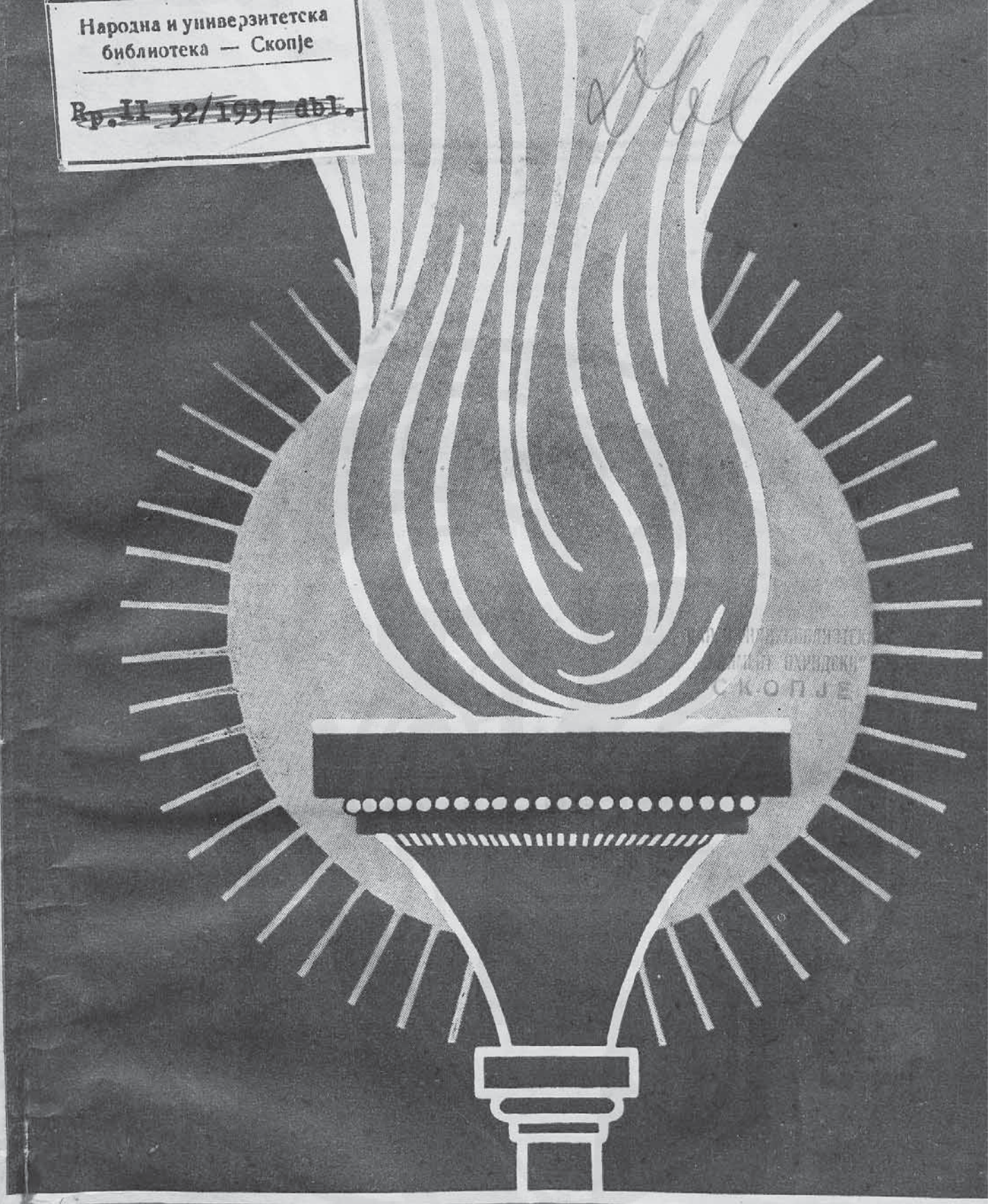
PC II 32/1937

12009001509

COBISS.O

Народна и универзитетска
библиотека — Скопје

Бр. II 32/1937 абл.

Година I
број 1

ЛУЧ

1-VI-
Ск

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Digitalna biblioteka na Makedonija - Народна и универзитетска библиотека - Скопје

САДРЖАЈ

1 Из уредништва

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

2 Значај Вардарске бановине за Југославију и југословенство . . . . . Д-р Б. Арсић

6 Потреба за реформом нашег монополског законодавства . . . . . Б. Благојевић

13 Рад и законитост у фискалним односима . М. Саневић

16. Социјалне формације у Повардарју . . . Д-р Б. Арсић

22 Охрид као књижевно жариште . . . . . Ђ. Ј. Киселиновић

КЊИЖЕВНОСТ

26 Сердар . . . . . Глигор Ставридис (Прличе)

39 Народне приче из Охрида . . . . . Скупио Ђ. Ј. Киселиновић

ПРЕГЛЕД

42 Прилози за филозофију и етнопсихологију. Св. 3. **„Етнопсихолошки моменти локалног акцента јужносрбијанске уметности"** од д-р Д. Недељковића (Ђ. Ј. Киселиновић). Винко Витезица: **„Антологија народне поезије"** (Ђ. Ј. К.). Бугле: **„Биланс савремене француске социологије"** (д-р Б. Арсић). Леон Жуо: **„Главни раднички савез (С.Д.Т.) оно што је — оно што жели"** (д-р Ђ. Шоптрајановић). **Двадесетпетогодишњица ослобођења Јужне Србије** (Ђ. Ј.К.). **Уметнички преглед. Музички преглед** (Кроничар). **Позоришни преглед: „Нагазио човек" од В. Илића** (Б. И. Благојевић).

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

НАУЧНА БИБЛИОТЕКА
„КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"
СКОПЈЕ

ЛУЧ

МЕСЕЧНИ ЧАСОПИС ЗА КУЛТУРНА, ЕКОНОМСКА И СОЦИЈАЛНА ПИТАЊА

ГОД. I 1 ЈУНА 1937 ГОД., СКОПЉЕ БРОЈ 1

РС II 32/1937

Из уредништва

1509/09

Без рекламе, скромно и са малим средствима почињемо издавање овог часописа. Тежња нам је да кроз редове његове пружимо много материјала и могућности да се тачније и боље упозна наш човек, његова судбина, социјални и економски услови његовог живота, његов начин мишљења и осећања. Сем тога, сматрамо као своју дужност да око овог часописа окупимо све интелектуалце са Југа, који ће искреним речима развијати код нашег народа дубоко и трајно осећање солидарности, социјалне свести и вољу за активност у свима доменима, културне, економске и социјалне делатности. Настојаћемо на томе да третирањем питања из области моралног, економског и опште социјалног живота, пробудимо енергију нашег народа и оспособимо га за потхвате и активности ради отклањања свих тешкоћа пред којима се налазимо у овом времену, које је несумњиво једно од најзначајнијих у историји света. Колико и како ћемо у томе успети, зависиће од разумевања и помоћи, коју ће нам пружити наши интелектуалци, а исто тако и од оних који ће се са вољом претплатити и примати часопис.

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Расправе и чланци

ЗНАЧАЈ ВАРДАРСКЕ БАНОВИНЕ ЗА ЈУГОСЛАВИЈУ И ЈУГОСЛОВЕНСТВО

Проучавање области вардарске бановине постепено постаје извор, средиште и основа свима југословенским националним студијама. Са југословенског националног гледишта ово је од велике користи, а са опште словенског становишта оно је од неоцењиве вредности. Поред тога, за све балканске народе оно је од нарочитог значаја.

Овакав значај вардарске бановине на првом месту долази од географског положаја који она заузима на Балканском Полуострву. Положај који је био судбоносан за све велике епохе словенских држава на Балкану, положај који ће бити неминовно судбоносан и за данашњу Југославију. Затим, у важности и далекосежности историских догађаја који су се у њој одигравали почев од античког доба, византиске епохе, примања хришћанства, Самуиловог царства, оснивања југословенске и словенске писмености и културе, богумилства, епохе Немањића, ропства под Турцима, ширења ислама, бекташтва, миграционих струјања, до борбе за духовно и црквено ослобођење, борбе за национално ослобођење и уједињење. И напослетку, у психолошким, социолошким и економским особеностима њеног становништва, чији је угицај био неоспоран на формирање југословенског и балканског менталитета, народне психе, поезије, музике и уметности уопште.

Значај географског положаја вардарске бановине најбоље је до сада уочио и научно обрадио Јован Цвијић. Постављене основе од стране овог нашег великог научењака потребно је детаљно обрадити и надопунити. У томе је правцу до сада мало урађено, иако је по своме географском положају вардарска бановина добила још веће значење у Југославији него раније у Отоманској Империји, јер се она данас граничи са Бугарском, Грчком и Албанијом, а по својим традицијама врло је блиска Турској и Румунији. Овај њен положај омогућава јој првокласну политичку и економску улогу.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Вардарска бановина је претежно планинска земља. У њој преовлађују средње планине, које претстављају високе платформе, са којих се уздижу поједини врхови ако су млађег порекла, а широка и плећата брда ако су старијег датума. Виши делови планина махом су били под глечерима у доба глацијације. Последица тога је што се данас налазе на највишим планинама морене обрасле травама и врло погодне за сточарство. Поред тога, ова бановина претставља још једну нарочиту морфолошку особеност, планински венци заграђују простране парцеле плодног земљишта и чине многобројне котлине. Ове су котлине најчешће испресецане речним долинама и богате су у текућицама. Речне долине најчешће везују по неколико котлина и чине их лако приступачним. Ниске преседлине и планински превоји омогућавају успостављање уздужних и попречних комуникационих веза и онамо где нема долина. Све ово чини бановину лако приступачном у свима правцима. Према саставу плодног земљишта, климатским особеностима и квалитету радне снаге, по овим је котлинама извршена природна подела култура: тетовска котлина највише производи пшеницу, дуван и пасуљ; Пореч највише производи воће; охридско-преспанске котлине цереалије и воће итд. Вардарска бановина обилује текућицама од којих су неке велике реке као Вардар, Дрим итд. Текућице јој омогућавају природну и вештачку иригацију земљишта, која је у неким котлинама (тетовска) савршено изведена. Поред тога, реке својим многобројним падовима нуде неизмерну електричну енергију.

Поред малих планинских језера, глечереког порекла, природа је дала вардарској бановини три велика језера: Охридско, Преспанско и Дојранско. Ова три језера, са осталим језерима Македоније, чине једну велику језерску групу, једину у Европи када се пође од глацијалних језера северних земаља. Сва су ова три језера слатководна, врло пространа, дубока и богата рибом, отуда је и њихов велики значај за привреду бановине. Њихово свестрано проучавање донело би поред многих научних истина и бројне практичне користи.

У климатском погледу вардарска је бановина врло компликована област. У њој се сусреће више климатских утицаја: егејски, средње-европски и јадрански. Утицај егејске климе се осећа све до моравско-вардарске вододелнице, али у пуном своме дејству ова се клима осећа у Повардарју јужно од Велеса. Ова околност чини да у овим пределима успевају такве културе које у осталим областима Југославије не могу успевати, а то су: мак, памук, нард, кикирики, кафа, анасон, сусам, дуван, рано воће и поврће итд. Ова предност вардарске бановине, када би се рационално искористила у светлости модерне пољопривредне науке, била би од неоцењиве ко-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

ристи не само за њено становништво него и за народну привреду уопште, с обзиром на ретке сировине које се могу овде производити. Средње-европска клима влада у пределима Косова, северно од Качаника и Ристовца. У овим пределима преовлађује зелено земљиште: велики шумски комплекси храстове и букове шуме, бујне паше и ливаде, пространа поља са житима и све врсте средње-европског воћа. Јадранска клима надире из Скадра долином Црног Дрима. Она обилним атмосферским талогом још више потенцира и иначе развијену вегетацију у овим крајевима. Али када се уопште узме, клима вардарске бановине није толико зависна од географске ширине колико од распореда појединих рељефа, те у овоме погледу она чини једну особеност која дозвољава да на њеном тлу успевају суптропске биљке, као и оне које расту после 70 географске ширине. Вардарска бановина је врло богата област рудама. У овоме погледу она заузима једно од првих места у Еврори, а долази на прво место у Југославији. Експлотација рудног блага, која датира у овим крајевима још из римских времена, изгледа да ће у скоријој будућнотти заузети невероватне сразмере и створити од наше бановине првокласну рударску област.

Напослетку, природне особености вардарске бановине чине од ње првокласну туристичку област са врло ружичастим перспективама и у овоме погледу.

Области вардарске бановине у словенској и југословенској политичкој и културној историји заузимају такође прво место. Најмаркантнији историјски моменти одиграли су се овде. Проналазак словенске азбуке, превод Светог писма на језик македонских Словена, ширење хришћанства, почеци словенске културе са Св. Климентом и Св. Наумом су од општег словенског значаја. Самуилово царство са изразито југословенском тенденцијом је у исто време и прва југословенска политичка формација ширег карактера, уздигнута изнад племенских интереса појединих кнезова. Њен је значај такође у тежњи да се еманципује од византијских политичкаx форми и да створи оригиналну југословенску политичку мисао и домаћу културу. Култура која ће нешто касније манифествовати народну душу кроз богумилство. После овог сјајног периода настаје још сјајнија епоха Немањића, чија се стваралачка делатност још и данас опажа у многобројним културним споменицама по свима областима вардарске бановине, а политичка се мисао најбоље манифестује у државничком генију Цара Душана. Епохални догађаји на Косову, сеоба народа под Турцима такође су везане за нашу бановину. Бекташтво као напредни покрет међу муслиманима, врло сличан данашњем слободном зидарству, такође је своју снагу црпило у овим областима. Покрет за духовни препород и црквену еманципацију у другој половини деветнаестог века овде се рађа

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

и одавде се шири по осталим областима Балканског Полуострва. И напослетку, борба за национално ослобођење овде најдуже траје. У њој учествује целокупно хришћанско становништво, са ретком истрајношћу и са јединственим хероизмом у новијој историји балканских народа.

Још у античко доба вардарска бановина је служила као посредничка област у промету добара између Истока и Запада пошто је припадала сфери медитеранских области. Познато је да су медитеранске области, све до проналаска Америке, заузимале прво место у међународној трговини. Скоро до истог времена оне су имале и водећу улогу у културном животу ондашњег цивилизованог света. Високе културе које су се развијале у овим областима: египатска, келтска, феничанска, јелинска, латинска, византијска и арапска створиле су код становништва префињени укус и високе културне потребе. Трговина која увек повлачи за собом непрестани контакт нација и међусобни културни утицај, учинила је да су области вардарске бановине, са областима Тракије, Јужне Македоније и Далмације још у античко доба живели вишим културним животом од осталих области Балканског Полуострва. Када су Словени населили ове крајеве, они су наишли на велике градове, са развијеном трговином и израђеним градским животом. Контакт који је настао између дошљака и староседелаца временом их је амалгамисао у једну нарочиту културу са византијском формом, али са балканском стварношћу. Словени су примили од Византинаца, који су онда господарили овим крајевима, политичко уређење, хришћанство и социјално уређање само по форми, док је садржина и даље остала словенска, са словенском психологијом и словенским начином живота који је био најбоље изражен у задругама, демократизму и племенском уређењу. Државни облици, феудализам, ауторитативни режим итд. били су накалемљени из Византије на словенско тло, али они нису могли ући у душу народа нити се с њиме сродити. Зато је југословенски народ и надживео све државне облике, властелу и вишевековно ропство, а да није посрнуо, јер је његов колективни живот у задругама, хришћанству и племенском уређењу и даље остао неокрњен, а променили су се само спољни облици у друштвеном животу, који су иначе били створени према туђем узору. Појам племенско националне државе код Југословена се први пут јавља тек почетком деветнаесетог века и то нису више носиоци овога појма области вардарске бановине него Шумадија; преко Шумадије он се доцније шири у Грчку, Хрватску и Бугарску. Области вардарске бановине према овоме појму остају импермеабилне, јер се код њих стара традиција о југословенској стварности, без обзира на државну форму (племенску или тоталитарну) и надаље задржала, те уколико је било скретања са ове основне линије, она су била, више

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

мање, временска и појединачна, без стварне подлоге у народу. Зато се данас вардарска бановина појављује као најчистији носилац суштине југословенске мисли и стварности.

Вардарска бановина још од примања хришћанства постаје носилац југословенске културе. Писменост, уметност, музика, архитектура итд. створене су и развијале су се овде. По форми у многим случајевима са доста страних примеса, али у суштини оригинални и национални, кроз које се најбоље манифестује југословенски стваралачхи гениje још из првих времена. Народна музика, мелодије, игре, ношња и обичаји су скуп вековне мудрости, патње и радости, дубоко морални и етички солидно изграђени. Они компликују свакидашњи живот и пружају богату грађу за психолошка и социолошка проучавања народне душе и југословенске колективне стварности.

Ове богате области, са радним и мудрим народом коме је најважнија одлика рад, скромност, моралност и стваралаштво, чекају да поново заузму оно место у нашој држави које им је намењено географским приликама, природним богаством, историјском прошлошћу и садашњом стварношћу.

Dr. **Борисав Арсић**

ПОТРЕБА ЗА РЕФОРМОМ НАШЕГ МОНОПОЛСКОГ ЗАКОНОДАВСТВА

— Која грана наше правне политике највише интересује Југ. — Потреба реформе монополског система у производњи и продаји дувана и других индустриских биљака. — Правни и економски положај произвођача. — Повећавање круга произвођача. — Правци у којима треба да се креће рaформа нашег монополског система ако се жели побољшање положаја произвођача.

Никоја друга грана наше правне политике не интересује становништво Повардарја у већој мери него што је случај са нашим привредним законодавством, нарочито оним које треба да регулише производњу и начин манипулације дувана, опиума, памука и других индустриских биљака, које стицајем географских и климатских услова успевају у овом делу наше државе. Вардарска бановина заузима у погледу количине производње ових племенитих биљака прво место у Југославији, јер је та количина управо огромна, што значи да је она од пресудног значаја по нашу народну привреду и државне интересе.

Дуван и мак — две биљке које за велики део становништва вардарске бановине значе хлеб и живот; две биљке

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

које том становништву треба да обезбеде животну егзистенцију и напредак, а држави велике приходе, — дуван и мак прете да економски потпуно исцрпу произвођаче, ако се на време не донесе напредније законодавство које би регулисало како сами начин производње, тако и правни положај произвођача. Упоредо с тим, треба да иде и практични рад на многим реформама нашег монополског система, реформама преко потребним.

*

Правни и економски положај произвођача ових индустриских биљака није досада био предмет дубљих проучавања. Док је економска ситуација у свету и код нас била таква да је произвођач добивеним новцем могао да подмирује своје животне потребе, његов положај је сматран као прилично уносан и регулисан. Али настала је економска криза, пад цена аграрних производа и високи дијапазон између цена аграрних и индустриских производа, и многи произвођачи дувана, мака и других индустриских биљака — којима је њихова производња било једино занимање — нашли су се у једном тешком положају. Производња дувана на пример, вршила се и даље као пре, под истим условима. Државни монопол, једнни купац произведеног дувана, подизао је велике модерне магацине за смештај откупљеног дувана и радионице за његову прераду, али се није ништа урадило да се у местима најразвијеније производње подигну специјалне просторије за сушење нанизаног дувана, чиме би се побољшао квалитет још неоткупљеног дувана и тиме повећала откупна цена. Приликом класификације дувана узима се још увек у обзир квалитет донетог дувана, не водећи рачуна о условима под којима је произведен. Начин откупа и процене остао је исти, с том разликом што су сада откупне цене много ниже него раније. *Дакле, под промењеним економским приликама услови производње остали су исти,* што претставља парадоксално стање, а произвођаче доводи у безизлазну ситуацију.

Какав је у ствари правни и економски положај произвођача дувана?[1]) Пре него што дефинишемо њихов положај потребно је да истакнемо следеће: а) произвођач дувана може бити само онај који за производњу дувана добије дозволу од стране државе, односно њених монополских органа; б) произвођач сме да произведе само ону количину дувана колико му је од стране монопола одређено; в) произвођач мора продати сав произведени дуван државном монополу по цени коју држава једнострано одређује; г) за противну радњу произвођач бива оквалификован као кријумчар и строго кажњаван. То су прописани услови под којима произвођач има

---

[1]) Узимамо у почетку само положај произвођача дувана јер је он најкарактеристичнији.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

да производи дуван. Правничком анализом и тумачењем ових услова долази се у погледу одређивања правног положаја произвођача дувана до тог резултата, да између државе и произвођача постоји једно нарочито уговорно стање. Услови тога стања су унапред регулисони законима и уредбама, према томе уговор између државе и произвођача је једна нарочита врста уговора, тако-звани *Уговор-тип*, који је исти у свима конкретним случајевима.

Право производње дувана, према постојећим законима, припада држави која, будући у фактичкој немогућности да сама, у сопственој режији производи дуван, делегира под наведеним условима своје право производње на приватна лица. Драговољним примањем свих једнострано прописаних услова приватно лице — произвођач ступа у уговорно стање. То је нарочито уговорно стање које се у многоме разликује од осталих врсти уговора, због чега сматрамо да је то специјални уговор, sui generis, више јавноправног карактера. Тиме је произвођач истина везан за државни монопол и његове услове производње, али зато он задржава право организовања у професионалне организације и задруге и право да захтева побољшање свога правног и економског положаја.

Тешко економско стање произвођача дувана потиче углавном због нерационалности у самој производњи, због самог система производње као и услед претерано ниских откупних цена.

Производњом дувана бави се у вардарској бановини добар део становништва. Раније махом земљорадници, којима производња дувана није било искључиво занимање већ узгредно, поред гајења зрнастих биљака. Само малом броју сељака, чија су земљишта била непогодна за друге културе или испошћена, производња дувана је постало главно и скоро једино занимање, као што је то чест случај са брдским Арнаутима. Данас је честа појава да производњи дувана прибегавају и грађани, обично занатлије којима њихови занати не могу више да осигурају животну егзистенцију. Поред њих, производњом дувана баве се и још неки градски елементи и то из чисто шпекулативних циљева. Ови су обично добро ситуирани, махом трговци са добрим капиталом који узимају у закуп земљишта, производе дуван и тиме смањују могућност онима који се од производње дувана исхрањују да произведу већу количину. Изузимајући ову последњу категорију произвођача, остало градско становништво или узима под закуп туђа земљишта на којима производи дуван, или као обична радна снага ради за туђ рачун под мизерним надницама. Постоји још један систем производње од стране оних који немају земље — *најоличарски систем*. Такви произвођачи без сопствене земље, звани *јариције*,[2]) обично склапају са

2) Јариција је на турском језику синоним сиромаха, пролетера.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

сопственицима земље погодбу о производњи дувана на њиховом земљишту, под следећим условима: јариција је дужан да сноси сав рад око производње дувана, сем орања. Сопственик земљишта дужан је да исхрањује јарицију за време производње, а добивена сума од монопола дели се напола између власника земљишта и јариције.

Стално повећавање круга произвођача најсигурнији је знак да индустриске биљке, дуван на првом месту, постају важно сретство за осигуравање животне егзистенције многима који у своме ранијем занимању не могу доћи до зарада. Тиме дуванско питање добија шири, социјални значај, оно постаје колико привредни толико и социјални проблем. Питање је како омогућити свима интересентима, који није мало, производњу дувана? Територија вардарске бановине на пример, по свом географском и климатском положају претставља огромно поље за производњу дувана, поље које све не може бити искоришћено углавном ради тога, што се у току једне године сме засадити само онолико дувана колико пропише монопол. Ову границу дуванске производње државни монопол одређује с обзиром на могућност потрошње, унутрашње и спољне, да би се избегло нагомилавање непотрошеног дувана као што је био случај пре 10—15 година. Ова мера била је предмет жустре борбе и полемике између тек основаних задруга произвођача дувана и монополске управе. Аргументи и једне и друге стране сводиле су се, свака са супротним мишљењем, на питање оправданости и корисности постојања монопола и на питање слободне производње дувана.

*

Ми желимо да овај проблем посматрамо потпуно објективно, онако како би заиста могли допринети његовом правилном решавању. Због тога не можемо потпуно стати на гледиште произвођача дувана, односно њихових задруга који су захтевали укидање монопола и слободну производњу и продају монополисаних производа, али смо далеко и од тога да до крајних конзеквенца прихватимо мишљења монополских стручњака о корисности заведеног система. Са мало више смисла за стварност протести од стране дуванских задруга били би много блажи. Јер слободна производња и продаја дувана у данашњим приликама не може дати боље резултате. Створиће се на првом месту нагомилавање произведеног дувана, квантитет дувана развио би се на рачун квалитета, повећана понуда учинила би да цене не буду веће од данашњих монополских, а многи трговци и шпекуланти искористиће једини нестанак монопола, као што је бивао случај са опијумом. Због свега тога, питање опстанка монопола за нас је ван дискусије. Још и више, дуванско питање као економски и социјални проблем не сме бити решавано против и мимо

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

монопола. Напротив, сами монопол са својим богатим искуством који му је досадашњи систем и рад пружио, могао би дати најсолидније сугестије за модификацију монополских закона, која је апсолутно неопходна. Циљ монопола је да држави осигура један сталан извор прихода и то је чињеница са којом треба увек рачунати приликом дискусија о монополском и дуванском питању. Дакле, ни слободна производња дувана, ни укидање монопола, али ни даље продужавање старог система, већ хармонична сарадња између државног монопола и произвођача, односно њихових задруга. Та неопходна сарадња мора имати за циљ: *хитно побољшање тешког положаја произвођача.*

Детаљним проучавањем овог проблема помоћи произвођачима дувана долази се до закључка да се рад око тога мора кретати у три правца: *1 — побољшање услова производње; 2 — повећање откупних цена и 3 — осигурање произвођача.* Позабавићемо се опширније свахом од ових трију компонената правилно схваћене помоћи произвођачу.

1 — побољшање услова производње. Услови под којима се производе индустриске биљке код нас, дуван на првом месту, заиста су тешки. Произвођачи се углавном ослањају на своје искуство и традиције у производњи дувана, до њега не могу да допру најновији научни резултатн у овом погледу. Произвођач производи дуван врло примитивно; дуван се обере и наниже па се обеси по кућним зидовима споља и изложи како претераној суши тако и влази, прљавштини и прашини, те већ приликом сушења дуван изгуби много у своме квалитету. Резултат овога је нижа класификација дувана и мања откупна цена! Произвођач је у немогућности да сам побољша услове за производњу. Треба само завирити у куће тих произвођача и испитати њихово економско стање па ће се доћи до поразних резултата. У овом погледу хитно је потребно да држава и њен монопол предузму потребне мере. На првом месту треба подићи модерне сушионице, чиме би се сачувао добар квалитет дувана. У центрима дуванске производње потребни су и *дувански институти* који би се бавили рационализацијом производње и стручним просвећивањем произвођача. У финансирању свега овога неправедно је тражити и учешће произвођача, јер они уопште нису у стању да то издрже.

Потребно је дозволити произвођачима и већу количину производње. То се у прво време може учинити и без повећања општег контингента ако се само води рачуна о томе да се производња дозвољава само онима којима је то заиста потребно и елиминишу из производње они који производе једино у циљу увећања својих и онако великих прихода. Тиме би се, верујемо, донекле ублажила социјална страна овог проблема.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

2 — Повећање откупних цена. Питање откупних цена дувана и осталих индустриских биљака претставља најболнију страну нашег монополског проблема. Откупне цене су катkада тако ниске да оне једва подмирују трошкове око производње. Нека нам буде дозвољено да изнесемо један пример са дуваном.[3]) Један хектар земље роди обично 700—900 килограма дувана. Узмимо средњу цифру, 800 килограма произведеног дувана на једном хектару, и просечну цену од 15 динара која се добија по килограму. Значи да принос дувана од једног хектара износи 12.000 динара. Овој добивеној суми одговарају следећи режиски трошкови око производње исте количане дувана:

Орање четири пута	динара	600
Садња дувана (за један хектар потребно је 50 надничара) рачунајући по 15 дин. надницу	„	750
Чишћење филиза (50 надница по 15 дин.)	„	750
Брање и низање (300 надница по 15 дин.)	„	4.500
Сортирање и паковање (200×15) . . .	„	3.000
Просечна кирија за 1 хектар	„	1.000
	Свега динара	10.600

Приход је дакле 12.000 динара а расход око 10.600 динара. Произвођачу остаје чистих око 1400 динара, од којих му се приликом исплате задржава добар део за порез и друге дажбине. Овакво стање не би смело даље да остане, јер је оно нездраво и несоцијално. Модификација законодавства у овом погледу треба да се креће линијом која би водила више рачуна о произвођачу него што је досада био случај. Произвођач је тај која ствара за државу један сигуран и уносан извор прихода. Праведност налаже да и он добије достојни еквиваленат за свој рад, тим пре што држава у том случају не губи, јер ове производе продаје по далеко већој цени.

С овим у вези морамо се укратко задржати на још једном питању које дубоко задире у интересе произвођача. Према данашњем стању нашег монополског законодавства, ако произвођач од лично произведеног дувана задржи макар један мали део за личну употребу бива строго кажњаван као крijумчар. У једном свом ранијем чланку имали смо прилике да се опширније позабавимо овим проблемом[4]) и том приликом покушали смо да докажемо како је ова мера неоснована са гледишта права и нецелисходна са гледишта економског. Једном малом законском реформом могуће је решити повољно ово питање на тај начин, што ће се одредити један минимум дувана који произвођач може задржати под извес-

---

3) Подаци су добивени од самих произвођача.

4) Крijумчарење дувана у светлости закона и права — „Скопски гласник“ од 20 марта 1937, бр. 459. стр. 2.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

ним условима. Или, што ће се сељаку произвођачу продавати по цени коштања извесна, оцет тачно утврђена количина дувана, под одређеним условима (као на пример под условом личне употребе, строге забране продаје и поклона и тд.).

3 — Осигурање произвођача. Побољшање услова производње и повећање откупних цена монополских производа треба да буду праћени и осигурањем произвођача, ако се жели право његово подизање. Осигурање произвођача је социјална мера, она има за циљ да произвођача осигура од елементарних непогода који могу да му униште берву и приходе. У овом правцу већ се отпочело са радом, али је све то само зачетак онога што треба урадити. Пре извесног времена донета је Уредба о обавезном обезбеђењу усева и плодова од града у Вардарској бановини. На основу те Уредбе прописан је и Правилник за обавезно обезбеђење дувана од града. По њему, сваки садилац дувана у Вардарској бановини дужан је да обезбеди дуван противу града (чл. 1). Обезбеђује га на тај начин што у „фонд за обавезно обезбеђење усева" уплаћује по 2% од суме коју ће за дуван да прими од монопола, рачунајући да 100 струкова дувана дозволом одобрених за садњу дају просечно 1 кгр. дувана (чл. 13). Ову суму садилац је дужан да уплати најдаље до 15 јуна сваке године, у противном ће општина егзекутивним путем, без права жалбе, извршити наплату те суме. (чл. 16). Колико Уредба и Правилник претстављају у целини, као појава, напредак у решавању дуванског питања, ова два члана Правилника (13 и 16) у многоме отежавају положај произвођача. Произвођач, који сву своју радиност и понекад капитал уноси у производњу дувана да би га ставио на коришћење држави, мора сам да сноси све трошкове око осигурања. Те трошкове и издатке мора да учини у периоду „мртве" сезоне за произвођача, до 15 јуна; прети му се егзекутивном наплатом — бауком за произвођача и ситног сопственика. Наше је мишљење да држава, односно њен монопол треба да учествује бар са 50% у овим издацима око осигурања, јер је у производњи дувана и она заинтересована у истој мери као и произвођач. Овако, према Правилнику, произвођачи се остављају сами себи, они сами стварају фонд за обезбеђење. Надати се да ће све ово бити унеколико исправљено приликом дефинитивне модификације нашег монополског законодавства, модификација која се јавља као једна од најактуелнијих потреба привредног живота на југу наше државе.

Борислав Ив. Благојевић
докторанд права

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

РЕД И ЗАКОНИТОСТ У ФИСКАЛНИМ ОДНОСИМА

О законитости, специјално у фискалним питањима, у јавности је често било речи. Писало се и у начелу, и конкретно. Темат је увек актуелан и на дневном реду, јер свагда и свугда сусрећемо известан ред и правила о њему као и казнене санкције, предвиђене за његово прекршење. А то је сасвим разумљиво, јер би иначе настала општа поремећеност — хаос.

Повод за овај чланак дало ми је настрано схватање по овоме питању појединих лица с којима сам долазио у додир. Мислећи да овакво схватање није појединачно и ретко, сматрам да је потребно да га расветлим стручно, како са гледишта интереса појединаца, тако и са гледишта интереса заједнице. У питању је извршење одредаба фискалне природе.

Изванредне привредне и економске прилике изазивају често измене и допуне фискалних прописа. Те измене и допуне, признајемо, појединцу није лако пратити. Али све оно што се мора, не пита да ли се може, јер закон врши своје и својим казненим санкцијама нагони на његово извршење. А да ли је јевтиније упознати се с појединим одредбама путем казнене примене закона или добровољно, мислим да не треба доказивати. И поред тога многи кажу: „Пословни смо људи, не знамо законе и немамо времена да их читамо, па чак и лакше пролазимо кад их не знамо". Другим речима, људи пуштају нека иде како иде.

Сви ови и овакви разлози могу се примити све дотле, док не дође примена казнене санкције закона. Чим до тога дође, каже се: „Могли смо знати, имали смо времена да научимо и лакше би нам било да смо ово добровољно и благовремено научнли". Али да ли тиме можемо да ствар поправимо? — Не. Извршење закона обавезно је за свакога кога засеже, па је сато потребно да сваки обвезник прати све што њега у његов рад задире. Ново време захтева веће уношење личне иницијативе у своје послове и не сме се остати равнодушним према новинама које нам ново време доноси, јер, оставите ли да иде како иде, унапред сте осуђени на пропаст.

Тврђење пак ових људи да чак лакше пролазе кад прописе не знају, може бити основано на случајности. „Случајност" кажем зато, што је позната ствар да закон незнање не извињава. Истина, има случајева где примењивач закона прогледа негде кроз прсте, али је то обзир према извесним приликама, те према томе то је субјективна ствар. И треба ли само због тога оставити да се ова питања решавају случајношћу? — Напротив, сваки треба да се добро упозна са свима питањима која задиру у његов лични интерес, те да увек буде спреман на одговор.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"-Скопје

Ради илустрације наводим два конкретна примера:

1) Рецимо, добијате пореску опомену и у њој стоји: „Ако у року од 8 дана не уплатите ту и ту суму, приступиће се егзекутивиом поступку“, тј. попису и продаји. Немате новаца, а опомени не придате важност, већ локонски решите: „Нека се врши попис!“ — и баците опомену. И заиста, изврши се попис, одреди дан продаје — тек на дан-два до продаје потрчите од једног до другог не би ли се продаја одложила. Када се уверите да не може, под врло неповољним условима задужујете се на другој страни како бисте откупили пописану имовину — и одржали свој углед. Место свих тих непријатности, да сте се побринули да сазнате законске прописе, много би лакше регулисали свој дуг: најпре, проверили бисте тачност опомене, па, ако није тачна, изјавили приговор. Ако је тачна, тражили бисте почек или тражили исплату у ратама.

2) Узмимо овај случај: продајете робу на кретит и књижицу нисте прописно таксирали. Ухвате вас. Шта сад бива? Ваше се име проводи кроз кривичне контролнике Одељка Фин. контроле и Пореске управе, сталио вас зивкају на саслушања, саопштења, губите време и трошите се на евентуалне жалбе, разна плаћања и платите само казну 590 динара.

Резиме свега досад изложеног: не обраћајући дужну пажњу законским одредбама, изгубили сте: морално (у угледу), у времену (а време је новац) и материјално. Поврх свега овога, дајете могућност да будете експлоатисани и често постајете плен несавесних посредника.

А зашто све ово мора битм овако? Поставља се питање како може ово послован човек да зна. Ништа лакше: непосредним и присним додиром са својим сталешким организацијама, пореским властима и читањем стручне литературе (књига, листова, саопштења итд.). Познато је да жива реч има већег утицаја од писмене, те би врло корисно било организовање стручних популарних предавања, приређених од стране организација у споразуму са финансиским властима. На овим предавањима би се увек расправљала актуелна питања. На тај начин, поред користи у погледу стручне поуке, ово би несумњиво приближило обвезнике властима и поправило би се оно настрано схватање да обвезник буде што даље од власти, те би се тиме постигао двоструки успех, јер би колаборација власти с обвезницима много допринела проналаску материјалне истине у опорезивању. И зар није лакше посветити мало више пажње и времена овим својим обавезама, него пустити да се дође до одговорности. Још лакше се то изврши ако се узме потсетник и у њему бележи све што вас и ваше интересе дира. На овај начин проредићете своје невоље бар у овом погледу.

Навео сам случајеве које сам ја лично запазио. Али има

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

један карактеристичан случај. Због његове важности и њега износим. Службена саопштења Трговинске коморе у Београду у броју од 5 марта 1935 године доносе да један њихов читалац, на реченицу једнога написа „Сви закони и остали прописи, докле год се не укину, морају се најстриктније испуњавати" учинио своју примедбу овим речима: Поштовање се може тражити само за умесне, „зреле" законе, а не за законе за које и сам законодавац признаје да су неумесни, па их стално мења". Побуђено овим уредништво пише: „Морамо да се осврнемо на ову примедбу нашег вредног читаоца стога што нам је познато да међу нашим грађанима има доста њих који овако мисле". „Хоћемо да се покоравамо законима, закони морају бити светиња, без законитости нема реда и напретка, нема ни опстанка, али ти закони морају бити *правични и корисни,* а не непромишљени и неумесни". То је становиште које врло многи заузимају по овоме питању.

У овоме становишту сасвим је тачно да закони морају бити светиња. Исто тако је тачно да закони треба да су правични и корисни, а не напромишљени и неумесни. Али *није тачно да треба испуњавати само оне законе који су правични и корисни.* Они који исповедају ово становиште, и не слуте како је оно непромишљено, па и више: опасно. Они и не слуте да овим својим у основи добронамерним ставом подривају темеље наше друштвене заједнице, државе.

Шта значи овај став? Тешко да ће се наћи два човека на свету који ће се потпуно сложити у томе шта је правично и корисно. Што је за једнога правично, другоме изгледа неправично. Што је за једнога корисно, другоме изгледа штетно, У овоме неслагању о правичноме и корисноме лежи узрок многих сукоба и борби, многих мука и невоља. Човек је увек склон да верује да је само оно правично и корисно што он сматра за правично и корисно. Међутим, и на ово питање би се могла применити она народна изрека: „Колико људи, толико ћуди". При таквој ситуацији шта би се догодило када би се усвојило оно становиште — да грађани треба да испуњавају само оне законе који су правични и корисни? — Гладни, голи и боси би пљачкали, јер би сматрали да је неправичан онај закон који им то забрањује кад они немају шта да једу и шта да обуку. Дужници у невољи не би плаћали своје дугове, јер би сматрали да је неправичан онај закон који дозвољава да се они муче плаћајући дугове онима који су добро ситуирани. Потрошачи би сматрали да треба да шверцују робу или да је набављају директно из фабрике да би се ослободили „неправичне" царине и трошарине и „неправичне" трговачке зараде. Чиновници би сматрали да смеју узимати мито, јер би сматрали да је неправично ниска њихова плата. Трговци би тражили да се донесе закон о ограничењу висине кирије за локале. Кирације би тражили

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

исто и за станове. Потрошачи би тражили исто и за робу коју купују у дућанима итд. итд. И све би се ово чинило и тражило у име правичног и корисног.

Дакле, хаос, анархија. *Чим се пређе на то да свако цени шта је правично и корисно и да се према томе и влада, настаје хаос, неред, безакоње.* Јер нема законског прописа за који ће се сви сложити да је правичан и користан. *Напротив, сваки пропис има масу непријатеља, тј. оних који га сматрају неправичним и штетним.* И, када би се свако придржавао само оних законских прописа за које сматра да су правични и корисни, нема реда, нема поретка, нема сигурности у животу и раду.

И зато не сме се дозволити да свако по своме нахођењу или ма и по нахођењу целога свога сталежа или еснафа цени које ће законе поштовати а које неће. Ко год жели реда, поретка, мира и успешнога рада и у приватном животу, и у друштву, и у држави, — мора се придржавати свих закона и прописа државних власти независно од тога да ли му се допадају нли не. Сасвим друго је питање потреба њихове измене или допуне. Свако има право па и дужност да са своје стране указује на рђаве стране важећих прописа. Успе ли у томе да се односни прописи измене, утолико боље. Али, док се не пзмене, свако је дужан да их у потпуности поштује. Јер — *анархија — а безакоње је анархија — највећи је непријатељ сваког, а поготово привреднога света.* Питање пак њихове измене и допуне треба покретати путем штампе, својих удружења и претставника у Скупштини, указујући на рђаве стране тих прописа.

Само тако вршнмо правилно своју грађанску дужност.

Мих. Саневић.

СОЦИЈАЛНЕ ФОРМАЦИЈЕ У ПОВАРДАРЈУ

I. Друштвене заједнице по звању.

Друштвеним заједницама називамо људске скупине, које се формирају спонтано или свесно ради постизавања извесног циља, било за извесно време или трајно; било периодично или стално. Оне се према својој природи могу поделити, углавном, на три врсте: заједнице по крви (породице), заједнице по месту становања (насеља) и заједнице по звању (корпорације).

Код друштвених заједница по звању, углавном, разликујемо три врсте: сталежи, класе и корпорације.

Сталежима називамо оне социјалне формације, које постају с обзиром на исту функцију коју врше појединци у друштву, без обзира у коме својству делају (сељачки сталеж,

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

трговачки сталеж, војнички сталеж, свештенички сталеж итд.). Објективни основ сталежа је исти позив у друштву, а субјективни функционално јединство свих припадника. Сталежи у данашње време обично су неорганизовани и налазе се у латентном стању.

Класама називамо оне социјалне формације, које постају с обзиром на капитал и на приход који доноси капитал. Обично се разликују три друштвене класе: капиталистичка класа, средња класа и пролетаријат. Објективни основ класе је имовно стање појединаца и приходи који проистичу од имовине, а субјективни у супротности интереса појединих класа, што се најчешће претвара у класну борбу.

Корпорацијама називамо оне друштвене формације, које постају с обзиром на исто звање којим се баве појединци, без обзира на њихово имовно стање и положај који заузимају у друштву. Објективни основ корпорација је исто звање (професија), а субјективни у истоветности интереса свих припадника. Корпорације су врло блиске сталежима и од њих се разликују по томе што су организоване и што је код њих потенцирана друштвена интеграција и диференцијација.

Друштвена интеграција настаје онда, када се појединци истог звања (истог заната) прикупљају у једну групну целину (еснаф).

Друштвена диференцијација настаје онда, када се појединци одвајају, с обзиром на њихово звање настало поделом друштвеног рада (разни занати).

II. Корпорације.

Корпорације су настале као резултат друштвене интеграције и диференцијације, јер су одговарале потребама друштва — да се сви они, који имају исто звање повежу што јаче материјалним, моралним и културним везама, ради лакшег остварења заједничких циљева појединих заједница, а уједно и циљева самога друштва.

Код старих Грка корпорације нису биле познате, јер нису одговарале потребама јелинског индивидуалистичког духа. Додуше и код Грка се сусреће један облик друштвене формације под именом philotes, где се је подразумевало сваковрсно удруживање особа, вољно или принудно, али основ оваквом удруживању био је више у пријатељству, него у конформизму и ауторитету. Постојале су код њих и т.зв. syssities т.j. јавне приредбе на којима се је заједнички јело и пило и које тако топло препоручује Платон у својим Законима, али све ове друштвене формације нису имале елементе професионалних удружења, те њихово проучавање не спада у наш задатак.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

РИМ

Постанак и развитак

Корпорације су латинског порекла. Историјски се везују за *Нуму* (Numa Pompilius 714—671 пре Хр.), али је врло вероватно да су постојале још много раније, у преисторијско доба Рима, а да их је Нума само класификирао у девет врста. Сигурно се зна да су постојале раније од *Закона од XII Таблица* (Lex XII Tabularum), али нису биле тако многобројне као доцније. У то доба постојало је само неколико професионалних корпорација, извесан број sodalitates и неколико колегије религиозног карактера, створене да би осигурале наставак култа несталих gentes-a[1]), затим удружења хуманог карактера и напослетку удружења за приређивање забава, обично плебејског порекла[2]). Закон од XII Таблица потврђује ово стање, дозвољава и даље оснивање корпорација, али под условом да њихови статути и рад не буду противу постојећег поретка у држави[3]). Овакво је либерално стање у погледу корпорација трајало све до Цезара. Нешто раније, а после случаја са Катилином, власт почиње да гледа с неповерењем на сва удружења, па и на професионалне корпорације. Настоји се да се уведе у живот принцип: *забрањено је удруживање без дозволе власти.* Међутим Закон Clodia de collegiis поново враћа потпуну слободу удруживања, а три године касније један нови Закон Licinia de sodaliciis забрањује оснивање извесних врста удружења, и напослетку Цезар укида сва удружења са изузетком најстаријих професионалних корпорација, које су водиле своје порекло још из времена краљева.

У почетку *римске империје* оснивање корпорација се поново дозвољава без икаквих сметња или ограничења. Овакво стање траје све до Закона Julia de collegiis, на основу кога се старим професионалним корпорацијама и даље дозвољава рад, док се оснивање свих других удружења подвргава специјалној дозволи сената, која је могла уследити само у том случају, ако је ово удружење било признато као опште корисно. Доцније су чињени изузетци, нарочито за владе Августа и Септима Севера, и то најчешће за collegia tenniorum, тако да су се појавила многобројна удружења са разним циљевима, која нису имала легално одобрење за рад, али су била толерирана од стране власти. Уколико је више слабила моћ државе и ауторитет цеитралне власти за последњих векова римске империје, број професионалних удружења невероватно је растао у метрополи и у провинцији и настала је била неке врсте „епидемија“ удруживања. Удруживали су се занатлије, чиновници, војници, радници, припадници истог

---

1) Mommsen (Th.) De collegiis e sodaliciis Romanorum, Kiliac 1843.
2) Mommsen (Th.) Juristische Schriften, књ. 4, Berlin 1905—1907.
3) Hugo Goli, Collegia e sodalitates, Bologna, 1913.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

култа, ослобођени робови итд. све у циљу заштите својих професионалних интереса.

Овакво стање преноси се и у *Византију*. Стари строги закони, који регулишу удруживање особа и даље остају на снагу, али се удружења све више илегално множе. О томе најбоље сведоче *Дигесте* и разни *корпуси* из византијске епохе. Дакле животна потреба и овде се показује јача од мртвог слова закона. Власти не само што толерирају ове илегалне организације, него почињу да их увлаче и у државни апарат за разне сервисе[4]).

Хришћанска црква, с обзиром да су ниже класе чиниле гро ових удружења, помаже њихов развитак, те се разне корпорације почињу невероватно множити. Један закон за време Лава VI поново дозвољава слободно удруживање особа. Хришћанска црква такође издаје разне статуте за организацију професионалних корпорација у хришћанском духу[5]). Овакво стање је било и у византијским провинцијама па и у *Повардарју* и све до доласка Словена на Балканско Полуострво.

Правни карактер корпорација у Риму и у Византији

У Риму, collegium или corpus морао је бити састављен најмање од три члана који су се звали corporati. Закон је углавном дозвољавао четири врсте корпорација: 1) civitates, корпорације градова, 2) collegia, корпорације свештеника, 3) scribae, корпорације чиновника и 4) fabripictores, naviculariі, корпорације занатлија. Сва ова удружења имала су свој управни одбор, претседника, годишње скупштине, благајну и своје статуте који су најчешће били дисциплинског карактера[6]).

Проблем *правног лица* није директно постављен и решаван ни теоријски ни практично. Класично римско право сва добра која немају физичког сопственика назива општим изразом universitas, припајајући им једног фиктивног сопственика corpus-a. Најстарија universitas била је имовина државне благајне (aerarum populi), чији је сопственик била, а у недостатку појма правног лица, сама држава, на основу свога суверенита.

Државу су почели у овоме погледу да имитирају колоније, градови и општине. Сама организација појединих професионалних корпорација била је у многоме слична организацији градова. У погледу организације друштвене имовине корпорације су се такође угледале на градове. И корпорације су могле да имају своје благајне, дакле да поседују извесну

---

4) Cuqu (Ed) Les instititutions juridiqus des Romains, vol 2.

5) Goehring (H.) Das Zumfiwesen Konstantinopoles in X Jahrkundert.

6) Mommsen (Th. Juristischen Scriften, књ. 4, Berlin 1905—1907.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

имовину (habere arcam). Ове благајне постепено су почеле у погледу имовине да добијају сва својства физичких лица, т.ј. право патроната, право располагања, factio testamenti итд. Према томе jus arcam habendi, у недостатку директне правне форме, постаје синоним појму правног лица. За време империје ово питање донекле решава jus coeundi. Разни universitates из јавне службе били су администистирани од стране државних чиновника, свештеника или нарочитих функционера. У почетку администдативну службу корпорација обављали су робови (servus actor), а доцније нарочита управа syndicus. Постепено се овај синдик у погледу приватног права приближује појму *тутора* и добија његове функције у погледу гаранција, полагање рачуна, заступање пред судом и трећим лицима итд. Доцније у Византији, у колико се је модификирао појам својине, право располагања итд. ове модификације односе и на корпорације.

Појам фондација такође није био познат Римљанима и Византијцима. Према томе и код корпорација нису могли да се оснивају разни фондови, као што је случај са корпорацијама у средњем веку. У колико су постојала завештања, она су третирана као даровања са извесним оптерећењем.

Социјални значај корпорација код Римљана и Византинаца

У преисторијско доба Рима првобитне социјалне и политичке формације били су gentes. Ови су гентеси били потгуно независна политичка тела, са својим засебним племенским уређењем. Временом нека од ових племена ступају у неку врсту федерације са другим племенима истог култа и на тај начин постаје једна нова политичка формација под именом civitates. Сва племена који чине федерацију бирају заједничког шефа, за време рата имају заједничку војску и врховног команданта, али за своје унутрашње ствари свако племе и надаље остаје потпуно аутономно. Сам jus civitates је збир права појединих племена: jus suffragii, jus honorum, jus militiae, jus sacrorum, jus auspiciorum, jus sacerdotii, jus dominium, jus conubium, jus commercium итд. Jus civitatis могао се је користити преко gentes-a. Пошто су римску државу формирала племена то и политичку, социјалну и економску улогу играју искључиво племена, као коликтивитети, а не појединци. Сав првобитни populus romanus припадао је овим племенима. Доцније када се власт римске државе проширује и на околне градове и провинције, појављује се један нови елеменат популације, латинског порекла, али ван римских гентеса, па према томе без грађанска и политичка права познат под именом plebs-a. У дедостатку организоване државе која би овој популацији пружила сигурност и имовну безбедност, сиромашнији, слабији и неодлучнији почели су прилазити појединим гентесима и стављати се под њихову заштиту, те на

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

тај начин у Риму се ствара још један нови облик популације познат под именом *клијенти* (од cluere: бити покоран некоме). Изгледа да је у првим временима положај клијената био врло повољан те њихов број нагло расте. Сам Закон од XII Таблица уводи врло толерантно стање за клијенте: Patronus, si clienti fraudem fecerit, sacer esto. Међутим уколико више расте моћ Рима, у њему се бројно стање плебса непрестано повећава, долазе разни трговци и занатлије из удаљених провинција, разних дијалеката и култова, многи од њих економски врло јаки и нежељни да постану клијенти појединим политички моћним аристоаратским породицама, они по угледу на градове и на религиозне колегије стварају професионална удружења, у почетку ради заштите својих професионалних интереса, а доцније ради борбе за добијање политичких права, јер као што смо нагласили политичка права нису се могла лично уживати него преко колективитета који су у то доба у Риму били једино гентеси. Доцније краљеви у борби противу моћне аристократије окупљене око гентеса, почињу да се служе професионалним корпорацијама које су дотле имале искључиво економски карактер. Привредници преко својих корпорација помажу борбу краљева и настоје да и они добију извесна политичка права. Неки од привредника потпомогнути од краљева стварају врло велика богаства, али увек без политичка и грађанска права. Овакво стање траје све до реформе везане за име Serivus-Tulius-a којом се изводи поновна подела римског становништва у класе у које улазе и многи привредници, економски јаки али плебејског порекла. Уколико више слаби моћ гентеса и принцип колективитета по крви утолико расте политички значај плебса и сазрева идеја за његово активно учествовање у политичком животу Рима. Напослетку у деценвиријалном законодавству признаје се и легално једнакост populus romunus-a и plebs-a. У борби за политичка права нижих сталежа, која траје кроз целу историју Рима професионалне корпорације учествују активно, са више или мање среће, увек на страни плебса, заступајући демократско и реформистичко начело. Отуда и различити поступак према корпорацијама од стране власти, према томе какав је био политички курс и која је странка била на власти: конзервативна или реформистичка. Дакле, професионалне корпорације у Риму, поред професионалне и економске играју и врло значајну политичку улогу, која добија још значајнији израз доцније у Византији.

Током IV века у Византији, процес започет још у преисторијско доба Рима добија конкретну форму: целокупно градско становништво, са изузетком ima plebs-a дели се у разне корпорације и колегијуме са нарочитим задатком (munus) и нарочитом функцијом (functio) у политичком и административном животу државе. Никада раније или касније

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

корпорације нису играле значајнију улогу, са изузетком можда у данашњој Италији, као што је био случај са Византијом у овоме времену. Ранији civitates током римске историје био се је претворио у моћну и империалистичку државу, а ова држава током византијске историје почиње да се распада на корпорације по градовима и на феудална властелинства (villa) по селима. И једна и друга од ових социјалних формација, током средњега века, играће врло значајну улогу у политичком, социјалном и економском животу не само Византије него и у осталим земљама средоземног мора па и у целој Европи.

— Наставиће се —

Dr. **Борисав Арсић**

ОХРИД КАО КЊИЖЕВНО ЖАРИШТЕ

Стојан Новаковић у својој књизи „Први основи словенске књижевности" још 1893 год. утврдио је да је Охрид био средиште где је ударен темељ целокупне словенске књижевности. То је било крајем IX века, за светог Климента и његових сподвижника и ученика.

Стојан Новаковић многе ствари није дорекао, стога ја бих отишао и мало даље од њега.

Света браћа Ћирило и Методије нису могли — како се то каже: „с неба па у ребра" — преко ноћ створити азбуку и, што је још чудноватије, један од најсавршенијих књижевних језика и у граматичком, и у стилском, и у лексичком погледу — т.зв. старословенски језик. И то, како се обично мисли, из једног сировог народног говора, на коме се дотле није ништа писало. Услед немогућности овога, мора се претпоставити, и не само претпоставити, него и са извесном сигурношћу тврдити, а на основу сведочанства чернорисца Храбра из X в., да је дуго до Ћирила и Методија постојала код Јужних Словена писменост на словенском језику. Не само Храбар, и други стари извори тврде да су се многи Словени служили на свом језику грчком азбуком. И поред ћирилице и глаголице, од IX до XIX в. многи Словени на Југу служили су се грчком азбуком. Ја имам у рукама један такав документат — јавну исправу — из 70-их година прошлога века: писана грчком азбуком на охридском дијалекту.

Сви Јужии Словени, који су, услед непосредног суседства и сталног додира, били под великим утицајем грчке културе, врло често су се служили грчком азбуком. Али као да је то био најчешћи случај у Охриду и у оним областима који су му гравитирали: данашња Југозападна Македонија, Јужна Албанија и Епир (некадашње области Котокија, Девол, Главеница, Дремвица, величка епархија — околина Кичева). Само се том књижевном радњом у Охриду у IX в. може објаснити и та чињеница што су свети Климент и Наум отишли баш

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

тамо и тамо нашли повољно тле за даљи књижевни рад на словенском језику најпре глаголицом, а после и ћирилицом.

Па и ћирилицу нико други није могао да удеси (устроји) до сам Климент, и то искористивши дотадашњу употребу код охридских Словена уставног грчког писма. Ћирилица је нарочито била подесна за натписе на камену и другом тврдом материјалу. На то нас упућује и први хронолошки ћирилички споменик из 993 године — Самуилов епитаф на гробу његових родитеља. Доцније већ и даље од Охрида, ћирилица је узела шире размере, док најзад није и сасвим истиснула глаголицу.

И тако, у Охриду се јављају и развијају први почеци словенске књижевности и културе, који мало доцније као *луч* расипају се и по другим словенским земљама, и ближе и даље на север и исток, те су били главни будилац једне од највећих, најјачих и најмлађих људских раса — Словена.

На крају X в. Охрид постаје престоница једног од најславнијих југословенских царева — Самуила. За његово време Охрид је могао само де потенцира књижевну радњу на словенсвом језику. Непосредних података о томе немамо, али је многобројна литература, нарочито апокрифна, која нам је остала од тога доба, иако је она увек анонимна, без места ни датума кад је писана.

У XI в. политичка самосталност Охрида претрпела је крах, али изгледа да је књижевна делатност, под окриљем Архиепископије, и даље настављена, што нам сведоче многобројни т.зв. средњебугарски писани споменици. Пример архиепископа Теофилакта (1084—1108 г.) показује да су црквени поглавари, иако пореклом Грци, подешавали своје држање према средини и не само да нису ишли против словенских културно-књижевних тежњи своје паства, већ су и они радили у њеном духу.

Још једну је светлу периоду имао Охрид под Немањићима у XIV веку. Изгледа да су доцније наступила тежа времена. Али ипак, књижевност у Охриду није никад прекидала свој рад, чак ни у доба најљућих прогона од стране потурчених Арнаута — оних истих који су од XIII до XVIII века истиснули све словенско становништво из Јужне Албаније и Епира и почели да навађују и на Охрид. Ту их је затекао XIX в. са већ промењеним политичким приликама.

Под оваквим околностима, од XIV до XIX в., Охрићани нису могли да се увелико занимају књигом: и економске, и социјалне прилике, а нарочито политичке и националне биле су веома неповољне. Али зато, ако се нису могли бавити писаном књижевношћу, нико им није могао сметати ни бранити да се баве усменом књижевношћу. И ту су Охрићани нашли још шире поље за рад ума и фантазије: док су у писању књига били скучени и сувише дубоким верским карактером,

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

аскетским духом наше старе књижевности, — овде, у усменој књижевности, имали су савршено слободно поље рада, до фриволности слободно, без икакве и сенке од цензуре. У причању прича, у певању песама, у стварању бајки и идеализовању своје прошлости Охрићани су могли испољавати сву своју богату машту и живост духа.

И данас су Охрићани познати као весели и безбрижни људи. Док Ресенци, Битољци и други иду на печалбу и враћају се са приличном уштеђевином, дотле Охрићани и у туђини живе весело и безбрижно, те се враћају празне кесе. У овом погледу карактеристична је народна песма „Охридските бећари", у којој Охрићани сами себе исмејавају:

Охридските бећари на чужцина одоја,
На чужцина одоја пари да печељајат;
Кога назад идаја, по селата питаја;
Со сто грошој одоја, со сто пари доѓоја...

Стварању оваквог караксера Охрићанина помогла је највише клима: на скоро 700 м. надморске висине — вечито пролеће, ретка природна лепота; затим, изврсно охридско вино, ракија, јединствена по укусу риба: летница, корун, белвица, јегуља. Уопште, природа је према Охрићанима била тако издашна да их је размазила и створила од њих фриволну децу. Какви су мушкарци, такве су и жене.

У таквој средини стално се свадбује, пирује, кумује, крштева; увек се весели и пева. Пева се и у севдаху, пева се и тузи, у скромности и раскалашности; у љубави као и у љутњи и кавзи. Зато је у Охриду тако много народних песама од сваке руке, различитог емотивног квалитета, дубине и нијансе.

Више но игде другде на Словенском Југу, песма је у Охриду играла улогу данашње штампе у свету. Ако је требало да се нешто индискретно каже, да се неко или нешто јавно похвали или изгрди, да се неко опомене или да се некоме припрети — све се то казивало песмом. Чувене лепотице охридске индискретно су опеване; бракови из рачуна јавдо су песмом исмејавани; домаћа тиранија према мужу или жени налазила је израза у песми итд. И све су те песме певане на свадбама, веридбама, црквеним саборима по многобројним црквама и манастирима, по улицама, по приватним кућама. Ујесен, на берби грожђа, на комишању кукуруза, или у ћеранама ћурчиским, или у рибарским чамцима, или у баштама око Охрида, по врелим хамамима зими или на плажи језерској лети.

Песме је састављао онај који је имао најбољи глас и највише природне бистрине, духовитости. Постојао је, па и дан-данас постоји норочити ред грађана који би одговарали провансалским жонглерима, а донекле и трубадурима: то су

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

свирачи. У Охриду нема свирача Цигана; то је занимање кога се сваки грађанин радо прихвата, само ако има дара.

У таквом амбијенту најбоље тло за развитак налазила је лирска песма — у свима њеним облицима и врстама. То нам доказују многобројне досад штампане збирке лирских народних песама из Охрида: Ст. Верковића, браће Миладиноваца, Косте Шапкарева, Тихова, Лажева, Е. Спространова, Конева. Јакимова, календар Голуб, Киселиновић и др.

Поред лирске, иако у мањој мери, неговала се и епска поезија. Осим старих песама о Краљу Марку, Волкашину и осталим јунацима општесрпске епике, овде се развија и локална епика. Охрид је дао најдужу на Словенском Југу епску песму Кузман Капидан, која има око 1300 осмерачких стихова с оригиналним метром: дактил — трохеј — дактил.

Ова епска песма о Кузману Капидану 1860 г, надахнула је Охрићанина Глигора Ставридиса (Прличе), те је на грчком је спевао спев „О арматолос" (Сердар), која је на конкурсу добила прву награду и Атински Универзитет крунисао је овога Охрићанина лаворовим венцем и признала га најбољим грчким песником после Хомера.

Овога Сердара пружамо нашим читаоцима у првом српском преводу, у прози. Овај су спев хвалили Грци, Французи и Немци; нека га оцене и наши читаоци и нека буду уверени да Охрићани, иако често неразумевани, неће остати дужни ни новој, широј својој домовини Југославији.

Ђ Ј. Киселиновић, проф.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Књижевност

Глигор Ставридис (Прличе)

СЕРДАР

Врисак се разлеже из села Галичника Рекалиског.

Каква ли је несрећа снашла и мало и велико, те сви плачу јадно, жалосно? да ли је град побио златне њиве, скакавци ли су прекрили поља или је султан послао да пре времена скупља тешке дације?

Нити је град побио златне њиве, нити су скакавци прекрили поља, нити пак је султан послао да пре времена скупља тешке дације: већ су Геги убили Кузман-капетана, сердара, јунака над јунацима, те ће отсад љути разбојници Арнаути газити и скрнавити наше сеновите планине.

Тако су, смућени и запрепашћени, причали орачи, верне слуге матере земље; а жене, чувши ту жалосну вест, чупале су своју косу. Глас се о томе дизао до небеса и растао је хитро; та је кобна вест полетела и осталим племенима. Заплакали су сирочићи и удовице; а орачи и чобани били су као громом поражени.

*

Пролећно је вече. На капији седи жена средњих година, поносита, здрава, пуна. Обгрливши рукама своја чврста колена нетренимице је гледала у пушчану цев коју је сама брижљиво очистила ситно истуцаним угљеном. У погледу јој сија витешка снага, амазонска срчаност и анђеоска женска лепота. Њене године нимало нису покварile лепоту ружичастог јој лица, које и сада сија као за веселе, угодне младости. Та је жена Неда, несрећна, али достојна хвале Кузманова мајка. Погружена у суморне мисли, она се загледала у земљу, јер је синоћ снила страшан сан: стубови њене куће одједном су се и с великим треском срушили и само је у средини остао један једини који је подупирао зграду; али су и њега бесно дрмали безбројни страшни змајеви огњених очију. Најзад се кућа сруши и гомиле развалина биле су њена гробница.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Она није веровала у снове; али су суморне слутње узбуђивале њену душу, па и помимо њене воље, мучна привиђења страшнога сна лебдела су пред њеним очима. На сваки шушањ дизала је своје намрштено чело, као да је нешто очекивала, и опет га је спуштала као увело цвеће, неразумевајући ни зашто ни крошто. Сваки пролазник поздравио би ову поштовања достојну удовицу и крио је своје очи пуне суза. Нико се није усуђивао да је обавести о злом удесу њеног јединога детета, једине помоћи њене куће, тога десног мајчиног крила, тога страшилишта арнаутских љутих гуја које су пустошиле околна места и растуживале сирочад. Мајка се спремала да метне на ватру котао с водом да опере уморне ноге јунакове, међутим — њега су носили мртвога! Јадна се мајка и сада надала да сачека свога предрагога сина, непобедногa цара сеновитих планина, поноситог и снажног, узјахала врана коња, као што се често Кузман верао по планини са својом верном дружином да гони разбојнике, и увек се враћао гордим победиоцем.

Али одједном допре галама од мноштва света. Четири гологлава Албанца носили су тужно и свечано на рукама мртваца. Уморни и знојави, скинули су тело пред капијом. Онда наједном, мало и велико, изблиза и издалека, начичка се око мртваца као непробојна зидина. Одасвуд је одјекивао врисак и неутешно јецање. Као да су сви оплакивали оно што им је најмилије и најдраже на свету. Поред Кузмановог леша је жалосно рзао окрвављени коњ који је због жалости спустио своју гриву над јунака, ударао копитом и копао земљу. Дрхтавим ногама приступила је мртвацу мајка; најпре није поверовала очима својим: сумњала је. Само се по свенародном плачу досетила своме јаду и одмах јој пао напамет онај страшни сан. Јаукнула је што је јаче могла као лавица којој су први пород однели дрски ловци. При том призору и најнеосетљивији човек пролио је горке сузе, те је читаво село одјекивало од вриштања. Неда одбаци мараму са главе и расплете своје дугачке плетенице, а њен се плач уздизао до небеса...

„Отворите ми пролаз ви, малодушни орачи, — узвикну она јаросно према гомили, — да видим своје чедо! О, јадна земаљска бића! Зашто оплакујете Кузмана? Зар му нису довољне материне сузе и рођачко јецање! Бедници, оплакујте своје љубе, младе као росна кап, јер ће оне бити разбојнички плен! Јадници, на кога ћете се ослањати сада? Ето, Кузман, који је наш завичај бранио као зеницу ока, умро, погинуо је!“

Гомила се заталаса и размакну се да јој начини пролаз. Разбарушене косе, занета као вахканткиња, бици се она на мртваца и са жалосним вриском обухвати његову хладну главу, као што бршљан обавија стабло дивовског јавора коме

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

дугује свој живот. Њен је плач постајао све јачи и јачи и заглушљива галама испуњавала је ваздух.

Безброј жена опкољило је тужну матер и као слаткогласне ласте заговарале јој утешне речи. И лако полако одвојиле су је од хладнога тела драгога јој порода. Та којег ли смртног неће дирнути женски плачни глас?

*

Одмах су затим Геги пришли гологлави, са страхопоштовањем и нежним погледом, нимало се не претварајући, скрштених руку, и најстарији међу њима рече:

„Мајко, имаш сина чије ће подвиге опевати будући нараштаји у бескрајном низу година. Његовим ће се славним делима угледати јунаци као он, а тебе ће сви земаљски певачи прославити као славну јуначку матер. Али, Бога ради, утишај мало своју тугу и послушај ме. Ја ћу испричати његова дела, јер је и Богу угодно да се прича о јуначким подвизима".

И мртва тишина завлада у многољудном скупу.

„Данас, нас стотина душа, проламајући ваздух својим песмама, стигосмо у село Стан. Да је Бог хтео, да није данашњи дан ни освануо! Овога је страшнога дана толико јунака постигла несрећа! Неки зао дух одвео је нас у погибију! Данас сам видео како се драги рођаци, искусни борци, копрцају у барби као рибе. Многе ће мајка постидно оплакивати своју децу, а супруге — своје мужеве... Десет дебелих рогатих овнова отесмо из оближњег тора; а неки од нас ућоше у село Стан, проломише врата, потражише бела хлеба и ограбише десетак лепих девојчица из загрљаја њихових родитеља, да би нам служиле на гозби. Али ето, Бог, милостови према несрећнима, опази то са удаљених небеских висина, те услиша страшне јадиковке невиних. Улогу божјег бича узео је витез, твој син, који је био скројио ужасан план...

„Закласмо рогате овнове и, одравши их искусно, натакосме на ражњеве. Црна се земља обоји крвљу овнова; али зато се ускоро после тога спремало да се као првени поток пролије на исту земљу јуначка крв, јер ништа још није измакло Творчевом оку. Наложисмо пет ватара и на свакој се пекло по два овна. Чим је јака, прождирућа ватра испекла месо, угасили смо угарке и радосно по десеторица заседосмо под сеновитим дрвећем. И као орлови, изнурени глађу, прождрљиво почесмо чупати и јести дебело месо; а лепе прислужнице сипале су у земљане бокале и додавале нам хладну водицу. Али наши најамни војници, наситивши се добро, почеше их бестидно вређати. Онда се одасвуд проломи грохотан смех са неком кобном слутњом; и вређачеве се очи напунише суза као да је свима претила опасност, а девојчице су ћутале и руменеле као црвена булка. Ја сам

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

безобразне строго прекорео, али необуздана буjна младост не слуша старачке савете, jер је већ и страшна божија казна висила над нашим главама. И док је jарко сунце стајало заустависши се на небеском своду, изненада, усред гозбене ларме, појави се овај витез, страшан, на коњу, са десеторицом храбрих другова, и сваки се од њих спремао да навали на ненаоружану руљу. Али племенити Кузман дао им је знак главом да не одобрава њихов спремани напад. Улио им је смелост и одмах нам је послао поруку да се спремимо за борбу. Онда су се наши безобразници у очајању почели оружати, без воље и лагано, jер су дрхтали пред блиском смрћу. Сећајући се свога непристојног понашања, осећали су да им се крв леди у жилама. Онда је Кузман, нимало не оклевајући, узвикнуо својој верној дружини: „Храбри момци Рекалије, будите jунаци! Ничега се не бојте, а само бешчашће презрите. И овога пута покажите своју смелост! И ако вас је некад почастила удовица руменим вином да би уталожила вашу jаку жеђ, ако вам је сироче с поштовањем и умилним погледом пољубило снажну десницу, ако се сваки од нас, заузимајући почасно место на веселим пировима, поносио првенством, и ако су најзад вама најпре подносили бокал руменога вина и сваки је с осмехом гледао на вас, — сетимо се свега тога и у овој крвавој борби будимо храбри да не би људи говорили да смо недостојни тих почасти, да се незаслужено хвалимо и без разлога се поносимо. Напред! Наша је писана судбина у божијим рукама“.

„Изрекавши све то, Кузман је разжегао урођену им храброст и, држећи у руци сабљу дамаскињу са двоструким сечивом, полетео је на брзоногом коњу. А његова одана чета од чувених десет момака трчећи је пошла за брзоногим коњем и, надахнута гневом освете, као бурни морски талас полетела је уз громогласне узвике. Загрмеле су ватрометне пушке, засијале су сабље као муње. Падало је безброј Гега и котрљали се по земљи. Али је крвава борба била неjеднака и најзад они су били савладани. Тако им је било суђено! Па нису имали ни бакарне груди, ни гвоздене руке; и њих је мајка родила. И онда је твој Кузман остао сам у љутој борби.

„Сам, као сторуки горостас, стајао је противу непријатељских редова. Коњ му је као вихор летео по вољи снажног коњаника; и окретан као гуја присојкиња пробијао је непријатељске редове и чувао свога драгог витеза. А он је усред борбе као муња севао на послушном коњу. Сваки је његов поглед био гром за непријатеља, а сваки удар — смрт, и за jедан тренут само, напред, натраг, наоколо, окрећући свој орловски поглед, ударао је сабљом онамо где је опасност била већа. Црна се земља обоји албанском крљу! А коњ је широко отварао своје ноздрве и рзао, jер је и он био храбар учесник у победи. Он је газио тела палих бораца који су је-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

цали. Страшна су била та јецања! Онда је Кузман пред задивљеним очима Арнаута наличио на страшног демона, на крволочног злог духа, духа освете и заштитника напаћених. У том бесприменом окршају није ни мало био налик на смртног човека и под његовом су сабљом Албанци падали као жуто класје под жетеличким српом.

„У том моменту наш војвода Махмуд, ожалошћен нашом пропашћу, полете као орао и пожеле да се упусти у борбу с твојим сином Кузманом. Намрштено чела и крвавог погледа, држећи у обема рукама по један пиштољ и у устима јатаган, изненада изађе смело пред њега. Истовремена чула су се два пуцња и полетела два метка да траже јуначко месо. Један је ударио у лево јуначко раме, онде где се кључна кост састаје с лопатицом; а други је с великом брзином фијукнуо у ваздуху и, не додирнувши топлог меса, поткопао је прашину на тлу. Одмах је Кузман с горким осмехом полетео на њега и, усправивши се на своме враном коњу, стиже га пре но што је Махмуду пошло за руком да шчепа дршаљу свога јатагана, и одмах диже сабљу дамаскињу, те одмери и удари баш како треба у леву страну грла, онде где се врат поносито уздиже из трупа. Огромне кости нимало се нису успротивиле оштром гвожђу; одвајајући месо и кости, оно је стигло до десне мишице. Тако дрвосеча једним ударом отсече велику храстову грану. Најпре паде глава и десна рука с рамена албанског војводе; а после тога откотрља се и његов труп на дногобројне лешеве по земљи. А топла крв куљала је из отвореие ране.

„Много је малих рана било по Кузмановом јуначком телу; било је немало и таквих које су дубоко засецале у унутрашњост испод ребара. Али Кузман, јаростан, као неутуљива ватра, док је цурила топла крв из његових рана, увек још жудео за непријатељском крвљу. Али чим нестаде животворног потока, и он обори бледу главу, прошапута неколико речи и одмах паде с коња уз велики тресак — као стари храст који је устојао противу толико олуја, али најзад се и он сруши од многих и тешких удараца дрскога дрвосече, ну при паду смрви и њега“.

*

То је испричао Албанац, а мајка, која је дотле запрепашћено гледала у њега, слушајући га изгуби снагу, и сирћетом тек повратише је. Она поново горко заплака за својим драгим дететом и многољудна гомила, као таласи по дугачкој обали, одмах је прихватила њену тужну запевку. А кад се врисак и запевка мало утишаше, приповедач је још и ово додао:

„Витешка мајко! Не плачи за Кузманом, не жали га, јер је он по божјој вољи у рају, где ужива у неисказаним радо-

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

стима, а твој плач само узнемирава његову душу: он је славно погинуо бранећи свој завичај, а не као разбојник кога Темида гони и гура га немилосрдно у мрачну таму. Није он умро као роб у ланцима, нити пак угушен од љуте бољке проказе, нити од смртоносне глади, нити се утопио у бурним таласима, нити пак је лежао од дуготрајне болести да као жена иструне у постељи, нити од какве друге жалосне смрти. Већ, иако је још испочетка био тешко рањен, уливајући страх и трепет непријатељу и пошто је погубио многобројне душмане, паде у славној борби, осветник због насиља. Он је сопственоручно у страшној борби, уз ужасне болове и патње, затро велико мноштво непријатеља; ја ћу испричати само о знатнијим, јер погинулих је много: широкогруди Јакуб, несавладљив у борби, који кад је, пред великим мноштвом људи, шчепао горостаса Дестана за трбух, као камен га бацио на земљу и просуо му црева; имућни Рашид, који се одевао у сребро, одличан гуслар и милозвучни певач, вешт у божанским играма (колима) и страшан у борбама; бркати Селман, кога је стари отац при својој смрти благословно с великом радошћу, пошто је обезглавио Алију осветио смрт свога млађег брата; опаљени од сунца Ахмед, који је, опазивши да се светоградски кадија спремао да изврши насиље над целомудреном супругом суседа, обесио га у мрачној шуми; вешти стрелац Абдурахман, чији брзи метак никад није промашио, те је лако убијао небесне птице у лету, — једино му је сада метак неуспешно полетео, те док је збуњен посматрао окршај, пао је и сам, момак, оставивши у дубокој тузи стару мајку. Он је живео у Малесији, и сви несрећници и прогоњеници налазили су уточиште код њега, чак и да су убили сина или брата домаћинова. Па чак и сам султан да му је затражио предају пребеглог зликовца и кад би му претио смрћу, овај Малисор не би се двоумио да крв своју пролије, само да не изда несрећника који је потражио његово гостопримство; Сулејман, који под утицајем своје бурне младости продао је своју кућу само да задовољи своју страст за оружјем из Дамаска; Емин који тражећи ужасну смрт, јер је некад у пијанству увредио ненаоружане непријатеље, бацио у дубоки сребрнобистри Дрим, и матица га је одвукла, али га спазио рибар, ушао у запенушене таласе и пливањем га је избавио, а данас му је Кузман отсекао дамар живота. Тако је било суђено! Чан-Јок, опште познати гостопримац, чија је кућа била сваком отворена, родом из брдског Шпата, где живи чудновато племе од смртних људи који исповедају истовремено и Христову и Мухамедову веру и мешовите празнике празнују, а гробове им опевају и поп и имам; хроноги Елис, син Абдулахов, који кад се надметао у трчању, летео је као ласта и на прашини није остављао трагове својих стопала. Али ни Елису нису послужиле ноге:

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported. (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

и он је од Кузманове сабље прешао у вечити сан, оставивши удовом своју младу супругу и сирочићем своју милу кћер; најзад, дивљи Махмуд, вешт у свему, који је био као бик међу воловима, кога смо сви називали војводом и као Бога поштовали. Сви су ови били наше војводе, а простих бораца погубљено је безброј. Витешка мајко! Ја нећу све њих спомињати, нити пак ћеш ти имати стрпљења да чујеш. Од стотине бораца деведесет и шест је својом крвљу напојило црну земљу и само је нас четворица остало живих и здравих, само нас је поштедео његов нож.

„Постиђени, чак са Стана донесосмо ти као награду на рукама мртво тело његово, а не остависмо га као леш за храну вуцима и вранама, јер њему доликује почасна сахрана. Учинисмо то да би сваки знао како албанска племена поштују и цене јунаштво. Више пута сам са дивљењем посматрао у Једрену храбре Русе — козаке, дивио сам се Грчкој — хранитељки храбрих витезова, остарео сам у борбама и многе сам градове видео служећи Шкодрали-паши, али нигде нисам наишао на витеза као што је био твој син. Мајко витешка! Нека је вавеки благословена твоја дојка која га је отхранила; он се показао достојан твога хранљивог млека: он је славно погинуо у ведром наручју победе не застидевши нимало свој род. Витешка мајко! Света ће бити ограда у којој ће одјекивати твој плач и ниједан храбар Албанац неће се усудити да гурне капију или да узнемирљиво закуца да би ти тражио гозбу, јер има много богате раје, готове да нахрани и напоји Албанца изобилном меснатом трпезом. И ја ћу увек поштовати овај кров под којим ће Кузманова мајка сносити своју горку тугу. Ево, дајемо ти реч, и знај никад се неће рећи да је Албанац погазио дату реч и заклетву!“

Затим се смирено сагнуше пред хладним телом мртваца, стегли су чврсто његову десницу и заклели се својом светом бесом: „Јуначе над јунацима! Заклињем се ооаде пред тобом да никад нећу увредити твоју љубљену мајку, нити пак ћу допустити, уколико стоји до мене, да други смртни увреди твоју кућу“.

Тако су се заклели Геги, деца племенитог колена чувених некад Пелазги. А Неда, као громом поражена, нема као риба, подиже главу и упути свој племенити поглед у албанског војводу. Најзад се она с великим напором окрену и преговори му, јер је туга гушила материне груди и гнев је беснео у њеним устима:

„Докле ћете, грабљивци и боси голаћи, скривати зле помисли? Још ли ћете ви, разбојници, кројити планове за грабеж, крађе и убиства? Бедници! Не сећате ли се да вас је недавно поразила моћна десница Свевишњега? Или се див-

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

љачки радујете што је Кузман погинуо! Али Река ће подићи и друге храбре ратнике, и њима ћу ја бити војвода, и у густим шумама пратићу ваше трагове док и ја не погинем или вас не сатрем! Шта ће ми живот ако не осветим крв свога детета? Утеха ми је да у борбама нађем смрт или победу! Ако је то воља божја, радо ћу се ослободити тешког бремена живота да бих опет видела свога сина. А ти ми узалуд хвалиш Кузмана као јунака над јунацима кад си му непријатељ по вери. Јунаштво варљивих похвала мало вреди; непријатељски су дарови омразни. Нимало ме не радује венац који плете злочиначка рука, јер зликовац тајно замишља друге злочине. Похвале ће му певати ожалошћени Албанци и Албанке, чије је миле рођаке Кузман погубио. Они ће разносити његову славу и приповедаће његове подвиге које си и ти својим очима гледао и исприповедао си нам овде. Према вашој заклетви, Албанац ће своју дневну исхрану тражити од мирне раје и само ће Кузманов кроз бити поштеђен. Али ме те звучне речи и заклетве не плаше; моја је кућа света, доста је у њој оружја и џебане, а Неда је способна да вам мушки изађе у сусрет. И кад би се многи придружили вама, она, узпајући се у божију помоћ, смело ће вас дочекати и борба ће бити запечаћена крвљу. Али пошто сте на рукама носили мртвога Кузмана прошавши доста пута, сматрам да је нејуначки да почнем борбу противу вас и дужност ми је да вас поштујем. Стога нека се сваки од вас са чистом савешћу закуне у оно што му је најмилије на свету да неће вршити отимачину и пљачку у границама многонапаћене Реке. Иначе, људи, узмите своју заклетву натраг и нека још данас почне борба, јер ја никако не могу бити срећна кад ми је завичај несрећан".

Арнаути су се дуго дивили смелости ове жене. Надзад, сваки је од њих дао веру и заклетву пред многобројним скупом да неће грабити и отимати у границама многонапаћене Реке.

*

Онда Неда диже мртваца — тежак терет, али лак за материне руке; а цео је народ сузних очију као талас јурнуо за њом; кућна је капија зашкрипала и чуло се као неко рикање бика. Ни педља празног места није било, ни проћи се није могло. Широко, ограђено двориште било је препуно народа и многи су још остали напољу. Гомила је гледала тај призор с болом у души; свако воли Кузмана, жали га, жели да стисне његову хладну, клатећу се руку и да га целива у чело.

Мајка, оптерећена скупоценим бременом, гологлава, јецајући се попе уз ретке басамаке високих степеница и по-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

ложи мртваца на уздигнуту постељу, где је једна престарела баба хладнокрвно очекивала застрвши постељу широким свиленим застирачем.

„Бабо, како можеш седети а да не пролијеш ни сузе док сви други вришту и плачу?“

Та неосетљива старица тврдога срца у црној раси била је Хотина. Она је многе отпратила до мрачнога гроба и чести смртни случајеви окаменили су њено хладно срце, а штит молитве одржао јој је памет. Као стена која разбија бесне таласе, она ни сузе не испушта и мирна слуша заглушни писак. Она је свукла мртваца и онда су се показале многобројне ране. Мајка, видевши ране, обливене крвљу, дрхтећи свим својим телом, као да је гони Ериније (Бог освете), покри очи рукама својим и њихајући главу као што се њиха лист на дрвету, паде јадна полумртва. Одмах су јој се притекле неке жене, дигле су је мртво бледу и почеле су да ојађену мајку поливају хладном водом по темену главе док се није освестила. Дубоко је уздахнула и отворила очи. Али зашто их је отворила? Опет за вруће сузе, за плач и бесконачно жаљење!

И положивши у корито голо тело, старица је почела сипати топлу воду коју је, јао! — сама Неда била спремила. Надала се јадница да га живога опере! У црно обучена старица прала је мртво Кузманово тело и истовремено у тајанственој тишини једнолико опевала патње Јова и исмејавала је сва земољска блага. Песма јој је била безосећајна као и сва њена прилика, али се из њених устију изливала као поток који тече по песковитом кориту, вуче лагано бистре струје и гаси жеђ путникову. Тако и Библија као сладак балсам умирује сваку душевну тугу. А њено је причање дирало срца жена које су седеле око ње. Само је јадна Неда туговала и није хтела ни да чује за какву утеху. Песма се већ ближила свом крају и вешта старица је већ била опрала многооплакиваног мртваца, јунака са Реке. Она је климнула главом осталим женама да усправе бело као пролећно цвеће Кузманово тело. Мајка је прва пришла и без великог напора дигла га је као увео цветак; а старица га одмах обуче у танку и провидну свилену кошуљу као паучину и затим редом у делове сребрног одела које је Кузман облачио у веселе празничне дане. Тако уз кршну девојачку песму облаче младожењу за венчање. Тако обучена и сјајна пренеше Кузмана у високу салу, дивну уметничку израду, и положише га на меку постељу. Жене, које су водиле прву реч у тужењу. поседале су око њега. Неда је прва отпочела нечувену дотле тужбалицу. Разбарушене косе, са рукама на Кузмановим грудима, она је овако отпочела своју тужбалицу за својим драгим дететом:

„Кузмане, сине Кузмане! Надала сам се да те младе уз радосне песме облаче за младожењу и да у овој сали одје-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

кује многоструко свадбено коло. Намаланим цвећем је зидар украсио зидове и таван ове младожењске сале. Свечано смо твојој вереници послали достојне свадбене дарове. О судбино, завидљива Нединој срећи! Те сада, сине, место свадбене песме ти слушаш тужбалицу, и место светле брачне собе — претстоји ти мрачан стан у хладном гробу! Јао, ја нећу држати твој пород на својим рукама! Ти си био темељ моје куће, с тобом се мој род угаси; немам другога детета, не остаје ми друге наде. Боже, Створитељу свега, угаси се род блаженопочившег Рада! Ето, сад је мрак ада (смрт) немилосрдно прогутао једини његов изданак. Стојко је био једино дете Рада, а ти једино Стојково дете. Сви ви падосте као славни борци у биткама! Јао, велика ме туга дави! Нова рана отвара стару: данас оплакујем одједном и сина и мужа. Јадна ја, сабља са две оштрице просеца ми срце. И данас још албанска племена са страхом и трепетом изговарају име твога оца, широкогрудог сердара Стојка, свагдашњег пријатеља победе, који их је плашио као што гладни орао плаши зечеве када на њих напада. Погинуо је борећи се у Дебрци са Дервиш-Мучом. Тебе ми остави бебом у колевци; растао си весео и насмешен, бујан као биљни изданак; и кад сам год била тужна и жалосна, ти си ми био једина утеха, једина радост. Са заносом си дању и ноћу слушао о подвизима свога оца, које сам ти ја причала. Будући стално замишљен, избегавао си велику грају својих вршњака, чврста је била твоја одлука. У сну си сневао битке, а на јави играчка ти је било оружје. Више сам пута посматрала како пашеш тешку сабљу и поносито, поносито ступаш, па говориш неке тајанствене речи мислећи на битке и окршаје. А кад мало поодрасте, вршио си дела од којих је подрхтавало свако непријатељско колено, те сам из уста твојих непријатеља слушала свеже венце, похвале које никад не вену. Твоја сабља са две оштрице препороди славну Реку која, после смрти славнога ти оца, као птица у оштрим орловим канџама, патила је од гнусних недела љутих Арнаута. И ти сада нестајеш, драго дете, да би добио ловоров венац у оном блаженом свету где постоје нечувена задовољства; онде где се ори божанствено коло, каквог ухо смртних људи није ни чуло досад; онде где векови пролазе у весељу као часови, где нема старости, где ћеш у расцветалој ливади видети свога оца. Бацивши се у његово наручје, испричај му све што си урадио у светој борби за отаџбину. И он, раширивши своја наручја за јунака-сина, слатко ће те пољубити, па можда ће ускоро и јадна Неда бити саучесница у вашој радости".

Тако је Неда тужила... а њене су суве очи биле као жар црвене, јер њене сузе, које су као врело избијале, сушиле се у очима услед вруће унутрашње туге.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија † НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

*

Међутим су жене својим запевкама отпочеле опште народно оплакивање; својим запевањем придружио им се и густо начичкани народ споља. Два складна женска хора певала су ређајући све што је Кузман капетан за свог живота урадио и рекао. Ко би био у стању да исприча све што жене ређају оплакујући мртваца? Овамо су биле дошле и оплакивале мртваца и матере оних јунака који су били у Кузмановој верној дружини и који су још лежали несахрањени у селу Стану, те су били изложени плену орлова и паса. Кућа је одасвуд тутњила од кукњаве... Онда је Неда брзо као јелен устала и отрчала у горњу собу и с гњевом је узвикнула и прекорила народ:

„О, људи, тежаци! Зашто плачете и као жене проливате узалудне сузе? Оставите плач и колико је међу вама јунака лакога крока и од Бога чврстих руку, упрегните сместа кола и упутите се у Стан. Тамо леже по земљи неукопани храбри јунаци, верна Кузманова чета, невина жртва за милу отаџбину. Мртве бар дајте их њиховим матерама које ће уз плач поштено сахранити своју милу децу; јер је плач и гроб велика награда умрлима".

Још није ни дорекла... Одмах су се дигла и усправила се четири млада и дична момка, сви вршњаци, и трчећи извукли су троја кола. Наместили су храстове пречаге, намазали катраном точкове при осовини и упрегли у свака кола пар истогодишњих волова црне длаке. Из дна срца помолише се Богу и пошли су путем преко окомите планине. Ознојени волови журно су напредовали, а по путу се разлегало шумно шкрипање од трљања осовина. Седи, многоискусни и многопропативши старац предводио је ову поворку.

*

Док се све ово дешавало, једна јадна девојка, затворивши се у мрачној соби, оплакивала је свога друга Кузмана. Која је то девојка? — Црноока Мара, његова вереница. Стари јој отац Тома полагао је на њу сву своју наду. Знала је она много заната које девојке обављају нежним својим рукама било помоћу игле, било помоћу чунка. О, она није отишла да са неколико погребних цветова окити главу свога вереника, јер је у Реки срам и покор да се чује девојачки јецај! Девојке до своје удадбе, као безазлене птице, стоје затворене у кавезу и пливају у хаосу мисли, и само их једини Бог види и зидови собе одбијају њихов врисак. Ткући платно, она је дочула плач и у њеној се глави почеле јављати црне мисли. Онда се показао и њен стари отац, весник несреће, с потоком суза у очима:

„Драга кћери, — узвикну он, — дошло је време за горке сузе! Кузман је пао у Стану, убивен, али победник

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

над непријатељем. У кући оплакују га жене у црнини и плач досеже до небеса!"

Тада се скромна девојка, утајивши пред оцем јад свога срца, показа мирном и не заплака, већ је само побледела, пожутела као провидан ћилибар. Старац је ускоро изашао мислећи на веридбу с другим момком. Јадник! Он не зна да никад у свом животу неће држати у рукама, нити ће загрлити унучића у повојима! А девојка, оставши сама, збацила је белу мараму с главе, пролила поток горких суза и уздисала је са дна срца. Расплела је дугачке плетенице и, презирући своју анђеоску лепоту, посула је пепелом своју коврџаву косу. Вриштала је и плакала и овако је тужила:

„Јао чуда, јао туге, да несрећног дана! За мене нема више бела дана ни радости. Мојим сузама нема краја и само ћу у гробу наћи балсам својој душевној рани! Кузмане, Кузмане, како ме то напушташ, где остављаш драгу своју вереницу? Нећу те више видети на враном коњу са сјајном победном заставом, нити у веселом кршном колу међу несташним вршњацима! Ах, зашто нисам постала твојом другарицом, као витез са сабљом у руци, да место тебе ја дочекам метак и да умрем као бранилац! Поћи ћу као вакханткиња у планину да растргнем твоје крволочне убице. Али, јао! Девојке се плаше бојне ватре; рука ми је немоћна... Горким ћу сузама уздићи свој глас пред олтар Свевишњега, па можда ће те, Кузмане, некако, сажаливши се на моје молбе, вратити животу... Али који ће, рођен од мајке, избећи станиште Ада (т.ј. смрти)? Смрт је моћна! Зар ће Бог мени за љубав изменити вечне законе природе?

„Обући ћу црну расу и бићу божија службеница да не би нико смртан могао, макар имао и анђелску лепоту, оскврнити моје девичанство, те како бих данонoћним плачем и писком умилостивила Бога да ме што пре споји с тобом у покоју праведника... Често сам ти говорила: „Кузмане, не стављај главу у торбу у крвавим борбама!" Али ти, витез над витезовима, волео си да све изложиш опасности ради заштите несрећника. И ето, мртав си већ! И док ми вечни сан не заклопи очне капке, гледаћу те сјајног, у немој тишини, и у сну ћеш ми се јављати онакав какав си био овде на земљи. Јао, и ти, сунце јарко, данас баш тако светло сијаш! Зар не поштујеш јунака? Угаси се тамо негде у океану и не излази више кад ми већ нема Кузмана!"

То је она изговорила... И наједном као помамна поче окретати и разбацивати намештај, а туга јој све више и више расла. Тако је Мара оплакивала најмилијега, најдражега свом срцу.

Онамо, близу села Галичника, уздиже се брежуљак, обрастао врбама. Поред њега је врело бистре воде и наоколо, с краја на крај, жубори речица; извија се и вијуга као

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

змија гмизавица и носи бистру и провидну као кристал воду. Тешко да икад туда продре зрак сунца. Тамо најпре, на сеновитим гранама, — закука кукавица изливајући нежне, сетне звукове и објављује долазак пролећа. Тамо, крај старих врба, у хладовини, уморном и замишљеном путнику, који са заносом слуша жубор воде и птичје цвркутање, не одлази се лака срца. А и весела, насмешена природа шапће му:

„Човече, остани ту још мало!“

Тај је брежуљак вечни стан покојника и у њему се чува прах умрлих из села Галичника. Царски рукотворни вртови нису тако привлачни. Једино ту расте и бехара и модра љубичица, емблема жалости, те изгледа као да су гробови застрти шареним ћелимом: то је цвеће тако густо израсло да се ни педља земље не може сагледати. Путник се још издалека зауставља осетивши пријатни мирис љубичице; он заборавља за тренутак куда се упутио. Тамо често жена у црној марами оплакује оно што јој је најмилије. На врху брежуљка, између осталих гробова, истиче се један гроб из белог и чистог мермера. На плочи је уметнички исклесана лобања са осталим знацима смрти. Под мермерном крстачом, са западне стране, отворена је рупица и у њој дању и ноћу чкиљи кандиоце. Ту почива капетан Кузман! Једном у години рекалиске девојке са венцима од љубичица пењу се на врх тога брежуљка и тужним гласом опевају Кузманову славу. Али сваке вечери, као ноћна авет, тамо хода девојка у црној раси, погурена. У руци јој зејтиница, сипље зејтин и дању и ноћу одржава светлост кандиоца. Она љубичицама овенчава уметнички исклесану лобању и, проливајући горке сузе, тихо плаче и тужбалицама опева свог вереника. То је Мара, дубоко ожалошћена Томина ћерка. Њена лепота још сија испод расе. Њен благи поглед занео би у сање и мисли нежну душу којега год лепог младића. Али се у њеном погледу јасно види мрачна душевна сета, а на њеном младом, глатком челу насликана је дубока туга, напорна душевна радња. Тако заувек ожалошћена она служи у божијем дому као монахиња. А ружа на њеном лицу увела је од сете. Она чезне и опада као восак на пламену. Клонећи се друштва, она је из дана у дан постајала све суморнија. Често је шапутала за себе некетајанствене речи, а сељаци су је називали лудом.

Слепи просјак, чувени певач, свирајући на двожичним гуслама, певао је ову песму, и ја сам је тачно прибележио.

Превео,
Ђ. Ј. Киселиновић, проф.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

НАРОДНЕ ПРИЧЕ ИЗ ОХРИДА

Скупио Ђ. Киселиновић

1) ОСУМ ЈАЈЦА ТОКМУ МАНЦА

Некоја жена секога се плачела пред мажот оту је болна, оту не можит да јајт. А пак женава на видом не се пулела ко за болна: дебела и црвена била, сосем здрава.

Еден ден мажот си помисли: „Денеска не одам на работа, да видам шчо и је на женава и зашчо не јајт".

Таја го попратила и тој излегол из патна врата. Потем малу време пак се вратил, ама без да го видит жена му. Се качил горе на таван и от тамо гледал шчо прајат жена му.

Кога сторила по кућа, го зела тиганот и клала мас; зела пајнца и осум јајца, и искршила во пајнцата. Во то време некоја комшифка је викнала однадвор. Та излегла да видит кој је викат. Во тој час маж је слегол от таван, скршил во пајнцата ушче осум јајца и пак си се качил на таван.

Седне таја си дошла, и испржила јајцата и фатила да јајт. Јајт, јајт, ама не можит да и изејт сите. Полојната и изела, а полојната стојет. Та си велит:

— Господи, али сум болна, али ће се побољам? Зашчо не можам да и изедам јајцава денеска? Осум јајца токму манца, а денеска шчо унер вака шчо не можам да и изедам?!

Тога слегол маж је и је викнал:

— Болна си, а? Ће се поболиш? Зашчо се шеснајсет, зато не можиш да и изејш, кучко една! Катаден си ти со осум јајца болна.

Је надрварил убо и от тога веће све заједно јаделе.

2) ЕДНА МОМИЧКА И АРАМИЈА

Си била една момичка. Си имала мајка, татко, братја и сестри. Една вечер сите от кући ошле на гости. Ф кући останала момичката сама да је вардит кућата. За да неје сама, таја си викнала друшки от комшиите. И тије, шчо да прајат? Ајде, си рекле, да напрает питулици на черепна. Ће прает и ће се веселет.

Домаћинката печела питулици и и клавала на амбар, а гостинките играле, пееле, се веселеле. Прајела, прајела питулици, полојната каша је напрајла, и ко пулит на амбарот — на амбарот питулици немат. Амбарот пак се подотворил мало и, ко ти гледат, рака машка. Била умна, та се сторила ко да не клала дикат и им рекла на друџите момички:

— Ех, шчо ће и прајме питулициве со орец! Ће се сторит доцкна. Ево, јас ће праам, а вије јајте.

Таја печела, а тије јале. Печи, јади, печи, јади, кашата

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

се свршила. Ушче некоје време поседеле, си попејле, си поиграле, се повеселиле. Седне решиле да си легнет да спијет. И си легнале. Фатиле да грчеет. И домаћинката се чинела ко да спијат и биле ко да је заспана поглобоко од друђите.

Во амбарот бил еден арамија. Кога видел оту заспале, излегол од амбар, зел огон-јеглен. Јегленот го клавал на нозете на сите момички. Гостинките малу подмрдвеле и јегленот падинал нâ земја. Најодзади је клал јеглен и на домаћинката. Таја ич не мрднала. Ко шчо го клал, јегленот потонал во ногата и таја пак ич не мрднала — ђо спијат. Ко видел така, арамијата слегол долу и излегол на шат да је викат дружината.

Во то време домаћинката со брзина слегла по него и је затворила патната врата. Кога дошол арамијата со дружината, пулит вратата затворена! Тургат, не се отворат. Ко турнал фтор пат, таја била горе на пенџера и викнала:

— Кој тропат

— Ах, — рекол тој, — шчо ми напрај ти! Баре дај ми ја сабјата, ми остана во амбарот.

— Пушчи ја раката, на ти ја сабјата, — му рекла та ко слегла долу.

Је пушчил тој раката да је земит сабјата, та го удрила и му је пресекла раката. Друђите арамии, ко виделе то нешчо, се разбегале.

3) СВЕ ШЧО РОЖЏАТ, И УМИРАТ

Некој-си побарал от комшијата казан да перит жена му. Жена му испрала и седне купил едно котле, го клал во казанот и му го вратил на комшијата:

— Ево, — му рекол, — да сте живи, свршиф работа. Ама казаноф ви роди котле и ево ви го носам и котлево.

Потем некоје време тој пак го посакал казанот од истијот комшија. Комшијата со радос станал и му го дал, зашчо се надевал оту пак ће му родит. От ко испрала жена му, чоекот купил едно јамаче. Го клал јамачето во казанот, му го однесол на комшијата и му велит:

— Ево го казаноф, да сте живи; сега ви роди едно јамаче.

Потем некоје време на чоекоф пак му потребал казанот. Ошол кај комшијата и му го побарал. Комшијата со ћејф го давал, зашчо се надевал оту пак ће родит. Арно ама чоекоф, от ко си свршил работа, не го вратил казанот наеднуш. Еден ден му потребале пари. Ошол чаршија и го продал казанот.

Кај комшијава пак чекале да им го вратит казанот, и све немат да го вратит. Најседне ошле да му го побарет и му велат:

— А бре комшија, камо го казанот? Шчо не го донесиш?

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

— Ами казанот умре. Зар не разбрафте вије?

— А бре ти си бил будала! Кај умирал казан?

— Сега сум будала, дака умре, а ко рожцаше, не беф будала, а?

— А бре, зборви арно, како се можело да умрит казан?

— Ами то шчо рожцат и умират.

Кога видел оту казанот не можит да си го земит, комшијата сторил давија на кадија. Ошле кај кадијата заедно двајцата комшии. Прво прогорил онај шчо го земал казанот на заем:

— Кади — ефенди, ће те опитам нешчо: она нешчо шчо рожцат умират али не?

— Ељебете, — пресуди кадијата, — све шчо ржцат, и умират.

4) ДВЕ ЗАЈЧИНА

Еден чоек си купил две зајчина. Еднуш, кога ошол на кафе, го зел едното со себе си, а другото го остајл дома. На кафе го опитвеле:

— Зашчо го носиш зајчево со тебе

— Не ми дал Господ деца, — им одгорил тој, — та немам кого да пратам дома да нарачем шчо да напрајт жената за ручек. Зато си го имам научено зајчево да кажит све шчо требит дома.

И за да им докажит оту је вистина така, зел на ухо да му зборвит на зајчето, ама го чуле и друђите људи во кафето: „Жена ми да зготовит ова и ова за оуку души шчо ће ми дојдет на гости.

И седне го пушчил зајчето. Ељбете, то си фатило да бегат, кучина се разлајале и го разбркале ,на некаде. На ручек одет со него дома двајца гости. Тој је велит на жената:

— Е, жено, дојде детето? Ти нарача шчо да напрајаш за ручек?

— Дојде, дојде, и све сториф азар ко шчо ми нарача.

Домаћинот и гостите седнале и ручале. Потем ручегот гостите го молиле домаћинот да им го продајт зајчето. Тој прво нејћел и одвај кандисал да им го продајт за арни пари. Седне виделе оту се измамени, ама коуку пари чинит.

Причао **Прокопија Попстефановић**
из Охрида

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Преглед

НАУКА

Прилози за филозофију и етнопсихологију, св. 3 „Етнопсихолошки елементи локалног акцента јужносрбијанске уметности" од д-р Д. Недељковића, Скопље, 1931 год.

Иако нешто касно, приказујемо ову студију г. Недељковића, претставника Скопског универзитета, због њене изванредне интересантности. Студија је интересантна и по предмету рада, и по методи, и по изражајним средствима, као и по резултатима.

Г. Недељковић је узео три предмета за испитивање: 1) омладинско сликарство Повардарја, 2) песнички рад рано преминулог Охрићанина у Шапцу Косте Абрашевића и 3) однос између Јакшићеве песме „Студена ме киша шиба" и охридске народне песме „Девојчице, ружанчице".

Циљ испитивања је тражење етнопсихолошких локалних елемената. Од сликара омладинске групе налази да је Никола Мартиноски динамички тип уметника, а да су Личеноски, Коцамановић, Чемерикић — статички типови. Код Мартиноског „налази трагичан безизлазни полет, покрет који, уместо да се развије и достигне циљ, скраћује се и враћа у себе" (стр. 5), што мало ниже тумачи као „снажан стваралачки узлет и работничку критичност" (стр. 6) критичност у смислу аутокритицизма.

Код уметника статичког типа констатује „танану и скоро виртуозну чулност" (стр. 6).

У поезији рано умрлог Абрашевића налази: љубав према родној груди, отвореност за све што је лепо и велико у човечанству, чежњу за слободом, типични јужносрбијански хуманизам, одбацивање свега божанскога, опијање природом, типични јужносрбијански религиозни култ према труду и стварању, виолентност у изразу, дубоку критичност која се завршава најцрњим песимизмом и изразиту јужносрбијанску чулност. За Абрашевићеву виолентност налази да јако потсећа на Ђуру Јакшића и да је Абрашевић претрпео технички утицај Јакшићевог песништва.

Високо ценим ове констатације г. Недељковића и дивим се његовој снажној интуицији. Једино се не слажем да се само због своје спорадичне и нарочите врсте виолентности Јужносрбијанци могу рачунати динарским етнопсихолошким типом.

Трећи предмет етнопсихолошких испитивања г. Недељковића је охридска народна песма „Девојчице, ружанчице", коју сам ја у својој збирци „Охридско-преспанска лира" забележио под насловом „Мориовска песма". За ову песму г. Недељковић, без иједног оправданог разлога, мисли да је народ из Јакшићеве песме „Студена ме киша

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

шиба" узео „највиолентнију и најјачу, последњу строфу, и ставио међу друге стихове које је сам испевао и тако направио амалгамовану песму" (стр. 17).

Ја сам третирао ово питање и одговорио г. Недељковићу у једном чланку у „Правди" од 1934 г. у одељку „књиге и писци", који редовно излази суботом. Поновићу овде да је могао бити само обрнут случај, тј. да је Јакшић чуо неку варијанту ове песме од неког печалбара Охрићанина у Београду, те је мотив обрадио, али тако да се познаје да је песник под утицајем народног певања.

Народна песма „Девојчице, ружанчице" је једна од најлепших лирских народних песама и најоригиналнија по мотиву и основном осећању: сексуални мотив проткан дубоким религиозним осећањем. Уметнички је ова песма кудикамо лепша од поменуте Јакшићеве песме. Док су сексуални и религиозни моменат у овој песми у савршеној хармонији, дотле би у Јакшићевој песми била нелогична чежња за крчмаричиним миловањем уз молитву Богу ако се не претпостави утицај и подражавање народној поезији. Тим пре што другог аналогог случаја код Јакшића не налазимо.

У свом чланку у Правди ја сам навео још један такав случај уметничке обраде мотива из народне песме: мотив из песме „Алија со тамбурата" (Охридско-преспанска лира, бр. 46) обрадио је покојни бугарски песник Пенчо Славејков у својој песми „Луд гидија"; али нема разлога ни да се претпостави да је народ прихватио његов уметнички мотив Додуше, има и обрнутих случајева, када уметничка песма уђе у народ и утопи се у општем народном благу, али то бива махом са генијалним песницима, као што је био Његош, и то у најближој околини.

Рад г. Недељковића је позитивна добит по већини резултата, иако се ја не бих сложио с његовом егоцентричном методом, субјективним схватањем појава и суперлативитетом у излагању резултата.

Ђ. Ј. К.

Винко Витезица, **„Антологија народне поезије"**, издање Геце Кона, Београд, 1937 год.

Почетком ове године београдско издавачко предузеће Геце Кона издало је ову лепу антологију са стручним и садржајним предговором од г. Винка Витезице. Ова Антологија обухвата 121 лирску народну песму и 46 епских песама. Како предговор тако и песме намењене су средњешколској омладини. Што се тиче лирских песама, ова Антологија је најбоља и најпотпунија после Продановићеве Антологије лирских песама. Састављач је применио естетички и етички принцип избора и у томе је доста успео.

Оно што му ми морамо замерити, то је што је народних лирских песама из Јужне Србије унео савршено мало, свега пет, и то не увек срећно изабраних ни етички ни естетички, нити пак по мотивима.

Г. Јаша Продановић је још 1925 г. констатовао ове основне особине македонских народних лирских песама: 1) јаче наглашена тежња ка оснивању породице, 2) љубавно осећање међу члановима породице, 3) сета и меланхолија и 4) ређа појава хумористичког елемента и **његов бољи квалитет** (Скопље и Јужна Србија, стр. 221 и 222). Уопште, врло се често пише о народним лирским песмама Јужне Србије и још чешће се хвале, али мање се читају и скоро се никако не пружају широкој народној публици и школској омладини. Ето, нека нам послужи као пример Антологија г. Винка Витезице: у њој има песама из разних крајева: поред централних крајева, заступљена је обилно Источна Србија, Кајкавска Хрватска, икавски крајеви, па чак и Словеначка, а Јужна Србија, чије се песме толико хвале, претстављена је само са неких 5 песама сумњиве вредности.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Оно што се не познаје, не може се волети. А ми тражимо да се наш крај мало више упозна, нарочито од стране омладине, па да се услед тога више и воли.

Ђ. Ј. К.

Bouglé Ch., **Bilan de la sociologie française contemporaine** (Paris 1935 ed F. Alcan, p. 169).

Шарл Бугле је један од најзначајнијих данашњих социолога, претставника Диркајмове школе у Француској. У овој књизи он износи напоре француских социолога око обрађивања постављених принципа још од стране Диркајма. Основна Диркајмова теза у социологији била је о колективној свести, заснована на претпоставци да се социјалне чињенице појављују као појмови у самом колективитету. Он је нарочиту важност придавао методолошком објективном посматрању чињеница, које се најбоље запажају у етнографији, историји, праву итд. Зато и Бугле назива Диркајмову школу **„методолошком социологијом"**. Овај социологизам по коме су социјалне науке само посебна подручја опште социологије, прихватили су скоро сви његови ученици окупљени око „Année sociologique".

Огист Конт у класификацији наука није оставио места психологији, сматрајући је метафизиком. На први поглед изгледало би да јој није признавао права грађанства ни Контов духовни следбеник Диркајм. Бугле у првом делу своје књиге устаје противу оваквог тумачења Диркамовог становишта према психологији, наводећи Диркајмову тезу, да за разумевање колективног живота треба узети у обзир и оно што настаје зближавањем појединих свести, као и да не само осећајима него и самом разуму, дакле интелектуалном животу у његовом развоју потребне су потпоре друштва.

Етнолошка проучавања појединих народа, нарочито примитивних, била су од велике користи за социологију, поглавито у Француској, и то од када је етнологија усвојила позитивну методу, не базирајући своје закључке према калупу „белог, зрелог и цивилизованог човека". Нарочити део етнологије који се назива етнографијом дао је драгоцене податке о спољњем животу и раду појединих народа, нарочито примитивних. Разуме се социологија се у многоме разилази од етнологије, н. пр. у теорији о постанку породице, племена, градова, нација, државе итд. Етнологија види почетак свих људских заједница у породици, усвајајући као главни разлог биолошки принцип спајања супротних полова. Социологија међутим наводи хорду код тотемских заједница као најпростији обим заједнице, а хорда је егзогамична.

Проучавајући разне друштвене облике у погледу њихове структуре, социологија долази у непосредан додир са географијом, демографијом и статистиком. Овај се део социологије назива „социјалном морфологијом". Задатак и делокруг социјалне морфологије одредио је још Диркајм у својим „Правилима социолошке методе" и у „Подели социјалног рада". Пораст становништва, повећање броја градова, проширење саобраћајних средстава, разне миграције, агломерације итд., поред географских узрока и објашњења, крију у себе и многе социолошке чињенице.

При проучавању историјског материјала, треба водити рачуна, поред сувих историјских факата, и о промени социјалне структуре и колективног уверења друштва, и једино тако доћи до „синтезе историје".

Правна наука, црпећи своју снагу из римских извора, сматрала је социологију романтиком, којом не треба да се баве позитивни духови. Европска правна наука, наследница римског права, скроз индивидуалистичког, заснованог на принципу приватне својине и сло-

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

боде уговора, доживела је последњих деценија страшно разочарење. Приватна својина није више неприкосновена, како се веровало; поред индивидуалних уговора уводи се и колективни, нарочито у погледу регулисања рада. Правна доктрина улази у кризу, јер мора признати да су поједини законски текстови више израз једног одређеног стања колективне свести, него продукат неког универзалног духа. Карактеристични су у овом правцу радови професора Морена „Revolte des faits contre le Droit" и „le Contrat, la decodence de leur souverainite". Појам социјалног права све више узима маха над појмом индивидуалистичког класичног права. Исти је случај и са доктринама јавног права, нарочито код теорије о држави.

Политичка економија, још пре формирања социологије као науке, проучавала је друштвени живот, али врло једнострано, гледајући у свима делатностима човека једино као homo aeconomicus. Ако се расмотре три главна правца економије: либерални, национални и социјални, у свима човек и друштвене заједнице делају и стварају у циљу задовољавања извесних економских потреба. Свака од свих школа претендује, да у економском животу постоје стални закони, који важе на сваком месту и у свима временима. Међутим саме ове школе, критикујући једна другу, доказале су у исто време нетачност и немогућност општих економских закона. У последње време, проучавајући поједине друштвене заједнице са економског гледишта, многи су се признати економисти невероватно приближили социолозима. У њиховим радовима значајну улогу играју, поред природних фактора, и политички, јуридички и социјални фактори. Једино се још држи по страни математичка школа, остајући верна ортодоксној методи политичке економије, али после значајнијих радова Симианда „La methode positive en science économiqué. где је врло убедљиво доказана релативност самога закона о понуди и потражњи, теорије цена, вредности итд. и њихову зависност од места, степена цивилизације, јавног мишљења, и других социјалних фактора, тешко ће моћи и ова школа да одржи своје позиције према социологији.

То су углавном питања која третира Буглеова књига са врло много документованости, медодолошки и научно.

Д-р Борисав Арсић.

Леон Жуо, главни секретар Општег радничког савеза: **Главни** раднички савез (С. Д. Т.), **оно што је — оно што жели.**

Најмоћнија радничка организација у Француској, **Главни раднички савез,** који броји више од пет милиона присталица, није могао наћи бољег историчара од Леона Жуоа, који је тридесетак година њен главни секретар, душа целокупног синдикалног покрета у Француској и несумњиви политички вођа огромног дела француског радништва.

И поред огромног значаја и несумњиве предоминантне улоге Општег радничког савеза у јавном животу Француске, нарочито у последње време од доласка на власт Народног фронта (а познато је, с друге стране колико је Савез допринео њеном успеху), целокупна делатност ове огромне радничке организације била је рђаво тумачена, јер су се у једном делу јавности укорениле предрасуде које су личиле на невероватне приче.

Прави значај ове књиге, поред тога што даје историјат постанка и развитка ове организације, јесте у изношењу њеног садашњег састава, њених идеја, њеног програма, њених смерница и утврђивања њене праве улоге у француском јавном животу. **Ш.**

25-годишњица ослобођења Јужне Србије

У Скопљу се већ увелико осећа припрема за прославу ослобођења овога нашег класичног Југа од 600-годишњег ропства.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Ми ћемо овом приликом рећи неколико речи о Споменици која се спрема за прославу. По замисли Одбора за прославу то ће бити монументална књига од око 600 страна ин кварто, каква и доликује за овако ретку свечаност. Књига, по замисли Одбора, треба да изнесе свеколики резултат рада Јужносрбијанаца од ослобођења до данас: и у области економско-привредног живота, на културном пољу, у практичној политици и у науци.

По нашем сазнању књига ће садржати ова поглавља: 1) **Увод;** 2) **Географија:** а) област и положај, б) геолошки састав, в) морфологија, г) клима, д) хидрографија, ђ) флора и фауна, е) педологија; 3) **Историски преглед:** до XIX века, од XIX века до данас: а) национално буђење, б) школе, в) борба за цркву, г) четнички покрет; 4) **Ратови за ослобођење;** 5) **Историски споменици:** антички, византиски, српски; 6) **Антропогеографија;** 7) **Етнологија;** 8) **Језик;** 9) **Народне умотворине;** 10) **Привреда:** а) пољопривреда, б) сточарство, в) шумарство, г) рибарство, д) занатство, ђ) трговина и банкарство, е) индустрија, ж) рударство, з) туризам; 11) **Техника:** а) грађевинарство, б) саобраћај, социјална питања, асанација, хигијена, балнологија; 12) **Комунална питања,** аграрна реформа и колонизација; 13) **Просвета и култура:** а) школе и ђачке дружине, б) народно просвећивање, в) књижевност, г) штампа, д) позориште, ђ) ликовна уметност, е) музика, ж) певачка друштва; 14) **Административна** подела: управне власти, судство; 15) **Вероисповести:** а) православна црква, манастири, б) римокатоличка, в) муслиманска организација и вакуфи, г) јеврејска вероисповест; 16) **Друштва:** а) културно-просветне организације, б) витешке, в) хумане; 17) Нпитог.

За сада региструјемо ову похвалну замисао Одбора за прославу ослобођења, а задржавамо себи право да на овом месту детаљније анализирамо ову књигу кад буде изишла из штампе. **Ђ. Ј. К.**

УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД

Музички преглед. — Почетак музичког живота ове сезоне био је сконцентрисан на секцију оркестра војне музике и певачких друштава која су наступала и концертирала у оквиру музичке заједнице.

Увођењем музичких часова на Народном универзитету и оснивањем позоришног друштва од музичких аматера, учињен је корак унапред на правилан развој музичке културе у Скопљу.

У току овог месеца изведено је неколико приредби, од којих без сумње најзапаженија је приказивање оперете „Пољачка крв" од Оскара Недбол. Фрагменти из опере „Фауст" од Гуноа и „Кармен" од Бизеа.

Оперета „Пољачка крв" по сижеу и по музичкој обради спада у дела писана врло духовито са интересантним мелодијама.

Г. Мали је са пуним интересовањем пришао музици Недбола и свим својим темпераментом и вештим вођењем успео да одржи оркестар, хор и солисте.

Г. Скрбиншеку припада највећа заслуга за извођење оперете коју је са пуно редитељске вештине поставио на сцену.

Г. Топорнин је нашао складну композицију декора, а нарочито је сликовита жетелачка сцена из трећег чина.

Певачки ансамбл није местимично био довољно уједначен.

Г-ђа Плотницка је доминирала својим пријатним сопраном и глумачким темпераментом потпуно одговарала својој улози. Г-ђа Коњевић се је трудила да одоли певачким захтевима своје улоге не успевајући да развије свој јако заморен сопран.

Г-ђа Фредро је успела да глумачки и певачки остане у линији своје улоге.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Г. Прокопијевић је дао изврсну креацију пропалог грофа подједнако живу глумачки и певачки. Г.г. Сурмејан и Вуковић врло добро су одговорили свом задатку и одлично дали свој трио (Хелена Зорембл и Пописл). Симпатични су били у карташкој сцени г.г. Пауновић, Маленица, Блажок и Тодоровић. Играчки ансамбл у балету одлично је дао Мазурку. У опште сав се је ансамбл залагао за ово дело и ми се надамо да ће „Пољачка крв" имати своју публику.

*

Концерт певачког друштва „Мокрањац" није био овог пута на достојној висини с обзиром на дела која без сумње спадају у ред најинтересантнијих у нашој литератури. Потребно је више систематског рада на дотеривању гласовног материјала.

*

Вече композиција А. Малишева није пружило никакво музичко уживање. Поред најбољег заузимања од стране извођача војног оркестра и Руског хора, дела г. Малишева су прилично хармонички монотона без интересантних модулација.

*

Извођењем оперских фрагмената учињен је покушај да се поступно опробају снаге и покуша са увођењем опере.

Запажена је појава симпатичне и младе г-це Катице Продановић која је својом грациозношћу и топлином свога алта остварила креацију Кармен у картији „Хобонере".

Г-ђа Плотницка приближила се је Маргарити и успела да оствари улогу заљубљене сеоске девојке.

Г-ђа Фрерди је добро пристајала улога Марте, док г-ђи Коњевић улога младог и заљубљеног Зибела није пристајала.

Г.г. Скрбиншек (Мефисто) и Сурмејан (Фауст) успели су унеколико да се приближе својим улогама. Мефисто је глумачки и певачки добро дат а г. Сурмејану је недостајала глумачка и певачка рутина.

*

Предавање г. Васиљевића о егнатној форми је успело и врло добро илустровано музички од ученика Музичке школе „Мокрањац".

*

Музичка конференција г. Петрова била је веома интересантна. Г. Петров је сликовито изнео главне карактеристике опере „Кармен" и музикално отсвирао поједине делове партитуре.

Хроничар

ПОЗОРИШНИ ПРЕГЛЕД

„Нагазио човек", комедија у 4 чина од Василија Илића.

Аутор комада **„Ленче Кумановче"** г. **Василије Илић** појавио се 27 априла у Скопском народном позоришту својим другим делом, писаним на македонском дијалекту, **„Нагазио човек"** — комедијом **„за народ"**, како је то на позоришним плакатама стајало.

Да би приказ овог најновијег дела г. Илића био потпунији и разумљивији изнећемо у најкраћим потезима садржину комедије:

Скопље у предратно време. Патријархалан живот у коме старешина породице има неограничену власт код куће, што га често претвара у тиранина. Један од таквих је и чорбаџи Теодос. Пред његовим увек мрким погледом и увек осорним речима дрхти сва његова околина. И слуге, што је разумљиво, и његова жена која пред њим мора да буде мања од макова зрна, и син који до лудила воли лепу Бојанку, чија је једина мана т што је пореклом из „долне" фамилије и због чега чорбаџи Теодос неће ни да чује о некаквој женидби између ње и његовог сина. Чорбаџи Теодос воли ред и уредност и ради неког дуга жели да присвоји виноград бакалина Арсе. Међутим,

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Арса и пред изгледом да изгуби виноград не губи своју својствену видрину и смисао да прави разне вицеве! Ослушкујући разговор неких Цигана који су решили да своје новорођенче оставе на пут, тако да први човек који наиђе и „нагази" на дете буде, хтео, не хтео, и кум дететов, јер је такав обичај, Арси пада на памет да би најбоље насамарио чорбаџи Теодоса када би га некако навео да „нагази" на Циганче, у чему и успева. Пуца брука по граду: чорбаџи Теодос постаје цигански кум; чорбаџи Теодос се части и љуби са Циганима. Теодос да би се некако извукао из незавидног положаја моли Арсу да уреди сву ову ствар без штете по чорбаџиски углед за што ће му Теодос опростити дуг и оставити виноград. Арса решава ситуацију на тај начин што приморава Теодоса да допусти венчање свога сина са Бојанком, стим да се кумства над циганчетом прими Теодосов син.

Као што се види г. Илић није био баш срећан у избору мотива за своје најновије дело. Г. Илић има несумњивог талента за писање драмских дела; он својим комадима даје и једну симпатичну оригиналност јер их пише на дијалекту којим говоре његови јунаци. Отуда, позоришна дела г. Илића претстављају врло лепу и симпатичну појаву. Хтели бисмо напоменути аутору међутим, да мотиве за своја будућа дела истражује дубље и свестраније. Средина и време које г. Илић описује одликује се својом разноликошћу, политичком, верском и социјалном, обиљем згодних и још необрађених мотива.

Комедија „Нагазио човек" према томе, садржајно не може задовољити. Било је и сценских недостатака. Радња се понекад сувише развлачи, нарочито у првом чину. Поједини моменти нису довољно истакнути, нарочито узрок због чега чорбаџи Теодос жели да присвоји Арсин виноград. А она ревија Цигана на сцени дејствовала је врло грубо и непријатно. Добра страна комада је у томе што је г. Илић унео читав низ оригиналних народних изрека и тиме дао делу извесну специфичну вредност.

Глумци су дали све од себе да извођење буде, колико је могуће, на уметничкој висини. Носиоци главних улога г.г. Пера Јовановић и Петар Матић играли су врло природно и са разумевањем своје улоге, први чорбаџи Теодоса а други бакалина Арсу. И остали су савесно обавили свој задатак. Код свих иначе, осећало се да нису довољно савладали дијалекат на коме је дело писано.

Борислав Ив. Благојевић

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Власник Ђорђе Ј. Киселиновић, Булевар Луја Бартуа бр 10 — Скопље.

Одговорни уредник Д-р Борисав Арсић, Кеј Краља Александра 102, Скопље.

„Немања" задужбинска штампарија Вардарске бановине — Скопље Цара Николе 35.

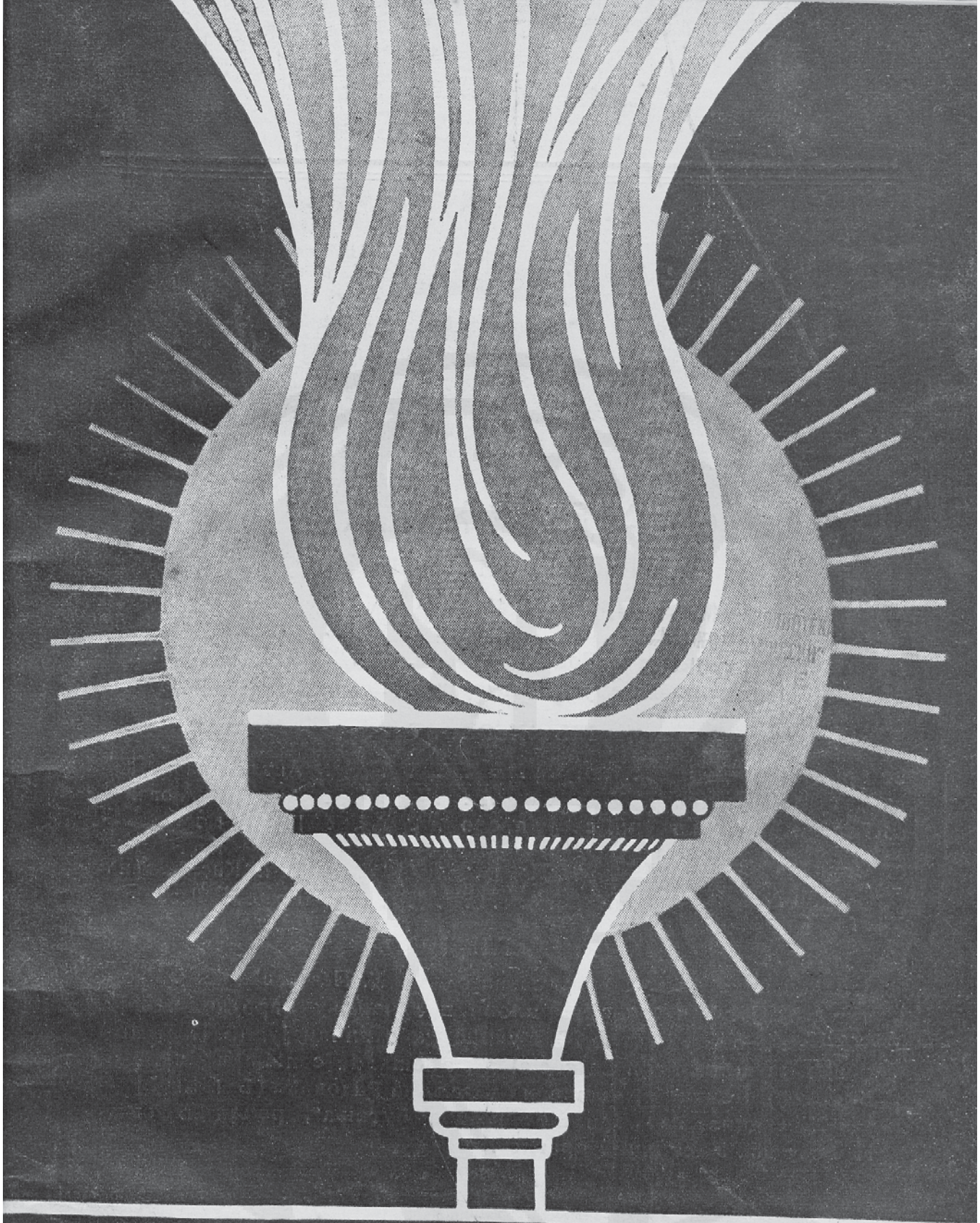
Претплата годишње 50 динара за Југославију, за иностранство 80 динара.

Један број у продаји 5 динара.

Претплату слати на чековни рачун бр. 85.002.

Рукописе и све друго слати на адресу одговорног уредника.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

дина I
oj 2—3

ЛУЧ

1-VIII-19
Скоп.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)

САДРЖАЈ

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

49 **Битољ — његов постанак и развитак до почетка XX столећа** . . . . . Д-р Теод. А. Робе
59 **Печалбарске песме у Повардарју** . . . . . Ђ. Ј. Киселиновић
67 **Социјалне формације у Повардарју** . . . . Д-р Б. Арсић

КЊИЖЕВНОСТ

82 **Врни се во дом** . . . . . Ант. Ђ. Пановић
83 **Великоварошани** . . . . . Ант. Ђ. Пановић
85 **Глигор Митрин тражи своје право** . . . . . Јов. Д. Костић
87 **Народне умотворине** . . . . . Скупио Ђ. Ј. Киселиновић
92 **У Охриду и из Охрида** . . . . . Бран. Д. Лазић

ПРЕГЛЕД

98 **Језик и народна култура**, чланци од Д-р М. Павловића (Ђ. Ј. Киселиновић). **Југ у часопису Прилози проучавању народне поезије** (Х. Поленаковић). **Растко С. Пурић: Работнички Југ** (Б. И. Благојевић). **Raymond Aron La sociologie allemande contemporaine** (Д-р Б. Арсић). **Немачки разговори од Огњана Радовића** (Ђ. Ј. К). **Стојан Живадиновић: „Тридесет година ћутања“, роман** (Љутовид М. Бодулић). **Уметнички преглед.**

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

БИБЛИОТЕКА „ОХРИДСКИ" СКОПЈЕ

ЛУЧ

МЕСЕЧНИ ЧАСОПИС ЗА КУЛТУРНА, ЕКОНОМСКА И СОЦИЈАЛНА ПИТАЊА

ГОД. I ЈУЛИ—АВГУСТ 1937 ГОД., СКОПЉЕ БРОЈ 2—3

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

Битољ

његов постанак и развитак до почетка XX столећа

1. Древно прехришћанско доба

Из до сада пронађених и очуваних података којима историја располаже позната је ствар да Битољ није нов град па нити насеље створено у средњем веку. Према поузданим научним изворима, његов постанак датира још из прехришћанског доба и то око 359—358 год. У старој Македонској држави краљева Филипа и Александра Великог он се помиње још од самог свог почетка под именом Хераклеја, као најважнији град у области Линкестији, која је обухватала поглавито јужни део данашње Пелагонијске равнице, док се њен североисточни део звао Девропија а северозападни Пелагонија.

По топографији древне Македоније од Марг. Димитце главни положај Хераклеје се налазио југозападно од данашњег града, на одстојању од 3 стадије (530 м.) на последњем крају високог брда, који се уздиже у подножју западних огранака Перистера, полазећи од севера ка југу, тј. од данашњег Александровог брда па све до села Букова. Овде, на врху брда изнад Буковског гробља, одакле се види цела древна Линкестијска и Пелагонијска равница, постојала је тврђава са акрополисом. Случајне и дилетантске ископине које су до 1912 год. вршене као и оне које се од 1934 год. на овамо повремено чине код »Сиве воде« као и до сада постигнути резултати, ма у оскудном обиму, јасно говоре да се на том месту налазила древна Хераклеја, којој се за разлику од других таквих у Македонији додавала и ознака Линкестијска или Пелагонијска с обзиром на покрајину у којој се налазила.

У II столећу пре Христа, када су Римљани после битке код Пидне (168 г.) завладали целом Македонском провинцијом и водећи се својим својственим принципом »divide

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

et impera«, поделили завладану земљу у четири области, видимо да се Хераклеја помиње као главна варош у западној области Македоније. О овој старој Хераклеји знамо само то да је важила као велика, богата и напредна варош са уређеним, чистим и калдрмисаним улицама, са лепим јавним зградама, храмовима, купатилима и са водоводом. Њен положај је добио већи и нарочити значај са друмом Via Egnatia којим је била везана са једне стране са Јадранским, а са друге са Јегејским Морем. Овоме саобраћајном путу, који је одржао свој правац и важност скоро 2.000 година, а који у ствари и данас постоји и овом спајању са Јадранским и Јегејским Морем преко Драча и Солуна благодари Битољ свој саобраћајно-трговачки и административно-војнички значај који је у разна времена и под разним владавинама имао.

У почетку друге половине првога столећа апостол Павле, после свога боравка у Солуну, пролази и кроз Хераклеју идући даље за Коринт у циљу ширења хришћанства.

За време римског господства, кроз читава три века, град је несметано напредовао. У њему су цветали занати и трговина, а читаво становништво се налазило у благостању и водило богат живот.

Од III столећа многобројно и материјално обезбеђено грађанство Хераклеје је почело да прелази у хришћанство, тако да оно има свога епископа Евагрија, који присуствује 347 год. сабору у Сердици (Софији). Један век доцније — 449 год. на Ефеском сабору узима учешћа опет епископ Хераклеје, али овога пута под именом Квинтилија. После две године (451 г.) у Халкедонском Сабору помиње се Дионисије, епископ Хераклеје Линкестијске. Но овај духовни и економски развитак града за време »pax romana« т.ј. мира римских императора прекинут је најездом дивљих народа Гота, Хуна и Авара.

Тако је Хераклеја за време византијског императора Зинона (475—480 г.) и то у години 479 страдала два пута од напада Гота Теодориха. Њен епископ је морао да сакупи од грађанства богате дарове, да исте поклони Валамирију, вођи Гота, те на тај начин да спасе себе и град од њиховог безобзирног пљачкања. Под умешним вођством својих старешина град је успевао још дуго да мимоилази своју неминовну пропаст. Међутим, његово богатство није престајало да не изазива и привлачи грамзљивост лутајућих народа и племена. Постајући жртва своје величине, благостања и напретка, он је око VI века уништен те се више не помиње неколико векова.

2. *Период словенске владавине и византијског господарења*

Доласком словенских племена на Балкан, која су се бавила искључиво земљорадњом, почеле су и вароши по-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

степено да напредују тако да се некадашња Хераклеја већ помиње у Самуиловој царевини за први пут под својим словенским називом Обитељ — Битољ, што значи селиште т.ј. место у коме људи станују, обитавају. Како, међутим, старословенски назив за манастир гласи обитељ, то се доцније крајем XI века (за време крсташких ратова) почиње називати и Монастир, што није ништа друго до превод речи Обитеља — Битоља. У то време он је познат као чувена, велика и важна варош у којој је Гаврило-Радомир, син цара Самуила, после смрти свога оца, био 15-X-1014 год. проглашен за цара и ту остао да резидира у своме двору непуну годину дана, до средине месеца августа 1015 г., када је био убијен од Јована Владимира, брата од стрица. У месецу марту 1018 г. између претставника утврђених градова у словенским покрајинама на Балкану, који су Василију II императору Византијском, изјавили у Једрену покорство и верност, налазили су се и изасланици Битоља.

Због својих добрих саобраћајних веза и самог географског положаја он је био један од најглавнијих војничких центара и тврђава у Византијској држави, често пута помињан од тадашњих историчара под именом Бутелион.

Не мањи значај имао је он и у црквеном животу, што се види из чињенице да су његови свештеноначелници увек имали важан и утицајан положај на васељенским саборима, заузимајући место одмах иза патријарха.

Да је и привредни живот био развијен у великој мери не треба ни сумњати. Само, нажалост, не постоје податци на основу којих би се могло нешто детаљније сазнати о појединим гранама и јачини економске радиности становништва.

Од XIII века Битољ почиње да тргује са Млечићима и Дубровчанима и да увози у оно време чувене производе текстилне индустрије градова у Ломбардији. Читави каравани од по 100 до 200 коња и мазги преносили су коже, восак и вуну, с којим производима је у то доба град и највише трговао. Целокупна трговина кретала се у све правце: према Јадрану (Драчу), према Егејском мору (Солуну) и према северним и северо-источним областима, док је сама варош била важно трговачко слагалиште за разноврсне иностране израђевине и локалне пољопривредне продукте.

3. Турско доба до XVIII столећа.

Инвазијом Турака (1374 г.) настаје и застој у напретку Битоља. Укупно становништво, које је било носилац сваке привредне делатности, напустило је варош и разбегло се у разне крајеве. Он је потпуно постао турски град са

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

свима му припадајућим одликама и особинама. Морало је да прође неколико векова да би се варош могла поново да формира и да покаже известан напредак у своме привредном животу.

По подацима савремених путешественика, Битољ и његова околина су, поред житарица, производили памук и лан. Као веродостојно може се сматрати и тврђење да се превоз робе вршио не само коњима и мазгама већ и камилама. На овај начин може се објаснити и опстанак »деве-хане« на западу вароши, која турска реч значи хан камила, односно место где су камиле стајале и преноћивале.

Турски путописац Хаџи Калфа у својој књизи »Румелија и Босна« каже следеће о Битољу: »Султан Мурад Победилац послао је 784 (1.374) год. Тимурташ-пашу, који је са сабљом у руци заузео ово место. Дворац је уништен. Јужна страна града је једно шумовито брдо, а предња — широко поље. Са брда спуштају се многи потоци, који натапају целе квартове града и сву околну земљу. Најчувенији производ овога града је памук«.

Несигурност по путевима, као и уопште слабе саобраћајне и трговинске везе између појединих земаља, области и градова, спутавале су у ово време сваку редовну размену добара. Ово стање је давало могућност занатима у Битољу да развију живахну делатност и повећају своју производњу, прерађујући све сировине које су се са околних места доносиле у град. Све потребе грађанства и житеља околине за израђевинама могле су бити, а у ствари биле су и подмириване од занатлија у граду, у коме су се они са свију страна почели усретсређивати због релативно боље безбедности у њему него што је она била по селима. Само скупоцене текстилне израде и ретке, обично прекоморске, сировине и то првенствено колонијални продукти доношени су у Битољ.

Стицајем времена економски живот се постепено развијао тако да се у XVIII столећу помиње да је варош поред својих 3.000 једноспратних и двоспратних ћерамидом покривених кућа бројила и 900 трговачких и занатлијских дућана. Све ове чињенице јасно говоре да је Битољ у XVIII. веку важан привредни центар са прилично развијеним везама и трговачким прометом.

Велике сметње вароши, а нарочито њеној већ оформљеној чаршији, у погледу привредног напретка чиниле су отимачине Арнаута и извесних професионалних разбојника, који су у току XVIII. века несметано и усред белог дана плачкали све што им се у вароши допадало и хтело. Ови и овакви зачестали напади многобројних пљачкаша нису давали могућност ни за какав полет рада у чаршији. Разумљиво је да грађанство и то првенствено онај његов део

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

који се бавио трговином, видевши да не може спокојно да ради, почео је да се исељава. Варош је услед тога на крају поменутог столећа знатно опала.

Евлија Челебија, један од најобразованијих турских путописаца, који је кроз Битољ прошао на крају XVIII века, даје овакав опис тадањег града: »Битољ је одвојено место у Румелијском вилајету; поклоњено је лепој кћери Султана Ахмеда, која га даје да се управља од војводе за двадесет товара новаца. У томе граду има Шех-јулисљам и настојник имања гроба пророка. Каза има доходак за кадију тристотине акчета. Од 160 села даје се кадијама годишње по султанској милости још по 15 кеса. Има спахијски намесник, јаничарски сердар, градоначелник, главни чиновник за дажбину, харач, градски ћаја, рачуновођа, баждарин и главни архитекта. Надзорника тврђаве нема, јер је завојевач срушио тврђаву после заузећа града.

»Битољ се налази на подножју једне планине, а на обалама једне реке. Он је велики град и на десет места преко реке прелази се преко дрвених и камених мостова. Са четири стране и унутра у вароши има великог дрвећа на хиљаде. Док се не уђе у сам град куће се не виде од дрвећа и башта. Толико много има обилне сенке. У граду има 21 махала и око 3.000 једнокатних и двокатних кућа; све су покривене ћерамидом. Има свега 70 храмова. Главне џамије су она Исак Ефендије, џамија Махмуд Ефендије, подигнута 973 (1563) год. па џамије Гази Хајдар-паше и Хаџи Беја као и Чауш џамија. Има и 9 медреса.

»У чаршији постоје 900 дућана, од којих су најбољи кројачки и златарски. Има и 40 кафана. Врло леп је безистен, који изгледа као тврђава и има гвоздена врата и лепе сводове. Невероватне ствари причају о овоме граду и о овоме безистену.

»Кроз варош тече једна река, која долази са планине у Ђавату, Ресну и Стокаку (?) и улива се у Вардар. Од битољских реткости треба да напоменемо битољски лан, који ужива боље име од египатског. Према западној страни, као и у осталим правцима налазе се око 20 места за шетње и весеља. Највише уз пут за Охрид постоји једно врло лепо место које заслужује да се види. На многим местима под дебелом сенком и на зеленој трави направљени су ћошкови; има много високих места и за разоноду. Од 60 до 80 лепих собица и колиба пружају уточиште гостима; има и много освежавајућих каналчића.

Много и разно дрвеће уздиже своје гране до неба и ствара дебелу сенку под коју теку бистри поточићи. Покрај тих потока се пеку и једу одлични шиш-ћевапи. Обично се шиш поставља на воденом дулацу, који се полако креће, а креће се и ћевап и на тај начин се пече. Има високих

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

и сеновитих шума, у којима, кад се зађе рано ујутру, слушају се слатке песме славуја који пуне срце весељем. Тамо сваки пева, свира и весеље траје до опште ситости.

»У Битољу има људи, који умеју да говоре дубоко и учено. Има софта, чије се чалме у нереду као врапчија гнезда и који са опасаним унакрст оружјем чине разбојништва. Они се пуштају са ниским људима у развратан живот. Људи и чочеци су за њих. Целог дана тону по кафанама и по рђавим јавним местима, интригирају, постају глупи и одају се коцки.

»Има и много Албанаца разбојника. Уопште, људи у томе граду су прости, лоши и са многим пороцима. Из разлога што има много трговаца и хоџа постоји и наклоност доброчинству. Има у 47 места добротворних установа, покривених оловом као безистен. Докле смо били у томе граду, неки хајдук, зват Бабо, био је сакупио 500 људи неверника и отворено владао у планини Шипки (?). Он без страха дође у град, сломи врата безистена и узевши богату робу за 70.000 гроша, са лупњавом и весељем оде к пољу. У таквом великом граду нико ништа није му казао! Леп призор подлости!«

Тако је Битољ изгледао на крају XVIII века.

4. Економски полет и кулминационо материјално подизање.

После савлађивања Арнаута од Турака (1827—1830 г.) и услед образовања грчке државе, Битољ постаје политичко-административни и трговачки центар за све крајеве западног дела Балканског Полуострва до саме тадање грчке границе. Сви важнији путеви, који су се простирали по Албанији и по левој и десној обали Вардара, почели су се поново стицати у Битољ. Главни путеви у оно доба били су према западу Битољ—Охрид—Струга—Елбасан—Кавája—Драч; према југо-западу Битољ - Корча—Љасковић—Јанина; према југу један је пут водио преко Суровића и Каљарија до Кожана, а други преко Владова—Водена—Солуна и даље за Серез, Драму и Кавалу: према северу пут је ишао преко Прилепа—Велеса—Скопља и један крак држећи се долине реке Мораве избијао је у Смедерево и у Београд, док је други преко Криве Паланке—Ћустендила и Софије достигао до Русчука на Дунаву. Све ове саобраћајне везе биле су од велике користи да трговачки промет битољске чаршије ојача и знатно се повећа.

Становништво са околних градова и села отпочело је поново у масама да се насељава у Битољу и са напретком града постепено се развијао и економски живот у њему.

Нарочити полет је узела трговина у Битољу када се у њему, поред Јевреја, који су се доселили из Шпаније и Португалије крајем XV столећа и бавили се непрекидно

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

трговином и занатима, настанили и Цинцари, који су се после уништења града Москопоља од башибозука Али Паше Јанинског па (1778 г.) растурили по целом Балканском Полуострву. У току целог XIX века Битољ све више и више напредује. Око 1850 год. број становништва је достизао до 45.000 душа, док је чаршија бројала скоро 2.000 радњи.

Куће и радње су биле у већини од слабог материјала услед чега Битољ је често страдао од пожара. Не само што су већина зграда биле од дрвеног материјала већ су се радње у једном извесном кварту у чаршији налазиле под једним истим дрвеним кровом. Тако је један пожар у 1835 год. уништио 2.000 зграда. Један други пожар у 1862 год., који је избио код данашњег Јени Амама (дрвеног пазара) и се зауставио чак код Сточног трга, уништио је целу битољску чаршију. Године 1897 изгорео је цео житни пазар и преко 200 других оближњих радња. Сви ови пожари су били узрок да се доцније у чаршији подигну зграде од тврдог материјала, које не би биле тако лако изложене случајним паљевинама. На тај начин постале су такозване »магазе« са гвозденим ћепенцима, које заузимају данас читаве улице у граду.

Упркос свима овим несрећама битољска чаршија, која је била и јесте језгро привреднога живота у граду, чврсто је корачала напред, те у другој половини XIX века па све до балканских ратова битољска пијаца је подмиривала потребе са свима продуктима не само житеља града и околних села, већ су битољски трговци и занатлије трошиле велике количине разноврсне робе и у суседним варошима као Костур, Лерин, Ресан, Корча и већи део Албаније.

Сав се привредни па и друштвени живот града испољавао у његовој чаршији између појединих добро организованих еснафа, који су у ствари били и једини носиоци сваког културног, просветног и социјалног напретка у вароши. Није била ни једна општекорисна манифестација нити дело у којима еснафи нису узимали видног учешћа и најглавнијег учешћа. Подизала се црква, школа, болница или манастир, еснафи су увек били ту и својим доприносима омогућавали су остварење сваког доброг подухвата. Тако на пример еснафи, као привредне организације, су 1830 год. дали своје прилоге и за подизање цркве Св. Димитрија у укупном износу од преко 40.000 гроша, што је у оно доба било велика сума новаца. Поред осталога они су својом материјалном потпором сиротињи чинили па и дан данас чине велику услугу радећи неуморно на хуманитарном и социјалном пољу.

Последње две деценије прошлога столећа тј. време од

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

1880 до 1900 год. је најглавнија епоха привредног подизања Битоља на савременој основи. Од 1875 до 1885 год. изграђени су били модерни путови, који су из Битоља водили ка свима околним варошима, а који путеви и дан данас постоје и врше своју општекорисну функцију. На тај начин, са изградњом добрих друмова, у многоме је био олакшан пренос разних добара и као последица тога Битољ се у потпуности формирао као саобраћајно-трговачки центар. У ово време спада и оснивање првих индустријских предузећа у граду и његовој околини.

Још већи полет је он узео од 1894 год. када је са Солуном везан и жељезничком пругом. Ова линија, која је била изграђена у року од 3 године, дала је могућност граду и његовој чаршији да преко Солуна дођу у непосредан додир са светском пијацом. Сада је Битољ био у стању не само да увози него и да извози у иностранство знатне количине сировина и то првенствено пољопривредне производе. Све до 1912 год. док је Солун био више транзитно-комисионарско место за своје залеђе које се простирало од Драча чак до Једрена, дотле је Битољ био прави трговачки центар за сва места од Драча и Скадра до Вардара и од Кичевског и Прилепског краја чак до Епира на југо-западу. Цела ова покрајина, са једним становништвом од преко 1 милиона душа, снабдевала се у разним продуктима преко битољске чаршије, која је посредством солунских комисионера, а често пута и директно, била у вези са свима европским привредним центрима. Путови, који су водили из Битоља за Лерин, Костур, Кожани на југ, за Прилеп, Кичево на север, за Корчу и Јанину на југозапад и за Охрид, Стругу, Дебар и Елбасан на запад, били су увек у живом промету од многобројних каравана, кола, коња и мазга, који су из Битоља преносили разну робу и у најзабаченије околне крајеве.

Да би могло што јасније и потпуније да се разуме ондашњи рад и благостање битољске чаршије напоменућемо само то да сваки кирација који је својим колима и коњима увозио робу у Битољ доносио је собом увек и готов новац обично од 100 до 300 златних лира. Овим новцем као и новцем добивеним од продаје донете робе куповани су разноврсни индустријски и колонијални артикли на битољској пијаци. Онда није ни чудо што је вредност извоза пре 1912 год. из Битоља само за албанске крајеве износила скоро 500.000 наполеона златних годишње, док је извоз из истих места достизао просечно 100.000 наполеона. Када се при томе има на уму да су битољски трговци радили и са осталим крајевима може се на лак начин схватити и појмити велики економски значај који је он у то доба имао. Најглавнији артикли извоза у сва

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

околна места су били разни фабрикати, колонијална роба и све врсте жита и брашна, док су у увозу главно место заузимали жива крупна и ситна стока, сирове коже, вуна, зејтин, дрвени угаљ и млечни производи.

Свакојаке стране Фибричне израђевине и колонијалну робу, у износу од $^1/_2$ мил. наполеона годишње, Битољ је увозио преко Солуна док је и извоз за иностранство био уперен тим правцем. Поред пољопривредних производа важну улогу у извозу, који није прелазио цифру од 100.000 наполеона, играле су и текстилне прерађевине кућевне радиности и фабричке производње у Дихову. Тако например у 1910 год. извезено је преко Битоља за иностранство поред сирових кожа за 40.000 напол. и сира за 5.000 наполеона још и разне вунене израђевине (шајак, аба, гајтан, ћилими) за преко 30.000 наполеона.

Међутим, права економска вредност Битоља није била толико у трговини са иностранством колико у његовом специјалном положају привреднога центра за једну пространу област од милион становника. На основу тога он је имао једну од најважнијих улога између свих вароши у унутрашњости Европске Турске. Трговински промет његове чаршије ни у чему није уступао ни најживљем привредном центру Балканског Полуострва. Није ни најмање претерана тврдња да је битољска чаршија ако не већа била бар онолика колика је била свака друга чаршија у ма коме граду од Јадрана до Црног Мора и од Дунава до Белога мора.

Привредноме напретку Битоља, који је из дана у дан брзим и здравим кораком учвршћивао и увеличавао свој утицај у свима околним областима, учињен је наступилим ратовима на Балкану крај, чије се штетне последице још данас осећају у свима гранама привреднога делања града.

5. Ратови, државно разграничење и опадање.

Дугогодишњи ратови почев од 1912 год. па све до краја 1918 год. који су са малим изузетцима вођени искључиво у непосредној близини вароши, уништили су не само град и околину као и све што су они до тада стекли били, него су збрисали и све остале привредне вредности које могу опстати и развијати се у мирним, трајним и консолидованим околностима. Налазећи се непрекидно две године у зони ратних операција и бомбардован сваког дана и ноћи, Битољ је по свршетку рата пружао жалосну слику. О каквој трговини или о каквом другом привредном раду немогуће је ни замислити када се има у виду да се највећи део становништва није налазило у граду већ ван њега.

Међутим, као у сличним другим појавама тако и овде, после наглог опадања наступиле су боље прилике, а такође и време опорављења. Упркос тешких и далекосежних рат-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

них опустошења град је поново отпочео са својим привредним подизањем, старајући се да бар постигне оно стање које је он пре ратова имао. У року од десет година чињени су велики напори да се привредни живот, а пре свега трговачки промет са оближњим областима интензивира. Већина трговаца и занатлија, који су се за време рата били иселили, врагили су се. Отваране су нове радње, подигнута су и неколико индустријска предузећа и чаршија је поново оживела и прорадила. Али ускоро се дало осетити да су се прилике знатно измениле и то не само оне које засецају у структуру и суштину самога привредног живота него и оне које су у уској вези са могућношћу привредног делања, а које су обично ван домашаја моћи појединца по ма био он и најспособнији привредник.

Новоповученим државним границама отпали су $^2/_3$ оних крајева који су састављали залеђе привредног утицаја Битоља као економског центра. Лерински, Костурски и Кожански крајеви припали су Грчкој, док су све Албанске области са Корчом и Елбасаном на челу обухваћени од Албанске државе, тако да су сва тржишта, на којима су битољски трговци и занатлије пласирали своју робу, откинута и скоро изгубљена за битољску чаршију. Државне границе, које не морају бити и привредне границе, онемогућиле су сваки међусобни економски рад. Оне су постале непребродиве препреке трговинског промета и саобраћаја. Јасно је да је привредна целина, коју је Битољ са поменутим крајевима чинио од читавог низа година на овамо, нестала, док је сам град остао на граници упућен у своме привредном делокругу само на најближу околину. Битољски, Мориховски, а донекле и Преспански срезови су данас залеђе битољске чаршије. Њихово становништво на броју око 100.000 душа је скоро и једини потрошач битољске пијаце. И оне вароши, као Прилеп, Кичево, Охрид, Струга и Дебар, које су се раније преко ње снабдевале изгубљене су јер исте почињу да саобраћају директно са већим економским центрима. Посредничка улога, коју је Битољ пре ратова играо, почиње нагло да нестаје. Садашња битољска чаршија је чаршија самога града и срезова Битољског и Мориховског. Из овога се може лако извести закључак да је економски живот Битоља изгубио свој шири значај и да се он у данашњици и при постојећим приликама има развијати у ускоодређеним границама.

Док је сфера његовог привредног утицаја тако сужена и сведена на најнижу меру, дотле је број радњи у његовој чаршији исти као и раније. Он достиже висину од 2.000 дућана, од којих једна половина долази на трговачке, а друга на занатлијске радње. Ова велика претрпаност и многобројност радњи која постоји у Битољу нема је ни у

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

ком другом граду. Разумљиво је да су последице тога нездравог стања беспослица и криза, што је требало у целој њиховој јачини да се осети не само сада већ још у 1920 години. Међутим, одмах иза рата, сви емигранти из града и целог оближњег краја и Преспе, а нарочито они који су се налазили у Америци, почели су да шаљу својима новац који су до тада били уштедили. Услед овог прилива новца владала је на битољској пијаци живост, издашност и ужурбаност у пословима, што ће још дуго времена остати у сећању многих привредника. Према провереним податцима падало је у оно време у Битољу скоро милион и по долара годишње, а то значи да је Битољ добијао од емигрантског новца око 100,000.000 динара годишње. Ово стање трајало је све до 1929/30 год. када и у Америци није наступила криза и избацила на улицу хиљаде битољаца, који су до тада неуморно радили и у зноју свога лица зарађивали по фабрикама, ресторанима и осталим свемогућим радњама и предузећима.

Чим је престао прилив новца из Америке одмах се осетио привредни застој у чаршији. Престале су купо-продаје некретнина, обустављена је грађевинска делатност у граду и по селима, попустила је куповина разноврсних продуката од стране најширег народног слоја. Већ сада се увидело да Битољ поред светске кризе има да рачуна и са једном чистом локалном својом кризом, која се јавља као резултанта већ напред поменутих прилика и околности.

Др. Теодосије А. Робе

Печалбарске песме у Повардарју

Туђина — туга голема,
Тамо де идат момчиња
Женени ем неженени,
Свршени па неземени.
Нар. песма.

Печалбарство је врло важан проблем Јужне Србије и специјално Маћедоније. Мотиви који су изазвали појаву печалбарства економског су карактера: за своје владавине Турци су приграбили себи најплоднија места, а хришћанском су елементу оставили висове планинске и кршеве. Још Мажураћић је у »Смрти Смаил-аге Ченгића« певао: »Оро гњездо врх тимора вије, јер слободе у равници није«. Као што се из ових стихова великог југословенског песника види, цео је наш народ бежао у планине од турских зулума, да се сачува од насртаја на имање, част, веру и народну слободу. На планини је привреда веома слаба, не

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

задовољава економске и културне потребе појединца, породице и друштва, а људи нису били васпитани од мајке да живе од туђе муке и пљаке, као што су то радили наши западни суседи Арнаути. Због тога, нарочито за Западну Македонију, једини је излаз био одлазак у ближу и даљу туђину на работу, на печалбу.

Дакле, основа је печалбарског проблема економског карактера. Али одмах чим се појавило, печалбарство је постало и социјални проблем: жена код куће остаје без мужа. Она сама сноси сав терет вођења домаћег газдинства и васпитања деце, а често и неговања старих родитеља. Жена претставља кућу и пред политичким и пред црквеним властима. И све је још добро док муж у далекој туђини мисли на своје и од времена на време долази или шаље новац. Често се дешавало да он тамо уђе у рђаво друштво — мушко, а још горе у женско. Или, обрнуто, жена код куће, услед дугог мужевљева отсуства, пође клизавим путем... У том случају породица пропада. То је наличје печалбарства.

Оно је и културни проблем: људи који дуго живе у културно напреднијим земљама, дошавши кући, не могу се помирити с примитивним животом наших брђана, већ и у кућу и у друштво уводе позитивне новине. Зато су печалбарска села културно, социјално и економски напреднија: прве модерне школе јављале су се у њима; у кући печалбара је правичнији и хуманији однос између појединих чланова; калемљење воћа, кување пекмеза, слатког, модернији занати и трговина код њих се најпре јављају.

Сви могући сложени односи које изазива печалбарство налазе јаког израза у лирској народној поезији Повардарја. Као што је динарски део наше расе дао дивне лепе епске песме, које су с уживањем читали европски великани у књижевности, — тако је наш вардарски део дао јединствено лепу лирику. Ако ова наша лирска поезија није још свима Југословенима онако позната као епска поезија с динарских крајева, зато су једино криви приређивачи антологија, који нашој лирској поезији дају сувише мало или нимало места, те због тога шира читалачка публика нема могућности да се упозна с њоме.

Посебно поглавље наше народне лирике чине печалбарске песме. Њихова је основна емоција љубавна. Али та емоција није тако проста као што се чини на први поглед. У њима је опевано сложено осећање напаћене душе која је много желела, много постигла, у многом се разочарала и најзад много изгубила. Емотивни елеменат печалбарских песама је веома компликован: ту има љубави, чежње за завичајем, жудње за зарадом, оданости према

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

свима укућанима, туге услед непостигнутих идеала и промашене личне среће.

Учинићу један преглед наших печалбарских песама по мотивима и моментима живота које опевају.

Сва трагика печалбарства, од почетка до краја, приказана је у следећој песми: Момче и девојче заједно су расли као деца, заједно се играли, заједно су школу походили, из једне књиге учили па се и заволели. Али сад момку ваља ићи на печалбу, те се са драганом растати. При растанку заклели су се да га она чека седам година, а да он мало остане у туђини, али много стекне... Кад се вратио из туђине, она је била испрошена, и то за његовог кума, те сад треба да је он венчава. Стога он свој дубоки бол исказује овако:

Со кој раце, Јано мори, венци ће менвам,
Со која уста, Јано мори, ће и целивам,
Со које срце, Јано мори, јас ће молитвам?![1])

Кад момак полази на печалбу, тешка се срца растаје од вољене девојке:

Жали, моме, да жалиме,
Како ће се разделиме...
Како беме посвршени,
Посвршени, уједисани...

Јаз ће одам на туђина,
На туђина, на работа,
Много пари ће спечаљам,
Ће ти пратам бела книга...[2])

Печалбар се понекад раставља од љубљеног створења пун нада и обећања:

Речи, порачај, бела Бојано;
Сега сум овде, утре ће одам,
Утре ће одам туђа туђина.
Речи, порачај што да ти пуштам:
Ал' пари сакаш, ал' книга сакаш?![3])

Али понекад туга растанка прелази у прави афекат и добија сву непосредност правог уметничког бисера:

Ах, излези, излези, љубе,
Ушч' еднош да та вида,
Дур' несум трнал, слатко пиле,

---

[1]) Охридско-преспанска лира, бр. 31;
[2]) Др. Радованевић, Маријовци, бр. 45.
[3]) Радовановић, бр. 44;

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

На пат да си одам јас!
Ах, излези, излези, љубе,
Баре на пенцерата;
С којнче ће минам, слатко пиле,
Тамо да ми те видам.
Ал' ће ма жаљаш, мило пиле,
Ако да ти заѓинам?
Ал' ће ма плачиш, слатко пиле,
Ако да ти умрам јас?... [4])

Исту непосредност осећања услед помисли на непредвиђене несреће на путу у далеку туђину:

Пилето пеит, на пат ће одам,
На пат ће одам чужца чужцина.
Да л' ће ме жаљаш, млада младино,
Да л' ће ме жаљаш како јас тебе?... [5])

Кад су печалбари већ отпутовали, њихови укућани само мисле на њих: ручак ли кувају, децу и родитеље ли негују, пољске ли радове раде, у цркви ли се Богу моле или по пољу биљке беру, — увек су им њихови печалбари на уму:

— Помислите, ваши можи и свршеници
Како шетет по туѓина!...
— На Спасов ден биље ће береме и пеѕме
За да дојдет наши можи и свршеници. [6])

Жена код куће радећи често плаче за својим мужем печалбаром:

— Благунче бело, црвено,
Шчо кротко ткаиш и плачиш?...
— Не ми је разбој расипан,
Тук' ми је момче не тука.[7])

И печалбари у туѓини мислима својим стално су у свом завичају:

Затемнила се темна темнина,
Во темницата два темничара...
В роце држее шарено пиле
И на пилето му говорее:
— Расти ми, расти, шарено пиле,
Ѓа те пуштиме на наш виљает...[8])

---

[4]) Охр.-преспанска лира, бр. 13;
[5]) ibid, бр. 20;
[6]) Братство, IX—X, стр. 428;
[7]) Охр.-преспанска лира, бр. 22;
[8]) Икономов, Зборник од старонародни умотворенија, бр, 107.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Женина верност у кући опевана је у читавом низу песама: Муж отишао на печалбу. Коњ му се вратио, а њега нема. На коњу је писмо:

»Нека си м'жи бела Вилика,
Нека си м'жи, да не ми чека«.

Али она и поред те поруке »темно носи« и каже: »Јас ћи гу чек'м и ду пет години«.[9])

У јесен се обично печалбари враћају. Али понеки отпочну преко лета такав посао да га у јесен не могу прекидати, те шаљу само новац и поклоне кући. Али домаћица, верна венцу и датој речи, хоће свога домаћина:

Туђина — туга голема,
Тамо де идат момчиња
Женени ем неженеви,
Свршени па неземени.
Свите момчиња дојдова,
Васкино момче не дојде;
Викна ми Васка да плаче.
— Не плачи, Васко, не жали;
Ако ти момче не дошло,
Голем ти бакшиш вратило:
Три с'ре златни алтани,
Три топа бела јум-басма.
— Што ће ми мене бакшиши...
Кога ми тој сам не дојде,
Пусти му бакшиш останал![10])

Ако се печалбар дуго не јави из туђине — два, три и више месеци, ни новцем ни писмом, сви су у кући тужни и забринути. Бојећи се да не буде у невољи или да не удари странпутицом, у једној песми сестра зове брата да се врати из туђине: јер му се родило мушко дете, а поље је дало обилан плод.[11])

Жена јадикује за мужем у туђини:

Ништо си рода јаз немам,
Угу го имам либето,
И тоа ми неје тука:
Туђина, пуста јабана![12])

Али често, и поред дугог печалбарења, ништа се не донесе кући:

---

[9]) Продановић, Антологија, бр. 65;
[10]) Скопље и ј. Србија, стр. 237;
[11]) Икономов, бр. 85;
[12]) Др. Радовановић, бр. 48;

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Јуначе, море шумарче, арам ти била туѓина
Што си летувал три лета, а пари не си донесол.[13])

Неретко печалбари ударе и странпутицом. У пустој туѓини толико је саблажњивих ствари! Много песама опева овај мотив. Муж или вереник у туѓини узме другу жену и онда поручује оној у завичају да се преуда. Народни песник нађе за то различите веома лепе песничке оквире, као на пр.:

Петкано, моме убаво,
Откако петли пејае,
Триста ѓемии минае;
Нејнапред беше млад Стојан
Со шарената ѓемија;
Со шарен кавал свиреше,
Твојата песма пееше:
— Можи се, можи, Петкано,
Дури си младо, зелено...[14])

Песме с оваквим мотивима садрже веома компликоване душевне покрете:

Работило лудо младо на туѓ виљет,
Работило девет години.
Време дошло, земан дошло,
Време дошло — дома ќе си иде!

Али он је у туѓини стекао пријатељицу, која жели да с њим пође, а он има у завичају закониту жену — ето незгоде![15])

Врло пластично износи несрећу веренице она лепа песма у којој се пева како је вереник отишао у Арапску Земљу, оженио се тамо Арапком девојком, родило му се од ње мушко дете, па од своје веренице у завичају тражи да му донесе сребрну колевку, кумаш постељицу, чохани јастук итд. Девојка у дирљивом монологу изражава своју велику тугу:

Садила мома крај море лозје,
Садила лозје, и му велела:
— Ај, море лозје, свекакво грозје,
Кој ми те садит, кој ќе те јадит?
Јас ќе си одам пуста чужџина,
Пуста чужџина, Арапска Земја.
Тамо ми ошло моето момче,
Ми се женало мома Арапка...[16])

---

[13]) Икономов, бр. 48.
[14]) Икономов, бр. 111.
[15]) Верковић, бр. 299.
[16]) Охр.-преспа. лира, бр. 51.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

Народни песник има разноврсне оквире за исти мотив и сличну емоцију. Сад прибегава сну: Сестра снева да јој се брат, који је на печалби, оженио у туђини; као да он хоће да дође кући да прибере летину, али као да га жена туђинка не пушта.[17])

Низом песама опевани су и они моменти кад се и како се наш печалбар предаје љубави према туђинци: »Твоје очи, моме, рујно вино; опијају ме тако да сам недељу дана пијан, две недеље мамуран. Појахах коња да идем на вилает; коњ ми беше јабанац, не носи ме у вилает, јер у вилаету ни куће имам ни жене.[18]) У другој се песми пева како се печалбар хоће отарасити туђинке и само због тога хоће да иде у свој завичај, али она каже да ће свуда с њим. Он је плаши да су друмови дуги и тешки, шуме пуне хајдука, али она не одустаје од своје намере:

— И јас ќе дојдам на твој вилает...
Јас ќе се сторам младо сејменче,
Па ќе преминам гора зелена...
Јас ќе се сторам риба белвица,
Па ќе препливам вода голема,
Јас ќе си дојдам на твој вилает...[19])

Печалбар пак, који у завичају није оставио ни жене ни веренице, у туђини бира девојку и зове је да с њим пође у његов завичај:

— Ајде, мори Цвето, на наш виљает!
— Чекај, лудо, дур да ми доет шарен ковчек,
В шарен ковчек убава руба...[20])

За мужевљева печалбарења ни жена код куће није увек верна супружанској заклетви: Марија је јавила своме брату да му жена Петра љуби сеоског ћату: с њим на воду иде, с њим коси сено, жање жито. Брат се враћа кући и убија жену.[21]) Понекад жена иде тако далеко у грешењу да јој повратак мужа није нимало пожељан, те му услед тога жели што најгоре може:

— Пампури да батисает,
Машиње да го сечает,
Евтим да не си пристигнит.[22])

---

[17]) Икономов, бр. 148.
[18]) Икономов, бр. 140.
[19]) Продановић, бр. 142.
[20]) Икономов, бр. 128;
[21]) Икономов, бр. 165;
[22]) Охр.-пресп. лира, бр. 47;

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

У једној песми опет печалбарева жена моли Бога да јој мужа у Америци машине посеку да би се она удала за свога љубавника.[23])

Осим наведених изузетака, свуда иначе повратак печалбара је велика свечаност за читава села и градове. Добра домаћица је ван себе од радости; необично је пажљива према свом мужу, те поручује изјутра славују у башти

— Сношти ми је дошол мој господар,
Сношти ми је дошол од гурбетлок,
Ти се молам, немој пој ми сутром рано.[24])

Не само они у кући, већ и блиска родбина ван куће радује се печалбареву повратку:

Славеј ми пее, Радо невесто,
На зелен јавор.
Славеј ми велит:
— Оди си дома, браћа ти дошле,
Браћа ти дошле, пешкеш ти донесле:
Чистана фута со девет колца,
Најпоследни братец — чистине чели...[25])

Печалбари обично зиму проведу у завичају, али чим прва ласта објави пролеће, они се опет спремају за пусту туђину: опет растанак, наде и страховања:

Пак ће си ода ф туђина,
Ф туђина — града Стамбола
И онај пусти Белиград.[26])

Неки крајеви Западне Македоније толико су се навикли на туђину, да чак и девојке осећају жељу, чак, рекао бих, неку чежњу за туђином, за јабаном. У овом погледу карактеристична је песма »Какво момче сакам«:

Дај ми Боже, крила лебедови...
Да прелетам Сава ем Дунава,
Да отидам в Немечка Земја,
Да одберам момче спроти мене...[27])

Уопште, печалбарске песме, имајући увек основни емоционални тон љубав, опевају све моменте у животу, сва пријатна и непријатна, тужна и радосна, болна и трагична, чедна и раскалашна осећања које печалбарство изазива

[23]) Исто, бр. 49;
[24]) Верковић, бр. 327;
[25]) Бротство, IX-X, стр. 427;
[26]) Икономов, бр. 189.
[27]) Охридско-преспанска лира, бр. 2.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

као економски, социјални и културни фактор. Све оно што би се у просвећеним земљама рекло путем штампе или иначе путем јавне речи, у Повардарју се то казује песмом. Јер песма прати нашег човека »од љуљке до дупке«.

И по свом уметничком квалитету многе су од ових песама прави бисер, достојне да украсе странице и најпретенциозније антологије.

Ђ. Ј. Киселиновић,
професор

Социјалне формације у Повардарју

2

Корпорације у средњем веку

У средњем веку све цивилизоване државе Европе имале су скоро слично уређење професионалних корпорација као у Византији: словенске државе на Балканском Полуострву, медитеранске државе латинског порекла, средњеевропске државе германског порекла. Код латинских народа налазимо loggia, hans, corporation, а код германских gild и Zumftwesen. Корпорације у Француској познате су још током VII века, а у Немачкој јављају се у XII веку (у Вормсу 1106 г., у Вурцбургу 1128 г.)

После епохе варварских најезда, настаје у Европи период релативне срећености и безбедности, те почиње и трговина да се развија, нарочито у земљама Средоземног Мора. Градско становништво, које је преживело катаклизму »сеобе народа«, почиње да води интензиван привредни живот и да поново ствара разне привредне институције, а на првом месту професионалне корпорације. Са формирањем средњевековних држава почињу да се јасно обележавају три сталежа: они који ратују (племићи), они који се моле Богу (свештеници) и они који раде (привредници). По градовима трговци и занатлије као припадници трећег сталежа почели су да организирају отпор против феудализма који је био тек у зачетку. Истоветност интереса појединих професија доводи до стварања заједничких удружења, која поред економског карактера, треба да поведу борбу против феудализма који је на помолу, те тако ове професионалне организације још у самоме почетку добивају и политички карактер. Краљеви на пр. у Француској потпомажу ове институције у борби противу моћних феудала. Професионалне корпорације нагло се множе, и удруженим

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

снагама привредници, потпомогнути од централне власти ускоро постижу позитивне резултате са добијањем градских аутономија у многим покрајинама. Корпорације дају и први административни апарат слободним градским општинама. Међутим, током XIII века, када је победу у Европи однео феудализам, ове корпорације губе свој политички значај и претварају се у чиста професионална удружења за заштиту личних интереса својих чланова. Од демократских и реформистичких институција оне се претварају у конзрвативне и ексклузивистичке и тиме губе сваку сличност са корпорацијама у старом веку и са корпорацијама у истом периоду времена на Балканском Полуострву. Ове европске корпорације, уместо да раде на унапређењу привреде, постају озбиљна сметња свакоме ко би желео да се бави неким занатом гледајући у њега свога конкурента. Многобројне су биле шикане и велики издаци док је неко ново лице примљено у ред корпорације и добило мајсторско право. Власт толерира овакво стање, јер корпорације краљевима плаћају велики данак, а по својој конзервативности истога су смера као црква и властела. Свако веће место има велики број корпорација. Тако, на пр., пред крај XVII века у Паризу имамо 1551 корпорацију, које су укупно бројале 17080 мајстора, 38000 помоћника и 6000 ученика.

Овакво стање траје све до појаве либерализма у политичкој економији и велике индустрије, у привреди, које почињу да се боре противу сваког ограничења слободе рада што француска револуција уводи и у практични живот.

Током XIX века професионалне се корпорације распадају постепено у целој Европи напоредо са опадањем заната. Ове институције најдуже су се задржале у Повардарју, скоро до прве четвртине XX века.

Правни карактер корпорација у средњем веку

Професионалне корпорације у средњем веку су биле још из самога почетка легалне институције, одобрене од стране владаоца разним повељама. У Француској још из доба Хенриха I постоје извесне регламентације о корпорацијама, у Немачкој из времена Фредериха I. Црква и властела у почетку нерадо гледају ова градска удружења, али временом, када се феудални систем утврђује, а корпорације се претварају у конзервативне установе, оне налазе на пуну потпору код клира и код властеле.

Унутрашња организација корпорација била је изъедена на основу *статута* који је доносила оснивачка скупштина, а у многим покрајинама потврђивала црквена управа и властелин. Било је покушаја да се у неким земљама донесу јенообразни статути за све професионалне корпора-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

ције. Ове корпорације имале су три врсте припадника: мајстора, помоћника и ученика. Нико није могао постати правни мајстор без одобрења корпорације дотичног заната. Корпорације су одређивале плате помоћницима и ученицима, изрицале дисциплинске казне и бринуле се о напретку заната.

Корпорације су имале све атрибуте правног лица, могле су као такве поседовати, располагати имовином, примати завештања, бити странка пред судом и пред трећим лицима итд. Код ових корпорација јавља се први пут и институција *фондова* што није био случај код корпорација у Риму и у Византији.

Социјални значај корпорација у средњем веку.

Све до утврђивања феудалног режима у Европи, корпорације су биле поред привредне институције и политичке организације. Оне су узимале живог учешћа у борби за аутономију појединих градова и примали активног учешћа у организацији администрације појединих градова. Међутим током XIII века оне губе свој политички значај и претварају се у чисто привредне професионалне институције ексклузивистичког карактера, сводећи своје делање најчешће на то да своје чланове заштите од сваке могуће конкуренције. Свака корпорација преко испитне комисије (jurès) тежи да онемогући стварање нових мајстора. Трајање учења заната било је врло дуго и варирало од 3—13 година. Број ученика био је ограничен и код многих корпорација учење заната било је наследно у директној линији. Ученици су били остављени потпуно на вољу свог мајстора; статути говоре искључиво о правима мајстора, а врло мали их је број (свега један до сада познат) који говори и о њиховим дужностима. Да се положи мајсторски испит било је потребно да кандидат пре свега направи неко ремек дело, што је у многим случајевима захтевало по неколико година рада; да плати високу испитну таксу и да одобровољи чланове испитне комисије скупим поклонима и обавезним банкетом. Да се положи мајсторски испит потребно је било од 1.000—2.000 ливара. Поред тога нови мајстор морао је да нађе локал у чаршији дотичног заната, јер су сви занати били строго подељени по својим чаршијама.

Разуме се да оваквим поступцима корпорације нису биле ниуколико корисне привредне институције, те су у социјалном погледу играле више негативну улогу и спутавале привредни напредак по градовима, а са развитком прекоморске трговине и велике индустрије постале су непотребни архаизми. Зато су и са правом нападане од стране слободних духова. Њих је било одавна прегазило

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

време и привредни живот сматрао их излишним када су почеле да се распадају, прво у Француској после револуције, а затим постепено у целој Европи.

Корпорације у Повардарју

Професионалне корпорације нису биле познате Јужним Словенима све до њиховог доласка на Балканско Полуострво. Као изразито пољопривредни и сточарски народ, са племенским и задружним уређењем, они нису имали градова, градског становништва и средњег сталежа уопште, који би се бавио градском привредом. Привредне потребе подмиривале су задруге и домаћинства као затворени привредни колективитети; занатство је обављано у облику кућне радиности, а трговина није била организована. Заузимањем византијских провинција на Балканском Полуострву они су наишли на велике градове и на развијени градски привредни живот. Као у политичком и правном погледу, Јужни Словени примили су од Византије и институције економског карактера, тј. занате и занатске организације — корпорације. Затечено градско становништво, уколико је преживело период варварских најезда, било је за Словене страног порекла, па је оно и надаље остало слободно да се бави градском привредом: трговином и занатима, док Словени нису показивали интересовање за ову привреду и надаље задржали свој земљорадднички и сточарски карактер. Старе византијске привредне институције остале су и у словенским државама средњег века скоро непромењене, толерисране и често помагане од стране власти. Разуме се да град ка привреда у словенским држ вама није могла имати онај полет као раније у Византији, јер ново становништво Балканског Полуострва није имало оне потребе као ранији развијени градски живот, те су многи занати почели и да опадају. Тек после XI века градска привреда и у словенским државама показује известан напредак, када почиње преко Балканског Полуострва да се креће извесна извозна трговина са истока и према истоку. Повардарје служи као врло важна посредничка област. Поред посредништва у Повардарју се раде извесне полу-прерађевине за извоз према Јадранском Мору. Па ипак број познатих заната није био тако велики, нити занатске организације тако многобројне. Пред крај српске средњевековне државе у Душановом законику наилазимо на следеће занате: ковачки, грнчарски, свитарски, кожухарски, скорњански, казанцијски, дрводељски, зидарски, каменорезачки и седларски. Ово је ипак премало када се упореди са осталим земљама Средоземног базена или Централне Европе.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

Утицај Турака на развијање занатства. — Турци пре своје експанзије на Балканско Полуострво, били су у току неколико векова у непрестаном ратовању са Византијом у Малој Азији па су претрпели у додиру са Византијом и велики утицај њених политичких, правних и економских институција. Пошто нису имали развијени градски привредни живот, они су примили од Византије и многе нове занате па и занатске институције, корпорације. Занатима, занатском алату и занатским организацијама они дају једино своја имена, већином арапског и персиског порекла, дакле само са формалне стране они их прилагођавају исламу док им њихова садржина и даље остаје византијска. Турци заузимањем Балканског Полуострва наилазе и у његовим градовима на привреду која у овој организацији има византијски карактер, коју и они задржавају дајући јој једино турску терминологију. Корпорације називају еснафима (еснаф је плурал од арапске речи сунфул што значи распоред, врста, ред или, у преносном смислу, организација). Реч занат такође је арапског порекла и долази од речи санат што значи занимање. Скоро сви занаги и алатке које се употребљавају добивају турска, односно арапска или персијска имена. Јужни Словени, у недостатку своје властите терминологије, ускоро примају турска имена, која се уосталом употребљавају и у општењу са влашћу, и која су се у многим покрајинама још и данас задржала. Важније турске речи, поред еснафа и заната, а које су биле у вези са овима биле су следеће: еснаф-ујлиле, уста-баша, руфет, калфа, чирак, хак, ајлук, сандк, тефтер, ћаја, чауш, муштерија, ортак, тескере, ишчија, чекмеџе итд. Поред турских речи сусрећу се код наших заната и извесне талијанске речи, које су вероватно пренесене из Дубровника и неколико речи немачког порекла које свакако датирају од немачких рудара Саса.

За време Турака занатство у Повардарју је доживело невероватан просперитет. Турци су били у већини градско становништво, а уколико су живели по селима и чифлуцима, имали су потребе које су се једино могле подмирити код занатлија по варошима: одело, спаваће ствари, разни накити итд. Поред тога турско становништво, као господарска и војничка класа, врло се је мало бавило привредним пословима, те је стално било упућено тржишту. После бурних времена освајања, настаје период релативног мира и јавне сигурности, па почиње да се у Отоманској империји развија унутрашња и међународна трговина, у којој Повардарје добива нарочити посреднички значај. Велики панађури који се периодично држе по већим градовима Повардарја такође утичу на развитак градске привреде. Све ово доводи до расцвета трговине, а нарочито занат-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

ства, и на множење занатских организација. Сваки град и градић имају многобројне занатске организације у којима су удружени сви занати и целокупна трговина. Турци се врло мало баве занатима, Југослоοени такође имају слаби интерес за градску привреду те занати и трговина су поглавито у рукама Јевреја, Дубровчана, Грка, Цинцара и Јермена. Тек у почетку XIX века и Југословени почињу да се интересују за градску привреду, да уче занате и да се баве трговином. Они ускоро заузимају знатан део градске привреде и односе превагу по еснафима; овакво стање траје у Повардарју све до балканског рата. После ослобођења нови привредни живот доводи до наглог опадања занатства а тиме и еснафи губе од свог значаја и почињу полако да се распадају. Закон о радњама од 5 новембра 1931 г. укида их и спроводи нову организацију градских привредника у принудна удружења трговаца и занатлија као и у трговинске, индустријске и занатске коморе.

Организација еснафа

Еснафи су били организовани на основу статута, који су најчешће били неписани и преносили се као традиција. Еснаф су сачињавала следећа тела: годишње скупштине, управа, ћехаја и чланови:

Еснафске скупштине. — Ови су се скупови држали према потреби, али најмање један пут годишње. На њима су доношене важне одлуке које су интересовале или тангирале еснаф. Право гласа имали су само мајстори; калфе су могли присуствовати скупштинама, узимати реч, али нису имали право гласа. Скупштини је претседавао ћехаја, а у његовом осуству уста-баша. На скупштини је бирана управа еснафа, расправљано је о цени робе и о годишњим платама помоћног особља.

Управа еснафа. — Сваки еснаф имао је своју управу, која се је састојала од уста-баше, чауша, писара и 12 старијих мајстора. На челу еснафа стајао је ћехаја који је био у неку руку делегирани комесар од стране власти. Преко њега је еснаф једино могао општити са властима. Сваки је еснаф имао свој печат (муур) и своју касу (сандк). Управа еснафа раније је држала своје седнице у одалару дотичног еснафа, а доцније, када су престали одалари, ове су се седнице држале у нарочитом локалу.

Ћехаја. — Улога ћехаје у еснафу била је врло значајна. У његовим рукама је била сконцентрисана врховна управна и судска власт дотичног еснафа. Пре свега ћехаја је био дужан да штити државне интересе и да мотри да се закон не повреди. Затим он је општио са свима властима у име еснафа. Ћехаја није био постављен од стране власти, него је биран од стране еснафа а потврђен од

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

власти. Биран је обично доживотно, али је могао бити свргнут с овог положаја ако савесно не ради послове еснафа и ако о томе одлучи еснафска скупштина. Ћехаја је био увек муслиман. У почетку је био један за све еснафе, а доцније сваки еснаф бирао је свог ћехају. За ово место отимали су се многи муслимани, јер је оно доносило лепе приходе. Компетенција ћехаје била је врло велика. Он је распоређивао чаршије појединих заната, водио врховни надзор над радом еснафа, настојавао да предмети у дотичном занату буду солидно израђени, одређивао им цену. Он је издавао помоћничку диплому и мајсторско писмо. Нико није могао отворити радњу без његовог одобрења, нити се је некоме могла затворити радња без пристанка ћехаје. Он је одређивао број шегрта које могу држати појединн мајстори. Ћехаја је примао тужбе, водио истрагу и изрицао пресуде у договору са уста-башом и осталим члановима управе еснафа; када се је тицало калфа, саслушаван је био претставник калфа; у случају шегрта, саслушан је претставник ових. Казне су биле различите. Нарочито су изрицане строге казне ако се утврди каква превара. Најчешће казне биле су батине по табанима. Свака је еснафска управа имала једну нарочиту справу која се звала фалака, помоћу које је тучен осуђеник на очиглед целога еснафа. Удараца је било обично од 10 до 25. Могле су се изрицати и новчане казне. Овај је приход ишао у еснафску касу. Као врло тешка казна сматрана је забрана рада. Ова забрана је могла да се изриче само за одређено време, али не за стално. Она је могла трајати од 3 дана до 5 недеља. Као најтежа казна у ранијим временима је сматрано проклетство.

Уста-баша је заступао еснаф у интерним стручним пословима. Он је радио и доносио одлуке у сагласности са осталим члановима управе а по одобрењу ћехаје. Уста-баша је био чувар и еснафског печата.

Калфа-баша имао је скоро истоветну улогу као и уста-баша у стварима које су се тицале помоћног особља. Он је био биран на скупштини еснафа између старијих калфа.

Припадници еснафа

Сваки еснаф имао је три категорије припадника: ученика, помоћника и мајстора. Мајстори су били једино пуноправни чланови.

Ученици. — Ученици у занату звали су се чираци. Најчешће су деца учила занат свога оца, али постојао је обичај, да иако деца уче занат свога оца, да се дају на занат код другог мајстора, да би се боље привикли раду и послушности. Деца чији родитељи нису били занатлије, а

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

нарочито сељачка деца, прво су примана на пробу, да се испитају дали имају склоности и способности за дотични занат. На занат су обично давана деца старија од 12 година, а млађа од 15 година. Родитељ или старалац предавао је своје дете или пупилу мајстору на неограничено располагање. Ученик је становао и хранио се у кући мајсторевој. Као награду за учење и компензацију за исхрану, родитељи су слали мајстору, с времена на време извесне намирнице. Чиракowање је трајало обично три године и било је подељено на три периода: за време првих шест месеца ученик је радио само домаће послове код мајсторе кућe, а одлазио је у радионицу само када код куће није било посла. Следећих шест месеца ученик је чешће бивао у радионици и давано му је да сврша најелементарније радове дотичног заната. Ако је после годину дана ученик показивао извесне способности за дотични занат произваћан је за »малог калфу« т.ј. почињао је да систематски учи дотични занат и у томе је звању проводио пуних две године.

Ученика је мајстор могао отерати у свако доба, али према уставу еснафа, увек се је пазило да се то не догоди без велике потребе и јаког разлога. Отераног ученика није могао више примити ниједан мајстор из тог еснафа, јер по еснафском уставу мајстор се уопште није могао променити.

Помоћници. — Калфенско право обично се је стицало после три године чиракowања. Калфе су радили искључиво занатске послове и нису употребљавани за домаће радове у мајсторевој кући. Калфама је следовала плата која је обично одређивана годишње (од Митровдана до Митровдана), а поред плате добивали су извесне ствари у натури из дотичног заната: пар обуће, пар одела итд. Калфе и чираци ноћивали су раније у еснафском одалару, а после његовог укидања у мајсторевој кући. Између калфа и чирака строго се је пазило на ранг, те су чираци били дужни да се покоравају калфама и без поговора извршавају њихова наређења. Ручавали су заједно, а најчешће мајстор са својом породицом и целокупним особљем ручавао је за истим столом (софра). Својима су чираци и калфе обично одлазили суботом »на промену« т.ј. да промене веш, да се окупају, итд. Ако нису били из истога места, онда су одлазили само о великим празницима, о Ускрсу, Божићу, Митровдану, као и приликом важних ванредних догађаја у породици: смртни случај, свадбе итд.

Калфе нису били пуноправни чланови еснафа, они су једино имали право учествовања на скупштини еснафа, али не и право говора и гласа.

Калфа је био дужан да проведе најмање две године

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

као помоћник, након тога је стицао право на полагање мајсторског испита. Да се допусти калфа на мајсторски испит било је потребно да начини пар одела, пар ципела, кожух итд. према томе коме је занату припадао. Ово је прегледавао ћехаја са уста-башом и 12 чланова управе еснафа, па ако нађу да је добро урађено проглашавали су га за мајстора.

Мајстор. — Када се калфа прогласи за мајстора, новом мајстору дућан-локал је налазио сам еснаф, а мајстор је погађао само о кирији. Када је шегрт постајао калфом, добивао је од мајстора најпотребније алатке. Доцније као калфа он је и сам набављао алат, а када је отварао дућан као мајстор, допуњавао је што му је било потребно. Када је нови мајстор отварао дућан, мајстори из истога еснафа долазили су још првога дана да му честитају и ако је био сиромашног стања свако му је доносио понешто од своје робе на поклон.

Калфе нису могли да се жене. Тек када се постане мајстором човек је сматран способним да оснује дом и да храни своју породицу. Најчешће су се нови мајстори женили из породице где су учили занат, добијајући од свог мајстора уз девојку и нешто капитала да отворе дућан.

Правни карактер еснафа

Професионалне корпорације у Повардарју, још од самога почетка биле су легалне организације, основане на основу статута и одобрене од надлежне власти. За време Византије оне су радиле у обиму, који смо раније описали, средњевековне јужно-словенске државе усвајају затечено стање и корпорације остају скоро исте као и раније у Византији, са можда незнатних утицаја и ситних измена које су долазиле преко Дубровника из државица Јадранског мора. Турци уносе код ових организација само своју терминологију, али фактично стање њихово и даље задржавају признајући им легалност. Једино уводе једно ново тело у управу еснафа а то је ћехаја у чијим рукама је сконцентрисана целокупна власт еснафа, али везана за сагласност целе управе, без које ћехаја није могао да доноси легалне одлуке. Султан Мустафа III ферманом од 1773 године изједначава све статуте еснафа у Отоманској империји и прописује статут образац по коме се имају донети статути појединих еснафа. На овај начин институција професионалних корпорација добија легалност и у позитивном законодавству Отоманске империје. По овоме ферману компетенција еснафа још више се проширује, јер добива право решавања извесних занатлијских спорова који су раније улазили у компетенцију редовних судова.

Статути. — Статути су били основна правила по којима је организован еснаф и по чијим одредбама је био

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

дужан да поступа у своме раду. Статута је било писаних и потврђених од стране надлежних власти и одобрених од црквене управе, а било је еснафа који нису имали писаних статута, него су се занатска правила одржавала као строго утврђена традиција. Статутом је била тачно одређена компетенција еснафа, начин бирања ћехаје и управе, односи управе према члановима еснафа, према властима и према трећим лицима; компетенција еснафске скупштине, право и компетенције ћехаје. начин изрицања и извршења казне. Сваки је еснаф био потпуно аутоном у својим пословима. Статутом је било регулисано време чираковања и калфовања. Одређивао је однос између мајстора, калфе и чирака. Статут је наређивао да сваки мајстор једино може да отвори своју радњу у чаршији дотичног заната и још многе друге одредбе према врсти заната.

Компетенција еснафа. — Еснафи су били обртна, судска и извршна власт за своје чланове. Одобрење за отварање радње давао је ћехаја преко свога еснафа. Квалификација за вођење занатске радње је постизавана преко еснафа полагањем мајсторског испита пред његовом управом. Специјалних комисија за полагање мајсторских и помоћничких испита није било, Управа еснафа водила је истрагу по свима кривицама својих чланова и доносила преко ћехаје пресуде или одлуке које су биле обавезне за чланове еснафа. Извршивање ових пресуда или одлука такође је било поверено управи еснафа. Еснаф преко свог ћехаје увек је могао да прибави помоћ државних власти. Спорно је питање да ли су еснафи могли да решавају у стварима у којима једна странка није била занатлија. Изгледа да се је њихова компетенција ограничавала једино на занатлије, а за све остале спорове који нису било чисто занатски био је надлежан редован суд.

Еснаф је био *правно лице* и као такво могао је да поседује имовину и да њоме располаже. Сваки је еснаф имао своју еснафску касу са готовином, а негде је било случајева да је еснаф поседовао и некретнине. Еснаф је могао бити странка у административним и судским споровима. Његово постојање било је вечито. Управа еснафа одговарала је морално и материјално за свој рад, а нарочито за насталу штету због своје кривице. Управа је била дужна да подноси извештај о своме раду годишњој скупштини и да подноси рачуне на одобрење. Институција надзорног одбора није била позната нашим еснафима. Једино је скупштина могла да одреди извесна лица да прегледају рачуне и пословање еснафа.

Установа *фондова* била је позната нашим еснафима те су многи еснафи имали разне фондове и задужбине најчешће верског карактера: за подизање цркве, уређење гробља, набавку икона и врло те ретко за узајамно пома-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

гање у случају несреће, старости или какве народне потребе. Доцније постојали су и школски фондови. Имовина фонда била је засебна и није се мешала са осталом имовином еснафа. Ови су се фондови нарочито умножили током XIX века, када су еснафи поред економског карактера добили и национални значај.

Црква и еснафи

Видели смо да је Црква још у VI веку у Византији издавала разна упуства о организацији еснафа. За време средњевековних јужнословенских држава црква је потврђивала еснафске статуте, а за време владања Отоманске империје скоро ниједан статут није сматран за легалан ако црквене власти нису га прегледале и одобриле. Поред тога Црква је захтевала да мајстори, калфе и ученици на првом месту буду побожни и да редовно похађају цркву, да буду пажљиви према својим болесним друговима и да поштују успомену умрлих еснафлија. Црква је такође захтевала од сваког еснафа да слави своју славу, да еснаф приликом грађења нове цркве изради о свом трошку по неколико фресака или икона и да еснаф редовно одређује годишњу субвенцију за издржавање цркве.

Еснафи су групно радо посећивали манастире, у неким манастирима они су имали и своје одаје, где су обично проводили по неколико недеља лети са својим породицама. Изгледа да је црква имала највећег утицаја код оних еснафа чији су чланови били претежно Цинцари или Грци, док код ранијих еснафа где је било Дубровчана, Јевреја и Јермена, као и код еснафа у XIX веку чији су чланови били претежно Словени, Црква сем спољашњег утицаја није имала неки дубљи значај за ове привредне корпорације.

Еснафски излети — теферичи

Сваки је еснаф приређивао једанпут годишње обавезни излет. Излети су приређивани са великом помпом, на њима су узимали учешћа претставници власти и цркве, као и позвани гости. На овим су излетима обично проглашавани чираци за калфе, а калфе за мајсторе. Трошкове око приређивања излета сносили су мајстори заједно са калфама. Еснафи чији су чланови били хришћани најчешће су правили ове излете до неког оближњег манастира. Тога дана обично је одређивана и помоћ цркви, школи итд. те су ови излети били у неку руку ванредне скупштине дотичног еснафа. Поред озбиљног дела излета, било је и забавног програма са бубњевима, зурлама и игранком. Приређиван је богати ручак за госте и чланове еснафа.

Економски значај еснафа

Поред своје улоге обртне власти, еснафи су имали и

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

велики економски значај за градску привреду. Они су се старали да се дође до што јефтиније сировине, одређивали су цене прерађеним стварима, старали су се о квалитету прерађеног материјала, о доброј изради занатских предмета итд. Одређивањем чаршија за поједине занате они су стварали по варошима разне пословне центре, где је била усредоточена целокупна делатност појединих занатлија. Еснафи су одржавали пословне везе са другим местима, па чак и са иностранством. Својим посредовањем код власти успевали су увек благовремено да заштите занатски сталеж од превеликих дажбина и од многих других недаћа који нису били ретки за последњих векова Отоманске империје. Својом непрестаном и ригурозном контролом над радом занатлија они су успевали да високо подигну квалитет занатских прерађевина и полупрерађевина и да им обезбеде чак међународну потражњу, као што је био случај на пр. са сахтијаном.

За разлику од сличних професионалних организација у Европи, које смо раније описали, еснафи по Балканским земљама, а нарочито у Повардарју, задржали су до краја своју византијску традицију и остале су као организације створене да се старају о привредном напретку, настојећи свима силама да сваког новог члана морално и материјално помогну још у самоме почетку када овај отвара радњу. Еснафи нису били ниуком случају организација за онемогућавање конкуренције и спутавање привреде, као што је то био случај са европским еснафима. Њихов демократски састав и либералне тежње чиниле су их неопходне за градску привреду у Повардарју све до ослобођења.

Социјални значај еснафа

Социјални значај еснафа састоји се највише у њиховом културном и националном раду.

Васпитно-културна улога еснафа у животу и раду градског становништва Повардарја била је огромна. У ранијим вековима ретка писменост стицала се је по манастирима и црквама или у ретким и примитивним школама грчког порекла у Атини и у Солуну, а почетком XIX века у тек ослобођеној Србији или у далекој Русији. Били су врло ретки значајнији привредници који су имали неко мало и рудиментарно знање о науци, привреди и књижевности. Ретки учитељи у ранијим временима били су махом полуписмени свештеници и калуђери, скоро неприступачни средњем сталежу, који није могао помишљати ни на најелементарнију писменост да стиче по овим школама. У недостатку школа и учитеља мајстори су преузимали улогу учитеља, спремали своје чираке и калфе, формирајући у њима будуће мајсторе и грађане. Скоро цекокупно градско становништво прошло је било кроз ове »практичне

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

школе« и кроз еснафе формирало се је у домаћине, привреднике и грађане. Улога наших еснафа у формирању градског становништва била је много значајнија и од улоге саме Цркве, која никада није успела да сем своје спољне улоге, зађе дубље у живот, рад и породицу огромне већине градског становништва. Марљивост, честитост, стручна спрема, понос, карактерност, солидарност и социјалност нашег варошког становништва једини и искључиво су унели и формирали еснафи и њихова строга, али правична правила и обичаји. У недостатку трговачких закона и правних норми у Отоманској империји, привредни се је живот једино могао одржати и правилно функционисати, благодареħи строгим еснафским статутима, који су догматски тражили потпуно њихово извршавање, а за собом, у случају неиспуњавања, имали целокупно јавно мнење, које је много убедљивије и страшније деловало од свих могућих данашњих законских прописа. Дух еснафства био је завладао целокупним животом сваког честитог привредника, а реч »еснафлија« и »еснафски« била је синоним речи добар домаћин и исправан грађанин.

Национални рад еснафа почиње тек почетком XIX века када југословенско становништво почиње да се интересује за градску привреду и да учи разне занате. За врло кратко време оно преузима вођство скоро у свима еснафима, и преко ових организација почиње да ради на националном буђењу, залажући се за националне школе и за независну цркву од Цариградске патријаршије. Као некада римске професионалне корпорације и еснафи у Повардарју, поред економске улоге добивају и политички значај, који се све више испољава током XIX века. Разни тајни фондови помажу ослободилачки покрет, а еснафске организације у својим члановима поред обичних мајстора виде и борце за националну државу, који ће бити готови да се увек жртвују када устреба. У том се духу васпитава и сав занатски подмладак. Ова велика борба еснафа најзад се завршава победом када и Повардарје добива своју слободу и ускоро постаје члан велике и моħне заједнице Јужних Словена Краљевине Југославије. Са новом државом долазе и нови закони који регулишу професионалне корпорације.

ЗАКЉУЧАК

Из нашег досадашњег излагања јасно проистиче, да су професионалне корпорације социјалне заједнице par excellence. Код њих је главна одлика у функционалности, а разликују се од осталих социјалних заједница по звању, по томе што имају своје нарочите специфичности. На првом месту код њих су јаче заступљени привредни елементи: све чланове једне професионалне корпорације везује у заједницу заједнички привредни интереси дотичне профе-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

сије, док код осталих социјалних заједница по звању, као на пример код класа или сталежа поред економских елемената преовлађују политички и верски моменти. Затим професионалне корпорације су изразито градске творевине, јер оне настају тек постанком и развитком градова, па према томе оне су и много млађе друштвене формације од каста, сталежа и класа, јер и код најпримитивнијих народа наилазимо на извесна друштвена диференцирања у погледу функционалности, али ова диференција је најчешће верског или војничког карактера и тек много касније економског. Код професионалних корпорација, као и код многих других социјалних творевина наилазимо на ранг. Код заната постоји хијерархија за боље и више цењене занате као и они који се сматрају нижег ранга (у Повардарју на пр. ковачки занат је од увек сматран нижег ранга и њиме су се најчешће бавили Цигани).

Као код осталих социјалних заједница по звању и код професионалних корпорација наилазимо на три заједничка елемента који се састоје у континуитету, интеграцији и диференцијацији социјалне заједнице.

Континуитет. — Професпоналне корпорације као социјалне заједнице по звању, воде своје порекло од других старијих социјалних творевина, а на првом месту од породице. Поједини занати били су у почетку најчешће неговани у одређеним породицама и преносили су се с оца на сина, затим је ово проширено на цео »сој« па касније постојала су читава племена која су се искључиво бавила једним истим занатом, феномен који се још и данас на многим местима може запазити у Јужној Србији. Тако је било и код старих народа. Код Римљана collegatii звали су се међу собом fratres. Чланови германских gild-а називају се међусобом Bretheren и Sisteren. Реч еснафлија у Повардарју означава скоро породично сродство.

Интеграција. — Професионалне корпорације имају на првом месту своје име, свој статут, своје скупштине, своју управу, своју славу, своју чаршију, своје излете, па чак и свој специјални језик, своје симболе и своје песме. То су социјалне чињенице које чврсто везују чланове корпорација и од њих чине једну униформну социјалну целину.

Диференцијација. — Корпорације су од увек биле локалне и њима је владао дух партикуларизма нерадо ступајући у сарадњу са корпорацијама из другог места. Затим постојале су корпорације разних заната који су често биле опозиционо расположене једне према другима. Корпорације су се строго одвајале од осталих социјалних формација са којима су им се најчешће косили интереси. Начин живота и рада занатлија као и њихови погледи на живот били су различити од осталог становништва.

Др. Борисав Арсић

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Н. Мартиноски: Мотив из Скопља

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

КЊИЖЕВНОСТ

Врни се во дом

Дека си да си,
дома си дојди — море,
Стојане бре!

Стига си војвода
на чети во планина
с пушка на раме бил — море,
Стојане бре!

Стига сум прерано
како довица проклета
седела жална плакала,
со тебе како и без тебе — море,
Стојане бре!

Дека си да си,
дома си дојди!
Душа ме изеде — море,
Стојане бре, Стојане бре!

Београд 1925. **Антоније Ђ. Пановић.**

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

Великоварошанин

— Баш чудно, другови, колико човек бива изненађен, какве му све случајности живот и судбина припремају, — изусти Владимир Гален између нас искупљених на вечерњи разговор.

Сви ми били смо на отслужењу ђачког рока. Нас једно десеторица чинили смо круг присних другова. Било нас је из разних крајева и у овој младалачкој атмосфери елементи су се потпуно поклапали. Песма, свирка, игра, препричавање доживљаја, досетке и веселе анегдоте — елементи довољни сами за себе да пробуде осећања родбинске заједнице међу студентима у касарни. Ми сами опет, инстинктом беспосличара осетисмо по првим речима Галена, да ће нам детаљ више открити здружени живот у ђачкој чети. Били смо нестрпљиви. Ти детаљи »животни«, махом недовршени ређају се из вечери у вечер, проширују се и допуњују, стварајући међу студентима — војницима широки круг »зближавања и стапања личности«.

— Посреди је конфликт, животни конфликт, — рече Гален.

— Љубавни конфликт, — добаци Гајић обешењачки

— Свеједно, другови. Та се два појма допуњују. Не противим се. Само, ипак, желим да бар за себе учиним малу разлику.

— Па добро, Владо. Ала ти, бре, воловски развлачиш Ти узимаш ствари увек начелно, а ми ти онако како јесте Море, пређи на саму ствар.

— Другови, толико смо ми блиски, продужи Гален, и форма за нас не би требало да значи ништа. Ја сам онако тек учинио паралелу.

— Знате ви Галена, то је стари естета. Начинио човек увод ради лепоте, умешах се и ја. Него слушајмо Галена, док није и међу нама избио конфликт.

— Чујмо, господо! Ах не, то јест, другови. Језик без костију па лако мрдне у страну. Чујмо, другови, поправи се поново Гајић.

Смех се стиша. Гален започе мирно и одмерено, монотоно и више за себе.

— Прошлога пролећа, за време ускршњег одмора путовао сам возом на Југ у мој родни крај. Био сам жељан да ме поново запљускују валови на Дојранском Језеру, далеко од великоварошке буке. Био сам жељан онога сребрнога благога одблеска на мирној површини језера, док се месец лукаво јавља негде иза руба планине. Жељан сам, најзад, био блештавога, златним прахом посутога пута који, сличан живом неуглачаном мрамору, дели језеро на

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

две поле свакога јутра у години... Ту у возу срео сам се с Тинком. Била је то нежна и бледуњава девојка. Пут јој на лицу и врату беше бела, плавкасто прозирна. Сећам се њених руку као сад отсечених са фресака старих македонских мајстора. Веће у витком луку као да беху у сталном сукобу над правилним носом. А у погледу јој се ипак скриваше питоми Југ. Била је скромно одевена без навика за расипањем материје. Ови ми детаљи падоше у очи, док ме и сама посматрала. Било је нечег воденог у њеном погледу. Она ме је посматрала дуго, нетремице. Одједном, прострујн мноме помисао: Сусрет. Покушао сам да је отстраним. Уосталом, другови, чега необичнога може бити у тим сусретима на путу! Човек окупиран мислима механички посматра промену пејзажа, а овамо и не слути да је предмет дивљења.

— Е па, Галене, признај, друже, да си леп. Затим, тебе и срећа мази. Такав бар појам крије твоје име, закачи га опет Гајић.

— Да вам истину кажем, тада ме је узнемиравао њен миран поглед пун упорности, али се нисам дуго на њему заустављо. Мислима сам се вратио на топли Југ, плаво језеро, на ловљење ракова и на ведре језерске вечери. Мисао о сусрету настојао сам да отстраним. Желео сам да му унапред дам обележје обичног познанства на дугом путу. У потсвести сам ипак веровао, да ћемо се ипак приближити једно другом. У мени је слабила сумња, да ће се остати при површним пролазним утисцима, при песми, смеху и свему оном што путовање обично чини мање досадним.

— А код вас се продужило, ха! Примети опет Гајић.

— Да, код нас није остало на томе. Приближили смо се једно другоме унутарњим инстинктима. Испрва ме мучила молба у погледу и целом изразу њеном. Али је то било само тренутно... Продужило се, као што си се извлео изразити, друже Гајићу. Продужило се на сунчаноме језеру а после и у Београду. И ми смо постајали све ближи и тим више искренији. По правилу искреност обично сједињује. Ми смо се баш на њој разишли. Ах, и данас ми на души тешко пада када о томе мислим. Зато сам и ту.

— Да ти није тражила венчање, друже?

— А... Новембар јој у грудима, а она жељна љубавних наслада... Признала ми и сама почетком јесени. А и сам сам се уверио у то: испљувак крви. Не знам, на мах сам охладнео и нешто ме језиво одбило од ње. Напустио сам је.

— Оштро си иступио, Владо. То делује на болесну природу.

— Пресекао човек чвор да спасе себе.

— Збиља, Галене, ти си испустио из вида, да крајње

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

решење сваког социјалног проблема води хуманој сврси примети озбиљни Марковић. — Ту си погрешио.

— Шта вам је, другови! Као да не живите у добу материјализма, у времену слободних односа људи, те допуштате да вам сентименталност закречи мозак да не можете реално мислити, пресече живо Гален. Као да сте изданци предратне друштвене вегетације. Људима данашњег кова не преостаје времена за спасавање жртава лудога темпа данашњице. Ту дужност спаситељки са лажним милосрђем препуштам женама, јер оне јуреће за еманципацијом готове су да помогну и најцрњу реакцију. Уосталом, шта, мари! Спасавај себе, то је вековно начело. Ej, другови, далеко ћете дотерати ако кроз прсте пропуштате физиолошким случајностима на свом животном путу. Опет вам кажем, човек данашњице дужан је да одбаци све сентименталне обзире кад је у питању генерација... Ах, можда сам и грубо иступио... Али су ми осећања чиста. Нема ни трунке себичности у мом поступку. Ја сам у тренутку несвесно иступио, можда гоњен расним неким инстинктом Ипак, немојте мислити, да нисам касније зрело размислио и извршио обрачун са собом... — И ја сам у губитку. Тинка је била нежне душе и топле нарави. Да јој природа болести није појачала жицу осећајности! Увек је веровала, да ћемо се измирити... Сећам се баш једног јесењег дана. Сачекала ме пред универзитетом као да се ништа између нас није догодило.

— Владо, чекаћу те у шест на староме месту у парку, приближи ми се Тинка, нежно.

— Влажан је дан, Тинка, покушао сам да је одвратим.

— Не, не! Баш волим што је дан влажан... Она је схватила моју алузију. А то је још више потстакло њену одлучност. — Волим, волим што је дан влажан. Потсећа ме на жељу што саму себе оплакује... Владо, ја ћу бити и чекаћу.

— Она је остала да чека. Ја сам дошао овамо у касарну...

Антоније Ђ. Пановић

Глигор Митрин тражи своје право

Шегртовао је Глигор Митрин у радионици газда-Драгомира Љубисављевића пуних седам година. Шегртовао је, па се и закалфио. Био је вредан радник и већ је био научио сав посао у газда-Драгомировој радионици за намештај. И зато је газда-Драгомир морао да му плаћа, ипак

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (©C BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

масно зарађујући на његовом раду. Али су пристигли нови шегрти, којима се није морало плаћати и тако калфа Глигор Митрин постаде штетан за свога газду. Шта би друго и могло да буде, него да газда-Драгомир лепо отпусти калфу Глигора, а његов посао у радионици лако ће прихватити неплаћени шегрт. И газда-Драгомир једноставно је отпустио свога штетног калфу Глигора.

Патио се Глигор месецима, док му једнога дана није у главу наврнула мисао да оде до газда-Драгомира и потражи своје право на посао...

Остаде забезекнут газда-Драгомир, када, дошавши једнога јутра у своју сопствену радионицу, затече за широким писаћим столом отпуштеног калфу Глигора Митриног. Глигор се био дрско — да, сасвим дрско! — завалио у газдину мекану фотељу и, налактивши се на сто левом руком, са подметнутом широком шаком испод ува, шарао оловком немарно по хартији која се нашла на газдином писаћем столу. Забезекнуо се газда-Драгомир и никако да му постане јасно и схватљиво, како је отпуштени калфа Глигор могао и смео да заузме његово повлашћено место.

— Шта тражиш за мојим столом, ти, дрипчино једна просјачка! Шта тражиш, а? — праскао је газда-Драгомир, када се нешто прибрао од првог запрепашћења и неверице. Био је сав модар од једа, а његов достојанствено надувени трбух таласао се под очигледним узбуђењем.

— Тражим свој посао, газда-Драгомире, јест... свој посао! Посао који мораш да ми даш, јер си ме ти научио занату, а посла има код тебе, има.. Шта сада да радим? Да учим други занат? Доцкан је то, газда-Драгомире, доцкан. Да крадем, да пљачкам, да будем лопов и разбојник? Не могу то, газда, не могу и нећу. Ја хоћу поштено да зарадим своје парче хлеба.

— Хоћеш ја да бринем твоју бригу, фукаро једна прљава! Ја да мислим шта ћеш ти да радиш и како ћеш да живиш? Губи се из радње сместа, док још нисам позвао жандарма!

И газда-Дратомир је почео да дрмуса кошчатог радника. За тренут, Глигору шикну пламен у главу а затим се пред његовим очима спусти мрак. Дрхтао је целим телом од узбуђења.

— Не дрмусај ме, свињо дебела! — излетело му је готово без његове воље.

Један крик запрепашћења разлегао се радионицом. Зар њему, газда-Драгомиру, који за десет година од како је дошао у ово место, ужива опште уважење, њему да један отпуштени радник овако у лице викне такву погрду? То газда-Драгомир заиста не може да поднесе! И масна газдина рука јаросно се спустила на мрки, суви образ

Attribution-NonCommercial -NoDerivs.3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

калфе Глигора. Одјекнуо је жестоки шамар. Радници, који су дотле испод ока посматрали зачуђено шта се дешава, оставише алат, згранути.

Глигор се издиже иза стола полако и порасте као џин. Модрину јарости на газда-Драгомировом лицу нагло замени самрћничко бледило страха. Калфа Глигор је постао заиста страшан. Стегнуте вилице изазвале су шкргут зуба, а из црних очију блистала је пламена мржња. Газда-Драгомир се осврте по радионици. Радници су немо стајали на својим местима, оставивши посао. Огромна радничка песница, стегнута чврсто као челик, махнито полете у лице газда-Драгомира. Разјарени Глигор није гледао где удара...

Када су га затим жандарми, пошто су му натакли лисице на руке, спроводили чаршијом, био је велик пред собом. Био је велик и пред својим друговима, јер су и они знали да је калфа Глигор Митрин морао сам да тражи своје право.

Јов. Д. Костић

Народне умотворине

МИЦКОВА ПЕСМА

Седнал ми Џемо, слободен Џемо
Под таја круша горница,
Под таја круша горница Џемо,
Крај таја река Слатинска.
Во десна рака држит ћилибар,
А во левата мартинка;
Мајка му велит, говорит, Џемо:
— Не седи, синко, слободен;
Не седи, синко, слободен, Џемо,
Под таја круша горница,
Не ми је мирна година, Џемо,
Каури глава кренале.
Каури глава кренале, Џемо,
Мицко комита излегол:
Мицко комита излегол, Џемо,
Со таја верна дружина.
— Ај, мори мајко, будала мајко,
Каурска пушка не дупит;
Каурска пушка не дупит, мајко,
Каурска сабја не сечит.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

Ушче ми зборот не го дорече,
Ето го Мицко пред него:
На рамо носит руска берданка,
Крстосал колан фишеци.
Одрами Мицко руска берданка,
Нишанит Цема по рамо.
Прснал ми Цемо да бегат, цанам,
По таја река Слатинска.
— Постој, почекај, иџит ћически,
Почекај, куче ћическо!
Да видиш пушка как' дупит, Цемо,
Да видиш сабја как' сечит.
Дељми велеше, куче ћическо,
Каурска пушка не дупит;
Каурска пушка не дупит, Цемо,
Каурска сабја не сечит!

Певао **Симон Војдан**
из Охрида.

ИВАЊСКА ПЕСМА

Иван-ден девојко!
Качи се горе на диван
Да видиш чудо големо:
Да ли је сено косено,
Да ли је поле пожнато.
— Не ми је сено косено,
Не ми је поле пожнато;
Турило лудо ф полето,
Ф полето, по ливаџего:
Во ливаџето кладенче,
До кладенчето јасиче,
До јасичето дуџанче,
Во дуџанчето терзивче.
— Ој, ти бре Грче шегрче,
Земи си конци ибришим
Да ми го шијеш фустанот,
Пустијот фустан до земја!

Певзо **Јани Зенговиќ**
из Ресна

ЂУРЂОВСКА ПЕСМА

Чије моме на љуљајче, Ђурђеле мој
Чије да је, мајкино је » »
Мајкино је, таткино је » »
Каде да го одметниме » »

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

— Кај тој Васко на Рајковци Ђурђеле мој
Васко дава сата стока „ „
Моме дава ал-чораби „ „
Само него да го земи „ „

Певао **Јани Зенговиќ**
из Ресна

ОПЕТ ЂУРЂОВСКА ПЕСМА

Јунак се крљат, Ђурђеле мој,
Мома го пулит „ „
Нам ни говорит „ „
— Кротку крљајте „ „
Да не падните „ „
Моето либе „ „
Од гранка на гранка „ „
Кај момето в рака „ „

Певзо **Јани Зенговиќ**
из Ресна

ЧУПАТА НА АУКАТОТ

Некој ауќат бил многу богат и имал една многу уба ќерка. Еден ден ојт да се шетат со пајтон от касабата надвор, кон кај една бавча; во пајтонот била сама чупата На пат ја стигнал, пак со пајтон, еден млат и многу личен ќенерал, је дал абер со два прста и ја претекол да стигнит побргу во бавчата. Дошла и чупата во бавчата и го видела ќенералот кај сејт на еден стол; ошла кај него и го опитала:

— Што ти беше аберот што ми го даваше со два прста?

— Многу се заљубиф во тебе и сакам да ти кажам два збора.

— Е, ако сакаш, — му рекла таја, — ела утре дома во десет сатот.

Та си мислела оти татко је ќе ојт на ќумат да бранит некого во девет сатот, та есабела оти во десет сати неќе бидит дома.

Утредента во десет сатот дошол ќенералот кај неја дома и је рекол:

— Та љубам многу, та дојдоф да та помољам, ако је кабиљ, да се зејме двајцава. — А таја му одгорила:

— Шом ме љубиш ти, те љубам и јас. Утре ќе го опитам татка ми: ако ми дајт изан, да се земиме.

За таксират, татко је забораил некаква книга што му требела за на ќумат и дошол да ја земит. Потропал на вратата. Таја се уплашила и рекла му на ќенералот:

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

— Ами сега што да праам? Каде да те скријам, зашто не сакам да та најдит татко ми. — Го скрила во сундукот кај што држит пљачките нејзини. Влегол татко је, ја побарал книгата и поминало доста време дури ја нашол, и си излегол. Шом си отишол татко је, та го отворила сундукот и го нашла ђенералот умрен. Та се чудит сега што да му чинит и велит на срце си:

— Ами јас кутра и клета што да му чинам сега?

Вечерта си дошол татко је. Си вечерале. Та седела и јадела сенћи ништо не знает. Околу полнош таја се облекчит во алиштата на ђенералот и шом излегла да шетат, нашла два низама на сокак. Низамите, ко је виделе, сториле оти је нивнијот ђенерал и је дале чес. Чупата и викчит и опитвит:

— От кој полк сте?

— Од вашијот, господине ђенерале.

Седне таја и земат на една стрна, им даваат пари и колнит оти што ће видат, да не кажат. Ошле кај сундукот и им казала како станала ова работа и оти таја неје крива:

— Ва мољам, да го земите ђенералов и да го закопате негде без да видит некој.

Тије така и сториле. Поминало многу време. Ућуматот го барал ђенералот, ама не можел да му ја најдит трагата. Еднош тије асћерите са испијаниле во една мјана и фатиле да са фаљат оти и љубит чупата на фиљан аукат. Другите низами што биле тука им рекле:

— А бре ћелеши, на аукат ћерка вас ће ва љубит? — Тога еден од низамите је писал на чупата: »Во толку и толку сати да дојдиш во фиљан мјана, зашто сме фатени со голем бас. Ако не дојдиш, ће и искажиме сите работи за ђенералот«. Писмото го однесол мјанџи.ата. Шом го испјала писмото, фатила да плачит:

— Еј, Господи, што сум била олку таксиратлија што и асћериве со мене мајтам да праат!

После се облекла во алиштата на ђенералот и ошла во мјаната. Пиле многу време заједно со асћерите, и изопијанила сите и седне зела сабјата и сите и заклала. Си ошла дома, и скрила алиштата на ђенералот и си седит сенћи ништо не знает. Кога се обденало, комшите до мјаната и гледат сите луди опрани заједно со мјанџијата. Казале на ућумат, ама ућуматот не можел ништо на научит.

От тога поминале три години: Ућуматот ништо не можел да разберит. На трите години, на Велигден, ошла чупата ф црква, са исповедила и са причестила. Ко са исповедвела, му казала на попот све што је поминало преку глава.

Попот, кога си ошол дома и седнал да ручат, во седвејнето са насмејал. Попајата го опитала:

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

— Што са смејеш?

— Ништо; една работа што неје за кажвајње.

Тога попајата са нађутила и рекла оти неће ручат ако не је кажит. Попот ја љубел многу, му било жаљ да не ручат, зато је казал, ама је рекол да не кажвит никому.

Ушче истијот ден попајата је казала на сестра си, а сестра је на една своја брачеда, и така сата работа му ошла на царот в уши. Царот го знаел и аукатот, а и чупата ја знаел, та му било многу чудно: како можит таква работа да напраит. Зато ја викал кај него и ја опитал:

— Вака и вака си напрајла ти, ако ми кажиш вистина, ће ти простам. Ако пак не ми кажиш, ће те обесам.

Та фатила да плачит. Седне му казала све што је дошло до глаата.

— И зато, — рекла, — кога фатија низамите да праат мајтап со мене, зашто јас не беф крива, зато ними и опраф.

Видел царот оти чупара неје кабетлија ами попот што казал, што не требело да чинит, зато тој го повикал попот со попајата и сестра је, и кога видел оти чупата неје крива, ами са криви попот са попајата и сестра је, дал емир чупата да са простит, а попот, попајата и сестра је да са обесат.

Чупата на аукатот и денеска си је жива.

Слушана од **Наума Николића** из Ресна

Прибележио **Ђ. Ј. Киселиновић,** професор.

РАНАТА ПОМИНВИТ, АМА ЗБОРОТ НЕ СЕ ЗАБОРАТ

Едно време еден чоек са сторил пријатељ со една мечка; секој пат кога одел на дрва, са гледал со мечкава. Еден ден мечкава му сторила теклиф да сеит на гости и чоеков кабулил. На вечерта му зготвила вечера; јале, пиле и са муабетлеисале. Дошло време за спиење, легнале да спијат. Во некоје време се разбудил чоекоф и фатил да са вртит и рекол: »Ама смрдит пустава уста мечкина!« И како да је пак заспал та вечер.

Сабајлето станале, си насекол дрва и чоекот трнал да си сјодвит. Излегла мечката да го проодит, са избациле и му рекла: »Пријатеље, крени ја секирата и удри ма.« Тој са зачудил и је рекол: »Аман, пријатељко, што зборвиш вака« — »Удри ма ко ти вељам, ути ће та изеда!« И тој видел, не видел ја ударил, а таја му рекла: »Аj сега, оди си и пак да доиш.«

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

По две недељи чоекот си го зел магарчето и пак ошол на дрва; са нашле со мечката. Таја го пречекала пријатељски, го изгостила и најседне му рекла: »Ела, пријатеље, види ми ја раната.« Тој погледал и је рекол: »Немат нигде рана.« Таја тога му рекла: »Пријатеље, раната што ми ја направи со секирата ми помина и не са познават, ама зборот што ми го рече, никој пат неће са заборает«.

Причао **Панта Филиповић** из Ресна

КАКО СЕ ПАЛИТ ОГОН

Една сељанка вездеи се плачела оти не је горит огнот; никако не је се палел. Најседне го викнала попот да је го блосоит огнот да је горит.

Ко дошол попот је рекол: »Клај огон да видиме зашчо не горит«.

Сељанката клала две-три сачина сурои и две-три жарчина и, макар да дуфкала многу, огнот никако не се чинел. Видеешчем така попот је рекол:

— Дури да го блосоам огноф, оди зачас и донеси еден нарамник трески.

Сељанката истрчала и донесла. Седне је рекол да донесит и еден нарамник сурои дрва; седне ушче еден нарамник суи и пак еден нарамник сурои. Попот и наредил дрвата — оздола суите, а озгора суроите — им дал думанот и се сторил еден огон ко за јагне печејне.

— У, да си жив, бре попе, Господ здравје да ти дајт Арно ми го блосои огноф и зато олку убо ми горит.

Из Охрида

У Охриду и из Охрида

Језеро се јежи на хладном поветарцу који пири одозго са снежних планина. Сунце се тек мало помоли иза црних облака те обасја планинске гребене. Од тога засветлуца снег на планинама некако сетно, као да оплакује своју скору смрт. Младо и нежно — зелено лишће тихо трепери на дрвећу и полако са себе стреса заостале кишне капљице.

Јутро у Охриду.

Тишина је... Шегрти и радници поранили и журе на свакодневни посао. Згрчени мишићи на лицу дају им неки чудан изглед — готово патнички. Јутарња свежина јежи

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

им кожу баш исто онако као што јежи и воду у језеру Непрестано притежу одело око себе, подижу рамена и увлаче главу. Хитају за послом.

Тесним улицама, преко изривене калдрме и испод нахерених кућа старинског изгледа, промичу рани пролазници: путници журе аутобуској станици, трговци и занатлије на уобичајену јутарњу каву, жене на пијацу по намирнице. Охрид почиње свој свакодневни живот. Он живи двојаким животом: једним делом животом старе касабе[1]) пуне конзервативизма[2]) и униформисаних традиција;[3]) другим делом животом новога града који се изграђује наглим темпом[4]). Поређењем лица и наличја Охрида види се велики скок из старог у ново доба, које је дошло тако брзо и тако неочекивано. На једној страни види се старо што нестаје — умире, и ново што долази — рађа се; осећа се сукоб прошлости са садашношћу.

Пролазника је све више. Охрид се увелико буди.

Испод столетног чинара[5]) поређани столови. Једни су застрвени црвеним и дречећим, други чистим и белим столњацима. По овим столњацима се и разликују столови једне од столова друге кафе-чајџинице. Столице су старе и расклиматане, седишта су им од исплетене сламе. Аутобуси спремни, чекају да путници попију уобичајену кафу па да крену, први преко Струге и Гостивара за Скопље, други преко Ресна за Битољ.

Гости непрестано придолазе. Поред путника ту су и претставници власти: озбиљне судије, полицајци са црвеним капама, дебељушни порезници, зелени финанси и др. И они наручују јутарњу кафу. Назалним[6]) и бајатим[7]) гласом сувоњаво момче час по час викне: »Две к-а-а-ве!«

Охрид је потпуно оживео и добио свој свакодневни изглед. Ћепенци су отворени, тесне улице оживеле. Овде се сви међусобно познају и узајамно поздрављају: муслимани прављењем селама[8]), хришћани скидањем шешира или приношењем руке ободу капе. Све је на улици и све је тако лепо и интимно. Има се утисак као да сте међу својима; изгледа вам да тако и треба да буде; не можете ни да претпоставите да би то могло бити друкчије.

Кава се служи у малим жутим џезвама. На тацни је коцка шећера, а момче прилази чесми испод чинара и до-

---

[1]) Варошица.
[2]) Старомодност
[3]) Предање.
[4]) Брзина.
[5]) Дрво платан.
[6]) Носни.
[7]) Устајао.
[8]) Турски поздрав.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

носи воду бистру и студену. Хладна вода са шећером и укусна кава уносе и унутрашњу свежину поред спољашње. Од ових двеју свежина осећа се нека пријатна дрхтавица.

Улицом пролазе магарци натоварени свежим стајским ђубретом. Кроз поцепане корпе испада ђубре и његов се воњ далеко осећа. За столовима седе муслимани некако достојанствени, срчу каву и одбијају густе димове. Не разговарају-ћуте.

А тамо даље испод огромног и више од пола иструлелог чинара једна група старих Турака пажљиво слуша излагање црнопурастог млађег муслимана, са кратким вишњевим фесом на глави, свакако неког функционера[9]) њихове верске заједнице. Он их убеђује, објашњава им, гестикулише[10]), труди се да их за нешто придобије. Они непрестано ћуте и пажљиво прате његово излагање. Ништа не говоре, само покатkад неко од њих превуче руком преко беле браде. Конзервативни су — неповерљиви. Лице им је потпуно безизразно, по њему се не да закључити да ли одобравају или не оно што им овај млади човек излаже. Ето тако, сукобио се конзервативизам и инертност[11]) са напредношћу и динамиком[12]). И ко зна колико би то трајало да не објавише полазак аутобуса. Млади муслиман поздрави се са онима које је све до тога момента онако ватрено убеђивао, ускочи у аутобус и он га понесе узаним охридским улицама.

И други аутобус је спремљен за полазак. Улазимо. Сви нас поздрављају и желе нам срећан пут. Шофер пали мотор. Густ дим нафте и шкрипање каросерија[13]) означише наш полазак. Пролазимо испод дворедa витких јабланова и остављамо Охрид са свима његовим лепотама и чарима. Друм је раван и добро одржаван те аутобус повећава брзину уз све веће шкрипање каросерије и уз све гушћи облак нафтиног дима. Истина дим улази у аутобус, коље нам очи и дражи нас на досадно кашљуцање, али шта то мари, главно је да одмичемо и да се брзина повећава.

Шофер и његов помоћник седе као кипови. Први се претворио сав у чуло вида и спретним окретањем точка испред себе управља чудовиштем што се зове аутобус; други непрестано зури напред кроз необрисано прозорско окно и изоштреним слухом прати рад мотора. А мотор равномерно тутњи и брекће. Пролазимо кроз село Косељ. Осећа се сумпор што избија близу села, те нас он још више дражи на и онако досадно кашљуцање. Лево од друма, на

[9]) Човек на положају.
[10]) млатара рукамк при говору.
[11]) Непокретност.
[12]) Покретност.
[13]) Спољни део аутомобила.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

десној обали реке, уздиже се зграда основне школе, окречена и чиста. У дворишту неколико ђака весело жагоре и препиру се око нечега.

Пењемо се уз планину Буковик, а мотор све више брекће, кашљуца, стење. Шофер придаје јачи гас и каросерија аутобуса почиње све више да шкрипи. Пењемо се. Наједаред: пап-пап-пуф!... »Шта је то?« — питају путници. »Ништа, ништа!« — одговарају у један глас шофер и његов помоћник, одмах настављамо. Брзо излазе из аутосуса, дижу поклопац са мотора и загледају га са свију страна. Нашли су квар, поправили га и крећемо даље.

Опет шкрипа каросерије, опет облак нафтиног дима и аутобус јури уз планину. Мотор брекће, али његов рад није више уједначен, чује се неко парање и потмула лупа у њему. Још само пола километара па смо на врху Буковика; одозго ће већ бити много лакше. Лево је амбис, а по дну амбиса кривуда набујала река. На десној страни ситна шума и лишће тек почело да се развија. У шуми између нежне траве мноштво расцветаних љубичица и *јагорчевине*. Наједаред мотор запева ону ранију нимало пријатну песму: пап-пап-пуф!.. »Јесу ли кочнице добре?« — питају путници преплашена лица. Шофер не одговара већ кочи истовремено и ножном и ручном кочницом. Аутобус је стао. Помоћник хитро искаче и очима тражи нешто на другу, дохватио је један овећи камен и ставио га под точак. Тако је сигурније.

Поново се диже поклопац, поново се загледа злоћуди мотор и брзо се налази квар. Није ништа нарочито, прегорела је једна свећица, сад ће то бити готово. Одвајају се свећице, испирају бензином па се стављају на раније места. Најзад полазимо. Опет мотор брекће, кашљуца, стење. Све смо ближе врху и најзад пролазимо поред жандармеријске станице. Ето нас и на врху.

Оштрим серпентинама[15]) силазимо са Буковика. И док посматрамо дивну околину, и док аутобус јури брзином преко 40 км. на сат, шоферов се помоћник извлачи опрезно као мачка кроз полуотворени прозор, и узаном папучицом прилази предњем делу аутобуса — тамо где је мотор. Закорачио је поклопац мотора и прешао на леву страну, ону која је окренута амбису. Хладно, као да није у питању његов сопствени живот, држећи се левом руком за каросерију, диже поклопац са мотора и полако скида свећицу. И док аутобус наставља бесомучну јурњаву он пажљиво вади из џепа нову свећицу и ставља је на место прегореле. И кад је све било готово враћа се истим путем,

[15]) Кривинама.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

увлачи се кроз прозор и седа на своје место поред шофера. Путници га посматрају и диве се не његовој храбрости већ дрскости којом је малопре привео у дело своју тако необичну замисао. Међутим његово је лице мирно, и као да га се ништа не тиче, вади из џепа скинуту свећицу и посматра је зналачки

На питање зашто је свој живот излагао сигурној опасности он простодушно одговара: »Много смо изгубили у времену, задоцнили бисмо да је аутобус поново стао због те маленкости«.

У гесту[16]) овог простог човека има не само личне храбрости и пожртвовања већ и високог поимања дужности. Личне особине ових људи допуњују техничке недостатке дотрајалих и готово расходованих машина.

Ресан

Питомина и воћњаци — изливена сва божја благодет. На оближњем платоу диже се велика и монументална касарна, али њена монументалност не ремети величанственост природе. Напротив, оне су у складу. Преко разривене калдрме, кроз узане и кривудаве улице пуне деце, стижемо до аутобуске станице. Радње су у Ресну отворене, роба је на ћепенцима. Па ипак све је то овде некако друкчије; у Охриду је то не само лепше него и интимније.[17])

И док испружамо ноге по ресанској калдрми од дуга пута, дотле нам се аутобус замењује другим, по спољашности новим. Његова упадљиво плава боја даје утисак да су то потпуно нова кола, први пут истерана из гараже; но тек што смо ушли унутра видели смо да су и то стара, али потпуно оправљена и добро офарбана кола.

— Јесу ли то кола вашег предузећа? — пита шофера један радознали путник заваљујући се у удобном седишту.

— Не, господине, кола су продата Албанцима, сутра одлазе у Албанију — љубазно му одговара шофер.

— А. тако!

Снажна машина тутњи преко доброг пута ресанске котлине. У даљини, уоквирено високим планинама, блиста Преспанско Језеро. На првим пролећним зрацима светлуца његова мирна површина, док снег на околним планинама бљешти заслепљујућом светлошћу. Али ова дивна слика за час се мења као у калејдоскопу[18]). Аутобус нас носи све даље уз стрми Ћават. Последњи пут засветлуца површина Преспе и остаде далеко иза наших леђа.

---

[17]) природније, ближе
[18]) шаренило

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

Сад и то чудовиште-аутобус поче да успорава брзину, јер је успон велики. Зато и он кашље и стење, као и његов претходник којега је заменио у Ресну. Па ипак, и поред тога, се одмиче.

Најзад ево нас и на највишој тачци Ђавата, ево нас на превоју. Ђават се испречио као неки див између Ресна и Битоља, те дели ресенску од битољске котлине. Између две питомине — дивљина. И докле у овим двема котлинама цвета воће, дотле, на Ђавату лежи дебео снег из којега штрче тамно-зелени борови и јеле.

Понесен сопственом снагом, захуктао и бесан као арапски хат, аутобус силази са Ђавата помамном брзином. Још мало па ћемо опет бити у питомини, већ је на домаку широко битољско поље. Пут добар и сказаљка непрестано показује све већу брзину.

Читава колона нових теретних аутомобила долази нам у сусрет.

— Чији су ово камиони? — пита онај исти радознали путник.

— Албански, вуку жито из Битоља — одговара немарно шофер, не окрећући главу саговорнику.

— А, тако! — опет се чуди радозналац.

На домаку смо Битоља, види се немачко гробље на брегу лево од пута. Ето ту изнад дивног Битоља почивају вечним сном као у некој средњевековној тврђави, синови Германије можда са Лабе, можда са Одре, а можда и са обала Балтичког Мора.

Бранислав Д. Лазић

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

ПРЕГЛЕД

Наука

Језик и народна култура, чланци од д-р М. Павловића, професора Универзитета. Скопље, 1937 г,, стр. 75, цена 10 дин.

Књига је посвећена успомени покојног Мирка Поповића, једног од првих радника на просвети у нашем крају по ослобођењу, човека велике интелигенције, ретког поштења и истинољубивости.

У предговору књиге г. Павловић каже: »...Да би се рекло шта је језик уопште, како се развија, каква је његова културна улога и његов однос према његовим изворима, народним дијалектима, ја сам прикупио и овде објављујем низ (својих) чланака«... (стр. 8).

У књизи је 5 чланака:

1) Развитак и основни проблеми нашега књижевног језика. Г. Павловић има јасан и прецизан поглед на књижевни језик. У овом чланку даје кратак историјат српскохрватског књижевног језика од XVII в. до данас. На крају помиње неколико »унутрашњих акутних проблема«, као проблем о речнику, а нарочито о страним речима и научној терминологији ; проблем т. зв. београдског стила, проблем неговања књиж. језика, проблем азбуке итд.

2) *Књижевни језик и закони језичног развитка.* И овде г. Павловић има своје тачне и прецизне погледе. Он каже: »језик је колико психолошка толико и социјална појава, и колико у његовом развитку владају психолошко-физиолошки закони, толико је његова судбина зависна и од општих, етнографских и других прилика« (стр. 19). Даље, стр. 20, г. Павловић нарочито истиче погрешку бивше Аустро-Угарске која је хтела да преко чиновништва и војске натури немачки језик потчињеним народима, што је био велики грех против природних закона развитка језика. Било је у историји примера да завојевачи донесу побеђенима и

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

свој језик, али кад су они први културнији. У противном, по природи закона, потчињени народ натури свој језик победиоцу, као што је био случај са Бугарима и Францима који су оставили своје име, али примили језик потчињених. Књижевни се језик мора развијати средњом линијом, између ове две тенденције: напредне која уноси новине, свежине и сочности, и конзервативне која даје језику стабилности (23 и 24 стр.): Књижевни језик треба да остане у сталном додиру с народним говорима, да се из њих обнавља и њиховим елементима богати, али да у исто време сачува своју стабилност. Г. Павловић је за статику језика у граматичким категоријама и парадигмама. Нама то звучи сувише конзервативно. Мислим да ће будућност нашег књиж. језика демантовати г. Павловића. И против воље »надриграматичара«, језик се развија ка аналитизму.

3) Књижевни језик и дијалекти. У овом чланку се поставља правилан однос између књижевног језика и народних дијалеката: »Сви дијалекти једнога народа скупа чине народни језик, а обично један од њих се развија у књижевни језик« (стр. 31) ..,»Књижевни језик је, дакле, једна апстракција, која се само ослања на један живи дијалекатски тип, а црпе снагу из свих дијалеката истога народног језика« (стр. 32). Сваки појединац, ма ком дијалекту припадао и кад добро савлада књижевни језик, уноси у њ нешто ново *у речима, у изразима.* Веће новотарије не допушта г, Павловић: само нове речи и нови изрази.

Када набраја дијалекте, као да се боји да каже маћедонски или повардарски дијалекат, као што каже: чакавски кајкавски, шумадиски, босански. Он дели језик нашега краја на двадесетак дијалеката: кумановски, скопско-црногорски, скопљански, тетовски, кичевски, дебарски, охридсли итд. — Са којег се научног гледишта ово чини?

Затим, на неколико страна доказује да у једном народу треба да буде један књижевни језик. „Школа, наука, дневна штампа служиће се нормалним типом општега књижевног језика, заједничког за цео народ. Али у белетристици могу бити од великог ефекта дијалекти, било да су нове, карактеристичне дијалекатске речи употребљене појединачно, уоквирене општим књижевним језиком, *било да су цела дела, нарочито драмска, писана дијалектом*“ (стр. 88). Истичем горње речи, јер су оне непобитан доказ г. Павловићева дубоког схватања језичних односа, његових јасних и прецизних погледа на језична питања.

4) Живот језика и народни дијалекти нашега језика. У овом се чланку расправља о томе како су постали поједини језици и како се они и зашто поделили на дијалекте. Има ту много нагађања, али није кривица до г. Павловића, већ до оне науке уопште која их је, како их је и зашто

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“- Скопје

их је извела. Г. Павловић популаризира закључке већих, признатијих у овој науци мајстора, не уносећи и не изводећи ничега новога.

5) Македонски — староштокавски дијалекти и њихов значај. Стојан Новаковић је рекао да људи у области македонских дијалеката треба да виде: ...„да се од њиховог народног дијалекта не либимо". А г. Павловић надовезује: „Знано — вољено" (стр. 69), тј. треба да упознамо мађедонске дијалекте. Да би читаоца упознао с њима, г. Павловић му пружа кратку историју њиховог развитка. Историја је кратка, али језгровита и, углавном, тачна, с малим изузецима.

Није тачно да се цинцарско становништво у Мађедонији очувало (стр. 71), већ је оно, потпуно се асимиловавши са словенским дошљацима, изазвало у њиховом језику „врло уочљиве промене". Нећу да улазим у дискусију с многопоштованим г. професором о томе како су и зашто настале те „врло уочљиве промене" у мађедонским говорима, јер би ме то далеко одвело. Рећи ћу само да су те промене постале *органским* особинама мађедонског дијалекта, те је он од синтетичног постао аналитичан, учинио један велики корак напред оним правцем куда су пошли и романски и германски језици западне Европе; да у бугарском језику оба полугласника нису изједначена и један је вокализиран (*с'н*, али *ден*, *пес*); да г. Павловић силно воли шематизам, нарочито када он потиче од неког већег ауторитета. Због тога он, идући за г. Белићем, наш дијалекат назива староштокавским, иако ни једном једином речју то није оправдао ни доказао.

Да прегледамо укратко све црте мађедонског дијалекта и да видимо има ли у њему иједне црте која би нам давала право да га називамо староштокавским:

Фонетика:

1) Јус велики даје: а, о, у, дебело јер;
2) јус мали „ е (као и у књиж. јез.)
3) јат „ е (по томе је ово екавски дијалект);
4) волк, в'лк, в'к, вук;
5) дрво, први, вршам (скоро као и у књиж. јез.);
6) полугласници: сон, ден (као и у руском јез.);
7) тј, дј: ћ, ђ; шт, жд; шч, жџ; к, г;
8) новије јотовање: браћа, братја;
9) често *о* прелази у *у*: таму, ваму, близу;
10) црвен, црн; черешна, черева;
11) б, п, в, ф, м + ј даје бј, пј, вј, фј, мј;
12) *в'* у почетку речи даје *в*: внесам, фторник;
13) *л* на крају слога и речи не прелази у *о*;
14) х се само спорадично чува (као и у књиж. јез.) итд.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Од ових фонетских особина нема ни једне за коју бисмо могли рећи да претставља архаизам.

Синтакса, а тек нарочито морфологија не може се рећи да је архаична: она претставља највећи напредак у словенским језицима. Томе напретку иду сви језици на свету, а не обрнуто. Познато је да се сви језици на свету деле у четири групе: 1) изолирујући, 2) аглотинирујући, 3) синтетични флексивни и 4) аналитични флексивни.[1]) У најстарије доба су сви језици били изолирујући, па су доцније неки прешли у аглотинирујуће, као што је данас турски језик. Доцније су индоевропски језици постали флексивни — синтетични, као што су данас скоро сви словенски језици. Западноевропски и већина балканских језика изгубила је флексије именичне, те су постали аналитични. Германски језици још нису завршили ту развојну фазу.

Наш дијалекат маћедонски је у потпуној доследности примио све црте аналитичних језика и тиме отишао бар за 200 година у свом развоју испред осталих словенских језика. Та црта његова је врло јака, динамична и стога веома контагиозна за остале југословенске дијалекте.

Стога наглашавам да је велика погрешка кад се наш маћедонски дијалекат назива архаичним. Он је, обрнуто дијалекат *најновијег типа* целокупним својим склопом.

Закључак. Кад се изузму ова мало једностранa схватања, која, уосталом, и нису г. Павловићева, већ су настрана схватања шаблониране и шематизиране науке, ове кратке, али језгровите расправице приказују г. др. Миливоја Павловића као еминентног научника јасних и прецизних погледа, научника који уме да посматра, да размишља, да комбинује и да изложи лепим језиком и привлачним стилом. Он је човек широких погледа — и уназад и унапред, оригиналан, дубок. Али воли, можда из опортунизма, да се понекад наслони на јачи ауторитет. Отуда су све врлине али и понека мана његова.

Ђ. Ј. К.

Југ у часопису Прилози проучавању народне поезије. Наш је задатак да, у најкраћим потезима, следећи један део програма нашег часописа, забележимо све што су Прилози проучавању народне поезије донели о нашем крају и из нашег краја.

У овом облику, отприлике, у наредним бројевима нашег часописа, наставићемо да доносимо приказ — или ћемо бар нотирати — радова и студија, из наших и страних часописа и научних публикација, који се баве животом, духовном и материјалном културом нашег Југа.

---

[1]) Пот — »Введение в общчее јазикознаније«, стр. 77.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Маѓедонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

Састављајући на тај начин једну врсту библиографије радова на Југу и радова људи са Југа, нашим се читаоцима олакшава оријентација у питањима, која их, у вези са Југом, интересују.

*

Потребу једног стручног часописа, који би, на својим страницама, третирао проблеме наше народне епике, задовољили су у пуном смислу *Прилози проучавању народне поезије*. Покренути у Београду, почетком 1934 год. (Уредници Рад. Меденица и др. А. Шмаус) Прилози су зашли у четврту годину (по две свеске од 8-9 табака 8^0 годишње: у марту и новембру), успевши да око свога програма окупе леп број познатих и признатих научних радника.

У одељку Чланци и расправе налазе се следећи радови: *Један средњевековни портре гуслара*, **Петра Момировића,** I 169—170. Реч је о гуслару изрезаном на вратима манастира св. Јована Продрома, Слепче. Уз текст дате су и две слике: на првој су дата врата, а на другој слици је портре гуслара; **Тих. Р. Ђорђевић** даје примере *Из арбанашког народног предања* I 187—200 (превод извесног броја арбанашких народних песама и приповедака забележених у Охриду); др. **А. Урошевић** даје арбанашку народну песму *Дем Ахмети*, коју је забележио у селу Сибавцу (срез Вучитрнски) I 201—208. Уз арбанашки текст дат је и превод; *О косовској традицији код Арнаута* говори **др. А. Шмаус** III 73-90; **Видо Латковић** је дао *Једну* арнаутску варијанту о Мужу на свадби своје жене III-238-246 (Песма је забележена у селу Мирошу, на Косову). У почетку свога рада *латински (леђански) краљ Михаило IV* 21-27, **Драг Костић,** је склон веровању да су рушевине близу села Легена и манастира Лешка у вези са познатим Леђаном народних песама.

Ситни прилози доносе: *Дем Ахмети*, **В. Латковића** — поводом чланка др. А. Урошевића, даје једну варијанту ове песме, коју је добио од једног свог ученика из Прешева II 117-118; **Глигорије Т. Велевић** објављује *Један прилог народној песми „Болани Дојчин"*. Обе песме је забележио у Поречу (села Крапе и Зрзе) III 260-262; *Неколико још примера о писању крвљу у нашој књижевности* износи **Х. Поленаковић,** налазећи, између осталог, и један случај писања крвљу код познатог писца са Југа Хаџи Јоакима, у његову делу Чудеса Прес. Богородице.

Највише је прилога дато у одељку извештаји: **Мил. С. Филиповић** говри о *Епској песми у околини Струмице* I 222-229 и износи стање *Епске песме у Средској* I 260-262; др. **Гојко Ружичић** посматра *Народну епику у Велесу* и даје песму Бој на Косову I 230-237; *О певачима народнх*

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

песама у Дреници I 255-259 и о *Тужбалицама у Косаници, Лабу и Приштини* II 93-109 реферише **Татомир Вукановић; Мецид Есадовић** реферише о *Народној песми код Арнаута у околини Куманова* II 114-117; и најзад **Бр. Русић-А. Шмаус** говоре о *Гуслару Ванђелу из Охрида* III 119-133 Осим биографских података о Ванђелу, објављују и Речник »петљачког« језика.

У рефератима и белешкама размотрени су следећи радови: Нова истраживања о народном епу у Вардарској бановини, г. Геземана I 132; Мијачка подела песама и њена психолошка основа, I 141, Два јужносрбијанска мотива о Краљевићу Марку и њихов психолошки значај I 281, Мавровска психичка група I 282 — сва три рада проф. др. Д. Недељковића; Народне песме у Јужној Србији, О Крстића I 142; Българска народна поезиа, Цвѣтанъ-а Минковъ-а III 304-6; Скопље у народним песмама. Х. Поленаковића III 317; Три збирке приповедака из Јужне Србије, Драг. Ж. Тешовића IV 155-157.

Х. Поленаковић

Растко С. Пурић: **Работнички Југ,** Скопље 1937 год. страна 147.

Најзад, једна књига која наш Југ не третира само као »класичан крај«, него износи његово економско наличје у пуној и правој светлости. Г. Пурић је својим најновијим делом продужио свој прилично плодан рад на описивању стања радништва у Вардарској бановини. Бавећи се више година на самом терену проучавања, обављајући посао који га је свакодневно доводио у непосредни додир са радницима (био је шеф Берзе рада у Скопљу) г. Пурић, са њему својственом интуицијом, умео је да проникне у суштину радничких прилика на Југу, описујући их верно и објективно.

Г. Пурић је сасвим правилно увидео да се Повардарја моментано налази у једном стању превирања и формирање у сваком погледу. Али с обзиром на економски положај овог краја постоји још много заблуда које чине да се добија доста погрешна претстава. Г. Пурић настоји у овоме делу »Работнички Југ« да ове нетачности у неколико исправи, у чему је велики значај ове књиге. Тако док је владајуће мишљење да је Повардарје агрикултурни крај са силним богаствима, стварност је другачија: село даје радну снагу не селу, већ вароши, што је знак слабог економског стања нашег сељаштва. Повардарје је напустило преко 50.000 његових синова који су отишли у печалбу углавном због тога што немају довољно земље која би их прехранила. Истовремено, без плана и под рђавим околностима,

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

колонизира се баш на том Југу 10.650 породица из пасивних крајева наше државе! (стр. 6). После рата пољопривредни допринос сељака је утростручен, али му је приход од њега сведен на половину ранијег! Док су на једној страни већ проучене »све врсте риба у Охридском језеру«, док се на проучавање фолклора Повардарја троши и време и новац, дотле није скоро ништа урађено у борби противу туберкулозе, противу великог и несразмерног морталитета деце, а проблеми пошумљавања, саобраћаја, индустриских биљака, сточарства и колонизације узалуд очекују да буду проучени и правилно решени. Сав тај низ економских апсурада на Југу потенциран је и тиме »што се ситном работнику, економски слабом човеку учинило врло мало или нимало«. Положај баш тог ситног работника чини предмет књиге г. Пурића коју описујемо.

По мишљењу г. Пурића, поткрепљеном статистичким подацима, на територији Вардарске бановине има скоро 100.000 становника који припадају радништву. Гро радника су апсорбовали привредни центри. Априла 1936 г. Скопље је на пр. имало 9912 радника од којих 8482 запослених и 1430 незапослених. Пада у очи велики проценат незапослених радника у Битољу (једна трећина). Како живи тај огромни број радништва у Повардарју? На то се може дати поуздан одговор тек када се проуче њихови приходи који се састоје искључиво из радничке наднице. А та надница је управо мизерна. Просечна надница која је 1930 износила 24 динара, спала је 1936 год. на 15.50 дин.! Ако се томе дода и број незапослених онда је стање радништва на Југу заиста очајно. Са надницом од 15 динара није могуће задовољити ни најосновније потребе човекове. То је узрок сасвим слабе исхране радништва. Г. Пурић је лично видео да се дневни оброк многих радничких породица од по 4 члана састоји из пола литре бозе или кисела млека и 1 динара хлеба! (стр. 64). Радник уопште нема могућности да купује месо, шећер, млеко, зачине. Све је то недостижно за њега. Још мање има могућности да се добро одева, већ носи на себи само старудије. »Од 40 породица радничких у Скопљу, за последњих 4 године само је у три набављен зимски капут и то полован. За то време 6 мушкараца из тих 40 породица купили су одела: један ново, пет половних... За 237 чланова ових породица за целу 1935 г. купљено је свега 12 пари нове обуће; 92 пара обуће купљено је код старинара, по цени од 15—30 дин. по пару, Деца испод 7 година иду већином боса; жене, код куће и ван куће, највише носе нануле на босе ноге, зими и лети... Целокупни издаци ових 40 породица на одећу и обућу у 1935 год. за свих 237 чланова износе 9566 дин. или по 43 дин. на сваког члана!« Нису ништа боље ни станбене при-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

лике под којима радништво живи на Југу, нарочито муслимански део. На једног члана радничке породице не долази ни 10 кубних метара простора за становање, а о неким хигијенским уређајима код куће не може бити ни речи!

Све је то узрок страховите дегенерације радниковог организма. Радник за кратко време бива исцрпљен, гладан и неодевен и као такав претставља погодно тле за развијање туберкулозе и других болести које су постале уобичајени пратилац и радништва на Југу. По прорачуну г. Пурића (стр. 72 и даље) Вардарска бановина даје просечно годишње туберкулози у жртвама 3300 лица а годишњи број оболелих износи 33.000 лица!

После рата у радничку класу на Југу улазе и жене, тако да данас има око 9.500 њих, или око 20% од укупног броја радништва. Жене у Вардарској бановини су најбројније упослене у дуванским станицама где раде под врло тешким хигијенским приликама а мизерно су плаћене (око 10 дин. дневно, или просечно за годину дана 2.310 динара страна 85).

За индустрију у Вардарској бановини постоје многи погодни услови и она се рапидно развија. Али проучавајући однос наше индустрије према радништву запажа се да је и наша млада индустрија исто тако бездушна и експлоататорска као и све индустрије. Зараде индустријалаца су несумњиве и велике, али се оне махом добијају на рачун радника који су бедно плаћени и искоришћавани. Г. Пурић на неколико места износи случајеве овакве експлоатације радништва и апелује, изгледа узалуд, на нашу индустрију да схвати да је и њен напредак условљен подизањем културног нивоа и животног стандарда радника.

Проблем печалбарства у Повардарју заузео је четири поглавља ове књиге г. Пурића. С правом, јер печалбарство је толико тесно везано за економски живот нашег краја да оно претставља чак једну грану македонске народне привреде. Истражујући узроке печалбарства г. Пурић је дошао до тачног закључка да је печалбарство последица тешког економског положаја појединих брдских крајева. То је примарни узрок. Поред њега, као секундарне, наводи следеће узроке: јачи прираштај становништва у тим здравим, брдским крајевима; затим постојање крвне освете, што је мање вероватно; и најзад, турски зулуми. Појава турског зулума, по нашем мишљењу не мора да буде узрок одласка у печалбу. Јер доласком Турака у наше крајеве стање наших сељака се није погоршало, већ се у неколико и поправило. Турци су истребили феудалне господаре, властелу, и сељак је постао економски много слободнији. Осим тога Турци су у то доба били по занимању ратници, а пољопривредом, која је у то доба ништавне

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

трговине и индустрије једина могла да исхрањује становништво државе, занимао се је само сељак, који је због свог великог економског значаја био прилично заштићен. Тек последњих векова турске управе, када је централна турска власт ослабила те су се тиме ојачали аге и бегови, настаје тежак политички и економски положај нашег сељака. Али ти зулуми нису могли бити у стању да утичу на развитак печалбарства у онаквом облику у коме и данас постоји. Ко познаје менталитет овдашњег човека, зна да он никада неће због зулума отићи у печалбу, а код куће, где бесни зулум, оставити жену и нејаку децу без икакве заштите! Дакле, узроци печалбарења могу бити само економске природе: недовољно земљишта за обрађивање, сиромаштво и прираштај становништва у брдским крајевима несразмеран максимално могућој производњи средстава за живот.

Наших печалбара има свуда по свету где постоји могућност зараде. Да не говоримо о суседним земљама где их има у огромном броју, печалбара има чак и у Абисинији (сарадник »Политике« г. Тимотијевић је претпрошле године навео један такав случај), па чак и у Самарканду! Данас има око 60.000 печалбара. Њихови укупни приходи износили су пре рата око 110 милиона динара годишње, док данас износе једва 18 милиона динара.

Вредност књиге г. Пурића састоји се, као што смо у почетку рекли, у добром и објективном гледању на ствари које су предмет проучавања. Опажа се необична савесност и критицизам приликом њиховог проучавања као и саосећање за живот радништва на Југу. Иначе, сама књига није писана са неком научном тенденцијом, што је лојално истакао и сам писац. Г. Пурић дао нам је овом својом књигом интересантан материјал и драгоцене податке, чија је озбиљна социолошка вредност, као грађе, несумњива

Б. И. Благојевић

Raymond Aron, **La sociologie allemande contemporaine**, p. 176, Paris, ed. F. Alcan 1935.

Немачки социолози заузимају данас врло значајно место у овој младој науци. Многи научњаци, говорећи о социологији као засебној дисциплини, воле да разликују француску социологију, англо-америчку и немачку социологију. Овакво становиште не би могло да се оправда с обзиром на универзалност свих наука па и социологије, али у методолошком погледу оно има свога значаја. С обзиром на компликованост предмета социологије, на њен историски развитак и на методу проучавања социолошких чињеница, збиља, на први поглед, изгледа да би се могло говорити о појединим социологијама.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Социологија као засебна дисциплина у Немачкој се почиње проучавати тек почетком двадесетог века, дакле много касније него у Француској, Енглеској, Северо-америчким државама и Италији. Обично немачки писци разликују два периода у развоју немачке социологије: енциклопедијска социологија XIX века и аналитичка социологија XX века. У Немачкој продире у другој половини XIX века, као нова наука синтетичка и натуралистичка социологија Конта и Спенсера. Она врши велики утицај на све друштвене науке, а нарочито на правне, економске и историјске, али као засебна наука не успева да се афирмира. Међутим, пре тридесетак година, а нарочито после светског рата, социологија почиње да се и у Немачкој проучава као засебна дисциплина. У прво време социологија настоји да се еманципује од осталих друштвених наука, и постепено прелази од енциклопедијске у аналитичку социологију; а ова се опет дели на формалистичку и историјску.

Господин Raymond Aron, један од млађих француских социолога, ученик Буглеов, у овој је књизи критички приказао и проучио најважније немачке социологе, поделивши их у три групе: на оне који припадају систематској социологији, на оне који припадају историјској и напослетку Max Weber као централна личност у данашњој немачкој социологији.

У систематској социологији г. Арон разликује формалистичку социологију и ту, углавном, сврстава Simmel-a и Wiese-a, феноменолошку социологију са Vierkand-ом и универзалистичку социологију са Span-ом. Код историјске социологије разликује Oppenheimer-a, социологију културе где долази као централна личност A. Weber, затим знанствену социологију, где су углавном сврстани социолози марксисти као Max Adler и др. Max-у Weber-у је посвећено засебно поглавље, које заузима скоро половину књиге. Он је приказан не само као централна личност у данашњој немачкој социологији, и један од највећих савремених научњака, него као и личност која обиљем своје ерудиције, дубином и логичношћу својих теорија и научних закључака најбоље сведочи да је социологија универзална наука као и све друге науке, и да се не може говорити о социологији појединих народа. У свом закључку и г. Арон се приближава гледишту M. Weber-a, пледира за општу социологију као јединствену и универзалну науку о друштвеним заједницама, без обзира на методе рада, које могу бити идеалистички, па донекле и метафизички као и скроз реалистички.

Књига је писана лаким стилом, али строго научно, са провереним подацима и свестрано проученим питањима

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

којима се бави. На крају књиге дата је обимна библиографија немачке социологије.

Др. Б. Арсић

Немачки разговори од Огњана Радовића, професора 1937 г., Скопље, стр. 200, цена 25 дин.

Скромност одликује све људе од стварне вредности. Г. Радовић овим речима почиње своју књигу: »Главни задатак ове књиге јесте да упозна читаоце *са склопом немачке реченице.*

То је сувише скромно. Ова књига је прва своје врсте код Срба (Хрвати су још раније више пажње посветили немачком језику). У овој књизи је дат велики број речи из разних области живота. Речи нису мртве, већ оживљене разговорном формом и распоређене у породице. Врло лако се уче и лако памте.

Граматичка грађа је дата на 50 страна и исцрпна је као за аутодидакте и за ђаке вишег гимназиског течаја. Ови разговори са граматиком врло су згодна допуна и репетиторијум за абитуријенте. Помоћу ове књиге свако може за неколико месеци научити немачки језик: читање и разумевање скоро сваког текста, кратак разговор о обичним стварима живота и писање краћих састава, — што је циљ гимназиске наставе из немачког језика.

Пријатна нам је дужност да поздравимо појаву ове ретке књиге и да је топло препоручимо својим читаоцима.

Ђ. Ј. К.

Књижевност

Стојан Живадиновић: **„Тридесет година ћутања“**, роман. Савременик Српске књижевне задруге, коло VII, књ. 27. Београд, 1937.

Прочитали смо и најновији наш роман »Тридесет година ћутања« од Стојана Живадиновића.

Размишљајући, поводом тога читања, о нашем послератном роману, дошли смо до закључка да наш послератни роман није још увек садржајно и карактерно наш; другим речима наш послератни роман нема још увек довољно црта и одлика нашега колектива и времена. Отуда он није још документат наших прилика, људи, особина и дешавања; он није огледало времена у којем је писан, јер у њему нисмо, сем у једном или два случаја, нашли насликану ни једну друштвену појаву нашег послератног живота, ни један тип, који би био претставник нашег послератног човека.

А колико и какво богатство грађе пружа писцу наша епоха! А наши писци као да су сасвим далеко од те наше животне збиље, као да затворених очију пролазе кроз животни хаос наш и не опажају, не проживљују ништа и никога. Без икаква додира са животом, готово сасвим индиферентни за све што се око њих дешава, не осећајући ни време, ни

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

људе, ни живот, дају они празна, непријемчива, несадржајна, безидејна и времену неадекватна дела.

Тако је врло мало прихватљив и изван свих наших прилика, стања, људи и овај роман »Тридесет година ћутања« од Стојана Живадиновића. »Тридесет година ћутања« је индивидуално психолошки роман. Милош, главни јунак овога романа, последњи је болесни изданак старе, угледне и најбогатије куће у једној нашој паланци. На њега, као на дечка, »који ће једнога дана с правом да затражи свој део очевине«, а који својим радом не доприноси »скоро ништа општем богатству куће«, гледају у породици сви само с презрењем. Тешко оптерећен наслеђем привлачности за грех, син оца, сладострасника, Милош је био »само терет, фамилијарна брига, наследник породичних грехова«. После очеве смрти, коју је дуго одболовао, нервно раздражен, морао је да напусти школовање и да, по савету лекара, живи у миру, слободно, безбрижно, али »са свима клицама грешења у себи«. И тако су се у Милошу почели слободно да развијају они најгори наслеђени нагони, незајажљиви, дивљи и насилнички, за тешком сексуалношћу, за необичним, дрским и трагичним. Милош је живео једино у крви, носио је све у крви; оно што је он носио у крви, чинило је од њега грабљивицу. Крв је била његов свиреп господар, центар свега у њему. Он јој је био слуга и роб; крв му је заповедала, а он је ишао слепо за њом, свестан да га води право у пропаст.

И чим је осетио у себи гладну и ненаситу бабину и злокобну крв очеву, Милош је постао бездушни, свирепи заводник жене онога који га је највише волео, скромног, великодушног, племенитог и роцски му оданог Томе, ортака његове браће.

Равнодушност Милошева, његова безобзирност гнусно себичњаштво, па несрећна љубав према Љубици, Томиној жени, и опака мржња и љубомора на Тому, све то учинило је Милоша злочинцем убицом. И заиста, Милош, да би се за увек ослободио Томе, иако му је овај све великодушно опростио, убија га ножем једне ноћи, кад га је затекао у друштву са Љубицом.

Љубица, на крају иде трећем, а Милош, некажњен, каје се и исповеда у овом роману, пошто га је грижа савести нагнала на то, и убица који живи у њему већ тридесет година.

То је садржина романа »Тридесет година ћутања«. Као што се види, роман је по својој суштини изван оквира нашег савременог живота, јер главне личности Милош и Љубица нису производ наше средине, времена и наших друштвених односа; они се нису формирали под условима нашег колективног живота. Њих је писац a priori оптеретио наслеђем, па према томе и посматрао са особене тачке и перспективе. Они се јављају индивидуално, усамљено, сасвим изузетно, не оличавајући никога. Милош и Љубица су патолошки, ненормални типови; неодговорни за своју природу и деловање, јер греше несвесно, под притиском неких мрачних, дубоко латентних нагона и наклоности за злочин.

Кроз те, дакле, наслеђене нагоне и болесне оптерећености третирао је писац главне личности: Милоша, чије је уобличавање довршено и тумачење сасвим продубљено и изнутра осветљено; и Љубице, Милошеве коби, која му се фатално била увукла у душу и разривала га до краја.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

И њу је писац добро осетио и стварно оживео целу тако, да остаје урезана дубоко у памети. Љубица, кћи пијанице, зна само за своје чулне насладе; она је оличење жене прељубнице и алкохоличарке.

Остале личности у роману су бледе; површно су и непотпуно израђене.

Према свему, »Тридесет година ћутања« је роман врло уског животног круга, јер је социално необележен и без сликања наше широке паланачке стварности.

Роман је, иначе, пун љубавног заноса, вруће крви, опијености чула; сав је у некој атмосфери која мирише на телесност и сексус.

Томе је прилагођен и сам стил устрептао, немиран; готово грозничав страстан.

Љутовид М. Бадулић

Уметност

Изложба слика г. Методија Лепавца-Лемето у Скопљу.

Повардарје, земља лепоте, чари и природних богатстава, извор је надхнућа људског генија, и збирка најразноврснијих умотворина од искона до данас. Музеј уметничке културе наших предака, она је дала величанствене традиције зографа, копаничара и везиља. Да је то тако, видимо по оним сјајним споменицима које је култура и природни таленат наших предака оставио. Македонија, природно обдарена величанственим лепотама, уливала је веру и заносила урођене геније ка стварању све лепших и лепших умотворина које нам данас пружају уверење и сазнање да је у тој земљи од увек цветала култура и уметност. Ко од нас не зна шта је зограф? Јер зографи су ти који су дали стару уметничку културу са којом се ми данас поносимо и која нам је обезбедила прво место у рангу тих препородних времена. Зографи су дали величанствене фреске и иконе које се такмиче са делима ренесанса и које кад и кад надмашују. Остаци те уметничке културе сведочанства су наших мајстора зографа. Тада није било академија и школа са клупама, али је ипак било генијалних зографа које је мајка природа нашега Југа саздала и обдарила великим талентом. Они су даље спремали свој подмладак за још сјајнији и плоднији рад и продужавали да све боље и све финије изражавају свој таленат.

Мање или више школованих, таквих синова ове земље има данас. По старој традицији урођеног талента они се јављају, раде, стварају и муче се да надмаше своје претке, зографе.

Један од тих младих сликара, обдарен по традицији, јесте и Методије Лепавац-Лемето, родом из Прилепа. Чисто природан таленат са мало школе у Италији и Немачкој, Лепавац се по други пут појављује у Скопљу. Овога пута он се јавља са око 80 радова, које уља, које акварела и пружа нам прилику да видимо и осетимо његов стваралачки дух, да видимо како он осећа и како то на платну приказује. Он нам пружа могућност да и ми за моменат с њиме преживимо и осетимо његов занос како би скрозирали његово схватање и сродили се са његовим ствара-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

лачким духом. Он је природан — помало и груб али зато нам пружа могућност да видимо и осетимо и оно, што фактички и није лепо. Лепавац нам даје погледе на сиромашне зграде и погледе, и карактерно потенцира њихово шаренило, али зато у ону монотонију линија уноси живот изражен топлим бојама, саживљује мотиве и даје пун израз лепоте. Смелост која се у његовом маниру на први поглед примећује, још није тако изразита што вероватно долази услед тога што он још није потпуно формиран у самој техници. Начин рада му је добар, и ако продужи да ради са шпахтлом што му, како се види, најбоље лежи, његов таленат и техничко знање доћи ће до потпуног изражаја. Била би препоручљива што мања употреба црне боје, која сликама даје меланхоличну тенденцију. Код Лепавца то може бити долази као рефлексија његовог бурног живота и патња које је преживео.

Мих. Шојлевић

Изложба слика Ж. Влајинића у Скопљу.

Скопље — град старе историје и културе, извор уметничког богатства мотива и стваралачког духа народа, одувек је давао неисцрпни материјал уметнику, занатлији и жени везиљи, које видимо по њиховим старим драгоценим рукотворинама. Стваралачку моћ старих уметника, њихова плодност и генијалну замисао коју осећамо и видимо посматрајући њихове радове, доводи до тога да су лепота природе, мотиви и фолклор околине Скопља давали надахнуће за све бољи и бољи рад. Та лепота скопске околине и данас привлачи много и много уметника: било наших, било страних: даје им богат материјал за обраду и заноси у стваралачки полет.

Таквог једног сликара који преживљује лепоте нашег Југа и у своме надахнућу пева са кичицама лепе и хармоничне песме, чисте колорације, красног мотива из наше скопске околине — имамо га. Од годину дана г. Влајинић, очаран пејсажима Југа, остао је у нашој средини да ствара, пева колористички и даде нам све оне красне мотиве, који су нам обични, али добром и искреном уметнику-песнику ти мотиви нису обични он их предаје платну, чистосрдачно и без тенденције својим кичицама црта, заноси се, даје најлепше хармоније боја, мотива и тиме постигао је оно, што се не може лако постићи, ако се не сроди са средином и зађе у душу и суштину мотива. Са ове изложбе г. Влајинић је дао доста добар пласман и као да је нашао свој индивидуум у начину рада и израза, показао је већи напредак овим радовима него што је раније дао. Боја интонације је нежна, бистрина у модулацији појединих планова је јако осетљива и пријатно делује гледаоцу. Врло добро је решио састав неба са земљом, а што је најбоље у својим радовима он преживљује не само лепоту мотива, него се заноси у хармонију боја и тако их пласира да општи поглед даје једну хармоничну целину скроз прожету идејом коју уметник има, другим речима он се је упутио у добром и непогрешном правцу и ако продужи да следи садашњим својим маниром и мало још боље проучи у слици оно што треба да потенцира у заједници са идејом, он ће у будуће дати више него што се испочетка очекивало и мислило од његовог стварања до данас.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

Као младом сликару желим да интензивним радом, преданошћу и енергијом продужи садашње своје стварање и да га видимо у још бољој формацији његовог индивидуа.

М. Шојлевић

Максанс Ван дер Мерш.

Награда Гонкур за 1936 додељена је, са седам гласова од десет, Максансу ван дер Мершу за роман **L'Empreinte du dieu.** Награђени писци често изненађују публику, али, карактеристично за награду Гонкур, награђено дело готово увек има несумњиве вредности. Ван дер Мерш, међутим, није баш непознат писац. Рођен је 1907 године у Рубеу. Он је, дакле, релативно »млад« писац и тиме је задовољена жеља Едмонда де Гонкура, али није и непознат. Јер умало што и претходне године није добио исту награду за свој роман **Invasion 14.**

Још као ђак, било му је 16 година, ван дер Мерш је добио Златиу медаљу на књижевном конкурсу расписаном од стране »Француске поморске и колонијалне лиге«. Доцније, 1928 године однео је прву награду на »Општем француском средњешколском« конкурсу када је уређивао у **Lille-universitaire,** часопис студената са Севера, у коме је објавио низ песама, приповедака и чланака разне садржине: Свој први роман, **La Maison dans la dune,** објавио је 1932 год. Окуражен огромним успехом тога дела, Ван дер Мерш је објавио још четири романа: **Car ils ne savent ce qu'ils font; Quand les rivières se taisent; Le pêché du monde** и **Maria, fille de Flandre,** са истим успехом.

Ван дер Мерш, поред успешног рада на књижевности, редовно обавља и свој професионални посао адвоката у Лилу.

Ђ. Шоптрајановић

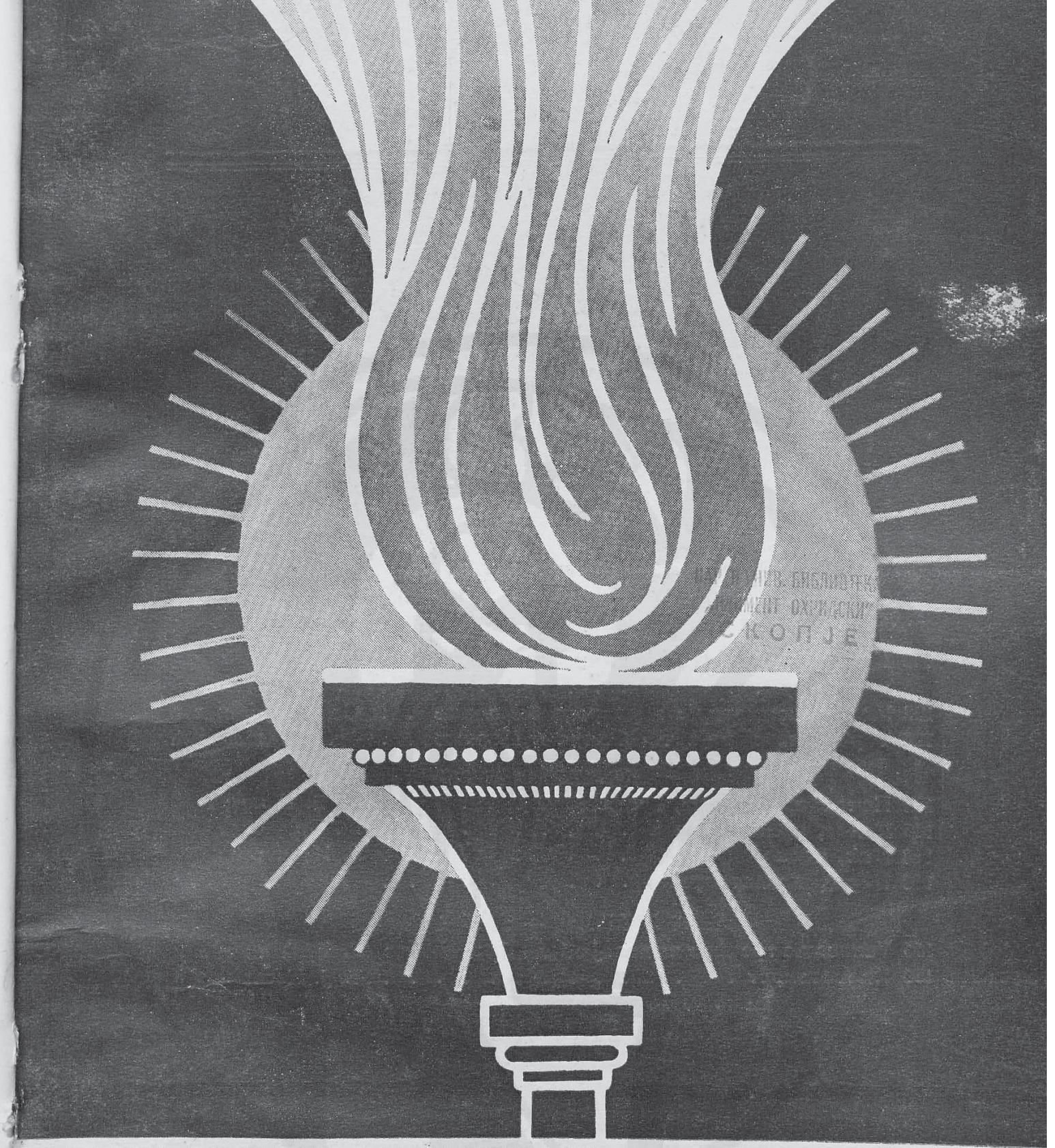
УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Власник Ђорђе Ј. Киселиновић, Булевар Луја Бартуа бр. 10 — Скопље
Одговорни уредник Др. Борисав Арсић, Кеј Кр. Александра 102, Скопље

Штампарија Василија Димитријевића, Скопље. — Телефон 183

Претплата годишње 50 динара за Југославију, за иностранство 80 динара
Један број у продаји 5 динара
Претплату слати на чековни рачун бр. 85.002
Рукописе и све друго слати на адресу одговорног уредника.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

Година I
број 4

ЛУЧ

1-IX-1937
Скопље

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)

НАР. И УНИВ. БИБЛИОТЕКА
„КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"
СКОПЈЕ

САДРЖАЈ

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

113 **Културно јединство Јужних Словена у средњем веку** . . . . . Д. Ђузеловић
122 **Уметничка поезија вардарске бановине** . . Сл. А. Јовановић
128 **Торбешка »варијанта« Омера и Мериме** . . Др. Д. Недељковић

КЊИЖЕВНОСТ

136 **Печалбари, драма, I чин** . . . . . А. Ђ. Пановић
145 **Ленче, приповетка** . . . . . М. Пројческа
148 **Ноћ, песма** . . . . . В. Наумовић
150 **Народне умотворине** . . . . . .

ПРЕГЛЕД — НАУКА

155 **Успевање трешње на левој обали Брегалнице** Р. Ђурђичковић
156 **Књижевност** . . . . . Ђ. Ј. Киселиновић

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

НАР. И УНИВ. БИБЛИОТЕКА
„КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"
СКОПЈЕ

ЛУЧ

МЕСЕЧНИ ЧАСОПИС ЗА КУЛТУРНА, ЕКОНОМСКА И СОЦИЈАЛНА ПИТАЊА
ГОД. I СЕПТЕМБАР 1937 ГОД., СКОПЉЕ БРОЈ 4

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

Културно јединство Јужних Словена у средњем веку*)

НАЗИ БО ВСИ БЕЗ КНИГ ЕЗИКИ.
(Наги су сви народи без писмености.)

Епископ Константин
Ученик Св. Кирила

Под културом једном народа подразумевамо ону стваралачку делатност духа тога народа, која се као јединствена испољава у његовим културним тековинама као што су: његова политичка историја, религија, језик, књижевност и т. д. Култура Јужних Словена, схваћена као органска целина, јесте производ једног јединственог стваралачког акта јужнословенског духа. Тај расно сједињени јужнословенски дух, у свом динамичком развоју, испољава се као један конкретно непрекидан процес у току једног дела наше средњевековне историје, и такав као нерв улази у све културне тековине, показујући се свугде како извире из једног истог извора, из дубине своје стваралачке снаге. Акт сваког Јужнословена носиће његово обележје, испод сваког догађаја продреће његов стваралачки замах и опет ће остати увек као целина раван себи, држећи живи развој Јужних Словена у целини, у духовном јединству.

Наш се проблем у овом говору поставља овако: пронаћи у историском развићу свих јужнословенских народа оне заједничке елементе који културно везују све Јужне Словене и истаћи их као први стваралачки акт јужнословенског духа, показати, дакле, јужнословенски дух као једну целину која се почела развијати и стварати једну заједничку културу, оваплоћену у извесним заједничким културним вредностима и духовним тековинама. Оно што ће тај јужнословенски дух као жива сила да створи у току развића биће култура тога духа, т.ј. јужнословенска култура.

Позорница јужнословенског духа јесте свеколика историја Јужних Словена. Да би се пак решио постављени про-

*) Говор одржан на дан прославе Св. Саве у Краљеву.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

блем, треба историју посматрати на особит начин. Тај начин јесте метод уживљавања у историју. Као што се уметничко дело разумева уживљавањем у њега, тако се исто уживљавањем у историју непосредно осећа стваралачки рад јужнословенскога духа, како се као живи процес поступно објективира у појединим културним вредностима. Осећање историског живота Јужних Словена као способност да се снагом уживљавања доживи оно што је прошло, јесте једини начин да се из разноликих, испреплетених, узајамно противуречних и замршених догађаја, пронађе оно једно, оно заједничко, она веза, која ће показати да је различито продукт једног истог стваралачког акта јужнословенског духа.

Из казаног се види да ми нећемо тражити јужнословенско јединство у спољашним историским догађајима, у политичким борбама или дипломатским расправама, већ ћемо га тражити у дубљим основама јужнословенскога духа, у његовим најинтимнијим осећањима и најнепосреднијим покретима тога духа, у културном развићу тога духа. Јер сматрамо да је у тој области тај дух и у најширим масама заталасан и целокупно интимно обухваћен. Насупрот, дакле, спољашњем разједињењу постоји у једном раздобљу историје Јужних Словена културно јединство као јединство расне динамике.

Доласком Словена на Балканско Полуострво у VII веку они постају Јужни Словени. Кад су они пошли из своје старе заједничке постојбине да траже нову отаџбину, раскинули су општу духовну везу са осталим Словенима, оборили су своје старе вредности и пустили слободно свој дух да са једним дивљим замахом јури и тражи нове идеје и државоправне форме, нове видике и вредности у непознатим крајевима. Једна бујица духовне снаге, необуздана, жедна за нова средства опстанка, јурила је кад слободно, кад под ропством, без мере, без реда, без јединствене организације, без духовног јединства, без унутрашње кохезије међу појединим племенима. После дугих борби, превирања и лутања, та се бујица зауставила и стишала у југоисточном, средњем и западном делу Балканског Полуострва. Странци онога времена као Прокопије, Маврикије, Ибн Јакуб, бележе душевне особине Словена, да су били добродушни, искрени, љубазни, верни, гостољубиви, са развијеним индивидуализмом и осећањем једнакости и правде; али и да су били нератоборни, без власти, у међусобној мржњи и без смисла за ред. Једном речи, по Хердеру, голубије људи. У новој постојбини јужнословенски дух није могао са овим међусобно противуречним душевним особинама да буде спокојан, миран, одређен, уталожен, себи свестан и уобличен. То је била хаотичка маса која је тра-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
„Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

жила и чекала свој облик; која је жудила за идејом, која би их и везала, спојила, хармонизирала душевне особине и учинила да се осећају да припадају једној духовној заједници. У таквом превирању, несигурном таласању јужнословенске масе живеле су више од једног века, чекајући и сами радећи да им дође нешто што ће их духовно груписати и уједначити и тиме ослободити оне збуњености, несигурности, усамљености, безредности и без духовне законитости. Потребан је био један идејни систем који би им дао насушну стегу, унутрашњу духовну организацију. Многобоштво није могло то да буде. Оно је било племенско обожавање, чији би их богови везали као да припадају једном племену. Потребно је било да се многобоштво као духовна конструкција примитивног реда превазиђе.

Тако није дуго лутао јужнословенски дух. У оно време VII и VIII века прохујала је међу њих са мистичног Истока и разумног Запада једна идеја, једна колосална духовна снага, која га је освестила и учинила једним. То је била идеја хришћанства, свемоћно хришћанство које је обуздало толико дивљих снага, уталожило их и довело на довољну меру, начинивши их јасним, одређеним, сједињеним. Тако исто и Јужни Словени су примили ту идеју да би од унутрашњег хаоса створили космос, уносили ред у свој дух, примивши поступно хришћанство. Тако се у религији као у најскривенијем региону душе појављује свест јужнословенског духа, и хришћанска религија постаје предметом где се најизразитије испољава прва култура, а с тим и прва унутрашња веза Јужних Словена. Јер знамо да религија улива људима известан степен поверења према спољнем свету и осталим људима, ослобођава их страха природних сила и уноси ред у људски дух. Религиозна идеја потчињења свих људи једном Богу створила је један моралан светски поредак, и ставивши људе под заштиту једног Бога, умирио њихове духове, да би несметано искоришћавали природу. Што је монотеизам победио политеизам узрок треба тражити у томе, што монотеизам ствара узвишенији, сталоженији карактер, који умирује и успокојава једна велика идеја. Насупрот збуњености политеизма хришћанство истиче универсално успокојење духова. Примивши хришћанство Јужни Словени добијају једну идеју, дубљу, унутрашњу, која их везује, ослобођава страха природних сила и с поуздањем упућује на конкретан живот. Тако сад јужнословенски дух исповеда једну идеју, има основну духовну ориентацију, оформљен је у једно једино мишљење, заштићен од једнога Бога. Из несвесног стања јужнословенски дух долази хришћанством до свести о својој слободи, добивши основу за самостално манифестирање свога расног генија. Револуција која је настала у јужнословен-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

ском духу приликом велике сеобе народа из старе отаџбине, завршила се примањем хришћанства, које је на такав начин дало могућности да еволуира стваралачки дух Јужних Словена. Према томе хришћанство се јавља као први елемент за формирање заједничког јужнословенског духа, као први унутрашњи неумитан закон, који је стегнуо све Јужне Словене под једну идеју. Хришћанство је било први стваралачки акт јужнословенског духа, чиме је последњи постао погодан за изграђивање своје сопствене културе.

Иако су Јужни Словени имали доста проповедника, они су полако примали хришћанство а многи од њих су се и опирали да приме њихову идеју, на сваки начин да са њеним примањем не изгубе народну и расну одлику; тако да се идеја хришћанства није осећала интимно своја међу Словенима, док се није родио човек из њихове средине да им на њиховом народном језику преведе ту нову идеју. Јужнословенски дух је родио свога духовног ослободиоца у лицу богодане браће Св. Кирила и Методија, великих словенских апостола. Многоусрдни Методије као управитељ прве и најстарије јужнословенске полусамосталне покрајине »Словеније« у Македонији и генијални Кирил као проповедник хришћанства на народном језику македонских Словена, срасли су и понирали у јужнословенски дух толико да се њихов дух изједначио са духом Јужних Словена, да су заборавили на мисију због које су били послати и постали својим радом пионири тога духа. Осећајући најинтимније јужнословенски дух кроз благозвучни народни језик солунских Словена, они су добили свето послање да кроз њих први пут проговори тај дух. Побуђен осећањем свог словенског порекла Кирил Словенски је изумио словенску азбуку, створио први словенски књижевни језик, написао прву словенску књигу и положио је тиме прве темеље јужнословенској култури. Он је на тај начин, постављајући македонски језик у ред културних језика поред јеврејског, грчког и латинског, уздигао јужнословенски дух до високог самосазнања, поставши сам први словенски апостол и оснивач прве словенске цркве. Тако један јужнословенски дијалект који се говорио у IX веку у Македонији постао је први књижевни језик свих Словена и постао је моћни орган првог културног живота код њих. Сад јужнословенски дух има идеју хришћанства на свом језику, словенизира хришћанство, које сад постаје интимно његово, јер је ношено његовим језиком; реч се и идеја изједначују: пошто је казано нашим језиком, онда је и идеја наша, стога не треба га се бојати. Хришћанство је дало форму југословенском духу, а овај је створио и израз, народни језик, помоћу кога би се изразило хришћанство као своје.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Колико је од епохалног значаја стварање првог словенског књижевног језика, види се и по томе што се дотле забрањивало проповедање хришћанства на другом језику осим на јеврејском, грчком и латинском те је наш македонски језик четврти по реду међу међународно признатим културним језицима. Кад се Кирил и Методије са самопожртвовањем боре да докажу и разбију такозвану тројезичну јерес, кад Черноризец храбри и Гргур Нински месијански узвикују, да од данас почиње Бог слушати молитве и на словенском језику, да је и словенска реч божанска и одухотворена, тада се јужнословенски дух за први пут афирмира као самосталан, независан, свестан и слободан да се сам испољи, да разгрне ризницу свога духа и да пусти своје стваралачке моћи. Тога дана се отвара словенска страна у културној историји човечанства, тога дана почиње култура Јужних Словена, и јужнословенски дух излази из мрака, који га је обавијао и ушао у ред културних народа тачно у исто време кад се је формирала и француска култура, афирмирајући се снажно као нов културни фактор у историји светске цивилизације.

Кирил је положио прву заједничку културну основу за све јужнословенске народе, јер заједнички језик свих Јужних Словена, као што је постао језик македонских Словена, био је најмоћније средство за духовно уједињење, чиме његово дело постаје од првокласне вредности. Са стварањем првог јужнословенско књижевног језика Македонија је постала прво духовно и културно жариште за све Словене, средиште одакле почиње да се јужнословенски дух буди. Македонија постаје први културни Пијемонт зрачећи првом словенском књигом на све стране словенства. Светска искра јужнословенског стваралаштва појављује се на јужнословенском Југу да се за кратко време претвори у живи пламен у свим деловима Словена. Колика је била револуција у јужнословенском духу стварањем првог словенског књижевног језика, показује чињеница да се за непуних педесет година словенско писмо распростро по свим деловима јужнословенства. Крајем IX и почетком X века готово сви Јужни Словени слушају божју реч на свом језику и пишу на њему, што показује да снажнијег духовног јединства није било ни раније ни доцније.

Стога први словенски књижевни језик из Македоније се јавља као други елемент формирања заједничког јужнословенског духа од Соче до Црнога Мора и од Дунава и Драве до Јегејскога Мора, кохезивни елемената који је везао Јужне Словене у једну духовну заједницу. Примивши форму кроз хришћанство јужнословенски дух прима свој израз кроз старословенски или старомакедонски језик св.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Кирила Солунског. Први словенски књижевни језик се јавља као други стваралачки акт јужнословенског духа.

Овако осигурани Јужни Словени својим књижевним језиком од јелинизирања са истока, раскрчили су поред собом пут за нове видике, за ново стварање и за већу индивидуалност и унутрашњу слободу.

Као резултат тог стваралачког замаха јавља се први пут код Јужних Словена морална и интелектуална елита. Кирил и Методије су око себе прикупљали из свих крајева младе Словене да их поуче словенској књизи, да им улију љубав и сазнање за оно што је словенско, да их њиме оваплоте и да се кроз њих још снажније изрази словенски стваралачки дух. Тако је од Кирилометодијевих ученика постала прва словенска елита духовника — моћни духовни фактор — која је изражавала у даљем развоју јужнословенског духа оно што је у њему битно и супстанцијелно. А елита прерађује како идеје једног народа тако и његова осећања. Елита је та која у свакој епоси једне нације одређује шта је вредно, морално, потребно за њега, утврђујући правац народног делања. Јужнословенска елита продужава Кирилометодијево дело, спроводи и саопштава народу хришћанство на истом језику, те на такав начин везује појединце у једну заједницу духовног реда, у једну стваралачку струју, која једно говорила, једнога Бога хвалила, један језик ширила и разносила дух солунских Словена по целом словенству. Стога јужнословенски дух у лицу прве јужнословенске елите са Југа добија трећи елемент за своје формирање, ствара своје изразиоце, носиоце, раднике, који су у народ уносили кохезивне чиниоце. Трећи стваралачки акт јужнословенског духа јесте стварање словенске елите од духовника.

Из те елите изашла су три снажна духа која су и са своје стране постала стваралачки центар за уздизање јужнословенског духа. То су Климент Охридски, Гргур Нински и Сава Рашки — три генијална изразиоца јужнословенског духа из трију области: југоисточни, западни и централни. Узећемо ова три духовника као претставнике трију дела јужнословенства и као поборнике за једну исту ствар: за једну православну националну јужнословенску цркву са народним словенским језиком македонских Словена, за једну заједничку духовну целину.

Иако је јужнословенски дух дошао до више објективације своје суштине помоћу хришћанства и народног језика, опет се његов стваралачки елан није зауставио на томе. Хришћанство Кирила и Методија изгледало је доста универсално, нешто у чему се може изгубити тај дух, а да га не савлада обрадивши га на свој јужнословенски начин; нешто у чему се није осећао довољно својски. Стога у да-

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

љем свом живом развићу јужнословенски је дух осећао потребу да се идеја хришћанства сузи, да постане национална јужнословенска. Тако се осећала тежња за својим божанством, које би било одређеније и које би сигурније слушало, рађањем светаца из своје средине. Осим тога Кирилометодијево дело није дало установе: националну цркву и школу — моћни чиниоци за уједначавање духова. Оно што нису они створили то су урадили или су се борили даураде три велика јужнословена: **Климент, Гргур и Сава**. Код њих појам хришћанства губи универзално обележје и прима национално, јужнословенско. Апстрактно уобличење јужнословенског духа код Кирила примиче се својој истинској намени, својој конкретној стварности код ова три словенска пионира. Јер уколико је идеја Бога узвишенија, универсалнија, утолико усамљеније осећа човек, па и цео народ. Такве ближе посреднике Јужни Словени су нашли у лицу ових трију хероја цивилизатора, који су у Охриду, Нину и Расу створили три културна средишта, одакле је зрачила једна иста јужнословенска мисао, говорио један исти језик македонских Словена, избијао један исти стваралачки акт, постављајући будућим поколењима један исти идеал.

Започето културно-религиозно и књижевно дело од првоучитеља и апостола продужио је њихов од самог почетка највернији ученик Климент Охридски. Као први велики човек код Јужних Словена, Климент је од свог рођеног краја направио прво културно средиште Јужних Словена. Поставши први епископ словенског језика са седиштем у Охриду он је пробудио јужнословенски дух до такве самосвести, да од тог момента он има снажног вођу за изграђивање прве јужнословенске цркве кроз које су јужнословенски народи слободно дисали. Тако се и Климент усрдно трудио да духовно и национално уздигне свој народ Повардарја, и да од њега створи огњиште просвете за све Словене. Тиме је он непоколебиво положио основе за самостално културно јединство у њиховим етничким границама. Али је он превазишао свог учитеља у томе што први отвара прву словенску школу успевши да у њу скупи из разних јужнословенских покрајина око 3.500 ученика. Као што се види јужнословенски је Југ имао једно пристаниште које је привлачило Словене, где су биле упрене њихове очи и чинилац који је вршио изједначавање духова. Ова прва школа из полусвесне словенске масе изграђује елиту духовника пастира, који одлазећи по свима покрајинама просвећују народ. Са Климентовом школом створена је прва просветна установа код Словена и тиме је снажно запечаћен правац у коме ће се у будуће кретати култура I. Словена и на коме ће се пољу испољавати

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

њихов гениј: да ће дух његов бити оријентисан ка просвети, хуманизму, социјалне правде и инкарнација принципа добра. Као словенски народни учитељ у Македонији Климент је родоначалник наше и опште словенске културе и први њен књижевник, беседник и поборник за самосталну цркву. Прожман осећањем предане и дубоке љубави према својој домовини он је почео свој рад мисионарским надахнућем да извуче своје сународнике потонуле у мраку незнања и да их као свесне оспособи да се одупру бујним валима латинско-грчке стихије, која беше насрла да умртви свако испољавање словенске самобитне моћи. Он је први усадио у души Јужних Словена сазнање националног осећања, пробудио расни гениј, дајући му за увек непоколебиву моралну снагу, потстицавши га на нова културна дела. Тако је св. Климент националном црквом и школом осигурао културни фронт против туђих културних најезда.

У истом времену када је Климент на јужнословенском Југоистоку као сјајна светлост носио међу Ј. Словене високу буктињу њихове просвете, на јужнословенском Западу се рађа један још жешћи борац за народни старословенски језик македонских Словена, за духовно јединство у лицу нинског бискупа Гргура. Још при одласку у Рим света браћа увела су народни словенски језик у црквену службу у далматинском приморју, извршивши тада јединство језика и у југословенском Западу. Гргур Нински се страсно залаже за словенско богослужење. У њему се слично као у Клименту из таме пробудио јужнословенски дух и дошао до свести да се самостално потврди као чинилац за заједничку културу и веру Ј. Словена. Нин као и Охрид постаје жариште за народно богослужење са језиком македонских Словена. Гргур у њему на исти начин скупља младиће из свих покрајина, поучава их за свештенике и монахе, ствара ред глагољаша, организира народну странку за одбрану словенског језика, и буди националну свест. Он је највећи поборник за народну бискупију са словенским језиком, за народну цркву и народну културу. Чим је нинска бискупија потпала под римско подручје, папа је забранио службу на том »варварском« словенском језику, и тиме је оборен један моћан стуб за изграђивање самосталне словенске цркве, показујући у исто време и правац одакле ће долазити центрифугалне силе. Ипак је Гргур за то време поставио ако не културну брану према западу, а оно бар будну стражу, која је и после њега продужила његово дело као глагољашки покрет који је трајао све до наших дана. Он је једини на јужнословенском Западу који је најдубље осећао јужнословенски дух у себи, борио се за његово афирмирање, указујући тиме својом

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

моралном снагом пут којим треба да иду Словени његовога краја.

Док су тако Климент на Југоистоку а Григор на Западу радили на културном уздизању Јужних Словена и бранили словенски језик из Македоније, дотле се јужнословенски центар несметано развијао и у прво време није имао свог јачег изразиоца. У времену од IX до XIII века у свим деловима јужнословенства стваралаштво на словенском језику македонских Словена било је у јеку. Свуда се преписивало, множила се словенска књижевност и створили су се пионири заједничке јужнословенске културе. Али из ових личности кроз које је један дух избијао, уздиже се једна маркантна личност, која је месијански носила сакривене тежње јужних Словена и која их могла и остварити, јесте Сава Рашки. Горући пламен јужнословенског духа страсно избија кроз богоданог борца св. Саву. Не понављајући чињенице да је и он од Раса направио расадник словенске културе, истакнућемо оно чиме је он превазишао своје претходнике. Он је осећао свој народ пранагонски и тумачио је верно загонетне снове блудећег јужнословенског духа, тежећи да их претвори у стварност својом далековидношћу. Кроз њега је тај дух допунио своје оформљење, своју потребу за самосталном црквом. Сава поставља свој задатак јасно још у свом младићском надахнућу и следује му достојном истрајношћу, жртвујући династичке благодети, до краја живота: а то је да створи националну цркву са истим словенским језиком из Повардарја. Својом енергичношћу, умешношћу и моралном храброшћу он је то и успео, поставши тако први архиепископ јужнословенског центра. Тако видовито он се примио мисије да ради на остварењу самосталне патријаршије јужнословенског Југоистока, у чему је и успео, слутећи тако да врши изједначење јужнословенства и афирмирајући један исти дух на оба ова подручја.

Оно што је заједничко код ова три хероја цивилизатора Климента Григура и Саве, јесте чињеница да су дали прву јужнословенску установу — словенску цркву са народним словенским језиком из Македоније. Охридска и Трновска патријаршија, Жичка архиепископија а доцније Пећка патријаршија и Нинска бискупија су плод онога семена које је бачено са Повардарја на све стране јужнословенстав које, у основи имају једну замисао: да на основу словенског језика као заједничке духовне везе створе јужнословенску цркву.

Стога у националној цркви јужнословенски дух добија четврти елемент формирања, јесте четврти његов стваралачки акт, јер добија организацију, ред, меру и тиме заокружује прву етапу свога развића.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Резултат духовне делатности Климента, Гргура и Саве, посматран у једном непрекидном развићу једне исте идеје јесте у томе што су они своје идеје згуснули у објективне установе и тиме одредили народу правац мишљења и делања стварајући јаку традицију у том смислу. Они су оснивачи јужнословенске културе, стваоци кохезивних елемената за културно јединство, први велики људи, преко којих се дух Јужних Словена из неоделаног мрамора помоћу словенског језика из Повардарја извајао као савршен и способан за самосталан културни живот.

У закључку видимо:

1) да је постојала заједничка културна основа за све јужнословенске народе;

2) да је Македонија била тај духовни центар;

3) да је један македонски народни говор, поставши књижевни језик за све Словене, био онај духовни амалгам који је положио основе за то духовно јединство;

4) да културно развијање једне јужнословенске области као засебне не претставља никад опасност за опште духовно јединство свих Јужних Словена, те свако локално развијање има да се сматра као орган једне веће целине.

Зато пођимо стопама наших великана, црпући бодрост и надахнуће од нашег великог Климента, Гргура и Саве, да би из сопствених недара, из властитих извора створили културу Јужних Словена и да тиме отворимо еру за њихову културну мисију у општем ритму светске цивилизације.

Димитрије Ђузеловић
професор

Уметничка поезија вардарске бановине

Занимљиво је да Македонија која је, судећи по њеној народној поезији, превасходно лирска земља — има врло мало уметничке поезије. Изгледа као да писци Повардарја немају песничких склоности. Многи од њих почели су свој рад састављајући стихове, али се ниједан није дефинитивно задржао на овој врсти духовне манифестације. Никодим Савић је убрзо прешао на новинарски рад, Анђелко Крстић на приповедачки, а Цеко Стефановић на репортерски. Сем Косте Абрашевића, који је умро млад и за кога не знамо како би се развијао да је остао у животу, ниједан није био доследан својим младићским данима. Иста појава опажа

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

се и код најмлађих. Коста Рацин, који је објавио неколико запажених песама, прелази ових дана на приповетку, и вероватно да ће на њој и остати. Једини човек који је објавио само стихове јесте Јордан Ђорђевић; али он је напустио поезију већ пре више година. Свакако да у томе треба видети неки дубљи разлог. Рекло би се да македонски стваралачки темпераменат није претежно песнички. Ја, наравно, немам храбрости да ову тезу чврсто заступам. За такво тврђење недостаје већи број аргумената. Досадањи песнички рад није довољан да се на основу њега изведе овакав закључак. Али нека ми према тренутној ситуацији локалне књижевности буде допуштено да ову констатацију забележим. Но ако они немају пуну моћ изражавања кроз песму, то не значи да немају и песничку моћ изражавања. Они се не изражавају кроз песму, али уносе доста поетских елемената у свој прозни рад. Цело књижевно дело Григорија Божовића није ништа друго до поетска реализација епских елемената у приповетци. Поетских елемената има и у репортажама Тодора Маневића и Цека Стефановића. да не говорим о Божовићевој репортажи која је изразито поетска.

Целокупна македонска песничка делатност била је од четири врсте: родољубиве, артистичке, модернистичке и социјалне.

Родољубива поезија је имала највише поборника међу најстаријим писцима. Разумљиво је зашто је наша најстарија генерација била патриотски надахнута. Завичај је био поробљен, а прва дужност тадашњих песника била је да мисле на ослобођење своје браће. Никодим Савић је још као ђачић певао стихове родољубљу, а цео његов каснији рад није ништа друго до рад на остварењу његових младићских снова. Мита Фртунић, из дубине гимназиског интерната у Солуну, поручивао је још 1901 године, преко београдске *Нове искре* својим незахвалним савременицима:

Не чујете л' где нас прошлост
Љуто куне из свог гроба
И преклиње страшном клетвом
Наше време, наше доба!

Велика је штета што није сачувана предратна архива солунског и скопског *Дојчина*. Више је но сигурно да би познавање тих архива дало драгоцених података за национално, па и национално-револуционарно расположење предратних генерација. Том колу предратне генерације припада и њен вероватно најмлађи члан Томо Смиљанић-Брадина. Смиљанић је после ратова објавио неколико својих поетских састава, и сви су они надахнути дубоком љубављу за националном слободом. *Седи краљ, Србијина йо-*

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

кољења, Седи краљ у рововима, Молитва седог краља, Васкрс — ево наслова његових песама. Данашњој генерацији велики патриотизам наших предратних писаца може изгледати и мало претеран, као што богатом наследнику изгледа по мало чудноват напор малог човека који жели да стекне што веће материјално благо. Ништа, међутим, није природније од национализма наших предратних генерација. Без слободе, без ослобођења свију крајева данашње државе није се могао почети ниједан крупнији подухват културне или књижевне природе.

Паралелно са националним радом, ишао је и рад на уметничкој поезији. Шта су певали наши предратни песници? Не можемо рећи да је број њихових тема био нарочито велики. Они су волели своје драгане, као што су их волели сви песници. Певали су им песме када су за то осетили потребу, и те су стихове слали листовима који су хтели да их штампају. Поред драгана, они су волели и природу која је, као што се зна, нераздвојни декор сваке љубави. Ова два осећања прожимала су наше песнике пре рата исто онако као што су прожимала и много већи број њихове сабраће у Србији, Босни и Херцеговини. Но пошто их није било много — Сима Адамовић, Анђелко Лазаревић и други — они те мотиве нису нарочито злоупотребљавали. Али поред ова два мотива, они су имали још један специјално македонски мотив одласка у печалбу:

Растају се сутра они,
Раздвајају срца два,
Три месеца, цело време,
Радост то им беше сва. —

као што је забележио Анђелко Крстић.

После рата, наши су песници углавном прошли кроз три школе. Прва, она која је дошла одмах после рата, прихватила је и наставила мотиве својих претходника; друга, која је дошла за овом, прихватила је опште песничко делом вагабундско делом надреалистичко расположење свога времена мешајући га често са расположењем својих претеча; и трећа, која је опет следећи ток времена, прихватила социјално и често социјалистичко расположење најмлађе генерације. Првој и делимично другој генерацији припадао би Јован Костић; другу би претстављали Велимир Парлић и Војислав Илић најмлађи; у трећој би били заступљени Цеко Стефановић, Коста Рацин, Александар Аксић; једним делом, овој би групи припадао и Војислав Илић-најмлађи. Прва послератна група сачувала је предратни облик песме: строфу, стих са одређеним бројем стопа, обавезни слик. У садржајном погледу, она је задржала мотив љубави и

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

природе, али је и прихватила општи мотив сумње, очаја, резигнације. Друга група није била верна строгој форми но се препуштала слободнијем току изражавања; она је почела изражавати осећања која нису морала увек бити нарочито нова, али су била речена на до тада непознат начин:

Иако сам некад, за неког био егзалтирани циник, увек сам
од себе више волео друге.
Не заборавих никад блиске ни далеке тамничке
ћелије и црне решетке,
Осећајући инервацију у бунту мозга, тела и крви,
моје су путање дуге,
И дубоко схватајући клептоманију, сваке се ноћи
молим за бдења, за бедне робове.

певао је недавно млади битољски песник Војислав Илић, који носи незахвални додатак најмлађи. А Велимир Парлић је у *Лобањи иза завесе* казивао

Осећам музику нерава у растројеном сну месечине.
Та звучна ткива тајне трпе слутње бескрајне
Самотна ћутања туге ноћи мокре и дуге
Временски размаци, чекање пред вратима срца.

Најзад, генерација нама најближа узела је предмете из свакидашњег живота. Цеко Стефановић је објавио поему *Мата теглач* која треба да буде радничка поема печалбара из наших крајева:

Данас када о селу певају градски песници
Заборављају да виде тебе, Теглачу,
— — — — — — — —
Зато чујте причу,
о Мати Теглачу, печалбару,
који за хлебом у земљу прекоморску оде.

Тачка гледања Цека Стефановића је различита од тачке гледања предратног македонског песника. Он у Мати не види печалбара који је отишао да стекне за себе и за своје на дому, него он у њему види сирову снагу коју треба да експлоатише финансиски магнат:

певају не опажајући
како по градовима ничу фабрички димњаци
жељни тебе
твоје празне утробе
јефтине одморне снаге — и псеће верности.

Такво схватање има и Коста Рацин. Али Рацин не види проблем у његовом македонском, него га види у општем пресеку. По Рацину, свет изгледа овако: с једне стране,

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

фабрички димњаци, пискаве сирене, локомобиле, динамо машине и волто-метри; а с друге стране

педесет милиона скапава од глади,
а свет се дави у изобиљу,
педесет милиона је сувишно за ову планету
и они се могу селити на Марс, на шести и
седми континент.

Какав је исход ових противречности, ових, као што Рацин вели, горућих противречности? Пожар ће букнути, биће минирана »сабласт бога Тишине и Реда«, »господин бог« ће се давити »у златном грчу«, на Вал Стриту биће паника, на истоку ће пуknути праскозорје, а на »згаришту горућих противуречности« видеће се како »стоји путоказ« и како

џиновски човек
мишицом, гвожђем и муком
ради —
нови свет.

Из тог круга схватања је и Александар Аксић. Он није дао, колико је мени познато, ниједну програмску песму, али је у свима својим радовима изразио социјално саосећање са радником. Нарочито је добро његово осећање домаћег тла; стихови

смеје се поље маком
са 14% морфина.
На другим њивама жито,
кукуруз, дуван
и затим
мочваре, комарци грозница,
па здравствена станица
и кутија кинина

врло су карактеристични.

То су, у неколико потеза, карактеристике јужносрбијанске лирике. Колика је вредност те лирике? Мислим да није велика. Да би једна лирика била добра, треба да је, независно од мотива, прожета разним личним уметничким оживотворењем. Да ли је тај случај са овом поезијом?

Патриотска поезија није имала много среће. Стихови Никодима Савића су обични, технички, ђачки стихови. Сем личне ноте карактеристичне за њеног аутора, она ни по чему не може бити занимљива. Поезија најплоднијег родољубивог песника Тома Смиљанића—Брадине одаје човека који топло воли своју груду, али који нема много

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

песничког дара. Шта значе ови стихови извађени из гомиле сродних

На обали мора, где нас пустош гледа,
На колен'ма ми смо, а с нама је беда,
Али Ти нас увек кроз борбе свуд прати,
И до сад нам славу избраних не скрати.
Ми срећни бесмо к'о дете крај мајке
А снага нам силни горски поток беше,
Зором свуда песме, а вечером бајке,
Срца наша дижу, кроз векове теше.

ако не човека који има много воље да склапа стихове, али не и потребне вештине да тај посао изведе са завидним успехом; кажем вештине, јер мислим да се и занат склапања стихова може научити приближно исто тако добро као и сваки други занат. Томо Смиљанић је добар интелектуалац и користан члан друштва, али он по својим стиховима неће бити познат будућим генерацијама.

Поезија Анђелка Крстића је надахнута лектиром наших предратних писаца, Бранком Радичевићем у првом реду. Када читате стихове:

Онда гора а у њојзи густа дубрава
У дубрави врело бистро, вода хубава,
Тамо с' ниже прострла се дуга ледина,
По њој мома пасе стадо сама једина,
Из дубраве младо момче к'о да пониче
Па девојци тихим гласом кратко повика:
— Селе драга чобанице, мила сестрице
Имаш хлеба да ми дадеш за ужину,
Ја оставих у дубрави гладну дружину?
— Мало проје, сира мало, узми понеси,
Погачу ће за довече мајка д' умеси.

— ко у њима неће видети једног симпатичног, али закаснелог следбеника Бранка Радичевића? Друга једна песма говори речитије колико је нашем великом социјалном приповедачу био у младим данима драг наш велики песник младости:

Туда прођох, до ње дођох
— везаше,
Назвах Бога — можда стога
— устаде;
Мало ћутња, као љутња
настаде;
Па ћу рећи ко молећи:
— девојко!

и тако даље док није дошло да

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

И до сена још зелена
доћосмо,
Сад већ смедох, па и хтедох
грлити

и цела се ова »љубавна згода« свршава познатим Бранковим стиховима

певац певну
код прага
оде санак, варљив мамак
без трага.

Нисам потпуно сигуран, али бих рекао да је поред ведрог, веселог, несташног, па и младићски раскалашног Бранка Радичевића, нашем песнику био драг и озбиљни, поучни и тако мало поетични чика Љуба Ненадовић. У једној песми момак печалбар саветује девојци тућинци да га »не љуби«, он је »издалека«

Мене млада љуба
Верно дома чека.
»Јер и цвеће, момо, не цвета у мраку
Нит' љубави праве,
Без вере у браку.

Колико је овај завршетак непоетичан толико је и карактеристичан: он може, с једне стране, да се тумачи здравим планинским певањем нашега Дримколца, а с друге стране, може да се припише дидактичном расположењу ваљевског пријатеља омладине.

(Свршиће се)

Слободан А. Јовановић

Торбешка „варијанта“ Омера и Мериме

I

У доњореканској торбешкој етничкој групи сам, испитујући је етнопсихолошки, наишао на нешто што је велика реткост у јужнословенској народној књижевности, а то је песма истога »мотива« као и она најлепша српска народна песма која је позната под именом *Омер и Мерима*. Само, рецимо то овде одмах, торбешка песма је далеко од лирске лепоте оне босанске песме, која је код нас једино позната, и нема са њом никакве везе.

Торбешка варијанта није ни могла бити лепшом, јер је настала као израз изванредно скученога душевног живота

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“- Скопје

торбешке етничке групе која је несумњиво једна од економски, друштвено, верски и интелектуално најскученијих етничких група међу онима које су досад код нас испитане. Притешњена између Корабских планина и Бистре у уској и неплодној дубодолини доњег тока Радике, ова група је притешњена и нарочитом назадношћу свога ислама који не дозвољава удаљавање од дома и жене, не дозвољава печалбу, која би ипак нешто донела, те због све веће беде она из генерације у генерацију већ читав век све дубље дегенерише. Глобални етнопсихолошки профил ове торбешке групе[1] показује крајњу њену необдареност, резултат пуне етничке дегенерације, те никакво чудо ако је песма, која је израз овакве групе, лишена праве народне лирске поенте и лепоте.

Но каква је да је, она је ипак мотивом и садржином својом »варијанта« блиставе и дубоке лирске песме *Омер и Мерима*. А ево како она тече, певана врло тужном мелодијом и потресно тихо:

Растол јунак, јунак за женење.
Дошол јунак, јунак за женење,
Ми посакал близу во комшији,
Ми посакал Фалена девојка.
Ми дочула неговата мајка:
»Не ја сакам Фалена девојка,
»Ће ти земам Зурија девојка!«
Ми ја дочул убави Алија:
»Ај ти мајко, моја стара мајко,
»Не ти сакам Зурија девојка!«
Се затворил убави Алија,
Се затворил три дни и три ноћа,
Шо ми крови до три рубе добри,
Једна руба во кућа носење,
Двећа руба за надвор одење,
Трећа руба Алија жалење.
И и' пратил на старата мајка.
И ми пратил до три аманета:
»Да ми зовеш мојите другари,
»Да ми зовеш до три оџе млади,
»Да заминем дворје на девојка!«
Го купале до три оџе млади,
Го носиле негои другари.
Кô мунале дворје на девојка,
Видела го Фалена девојка:

[1] — Видети наше студије: *Торбеши и Горњореканци. Зашто су доњореканци Торбеши променили веру а Горњореканци језик*, у *Уч. покрету*, 1933, св. 5—6; *Горњореканска етнопсихолошка група*, у *Гласнику Скоп. научног друштва*, 1933, књ. XIII. Д. Н. 7.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Повикала Фалена девојка:
»Застанте го убави Алиja,
»Да го видам убави Алиja!«
Погледнала, жално погледнала
И до него мртва е паднала.

Овако ми је ову песму певао Абдија Сулејмановић из соја Шопеваца у селу Жерноници[2], а читаво друштво, у којем је певао, посведочило ми да су њихови »дедовци туриле песмава пред сто години на еден Алиja шо бил од Поповци и бил многу убав и шо со девојката умрел од секање.« Ова песма је, дакле по предању, лирски опис реалног догађаја који се десио у једном одређеном соју и, према томе, треба да је потпуно самсникла торбешка умотворина. Таква би она заиста врло вероватно и могла бити, јер и данас оштра патријархалност Торбеша, појачана још муслиманском верском стегом, доводи до очајања многе младиће којима мајке бирају девојку; а с друге стране се и иначе друге сличне ствари причају о Поповцима, некада потурченом поповском, газдашком и отменом а данас скоро сасвим изумрлом жерноничком соју.

И док тако Торбеши сматрају ову песму за своју сопствену, торбешку, и везују је за један одређен жернонички сој, дотле не знају они ништа о сличној песми коју су некада Босанци певали. »На гурбет не одиме, веле, и нишчо не знаеме«.

II

Међутим, у овој торбешкој песми *Алиja и Фалена девојка* садржина је иста као и у песми *Омер и Мерима*. И у једној и у другој мајка спречава младића да узме вољену девојку и намеће му другу, коју он не воли; од бола младић пресвисне; а кад га другови поред дома вољене девојке проносе, заустављa их она, гледа своје мртво драго и од туге до њега мртва пада.

А овај »мотив« спајања несрећних срцâ у смрти, није никаква апстрактна, вештачка и тешко измишљива поетска фигура, већ нажалост честа стварност у нашој патријархалној средини. Скоро сваког дана у новинама читамо како је двоје »несрећно заљубљених« у смрт отишло, »заједничком смрћу се венчало.« А и код наших муслимана није то нимало редак случај. Па као што се данас стварају независно једне од других песме исте садржине, о истој тој очајничкој љубави, тако су могле независно на-

[2]) — Село које су власти, не знам зашто, прекрстиле у Жировницу а које се у свим нашим средњевековним записима, па и данас у народу зове само Жерноница.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

стати поводом истоветних случајева у доњореканској Торбешији и Босни ове две песме истоветног садржаја.

Има међу њима и извесних разлика, које могу бити врло поучне. Тако босанска песма се завршава следећим врло лепим симболизмом, који не постоји у торбешкој:

У једну их раку сахранише,
Кроз сандуке руке саставише
И у руке зелене јабуке.
Мало вријеме затим постојало,
Из Омера зелен бор никао,
Из Мериме зелена борика;
Борика се око бора вила,
Кано свила око ките смиља;
Чемерика око обадвога.

Разумљиво је да врло слабог духовног живота, Торбеши својом маштом нису могли досегнути до овако тананог лирског израза, и зато се њихова песма њиме не завршава. Али, ми исти овај израз налазимо код других етничких група нашега краја где он завршава песме сасвим другог садржаја, јер овај завршетак почива на једноме старом веровању, које је код неких наших група сачувано из примитивног, прелогичног доба, наиме на веровању у метасоматозу т.ј. у надживљивање живих наших тела у другим живим бићима кроз која се наш телесни живот продужује са свима својим наклоностима и мржњама. Тако у Македонији су још браћа Миладиновци забележили једну песму која се завршава стиховима:

Момче кладое прет црков
А момичето зат црков.
Момче излезе трандафил,
А момичето лозница;
Растое, си порастое,
Обата ми се ставие,
Зашто си љубов имее.

Тако, реалистичкога менталитета, потпуно лишеног фантастичних прелогичких веровања као што је метасоматичко, Торбеши су само регистровали својом песмом врло честу несрећну љубав својих младих и то у ономе најтрагичнијем облику у којем се она јавила у соју Поповаца

III

Али торбешка песма има један детаљ којег је босанска лишена, а који се налази на пример у сличним француским народним песмама.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

Алија, уместо за себе, младожењу, као што је то обичај, кроји за мајку три одеће. Тешка је то и болна ирониja торбешке песме према старом и патријархалном. И ова торбешка иронија оштрија је од оне коју налазимо у француским народним песмама, јер док у овим последњим на пример љубљена девојка, иако се вереник њенога срца жени другом, поручује за себе, као да се она удаје, три хаљине, да у последњој игри са својим драгим од бола обоје пресвисну и падну мртви, дотле Алија не кроји за себе већ мајци, за ужасну казну, три одела, међу којима (прво је по обичају свакодневно, друго је празнично) треће такозвано »зетско« тј. венчано или свечано своје одело Алија замењује »*шреħа руба Алија жалење*«, хаљином којом ће га мајка жалити. Овим се торбешка песма односи офанзивније према преживелом и застарелом строгом патријархализму средине, у којој је настала, него ли старе француске народне песме које опевају исту трагедију патријархалношћу потлачене младости и љубави, и употребљавају исти обичајни »мотив« кројења трију одела. Ево једне старе француске народне песме, у којој је сам догађај друкчије постављен, према самој средини у којој је песма настала, али који је сличног садржаја и нашој торбешкој и нашој босанској песми, и својим детаљом о трима хаљинама чак много ближа торбешкој (која знамо да је самоникла) него босанска.

J'ai fait un rêve cett' nuit
Que ma mie était morte,
O, beau rossignolet,
J'ai fait un rêv' cett' nuit
Que ma mie était morte.

Je m'en vais lui porter
Un frais bouton de rose.
O, beau rossignolet,
J'ai fait un rêv' cett' nuit
Que ma mie était morte.

Ma bell' je m'y marie,
Viendrez — vous à mes noces?
O, beau rossignolet,
J'ai fait un rêv' cett' nuit
Que ma mie était morte.

Aux noces je n'irai pas,
Mais j'irai à la danse.
O, beau rossignolet,
J'ai fait un rêv' cett' nuit
Que ma mie était morte.

La femm' que vous prenez,
Est — elle bien et riche?
O, beau rossignolet,
J'ai fait un rêv' cett' nuit
Que ma mie était morte.

Pas si jolie que vous,
Mais elle est bien et riche.
O, beau rossignolet,
J'ai fait un rêv' cett' nuit
Que ma mie était morte.

Pour aller à la danse,
La bel' se fit trois robes.
O, beau rossignolet,
J'ai fait un rêv' cett' nuit
Que ma mie était morte.

L'une de satin blanc,
L'autre couleur de rose,
O, beau rossignolet,
J'ai fait un rêv' cett' nuit
Que ma mie était morte.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

La troisièm' brodée d'or,
Pour faire voir qu'elle est noble.
O, beau rossignolet,
J'ai fait un rêv' cett' nuit
Que ma mie était morte.

En la voyant paraître
On dit: »C'est la mariée«.
O, beau rossignolet,
J'ai fait un rêv' cett' nuit
Que ma mie était morte.

La mariée je ne suis
Je suis la délaissée.
O, beau rossignolet,
J'ai fait un rêv' cett' nuit
Que ma mie était morte.

Au premier tour de danse
La belle a changé d'robe.
O, beau rossignolet,
J'ai fait un rêv' cett' nuit
Que ma mie était morte.

Au deuxième tour de danse
La belle a mis une autre.
O, beau rossignolet,
J'ai fait un rêv' cett' nuit
Que ma mie était morte.

Au troisièm' tour de danse
La bell' est tombée morte.
O, beau rossignolet,
J'ai fait un rêv' cett' nuit
Que ma mie était morte.

Son cher amant la prit,
Sur son lit blanc la porte.
O, beau rossignolet,
J'ai fait un rêv' cett' nuit
Que ma mie était morte.

Faut allés aux sonneurs,
Ceux qui sonnent les cloches.
O, beau rossignolet,
J'ai fait un rêv' cett' nuit
Que ma mie était morte.

Faut aller aux creuseurs,
Ceux qui creusent les fosses.
O, beau rossignolet,
J'ai fait un rêv' cett' nuit
Que ma mie était morte.

Creusez — la si profonde,
Que trois corps y reposent.
O, beau rossignolet,
J'ai fait un rêv' cett' nuit
Que ma mie était morte.

Celui d' ma mie et l' mien,
Celui d' l' enfant qu' ell' porte.
O, beau rossignolet,
J'ai fait un rêve cett' nuit
Que ma mie était morte.

Овде обичај кројења пред венчањем три пара одела је употребљен изванредно трагично, и у овој песми има сличан значај ономе у торбешкој песми али је без оштрог, осветнички саркастичног торбешког акцента. А сама француска песма својим причањем се дијаметрално разликује од торбешке јер изражава сасвим другу средину. Заиста се у торбешкој песми не би могао ни замислити плес несуђених супружника на коме у трећој игри вереница пресвисне заједно са својим тајно зачетим чедом. Садржином свака од ових песама носи специјални карактер и стварносну свежину који су својствени њеној средини, чији израз свака и јесте.

У овоме смислу наведимо још као пример једну стару народну бретонску песму која, као израз љубавне траге-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

дије која настаје под условима строге бретонске патријархалности, садржи не само сав поетски симболизам везан за обичаје потпуне и апсолутне патријархалности, те обухвата сва изражајна средства и торбешке и босанске песме, већ садржи и сухи тон који избија из суровога бретонског тла и строги акценат који је својствен категоричком постављању нарочито чврсте бретонске патријархалне друштвене структуре. Тако је у њој употребљен као трагичан израз несрећне љубави обичај кројења трију свадбених одела као у торбешкој песми, и симбол метасоматозе за израз љубави која надживљује смрт и соматички се после смрти остварава грљењем трна и маслине као што се у босанској песми борика око бора вије. Ево те песме:

A cheval, à cheval pour aller voir ma mie,
Lon, lon, la,
Landarira, landarirette,
Landarira
Lanla.
Ma belle n' y était pas: la voilà qui arrive.
»Je me marie lundi, je vous prie de mes noces«.
La bell' fut chez l' tailleux, se fit tailler trois robes,
L' une de satin blanc, l' autre de satin rose,
Et l' autre de drap d'or, la couleur la plus noble.
L' amant, qui la salue, la fait entrer en danse.
Au quatrième tour la belle est tombée morte,
Elle est tombée à droite et l' amant à la gauche.
Et les gens de la noce dirent: quell' triste noce!
Sur la tomb', du garçon on y mit une épine.
Sur la tomb' de la bell' on y mit une olive.
L' épine crut si haut qu' elle embrassa l' olive.
On en tira du bois pour bâtir des églises.

У последњем стиху има чак и оне танане мистике која је карактеристична за бретонски менталитет, али овде се верска мистика уздиже до ступња осећања плотске љубави као најсветијег дрвета за изграђивање богоугодних цркава. — Тако и ова песма одише сва животом и духом народа који ју је испевао, а својим мотивом изражава онај друштвени однос и његово трагично решење, за које су независно дати услови у свима строго патријархалним друштвеним срединама, те је и ова песма зато највероватније настала, као и наша торбешка, потпуно независно.

Међутим, има људи који презиру конкретне и теренске студије народних песама и остају на књишком њиховом упоређивању, па чим у библиотекама и књигама нађу две сличне песме, одмах закључе и да је једна настала под утицајем друге, редовно наша песма под утицајем какве

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

туђе. Не питају се они уопште о конкретним друштвеним условима под којима је свака песма могла независно постати, не интересују се они нимало за конкретну народну традицију којом народ историски локализује и објашњава своје песме. Књишко њихово, идеалистичко проучавање издваја песме као какве идеје негде у облацима и тамо их упоређује и довољно је да нађе да су сличне па да закључи да је једна настала под утицајем друге. Утицај овде не значи никад оно што мора да је у конкретној историској науци, наиме утврђена историска чињеница да је тај и тај певач, или пак та и та етничка миграција, ит.д. пренела ту песму из једног народа у други, или из једне етничке групе у другу. Али овакав научни посао је много тежи, и најчешће је унапред осуђен као немогућ, јер се његовим интенцијама противставља сама стварност народног певања. Зато идеалистички компаратисти прибегавају нечем што је много лакше и јефтиније; чим нађу по »мотиву« сличне народне песме, они их оглашавају за »варијанте« једне исте песме која »кружи« по свету полазећи по једнима редовно из средњевековне Француске, по другима из крила германских народа, по трећима из ризнице античких класичних тековина, по четвртима долазећи са Истока, ит.д. И заиста се они и не могу погодити одакле који »мотив долази« и не може у оваквој њиховој науци бити ничега дефинитивног јер се они са својом претпоставком о »кружењу мотива« врте у ономе кругу који се у логици зове *circulus vitiosus*. На почетку претпостављају они да све сличне песме настају »кружењем« кроз човечанство истога мотива; затим постављају они да све конкретно дате сличне народне песме су »варијанте« једне и исте песме; и најзад закључују да у датим случајевима, песмама-варијантама мотив-песма је кружила с лева на десно, или са Запада на Исток или још и друкчије, те на крају остаје као доказ исто оно недоказано кружење које је постављено у првој претпоставци, кружење заиста исто тако у закључку недоказано као и у првој претпоставци, јер се исто тако може закључити, као што се и закључује, да је песма кружила, не са Запада на Исток, већ са Истока на Запад, и не из Француске у Немачку, већ из Немачке у Француску, ит.д. Отуд, из овога циркулуса, и настаје она културна империјалистичка збрка и анархија у којој Французи и француски ђаци све чине да све пофранцузе, Немци и њихови привржениці да све погермане, поповски мистичари да све индиски побагавадгите, ит.д.

Не виде они да под истим друштвеним и историским условима разни народи и разне етничке групе морају имати слична осећања, сличне претставе и сличне изражајне симболизме, те, певајући, и испевати сличне песме свога слич-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

нога живота. Они би из материјала, који смо ми горе изнели, без по муке закључили да је и торбешка песма, као и босанска, само варијанта француске народне песме која кружи по свету па се нашла ето и код Торбеша, те би и та наша народна песма била успешно пофрацужена, као што би могла бити на основу сличног материјала поенглежена, русизирана, понемчена, ит.д. Узалуд би торбешка песма свом својом народном стварношћу, као опевање једног реалног догађаја, протестовала против оваквог једног свог однародовања и узалуд бисмо ми указивали на изузетно строгу, муслиманску затвореност торбешке етничке групе и савршено довољну условљеност ове песме самом структуром и менталитетом ове групе, ови званични претставници »науке« о народној уметности би се на народно предање презриво осврнули са једном једином речи: »непоуздано«, и продужили са увек савршеном својом »поузданошћу« да рецитују свој циркулус: мотиви круже, торбешка песма је само »варијанта« оне француске народне песме чији мотив кружи по свету и под чијим утицајем је и настала, јер »мотиви круже«.

Др. Душан Недељковић

Печалбари

Драма с певањем из македонског живота у четири чина — седам слика.

Л И Ц А:

Јордан, маловарошки трговац
Рајна, његова жена
Симка)
Стојчо) њихова деца
Божана, удовица
Костадин, њен син
Кольчо, његов синчић
Стрико Коло, наводација
Темковица
Славчо, њен син
Ставро, млад момак
Митра, девојка
Ранђел, сопственик пекаре у Београду
Караман Атанас)
Зафир)
Стрико Марко) печалбари
Фидан)

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Стојан)
Ђоршо) печалбари
Божин)

Народ: жене, момци, девојке и дечурлија.

Време: садашње. Радња се збива у једном малом месту у Поречју. Једино се шеста слика догађа у Београду.

ПРВИ ЧИН

(Тип старе македонске собе. Видна и плаво обојена. Врата у дну воде споља. Друга на левој страни воде у суседну собу. Цео под собе застрт је рогозном а поврх ње стари ћилим. На сред собе је мангал (без огња) од бакра на дрвеном постољу у старинском стилу. Дуж целе десне стране је миндерлук, покривен ћилимом. На миндерлуку, уза зид, поређане су наслоњаче од сламе у лепим навлакама од шарене материје. Изнад миндерлука, између два прозора окачен је зидни сат. Завесе, чији крајеви висе на чивилуцима са стране, јесу од исте материје као и навлаке. По зидовима су поређани девојачки радови: везови, сомотски ручни радови украшени уметнутим малим фотографијама правилно поређаним. Десно од улазних врата уграђен је у зид пространи умиваоник (водник). На поду е тестија, а на умиваонику велики ћум (бакрени суд за воду). Више главе је широка полица, где су поређани судови и тепсије махом од бакра. С леве стране улазних врата налази се предикона (мала камара узидана у зид), са завесицом на набору. На левој страни, одмах до одводних врата, налази се уз зид старински долап. На њему је петролеумска лампа (и кад гори),

(Први сутон се спушта. У соби је Симка сама).

Симка (млада, бујна црномањаста девојка. Довршава прање судова. Кад се завеса диже, она их баш ређа на полици. Ради певушећи и у целој њеној радиности осећа се задовољство и привлачност. Кад је све поређала, прилази живахно долапу, скида лампу, носи је к умиваонику. Ту вади из малог долапа испод умиваоника флашу са гасом да налије у лампу. Затим почиње да брише стакло. У том улеће Стојчо).

Стојчо (дечак својих десет година, улеће сав прљав, прашњав и умрљан): Дај ми да јадам!

Симка (прилази долапу и намаже му кришку хлеба са пекмезом).

Стојчо (вади из пазуха ашике и, хвалећи се, показује Симки): Гледи, гледи! Сето јас добиф! Собраф им ги до едно! (Претура их из руке у руку као неку велику новчану вредност): Ихи, хи! Ихи, хи!...

Симка (весело): Што се ти, Стојчо, денеска така рано прибра дома? Да те татко не скара?

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Стојчо (шеретски): Ич!

Симка: Да не скрши некој џам?

Стојчо (са пуним устима): Ич!...

Стојчо: ...(изазивачки) Ти мисљаш, јас не знајм зошто ме прашаш?...

Симка: Што знаиш?... Јас нишчо не знајм, се дома седам...

Стојчо (намигујући): Слуши! Сабајле, кога татко излаваше за дукјан, мајка му рече: »Денеска, Јордане, по рано се дома врни. Оти ке дојдат нишан да разменат«.

Симка (узнемирена): Кој ке дојдит?...

Стојчо (дајући себи важност): Од две страни. Од Ђурђиновци за баче Јован и од Истромановци за баче Костадин.

Симка: Стојчо! Кажи ми, кој по го сакјаш да ти бидет бачо: Јован или Костадин?

Стојчо (домишља се): Баче Јован по го сакјам. Тој ке ми дават бакшиш и ке ми ќупит јагне!... Баче Костадин нишчо немат...

Симка (подиже руку да га удари): Магаре ниедно!

Стојчо (изврда, задржавши се код излазних врата, готов да шмугне).

Симка (страхујући од Стојчетовог упорећења, за себе): Ушче од малечко со таткови очи гледит... (Стојчету): Да молкниш! Да не те чујам вике така да збораш!...

Стојчо (ослушкујући кораке): Додо, додо! Мајка се вринет од црква... Со неја е и баба Божана...

Симка (узнемирена и збуњена, намешта брзо стакло на лампи, палећи је).

Рајна (улази са Божаном): Шо го пак караш, Симка?

Симка: Не слушит... (прилази руци Божаниној): Добро вечер, тето.

Божана: Дал ти Бог добро, керко.

Рајна: Запали кандило, Симка. Ваљден е петок. А ти, Стојчо, оди го викни татко ти.

Симка (после кандила, прилази поново Божани по обичају, која је већ села): Добро дојде, тето.

Божана: Добро најдеф.

Симка: Како си, арно ли си?

Божана: Сполај на Господ...

Рајна (прилази Симки, дајући јој знак очима): Симка, оди подмеси квасот за утре. (Чекајући да Симка изиђе): Е па добро дојде, Божано.

Божана: Добро те најдоф, Рајно.

Рајна: Как си, арна си?

Божана: Е, сполај на Господ, да кажаме арно... (Мала пауза): Ех!...

Рајна (севши поред ње): Ех!... Нема петок, да не одиш во црква, Божано?

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Божана: Е, Рајно! Нишчо друго не ми остана: салде Костадин и црква!...

Рајна: Господ да го простит, мори Божано, домакинот ти. Шо човек беше! Од ак'лот не ми излеват. Ама, шо беше личен, личен, котў твој Костадин во тија години...

Божана: Најстина, тогај беше ти мерак фрлила по него.

Рајна: Е, е!... Моминскиак'л, лўди години. (За себе): Салде тово е вредно да се помнит!...

Божана: Леко ти е на тебе, да си за младос спомине ш... Дал ти Господ м'ж домакин: салде кўкја и деца си гледит. Има, нема — кўкја ти п'лна... Питаш ли ме мене? И младос и старос — м'чнотија. Да ги питаш тија две р'це, они знајат и од с'лзи по арно да зборат. Гледи, како се тресат! По лед, по мраз чўјќи прагове са мијале, салде Костадин да го истресам. Оти, од шес месци сирак остана! Ти по арно знајш... Тўкў, не сакјам тој да знаит, шо се тўка набрало. (Показўје на гръди). На тебе ти се котў на сестра изжалиф... И нишчо на страна, бре брате, да се кладит! Ни една скршена паричка!...

Рајна: Нек ти е жив Костадин. Ке спечалит. На млади години изм'чўвачка, под старос рат ке правиш.

Божана: И јас така мисљаф, Рајно. Вељам: Сега мў дојде време на печалба да одит, да кладит некој грош на страна. А тој, некјат да чўет. Срам ми е, Рајно! Толков ерген дома да седит!... »На печалба, велит, нек одит кој имат борч!«

Рајна: Тўка се слабо работит. Кам мў за свадба, кам мў за гозба? Знајш за адетот?...

Божана: »На работа, велит, тўка, во родни крај: Со овци по гора, со рало на нива, со прачка во лојзе!...«

Рајна (крсти се): Свети мў вода, Божано! Да не е згрешил пред Господ!... Знаиш, младо, лўдо...

Божана: Бивет, бивет... (Осеќа се нелагодно): И знаиш, Рајно сестро, ўшче сакја да се женит... Зото сўм дојдена... Фрлил е око на Симка ви. Нема ден да не ми зборит: »Оди ми ја сакјај, мајко!«... Нем да земаш за лошо: Шо имаф да имаф, сето ти кажаф...

Рајна: Е, слатка сестро, тўка се Јордан питўвет. Тој шо ке кажит, има да бидет... Ето го и он дек идет. (Чўје се кашљање од набреклости и здравља. Подижў се обе Јорданў ў сўсрет).

Стојчо (дотрча испред Јордана): Ето го татко, идет!

Рајна (Божани): Не се срамўвај... тој знаит. Нешто е начўл од мене. Ред е прво од женска ўста да поминет...

Јордан (набрекќе од здравља и црвенила): Охо, хо!... Е—е, бре! Гости пред мене! Нели си по млада, мори Божано, ўшче те коски држат! Е, па добро ми дојде во дом, ако е ајрлија!

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Божана (ръкује се): Да даде Господ, брат Јордане! (Чекајући да Јордан седне, седне и она на миндерлук).

Стојчо: (ѕмувао се око њих, видећи да нико на њега не обраћа пажњ, седе по страни и, извадив ашике, почне се сам играти).

Јордан: Донеси, Рајно, малко Ракија, да ни по леко тече муабетот. (Божани): Повели!

Божана (несигурно): Брат Јордане, јас сум дојдена за Симка ви, ако биде к'смет и ако си ти каил, да ми ја дадаш за син ми Костадин...

Јордан: Повели, повели... Бивет, зошто да не бидет? Костадин е млад, здрав, работен. Ке работит, ке гледит кукја... Салде, не сум чул, Божано, да ли е Костадин бил на печалба? ...Ушче не сум чул...

Божана: Тука, по нешчо во градот работит... шо ке најдит...

Јордан: А нешто сирмијчка на страна имат ли?... Не се љути, од питување нема лошо. Чедо давам, Божано! Треба да знаим шо ал го чекат! Од по рано мислење, оти напкон нема врнувачка.

Божана: Ако де, ако...

Јордан: Ушче сум чул, оти Костадин некјат на печалба да одит... Најстина, ако може без печалба жена и мајка да ранит и кукја да гледит, чинам кабул. Шо е ред до мене ке си го исп'лнам. Чорапе, кошуља, шо стоит до женска страна, земам на себе. А вашиот, м'шкиот ред? Ти знајш, Божано, адетот... Тријсет лири сакјам готови пари. Един чифт руби за премена, појас, сат со кјустек од сребро...

Божана: Ама, Јордане!...

Јордан: Нема. ама! Гледаш ја Симка? Чиста ти ја давам коту роса, коту с'лза, коту прамен босиљок!...

Божана: Ама, знајш, брат Јордане... Костадин неј ушче станал на нога... Нема се толко пари... А време му е. Фрлил е око на Симка ви. Дејче, нема што, честито, од сој. Салде, шо е много, много...

Јордан: Не е много! Салде по еден орех да јадаше на ден, пак не е много!

Рајна (уноси боцу ракије и пружа је Јордану): На!

Јордан: Ај, на здравје, Божано! (Потегне јачи гутљај и пружа Боцу Божани).

Божана: Здраво живо, брат Јордане! (Враћа боцу).

Јордан (потегне још једном): Е, мори Божано!... Ушче тријсет лири одгоре ке дадоф, салде прва радос во дома да ми беше м'шка радос!... Се рекло, да не чует Симка: Кога се женско роди и стреха плачит. А на м'шко и огниште пејет! А на тебе, прва радос, прво м'шко чедо жениш, жал ти е за тријсет лири!... Шо са тријсет лири? Гледај век со кого ке векуве... Толко ти е од мене!...

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Божана: Ама, брат Јордане, не ми е на мене за пари... Така Костадин сакјат. Тој мислит, да го изврвит тај адет, без него да бидет...

Јордан: А, а! Ич шо не бивет работа! Мома без ред дека се дават? Симка керка ми е, не е копиле најдена, да ја без ред и адет венчувам! Она е од сој!

Божана: Од сој, од сој... Костадин велит: »Сите моминѕки адети и свите свадбинѕки редове зимам на себе, салде милувам Симка без пари, без пазарл'к да ми дојдит. Од чиста милос...«

Јордан: Аја! Тово не бивет!

Божана (подижући се да оде): Најстина... он е домакин, он се питуве... Ама јас сум му мајка! Од црна земја ке ги ископам, салде Костадин да земит шо му срце милувет!... Тој е м'шка глава, и него треба да го питам... Е, со здравје, брат Јордане!...

Јордан (подижући се и пружајући јој руку): Со здравје, Божано! (Испраќајући је до врата): Со тово не е сето свршено. Костадин е... ак'лија, нека размислит. (Уверивши се, да је отишла, обраќа се Рајни): Хм! Гледаш го Костадинче? Колко е итро сојот му кажувет!...

Рајна: По арно е да ја дадаме за Јован Ђурђински...

Јордан: ...Сакјат така, од чиста милос да му Симка улегнет! Најдел е пиперка!...

Рајна: Ама, и ова наша чума фрлила е мерак по него...

Јордан: Ветор е тово; не е мерак! Има очи да види и разум да мислит. Ето, чу! Некјат на печалба да одит! Мајка си и, поучи ја. Шо ке јадат, шо ке облечит? Од гледане не може да се најаде!... Аја, нишчо од тово нема!... (Чујѕ се кораци и глас).

Ђоршо (средовечан, споља): Може ли се?

Јордан: Повели, повели! Сами сме! (Уводи га): Шо работа, брат Ђоршо?

Ђоршо: Брат Јордане, стара зимска песна, салде на нов глас... Пари ми требат... И, мисљам се, од дека, од кого да најдам? Ајде, вељам, до брат Јордан, он ти е најблискс за тија редове... Знајш, наши сме, на тебе можам да ти кажам: Домакинката ми донесе приновче...

Јордан: Е, ајрлија да е! М'шко?

Ђоршо: М'шко.

Јордан: Ајрлија да е и вековито!

Ђоршо: Со Господ напред, амин!... А за друго, срам ми е да ти кажам... Кукја ми остана без брашно, без сол... а зима иде д'лга, јака... До тебе дојдоф, брат Јордане, да ми дадаш на зајам. На есен ке ти ги врнам...

Јордан: Колко ти требат?

Ђоршо: Три напаљона.

Јордан: Биве, биве... Ама по печалба да врнаш!

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Ѓоршо: По печалба, по печалба... Збор да не стане!...

Јордан: Арно де, арно! Имам вера на тебе, салде по арно е да ти спомнам... Ушче, треба да знајш: Еден грош од банка на месец. Каил ли си?

Ѓоршо: Каил сум.

Јордан (дреши дуго кесу од самих чворова и замотуљака): Нем да мислиш, оти много ти земувам. На тебе грош, на други по од далеко грош и пол. На, земи! (Пружа му три златника)

Ѓоршо: Црно на бело, брат Јордане, треба ли?

Јордан: Не треба. Знајме се. На, цврцни си од нога!

Ѓоршо: Охо, хо! По љута! Ај, со здравје, брат Јордане! Много арнотија ми направи.

Јордан: Со здравје, со здравје! Дојди утре кај мене, да напраиме осап што му чинит цераметот до есен. Со здравје! Много здравје на дома! (Затворивши врата, обраќа се Рајни): Шо има за вечера?

Рајна: Кјуфте јанија.

Јордан: Нека приставит Симка да се топлит.

Рајна: Арно. (Оде).

Јордан (приближив се Стојчету, помилује га по глави): Гледи, Стојчо! Учи занат! Кога ке пораснаш ке ти требат. Виде ли? Така се пари печалат! Там два там три, там десет там педесет гроша — ето ти сирмија! Салде со туљи кукја се не праит: и вар треба. Така и печалба. Пари ништо не чинат, ако памет ти не достигат! Учи се, учи се!... Иди, нека ти Симка даде големиот тефтер.

Стојчо (Оде и брзо се врати са књигом вересија): На, тате! (Седе поново на миндерлук).

Јордан (Севши и он, бележи рачунајући, док му Стојчо гледа у руку): На дедо Никола Пиперот четири напаљона по грош и пол. На мајстор Васиљ Антарор две турски лири по два гроша. На Шпиро Апостоловиќ пет напаљона по грош и пол, На Ѓоршо стрико-Најданов три напаљона... (Чују се кораци и весело кашљуцање).

Стрико Кољо (стар, споља : Може ли се? А?

Јордан: Може, може! Повели!

Стојчо (дотрча у сусрет наводацији).

Стрико Кољо: Есап бериш? Во наше време повике се на рабош бележеше.

Јордан (Устаје и поздравља се): Беше тој време, стрико Кољо! А и људи не са тија шо бефа по рано од лаф, од карактер. Сега треба да учиш, очи четири да си ги отвориш, ако сакјаш пари да слечаљаш!

Стрико Кољо: Така е, синовче! Аресаш ми се! Ама оно си беше по арно. Не беше тогај ни тефтер, ни мелница, меница како ли му оно беше?

Јордан: Меница, стрико Кољо. Повели!

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

Стрико Кољо (намешта се): Така, така, менница... Салде, по арно ке беше, да не се јавише та пуста меница! Од кого за меница чуфме, нема вике радос за печалбар: Без мерак одит на печалба!... Ама, за друго нешто сум дојден, Јордане! Чуф, оти си имал тазе комовица... Ти знајш, колко сум мераклија.

Јордан (пружа му боцу): Буирум, Стрико Кољо! Цврцни си!

Стрико Кољо (прими боцу загледајући је): Ти си го докраичил на мен ми го даваш! (Обраќа се Стојчету): Ела бре, ајдамак, кај дедо ти Кољо! (Додаје му боцу). Невесто Јорданице! Дај малко ракија и две три пиперки по љути!... (Јордану): Ти ме знајш: од празно не пијам...

Јордан: Е, стрико Кољо, од много години се така те помнам! Ушче од дете!...

Стрико Кољо: Е! мој синовче! Вај свет ти е л'жовен свет... Зото јади, пиј, весели се и на друг лошо не мисли!

Рајна (уноси пуну боцу ракије и паприке, оставља их прво на страну, па се поздравља): Добро дојде, стрико Кољо.

Стрико Кољо: Добро те најдоф, керко.

Рајна (заусти по обичају): Как си...

Стрико Кољо (нестрпљив): Дај да цврцнаме, напкон за здраве питувај!...

Рајна: Повели, стрико Кољо. (Стави паприке испред њега и пружи му боцу).

Стрико Кољо (благосиља): Живи-здрави! Се за арно! На радос да кинисе! Господ да повелит на венчини, кршчини!...

Јордан и Рајна: Амин, дај Боже!

Стрико Кољо: Охо, хо!.. А, по љута!... (Извади цврцаљку и подиже боцу на појачи гутљај): Е, ама е ракија! Да простиш, Рајно, крај таква ракија не ми се седит довец!...

Јордан: Море, остави, стрико Кољо! Префрлил си шејсет, имаш внуци женети!... Или шега тераш? Ха, ха!...

Стрико Кољо (озбиљно): Имаш си ја до тебе, зото велиш внуци, снаје... Нек са живи, ме слушат, измет ми чинат. Грех на душа да се пожаљам... Ама, се рекло: Дека женина р'ка чешит, друга не!... Леба ми, да најдам нешто ни много младо, ни много старо — ке се женам! Напкон, нек се љутат деца!... Ех, младос, младос!... (Повуче гутљај).

Јордан: Така, тргни, стрико Кољо! Забрави на младос!

Стрико Кољо: Не знајш ти. Не помниш... Во моје време, беф ушче малечко, беше некој Серафим. Не го знајш ти. Тој ми често кажуваше: Останал така довец како јас. И под старос се оженил. Снаји се љутат, синови се карат, сакјат да се дељат. Едно сабајле, тој ги повика и рече на поголемиот син да се скриет во долапот, а малечкиот го испрати, да каже на снаите да дојдат да го обидат. Дошла по голомата и ушче од врата повика: »Дигни се, татко! Не

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

си слаб!« »Не можам, снао, велит Серафим. Да простиш напоаих малко ацамал'к: не сум чист«. Излегла и рекла на по малата етрва шо е со свекрот им и смејат се. Дошла по малата и ушче од врата затворила нос, погледнала и ојдела. Напкон, дојдела и његова стара. И на неја и велит »Да простиш, стара, напраиф малко ацамал'к«. Молчи старо аро, да не чујат деца!« Земала леген да го измиет.. Ето, зашто се човек женит, за такви редове! Сето си имат свој ред... (Подиже боцу и наздравља): Живи и здрави Ајде, на радос, на венчини!... Их, бре! Забраиф зошто сум дојден! Прошчавајте, старос... (Са осећањем дужности) Јордане, јас сум дојден за Симка ти. Ако е к'смет, да ми бидет сна за Јован на брат ми дете. Знајш го Јован. Млад здрав, работен. Сега е на печалба во Белград. Кажи ми Јордане, со еден лаф: Биве или не биве? (Пружа му руку

Јордан: (прихваћа руку):

Рајна: Ама, Јордане, Симка да питаме!

Јордан Нема шо! Јас ко вељам, ке кандисет! Викни ј Симка.

Рајна (позива Симку с врата).

Стрико Кољо: Е, свато! Ајде, нека е ајрлија! (Повуч гутљај и тек сада уступа боцу Јордану).

Јордан: Амин, свато!

Стрико Кољо: Кажувај, свато, шо е ред за мома д се даде? Адет ти е, адет ми е!

Јордан Море, лесно е зото. Људи сме, ке се разбер ме! (Улази Симка погнуте главе).

Стрико Кољо: Машала, машала! Пораснала си!

Јордан: Слуши, керко. Ето, стрико ти Кољо те прос да му бидеш снаа за внук му Јован. Дал го познаваш?

Симка (дрхтаво): Познавам го, салде од малечко...

Јордан: Милуваш ли да погјаш за него?

Симка: Татко, ти знаиш...

Јордан: Нем напкон пред попот да повратиш!

Симка (кроз плач): Татко, ти знаиш...

Стрико Кољо: Аферим! А така де! Татко ти зна кој друг ке знаит! (Вади златник и дарује је): Е, ајрлија момче, керко! Нека е вечно и вековито!...

Симка (примајући златник, пољуби му руку и у т тренутку, осетивши нову родбинску везу, почиње да плач

Рајна (теши је): Молчи, керко, молчи! Така Госп рекол!...

Стрико Кољо (Стојчету): На и на тебе, бре ајдам да пораснаш голем!...

Симка (плачући, повлачи се у собу, за њом и Рајн

Стрико Кољо: Е, е! Моминскиа ак'ле! Која е помина без тија с'лзи!... Ајде, свато, здраво — живо! И на свад да се радуваме!...

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

Јордан: Амин! (Прима боцу): Ајде, се за арно! И на внуци да се радуваме!...

Стрико Кољо: Дај, Боже! Дај, Боже!... Видиш, дојде ден и ред, со Господ напред, и во твојта кукја свирка да засвират, песна да запеет, песна свадбинска!... Е, свато! На децата остануве тој век!.. А није? Ето така... (Подиже боцу)

ЗАВЕСА

(Наставиће се)

Антоније Ђ. Пановић

КЊИЖЕВНОСТ

Л е н ч е

У своме дневнику нађох ове записе, или управо ова дрхтава, час ситна а час огромно крупна, и искривљена, толико искривљена слова, да се ко страшне неке карикалуре цере и смеју, али коме? Мени, и теби, и њему, и нама, и вама, и њима. Зар свима? Можда не. Али то није важно. Ево записа, па судите сами.

*

Као да се цела Муаџирмала тресла. Не, није цела махала, већ само чатрља мога суседа Ђорчета. Тресла се та плетара бедна. Врата трештала. Унутра се све ломило и стропоштавало. И пискави један глас детињи борио се да у лому томе ужасноме буде саслушан. О, знала сам, то опет убоги мој сусед, болесни аргат без посла, бесни, и искаљује сулудо своју глад и глад читаве кућице на маленој, болесној својој ћерчици.

Када сам отворила прозор, видела сам по стоти пут исто, казала исто и чула исто. Мајка, пред ниским вратима боса у снегу, рита модра, дрхтала је и цвокотала од страха и зиме.

— Што се стори, мори?

— Ће ја утепат.

— Што зијан је напраила?

— Јок, цанам, какоф зијан.

Врата треснуше и мало, десетогодишње Ленче, као маче или тачније као бедно крпче одлете у дубок снег.

— Оф, леле, татко бе, несум ни леп ни спорији јала, туку толку сум испросила! Ти се кунам, бе татко!

— Цел ден динар и пол!? А? А! А?! Оди си! Ништо не ми требеш, куче едно!

Згрозих се и, дрхтећи, умешах:

— Али си чоек, ти, Ђорче, али дзвер? Страмота!

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

— Јас ли сум чоек? А кој си је чоек? Свите сме дзверои! И јас и ти, и свите. А што срамота била?! Мојата срамота и твоја си је. Крци си главата отука!!

А кад затворих прозор, напољу је остао мрак да пада по дубоком снегу, тешки вардарски ветар да урла и фијуче, и Ђорђетова чатрља да се јежи и тресе од зиме и глади.

*

И данас је, малено Ленче, завејано, на каменом мосту у снегу седело, цвокотало и запевало:

— Едно динарче те молам! За лепче! Никого немам, ни татко, ни мајка, никого.

— Едно динарче, жиф' ти невеста.

— Едно динарче, жиф'ти момче.

— Едно динарче, Госпођа, жиф'ти детенце.

Сви су пролазници слуктили хладни бетон под њом, срж им се у костима јежила и мрзла, и они су пред њом брзо претрчавали да је не виде.

А она, подерана, полугола, седи у снегу на оштром хладном вардарском ветру, и дрхти, цвокоће и испрекидано запева. На беломе снегу црне њене цеванице и распукле пете, и модри вратић и још модрија шиљаста раменца тресу се. Широке јабучне кости распињу суву, испуцану кожу и развлаче сиве очи и сиве обрве, сивље и безнадежније од сивога вардарскога неба. Чупава коса посута гњидама и снегом испада некако страшно испод прљаве, некад беле шамије. Скелетић тај, што се тресе, страшило је не само за пролазнике већ и за гладне зимске гавранове. И то страшно страшило кашљало је и загрцавало се, и сваки пут кад би пљунуло никао би у беломе снегу нов црвени цвет.

*

Порасло је наше Ленче. Постало шеф-девојче читаве руљице одрпаних беспризорних. Сама, час се нечујно повуче, час журно и нападно јури за неким док не извуче који новчић и понова се врати свом млађем брату Јофчету. Свима она пребраја новац, дели места, улице и мостове где ће просити. Којипут ће пружити од избројеног новца и малој Ајши, и старијој Фати, јер »си помажујат«.

Али порасло Ленче, постало симпатично. »Њене пепељасто кадифене очи, дуге трепавице, вижљаста виткост као у Циганчета«... Све то створило је око ње извесна застајкивања и донело јој већ многа запиткивања уз који динар више. И једном, док је босим стопалима шљепкала по прашини а на левом длану бројала новце и говорила:

— Ће си купам фстанче.

— Јок, ће си купам лепче и сиренце. Их, их, их... Лепче и сиренце.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

— Јок, џанам, ће си купам кондури... а за њом се чу где неки господин рече да за »кондури« нема довољно пара, него да му понесе лубеницу па ће добити чак и да чарапе купи. И Ленче је за њим скакутало и себи, осмехујући се, шапутало: »Чорапи, чорапи...«

А кад се увече родитељској чатрљи, са стиснутим коленима, вратила без »кондури« и без »чорапи«, мислећи и сумњајући: »Рече дека је бил бег, а беше ли баш Турчинот«, сумњао је њен отац, кад му је стотинарку пружила, да ли је њу она заиста на улици нашла или украла.

*

Јесен је кишна, хладна и снеговита, а Ленче трчи улицама за људима и женама и проси себи, брату, мајци и оцу »по стопари лепче и сиренце«, али је уво на махове све страшније штреца, као да у њему ножеви какви витлају, и почиње да из њега тече нека чудна жута течност. »Господине, жиф'ти Госпоја и детенце, стопари за лепче, стопари за лепче...« А уво је текло преко образа, врата и њене прљаве хаљинице.

Мајка се бринула, патила. — Њене другарице и другови хтели су јој помоћи. Али чиме и како? Чули су да треба да иде у болницу, али да је зато нужно имати некакво сиротињско уверење, и читава та гомила детињих крпа, рита, малених главица, и светлих очију, размишљала је и питала се заједнички, својски, од срца:

— Какво је това уверење сиромашко?
— Викајет — едно книгиче...
— Какво је това?
— Кој го дава?
— Кого ће прашаме?
— Уф, не знајете колку боли!...
— Што ће праиме?
— Уф, уф, колку боли!...

Ленчету, и њеноме уву што тече и ужасно боли, смиловала се једна јако намирисана жена из кафане »Пролеће« са периферије. Ленче је тамо ишчезло, и њен брат Јофче, тај опасни мали џепарош, који је тамо одлазио да узме коју пару за оца и мајку, причао је како јој уво више не тече и како цела мирише и изгледа као права госпоћица »со тнко свилено фстанче, кондури и чорапи«.

*

Вечерас ме брат водио код »Пролећа« да чујем наше велико Ленче, најбољу певачицу шлагера. Тешко мени!

Певала је неку севдалинку тако тужно, очајнички нежно, пискаво и врискаво, да су чаше летеле у замагљену таваницу и стакло одозго пштало као киша. А кад се

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

песма свршила и Ленче са даирима за бакшиш од једног стола у ћошку се нашла, деси се нешто чудно и страшно. У њеној руци се нађе сифон, прште нечија глава и зацрвене се прљави кафански зид, уз неприродно и страхотно њено кликтање: »Си ме убил за три банки со твоја болес, и пак се закачаш!« Гужва, урнебес, превртање столова, запомагања, најгрубље псовке, тупи ударци по нечијим лећима, пљувања, па опет ударци и толика дрека да нико не зна шта ради, — најзад полиција. Потпуно исцепано, разголићено, изгребано и модро Ленче извлаче напоље, а оно виче промуклим гласом: »Несум ја него убила, он је мене убил!« Људи и жене се подругљиво смејали, викали, псовали, и ништа нису разумели ко је кога убио и ко уопште убија.

*

Данас је код мене Ленчетова мајка долазила и плакала, и косе чупала, и причала како су судије »пусто машко«, па нису разумели Ленчета да је прво он њу убио па после она њега, а да она то није хтела, и да зато што нико ништа није разумео, она мора да иде на робију. »Оф, леле, леле, родиф те, Ленче, детенце мое, благо, убао, да се мучаш цел век и секое зло да те најде, и најголемото зло, на робијата душата да ти искочи. Што светот је бил црн, детенце мое убаол«

Марија Пројческа

Ноћ...

Тихо, нечујно,
Језди пољанима.
Затвара крунице цвећа.
Шушти кроз лишће дрвећа
И као крик звона
Одјекује брујно...
Ноћ...

Бледи, српасти месец лагано клизи по своду
И злати зрело већ жито, које се нежно свија,
А ту близу до њега, поточић сребрну воду
Разбија у капљице ситне и дивно, чаробно сија.

Око њега се мноштво жбунића малих сплело
Као да хоће да га силом баце у сан.
Он нам у недра баца своје капљице смело.
Они се стресу, зашуме, ко кад се ближи дан.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Тамо. на оном брежуљку, где месец сада се створи,
Стоји колиба, у којој пламичак ватре светлуца.
Дршће слабачка светлост, ко да се с душом бори.
Неко крај ватре седи, чекићем нешто куца.

То бедни радник Срета неке играчке прави
И жури да их заврши и сутра у граду прода,
Да би сироуој деци што леже ту на трави,
Купио нешто за јело, јер крв, то није вода.

Деца његвва јадна, леже на влажној земљи.
Здружили главе и ћуте, дишу дубоко-бурно,
Они не слуте, да отац у овој ноћној мемли
Мисли' како ће моћи пребродити време тмурно.

Они сад сањају мирно како су негде у рају,
Где многа весела деца скачу, играју, вичу,
Беру цветиће шарне, дижу велику грају,
Кидају плоде златне и слатко, радосно кличу.

Али кад бедна деца прићоше гомили ближе,
Сви се скупише тада и *виком* почеше више:
»Напоље с хуљама таквим — са свих се страна диже —
Они нам игру кваре, они су бедни сувише«!

Јецаше деца тужно, сузе им облише лица.
Пламичак затрепери као да и он жали.
У том закрешта нека напољу ноћна птица,
Отац само уздахну: »Ах! јадни моји мали«!

Многе су ноћи чуле уздахе, вапаје бедних,
Плач њихове душе, жалосни удес тај,
И сваки трзај знају тих маса непрегледних,
Ридања којма се мора једном учинити крај.

Ноћ.
Тихо нечујно,
Језди пољанима,
Затвара крунице цвећа
Шушти кроз лишће дрвећа
И као крик звона
Одјекује брујно...
Ноћ.

В. Наумовић

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Народне умотворине

ЈЕДНА ОХРИДСКА »ЖАЛНА ПЕСМА« О УЗИЂИВАЊУ

О старом народном веровању о узиђивању живих бића у темеље великих грађевина да би се подигле и одржале има доста народних песама и приповедака у Повардарју.

Бележећи у Охриду народне лирске песме, забележио сам и једну која има мотив о узиђивању. Она се разуме се, разликује од оне наше дивне песме »Зидање Скадра« (Вук, II, 25) али је главни предмет — узиђивање — ту. У нашој песми сам муж, мајстор Манула, зазиђује своју жену и сина у мост који »праит во Вардара«.

Песма гласи:

Млад Манула мост ми праит,
Мост ми праит во Вардара; (2)
Дејна праит, ношја падвит. 2

Се почуди шо да чинит.
Го допушчи башта калфа, (2)
Да је викнит Манулица 2

»Манулице, мајсторице,
Ме допушчи мојот мајстор, (2)
Мојот мајстор, твојот стопан, 2

И те викат во Вардара
Как' шо знаиш бргу да дојш«. (2)
»Ај, ти калфа, најбаш калфа,
Да му кажиш на Манула (2)
Да повијам машко дете, (2)
И јас тога ће се дојдам. 2

Манулица Мајсторица
Машко дете повијаше, (2)
Лепа песма му пејеше:
»Нани, нани, машко дете,
Ми допушчил твојот татко, (2)
Твојот татко, мојот стопан,
И ме, викат во Вардара
Как' шо знајам бргу да одам. (2)
Ак' ме викат за лубејне
Да облечам бела руба
Ак' ме викат за губејне,
Да облечам црна руба.
Ак' ме викат за лубејне,
Ти мошне да се успијаш;
Ак' ме викат за губејне,
Ти бргу да се разбудиш«.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Манулица Мајсторица
И си оjде во — Вардара. (2)
»Млад Мануле, мил стопане
И ти мене шо ме викаш?
Ак' ме викаш за лубејне,
Да је облечам бела руба;
Ак' ме викаш за губејне,
Да је облечам црна руба«.
Млад Манула си је фати Манулица,
Си је фати за раката,
Је зађизди во ђиздои, 2

Во ђиздои, во мостои.
»Млад Мануле, мил' стопане,
Еле, мене не ме жалаш? (2)
Пожалај си машко дете; (2)
Ке ме барат, ке ми плачит«. 2

Малу време не постоја,
Се разбуди машко дете. 2

Млада мајка си побара,
Си дотарча во Вардара (2)
Со жалајне, со плачејне.
Си го фати и таткому
Си го зеде за раката; (2)
Је го кладе кај мајка му, (2)
Кај мајка му на градите, 2

И зађизди во ђиздои,
Во ђиздои, во мостои. (2)
Тога мостот се застоји 2

Певала **Анастасија К.**
Љутовид М. Бодулиќ

С'НОШ Е БОЈА СЕДЕЛА

С'нош е Боја седела,
Акија бубајк испрела,
Шиник урее скапала
Товар борина изгоре,
Па нема Стојан да дојде.
Тешка е дремка нападна,
И машко дете заплака.
Свекрва ј веле говоре:
»Легнај си, Бојо, заспи си.
Ка ки ти дојде млад Стојан,
Јас ки те тебе разбудам«.
Легнала Боја заспала,
И млади Стојан е дојдел.
Дваш си е викнал, триш чукнал,
Па нема Боја да дојде.
Свекрва јоде д' отворе,
И Стојан веле, говоре:
»Дека е, мале, Бојана,
И она да ми јотворе«.
Мајка му веле, говоре:
»С'нош е Боја седела,
Товар борина изгоре,
Ус калфи цилфе фркала«.
Тогај се Стојан нељутил,
Искарал јостро си ношче,

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Та га прободе Бојана.
Тогај се она разбуди:
»Јот Бога нашел Стојане,
С'нош те тебе јас чеках,
Товар борина изгорех,
Шиник урее сускапах,
Акија бубајк испредех,
И машко дете заплача,
Тешка ме дремка нападна.
Мајка ми веле говоре:
»Легнај си Бојо заспи си,
Ка ки си дојде млад Стојан,
Јас ки те тебе разбудам«.
И тија збори ги кажа,
На Бога душа си даде.
На Стојан тешко му падна.
Стојан си веле, говоре:
»Ка ки плаче твојта мајка,
Нека плаче и мојата«.
Искара си јостро ношче,
Прободе си ф клето срце.

Певала: **Руша Р. Ђузеловић**
из Дојрана

ШО ГО САКАХ, МАЛЕ, ДА ГО ЗЕМАМ

Шо го саках, мале, да го земам,
Се погоди, мале, болникаво,
Болникаво, мале, трескаљаво.
На ден легне, мале, на ден стане,
На ден глава, мале, на ден срце.
На ден тенки, мале, половини.
На друм легне, мале, на друм стане
Друм постеља, мале, пустељуве
На бел камен, мале, глава клаве,
С лопов листа, мале, се покрива.
Не ти, л вељах, штерко, болникавој,
Болникавој, штерко, крескаљаво

Певала: **Руша Р. Ђузеловић**
из Дојрана.

ЕЈ БРЕ ДИМО, ДИМО КЕРАЦИЈА

Товарил е Димо, цаним, девет ми товара,
Девет ми товара, Димо, се туцарска стока,
Да си јоде, Димо цаним, на Колица града,
На Колица града, Димо, на Нова Пазара.
Кенисал си, Димо цаним, нис пусти дервенте,
Да си најдел, Димо цаним, глава пресечена.
Глава пресечена, Димо, и на пат фрлена.
»Да му веле глава, цаним, веле ем говоре:
»Ej бре Димо, Димо цаним, Димо керација,
Дека к' одиш, Димо цаним, нис пусти дервенте«?
»Ej бре главо, главо цаним, главо пресечена,
Главо пресечена, цаним, и на пат фрлена.
Јас ки одам, главо цаним, на Колица града,
На Колица града, главо, на Нова Пазара«.
»Ка ки одиш, Димо цаним, на Колица града,
На Колица града, Димо, на Нова Пазара,

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Да и кажиш, Димо џаним, на мојата мајка,
— »Нија бихме, Димо џаним, деветина брате,
Сите не исклаха, Димо, сите не избиха«.
»Ej главо, главо џаним, главо пресечена,
Главо пресечена, џаним, и на пат фрлена.
Јас не га познавам, главо, та твојата мајка«.
Ej бре Димо, Димо џаним, Димо керацијa,
Наште куки, Димо џаним, сами се познават.
Зидевете ни са, Димо, се карагрошеве,
А портите ни са, Димо, се алт'н варакли«.

Певала: **Руша Р. Ђузеловић**
из Дојрана.

КУЧИШТА ЛАЈАТ, ЛОШИ ЉУДЕ ИДАТ

Кучишта лајат, брате Митано,
Кучишта лајат, лоши људе идат.
Аман, аман, аман, лоши људе идат.
Скријај се, скријај, брато Митано,
Скријај се, скријај јоф црна зема.
Аман, аман, аман, јоф црна зема.
Јоф црна зема, јоф сребрен кофчек.
Аман, аман, аман, јоф сребрен кофчек.
Да се скријал е брат и Митано,
Да се скријал е јоф црна зема,
Јоф црна зема, јоф сребрен кофчек.
Да си дојделе тија лоши људе,
Да га питуват мома Елена,
Аман, аман, аман, мома Елена:
»Кажи гу, кажи, моме Елено,
Кажи гу, кажи дека е брат ти,
Аман, аман, аман, дека е брат ти«.
»Јас не гу знајам, ej бре лоши људе
Јас не гу знајам дека е брат ми,
Аман, аман, аман, дека е брат ми«.
»Ак не гу кажиш, моме Елено,
Ак не гу кажиш дека е брат ти,
Зер ки т' извртаме двите ти очи,
Аман, аман, аман, двите ти очи«.
Да ги земале, да г' извртеле,
Да г' извртеле двите и очи.
»Кажи гу, кажи, моме Елено,
Кажи гу, кажи дека е брат ти,
Аман, аман, аман, дека е брат ти«.
Јас не гу знајам, ej бре лоши људе,
Јас не гу знајам дека е брат ми,
Аман, аман, аман, дека е брат ми«.
»Ак не гу кажиш, моме Елено,

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Ак не гу кажиш дека е брат ти,
Зер ки т' отсечаме двите ти раце,
Аман, аман, аман, двите ти раце«.
»Јас не гу знајам, еј бре лоши људе,
Јас не гу знајам дека е брат ми«.
Да и земале да и сечеле,
Да и сечеле двите и раце.
Аман, аман, аман, двите и раце.
»Кажи гу, кажи, моме Елено,
Кажи гу, кажи дека е брат ти,
Аман, аман, аман, дека е брат ти.
Ак не гу кажиш, моме Елено,
Ак не гу кажиш дека е брат ти,
Зер ки т' исечаме двите ти нозе,
Аман, аман, аман, двите ти нозе«.
Да ги исекле двите и нозе,
Па не гу кажа дека е брат и.
Да си оделе тија лоши људе,
Да си оделе јоф црна зема,
Да гу најделе брат и Митано,
Да го најделе јоф црна зема,
Јоф црна зема, јоф сребрен кофчек.
Да гу фатиле брат и Митано,
Да гу врзале јоф сребрен синџир.
Да гу земале тија лоши људе,
Да гу носиле јоф пуста гора.
Аман, аман, аман, јоф пуста гора.
Да си викнала мома Елена,
Да си викнала да си го плаче,
Аман, аман, аман, да си го плаче.
»Ах ка немам очи, брато Митано,
Ах ка немам очи да те изгледам,
Ах ка немам раце, брато Митано,
Ах ка немам раце да те прегрнам,
Аман, аман, аман, да те прегрнам.
Ах ка немам нозе, брато Митано,
Ах ка немам нозе да те испратам,
Аман, аман, аман, да те испратам«.

Певала **Руша Р. Ђузеловић**
из Дојрана

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Успевање трешње на обалама Брегалнице

У проучавању природе, и органскога света на посе многа питања могу се решити тек пошто се добро уочи сама појава, а тиме омогући и правилно постављање проблема. Интересантне појаве треба увек регистровати, јер то претходи подробним испитивањима, а често их олакшава. Стога и желим да овде саопштим једну занимљиву појаву, коју сам уочио проучавајући флору брегалничкога краја.

Околина Штипа има услове за добро воћарство. Виногради, које је, нажалост, филоксера од пре десет година уништила, давали су одличну бербу иако примитивно обрађивани.

Воћарство је много мање било заступљено иако су услови врло повољни. Нарочито је мали избор појединих врсти воћа. Узрок овоме је свакако у томе што народ није упућиван ни од кога како ће и шта ће да негује већ је свако узимао оно што је код суседа видео. Ово је свакако највише допринело да у околини Штипа трешња заузме прво место међу воћем. Јер од свега воћа, што га штипска околина има, трешња има 50—60% док осталих 40—50% долази на остало воће, у првом реду кајсије, затим крушке, бадем, јабуке, орах и др. Наравно да на распрострањење трешања има великог утицаја и само поднебље. Штип има жарко и суво лето, а пролеће је рано, топло и кишовито. Трешња зри у другој половини маја, а у самом почетку јуна нестаје је. Она донекле искоришћује пролетњу влагу и топлоту те своје плодове развија нормално.

Постоје и други разлози што се трешња много распростpла овде. Она се врло лако прима, а нека нарочита нега јој није потребна, главно је да је земљиште око ње обрађено, у противном осуши се брзо. Дивља трешња (горупла), на којој се оплемењене врсте калеме, расте овде врло бујно и у стању је да за 3—4 године покрије цео комплекс земљишта који је остао необрађен. Наравно да

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

и ово обиље дивљаке доприноси много да се трешња негује у оваквом броју. Отсуство дивљаке много би смањило број као што је случај са осталим воћем.

Све ово што смо до сад рекли о успевању трешања у околини Штипа односи се само на леву обалу Брегалнице, јер на десној обали не налазимо ни једну једину трешњу. Трешња на десној обали Брегалнице уопште не може да успева. Није ово случај са околином Штипа, већ скоро целом дужином Брегалнице на десној обали нема трешања. Ово би могло да се тумачи тиме да народ с те стране није покушавао у опште да трешњу негује, али примери показују да то није тачно. Покушавано је више пута и на више места да се трешња пренесе и на десну обалу, али сви су покушаји били узалудни. Свакако кад би се успело да се дивља трешња пренесе на десну обалу да би се лакше прилагодила и питома трешња, али је питање хоће ли моћи та трешња да донесе плода. У селу Богословцу одржала се једна трешња у црквеној порти. Она је сада стара око двадесет година, а ни једне године није дала плода; цвета, плоди се, али плодови не могу да сазру, већ закржљају и један за другим опадају.

Ово је веома интересантан случај и вредело би га детаљније простудирати и пронаћи узроке који ометају успевање трешње на десној обали Брегалнице. На првом месту ове узроке треба тражити у атмосфери, јер само земљиште не разликује се много од земљишта леве обале. Да земља нема утицаја на успевање трешње можемо као доказ навести један конкретан пример. Брегалница је пре десетак година променила своје корито испод штипских башта, које су биле на левој обали реке и у којима је било трешања; променом речнога корита, остале су оне на десној обали и сада ту нема трешања.

Као главни узрок могу бити ветрови. Наравно ово су још претпоставке, а када се ово питање буде научно испитало, моћи ће се пронаћи прави узроци ове аномалије. Решење ових питања може донети и практичних користи, али у првом реду може бити од научног интереса.

Р. Ђорђичковић

Књижевност

У нашим приликама и с нашим »научним« менталитетом није рентабилно упуштати се у књижевне, ни чак у научне критике, јер оно што у већини случајева доживети у одговор, то је претпотопну тираду и позу... у недељним комуналним листовима. Ипак, кад се мора живети, онда се мора и радити, дакле писати... без обзира на то шта ће се доживети. Шта је човек видео зна, а шта ће видети не зна.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

Реч је овога пута о г. Тому Смиљанићу-Брадини. Он је 1924 год. почео да уређује библиотеку књижевно-уметничких дела под заједничким насловом »Македонија«. То је био леп, племенит покушај, са скромним средствима материјалним и духовним, да се и овда шња интелигенција потстакне на књижевни рад, а да се народу пружи могућност да чита уметничка дела из свога живота, са мотивима из свога краја и типовима из своје средине.

Доцније је г. Смиљанић променио назив библиотеке, те је тако постала „Старовремска библиотека". Али је она још 1925 г. престала да излази. Ипак је важна као покушај да се и у овом крају дође до књижевног изражаја. Стога је потребно да »Луч« баци један поглед на књижевне радове у тој библиотеци, данас већ с историске перспективе. У целој тој библиотеци најважније су две збирке приповедака од г. др. Томе Смиљанића. Овога пута на њима ћемо се и задржати.

У збирци »На планини и друге приповетке из Македоније«, најпре, наслов није добар: изгледа као да се и први чланак сматра нарочитом приповетком. Он то није. Када би се он озбиљно сматрао приповетком, онда би се изашло из оквира уобичајеног примљеног појма; онда се у појам приповетке уноси неко друго разумевање, теорији књижевности досад непознато. Место тога, први чланак је врло лепа слика онога фона, оне позорнице где се одигравају догађаји даљих, правих приповедака. Другим речима, први је чланак врло леп увод, фон за даље сликање прилика и људи. Приповедач је уметник као и сликар: као што сликар прво наслика фон, а после детаље, тако ради и приповедач. Тако је учинио и Алфонс Доде у својој збирци „Писма са мојега млина".

Иначе, ту су врло лепо насликани Бистра и њена бачила с овчарима. Природа и људи описани су непосредно, искрено, живо и са љубављу.

Прва права приповетка је Борба за народност. Ту ми се пре свега не свиђа тема. Ако се је хтело писати за наш народ у Повардарју, требало је у оно доба избегавати овакве теме, јер оне изазивају сећање на несимпатичне прошле узајамне борбе, те оживљавају стара осећања и емоције. А то није било опортуно, јер се свом снагом ишло за тим да се утишу страсти.

Поред тога, ова приповетка има ману чисто уметничке природе: у њој нема јединства радње и лица. Спасе је врло симпатична фигура, исто и Арсеније. Али се не може добити утисак који је од њих двојице у овој приповетци претежнији. Затим, у приповетци има много сувишних епизода: често је пажња читаоца задржавана на споредним личностима и догађајима. Уопште, све ово чини утисак као да је ова приповетка рађена мемоарски, просто су излагана лична сећања из прошлости, без уметничке обраде.

У целој овој првој књизи најбоља је приповетка Повратак. Ту је писац показао прави уметнички таленат. Приповедање је реалистично. Дат је један одломак из живота нашег македонског горштака, неколико реалистичких портрета људи и једне жене. Писац је ту успео да превуче интересовање читаоца и да га то интересовање не остави до краја, када ће код читалаца мекшега срца и сузу измамити из очију.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported" (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

Код своје мајке је приповетка и сувише смело замишљена. Психологија јунака није издржана. Проблем није тачно постављен. Полазна тачка није срећно изабрана. Један етнограф, један лингвиста, постајући таквим, увек полази од познавања своје најуже околине у детињству. Овде је тенденција очигледна, а у приповетци она не служи никоме и ничему.

Девојка—удовица је мала, али лепа приповетка. Психологија људи, обичаја, схватања, прилике — све тачно као на фотографији и потпуно уметнички изведено. Све је у приповеци срачунато на апострофу, на завршни утисак, али је изведено спонтано и природно.

Србијина покољења управо и није приповетка: једна виша национална идеја, изложена занимљиво а приступачно и за масу.

Страх је једна од оних приповедака г. Смиљанића које ми се нарочито свиђају. Дат је врло леп портрет бесног Арнаутина који целом једном селу ствара црне дане. Само ми се чини да би природније било када би Осман погинуо од руку Петрове жене. Овако пак, човек остаје под импресијом нечега нелогичног: шта је натерало Османа да постане арамија — психолошки то нити је објашњено нити мотивисано. Приповетка није логично ни завршена, правда није задовољена. Човек остаје под утиском да су ови људи недостојни боље судбине када жена Петрова, и после грозног призора, оставља Османа у животу. Можда и има нечега истинитог у изнетој психологији нашега човека у ономе крају, али ни то није мотивисано ни осветљено чињеницама.

Долази нам наш владика није приповетка, већ једна сличица из прошлости. Поводом ове сличице требало би да поновим оно што сам рекао о приповетци Борба за народност. Ко иколико воли овај напаћени народ у Маћедонији, не би требало да оваквим стварима чепрка старе ране.

Уопште, у овој збирци су само почетнички радови. Друга збирка је боља.

II књига библиотеке Маћедонија: **Стојна и друге приповетке** Уопште о овој збирци. Друга збирка је у сваком погледу боља од прве. Она показује писца, извежбана у језику и стилу, чврста у етнографско-реалистичком правцу у схватању приповедне књижевности. Да кажем одмах да би ове приповетке биле истога ранга са приповеткама Стјепана М. Љубише кад би биле мање уметнички обрађене. Да имају мало више психологије и виталности, а мање стила и мање знања књижевног језика, биле би на истој висини са приповедним радовима Анђелка Крстића. А да имају динарске виолентности и шовинизма и снажног, отсечног стила, биле би сличне приповеткама и цртама Глигорија Божовића. Због својих нарочитих особина приповетке Тома Смиљанића—Брадине заузимају своје нарочито место у књижевности Југа, Вардарског Југа.

Стојна је једна од најбољих животних приповедака целокупне југословенске књижевност. Врло су тачно и живо претстављени сеоски младићи као љубавници и мушкобања Стојна. Овакав женски тип код Словена уопште, а у Маћедонији нарочито није редак. Такве су типове опевала и уметничка дела, као што је **Сердар** од Охрићанина Глигорија Ставридиса—Прличета; такве је типове опевала и наша народна поезија: девојке које су се стављале на чело хајдучких чета. То је прототип оних

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

жена које су целокупни јавни живот имале у својим рукама у оно удаљено т.зв. патријархално доба.

Дамјан и Митре су мушки типови специјално маћедонски. Стојна е слична Веселиновићевој »Црнки«, а мушки се типови нимало не слажу с Веселиновићевим, јер се ни живот у слободној Србији и поробљеној Маћедонији није слагао. У поробљеној Маћедонији мушкарцу је било теже него женскињу. Док је првом на сваком кораку претила опасност смрти, понижења, пљачкања, дотле женскиње ретко би ко дирнуо. Последица тога: мушкарац је утучен, плашљив, гонизан, често лукав и подмукао; а женскиње може бити дигнуте главе, и од тога му ништа и ниоткога не прети.

У овој је приповеци правилно постављен и решен проблем о психологији и карактеру мушкарца и женскиња у области љубави — у једном маћедонском селу под Турцима. А што тај проблем и није решен дефинитивно, потпуно је разумљиво: требало је ту фабулу развити у роман, испреплетати је са многим другим споредњијим фабулама и ситуацијама. Тада би тек проблем добио пот уно осветљење и дефинитивно решење.

Анђел вопијаше је такође лепа уметничка приповетка. Овде се третира један проблем општечовечанског карактера: проблем вере код савременог интелектуалца. И овај је проблем занимао многе приповедаче и песнике; сваки га је решавао на свој начин. И наш приповедач решио га је на свој начин: интелектуалац са својим неверовањем капитулира пред камен—вером своје старе мајке. Уметнички склоп ове приповетке допада ми се, а филозофска концепција приповедачева — никако. Г. Смиљанић је конзервативан.

О тетовским лепотама. Што је иначе необично код г. Смиљанића, ова је приповетка проникнута хумором, иако једва приметним. Иначе је расплинута, и сувише епски опширна и отуда она има неку везу са народном прозом и са радовима Љубише и М. Милићевића. Иначе се фабула лепо и занимљиво развија. Што љубав нема срећнога краја, узрок је у ксенофобији Македонца. Мени се чини да је баш та ксенофобија — проблем ове приповетке. Проблем је само постављен.

Није свршено. У овој је приповеци врло лепо изнесено душевно стање, а, као последица тога, и несрећна судбина једног Галичанца. И овде је проблем психолошке природе, лепо је схваћен и развијен. Иако се овде решава једно јужнословенско национално питање, писац је са доста епске мирноће приступио његовом разлагању.

Нова година износи један интересантан психолошки тип: старца који са фанатичком вером очекује ослобођење од Турака. Ова би се приповетка могла сматрати као психолошка студија нарочитог типа. Кажем да је ово тип, јер је природно да их има много у једној поробљеној земљи где за хришћанина није било човечанске правде, нити икакве сигурности за живот, част и имање.

Дуле галичанче износи тип сличан предњем. Само овде није већ у питању примитивни старац, већ образован модеран младић који, по речима М. Ракића, дају живот за отаџбину, зна шта даје и зашто га даје.

Мати, мати! третира један послератни социјални проблем: проблем

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

људи који се целога живота жртвују за свој род, за ближње, немајући у виду никакав лични интерес. Такви људи сада, на жалост, изгледају анахронизмом: у данашњој трци за личним интересом, коме се подређује и служба, и реч, и наука, и част, и живот, па и отаџбина.

Људи као учитељ Данило из све приповетке данас ће се наћи још једино међу просветним радницима, и они ће, у овој материјалистичкој окорелости савременог друштва, изгинући трчећи за својим илузијама, за својом фатаморганом...

Каплар Богоја је расплинута приповетка, иначе врло успео портрет насловног јунака. Недостаје концизност јер приповетка није рођена у мозгу, већ у перу. Стварана је онога момента када је и писана.

Закључак: Из свега изложеног види се да писац ових приповедака има добар приповедачки таленат, несумњиву даровитост, лак и пријатан стил, правилан књижевни језик. Има нарочита дара да износи душевна стања и психолошке типове. Уме да уочи разлике у овом погледу код претставника оба пола.

Г. Смиљанић је слаб у описивању природе. Реакционаран је у национално-социјалној и религиофилозофској својој концепцији.

Полазећи од ових радова, могли смо очекивати да ће г. Смиљанић с временом еволуирати и дати неко крупнији дело из области приповедне прозе. Преварио је нас у нашем очекивању, јер од 1925 г. нисмо добили од њега ништа у овој области. Истина, тешко је с издавањем, јер су се књижевне прилике погоршале... Ипак, прави таленат не може угинути. Највећи наши приповедачи највећу своју делатност развијали су баш у зрелијим годинама.

Тако је свршио један озбиљан покушај локалног књижевног стварања; тако је онемогућен у свом књижевном стварању и развитка један озбиљан приповедачки таленат... док се на другој страни, ни за књижевну, ни за научну вредност, узалуд бацају огромни новци..

Ђ. Ј. К.

Errata: У слагању текста поткрала се погрешка те је I чин драме »Печалбари« дошао у одељак »Расправе и чланци» место у одељак »Књижевност«

Моле се г.г. претплатници да измире дужну претплату, јер се овај часопис издржава искључиво од претплате

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Власник Ђорђе Ј. Киселиновић, Булевар Луја Бартуа бр. 10 — Скопље

Одговорни уредник Д-р Борисав Арсић, Рашка 61 — Скопље

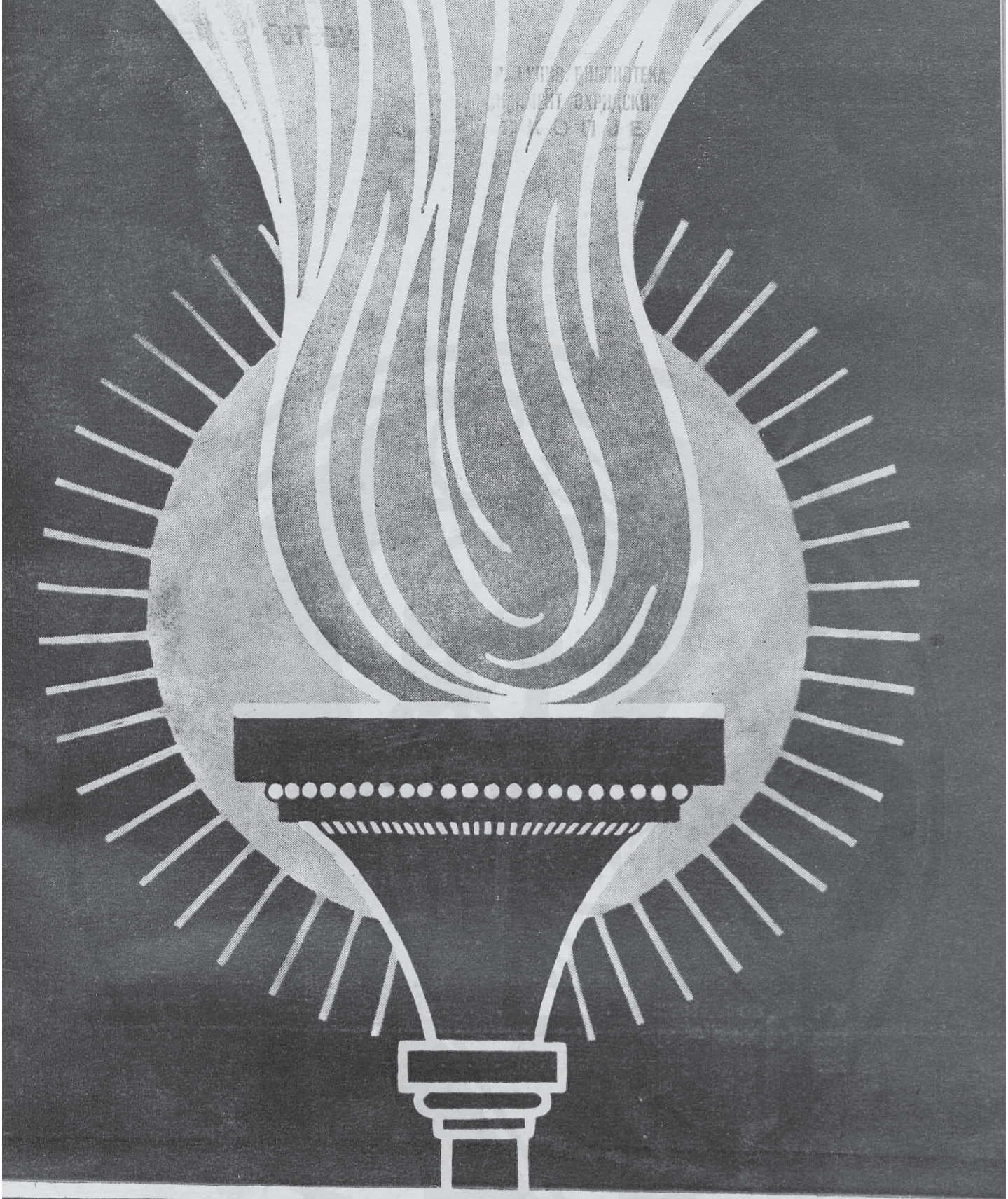
Штампарија Василија Димитријевића, Скопље — Телефон 183

Претплата годишње 50 динара за Југославију, за иностранство 80 динара

Претплату слати на чековни рачун бр. 85.002

Рукописе и све друго слати на адресу одговорног уредника.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

ина I
ој 5

ЛУЧ

1-X-1937 г
Скопље

САДРЖАЈ

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

161 **Наше село и сељаштво** . . . . . Д-р Б. Арсић
171 **Поводом ликвидирања аграрне реформе у нашој земљи** . . . . . Кол. Танић
174 **Књиге за наше село** . . . . . Мих. Јовановић
177 **Смоларење у боровим шумама Јужне Србије** Инж. Љ. Марковић
182 **Уметничка поезија вардарске бановине** . . Сл А. Јовановић
185 **Сељак и радник у данашњој вардарској лирици** . . . . . Вид Обрадовић
191 **Лингвистичка посета једном македонском селу** . . . . . Ђ. Ј. Киселиновић

КЊИЖЕВНОСТ

200 **Печалбари, драма, II чин** . . . . . А. Ђ. Пановић
204 **Афион, песма** . . . . . Тод. Арсенијевић
205 **Туђина — туга голема, песма** . . . . . В. Илић, Најмлађи
205 **Народне умотворине** . . . . . .

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

ЛУЧ

МЕСЕЧНИ ЧАСОПИС ЗА КУЛТУРНА, ЕКОНОМСКА И СОЦИЈАЛНА ПИТАЊА

ГОД. I ОКТОБАР 1937 ГОД., СКОПЉЕ БРОЈ 5

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

Наше село и сељаштво

> Пољоделство имаде бити основица народном животу и народној привреди, јер пољопривреда храни све држављане, даје и све сировине индустрији.
>
> *М. Ившић — Друштвени живот на селу — Загреб, 1937,*

Код Словена уопште, а нарочито код Југословена, све досадашње оригиналне, позитивне и стваралачке особине поникле су и развиле су се код сељачког народа. Отуда је и велики значај села и сељаштва код свих Словена, а нарочито код Срба, Бугара, Хрвата и Словенаца. У културном, социјалном и економском погледу село је од увек играло предоминантну улогу као неисцрпно врело југословенског стваралачког духа. Али ни код једног цивилизованог народа село и сељаштво није толико занемарено и потиснуто на последње место од градских сталежа као код нас Југословена. Ова огромна маса радног народа од увек је била експлоатисана у Србији, Бугарској и Македонији, раније од бољара и властеле, а касније од византијско-цинцарске чаршије; у Хрватској и Словеначкој од племства и господе псеудо-европске културе. И поред свега тога сељаци су и до данас остали као најважнији фактор у свима правцима државног и економског живота наше земље. Фактична историја Југословена јесте у ствари историја борба сељачког народа за националну и економску слободу, за културу, напредак и човечност.

Стари Словени, наши прадедови, првенствено су се бавили земљорадњом и сточарством. Византиски император Маврикије (582–602), који је често ратовао са Словенима на Балканском Полуострву, каже о њима да су имали у изобиљу стоку и земљорадничке производе, а највише просо и жито.[1]) Руски летописац Нестор (1100—1114), када говори о прошлости подунавских и карпатских Словена, каже да су више волели плаћати данак разбојничким народима, него да напусте своја огњишта и да с њима ратују.[2])

Словени су живели у *задругама*.[3]) Слично социјално уређење у Европи постојало је и код Ирланђана (Fanistray

[1]) Schafarik, slov. Drev. стр. 416 књ I

[2]) Schafarik, Slov. straž. стр. 747 књ. II

[3]) Задруга је оригинална словенска социјална творевина, међутим социјалне скупине налазе се и код других народа и врло су старе. Види о томе: Maunier R., Essais sur les groupements sociaux, F. Alcan 1929, Paris. Bücher K., Entstehung der Volkswirschaft, књ. I. стр. 55–57.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

sistem) пре њиховог покорења од стране Нормана. Да су Словени живели, још из давнина, у групама, засеоцима, селиштима и селима знамо и преко Херодота. Он говори такође да су Словени на Балканском Полуострву, на многим местима, подизали своја села над водом.[4]) Земљиште је код Словена припадало задругама, на супрот уређењу код Римљана и Германа, код којих је земљиште припадало племену (communauté), а свако је могао од ове опште својине (ager publicus), да обрађује један део. Овај општи комунизам у многоме се је разликовао од домаћег комунизма код Словена. Код Римљана после смрти сопственикове, имање је дељено на равне делове између његових најближих рођака.[5]) Напротив код Германа наслеђивао је само један једини наследник, обично најстарији или најмлађи син покојников. Код Словена имање се није делило смрћу старешине задруге, него је задруга бирала новог старешину, најстаријег или најспособнијег међу задругарима. У задрузи су живели слободни задругари, једино зависни од свога старешине, који такође није имао неограничену власт као pater familias код Римљана, него је морао за сва важнија питања задруге да се саветује са одраслим члановима задруге. Дакле у задрузи је владао демократски дух, а старешина задруге је долазио на овај положај избором, а не по праву рођења.

Овакво су имали социјално и економско уређење Словени када су населили Балканско Полуострво. Међутим, када је Византија покорила Словене, она им намеће своје економско, социјално и политичко уређење. По римско-византијским појмовима последњег времена, владар и држава биле су потпуно идентификовани.[6]) По томе је појму владар могао давати баштине[7]) (вечно наследно право над непокретном имовином) појединим заслужним лицима и црквама. Током времена скоро цела је земља била дата у баштине, те је једва нешто остало као приватна својина оних који су је обрађивали, разуме се са врло тешким теретима у корист владара и бољара. Ове дажбине нису плаћене само у новцу него у натури и у разним услугама.

Када су се створиле слободне југословенске државе у средњем веку, овај је *византијски феудализам* задржан и од стране словенских владара. Овакво је социјално и еко-

---

[4]) Још и данас се налазе на Преспанском Језеру трагови оваквих насеља н. пр. у имену села Наколец.

[5]) Declareuil J. Rome et l' organistation du droit, стр. 305—348; Mommsen, Histoire romaine.

[6]) Oppenheimer F., System der sociologie; Sieveking H., Wirschaftsgesehichte, Berlin 1935; Jorga N., Les formes byzantine et la réalité balkanique.

[7]) Kornemann, Die Römische Keiserzeit; Lot F., La fin du monde antique et le debut du mogen — age, Paris 1928.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

номско уређење трајало све до турског освајања Балканског Полуострва. Целокупно становништво било је подељено на властелу, властеочиће, свештенство, неропахе, отроке, Влахе и Арбанасе. Пољопривредници су били неропси и отроци. Византијски феудализам за време средњевековних југословенских националних држава био је врло тежак за земљораднике, јер су они морали поред свих дажбина и кулука да дају своје људе у војску за време честих и многобројних ратова, којима обилује ово историјско раздобље. Поред тога народ је много патио и од црквених феуда, који су се све више множили. У последње су време цркве и манастири Балканског Полуострва држали толике баштине, а на основу разних дародавних повеља о баштинској својини, да су они долазили поред владара и властеле као трећи ред у држави. Према томе положај нашега сељака у средњем веку није био завидан. Сељак је био подвлашћен владару, малој и великој властели и бољарима на два начина: као слободан са својом сопственом земљом, али без права да је напушта, или у крепосном стању, везан за неко бољарство, црквено или манастирско имење.

Владари и властела, који су се постепено отуђивали од народа, васпитавани у већини случајева у Византији, примали су све што је византијско као нешто више и отмено[8]), живели су у својим дворовима раскошним и паразитским животом, измишљајући непрестано нове дажбине и ратујући међусобно. Сељак, као једини обрађивач пространих феуда, све више је економски исцеђиван и духовно уназађиван, не само од властеле, него и од цркве, која му је од душевних и моралних каквоћа једино пружала византијско празноверје, биготерију и разуздан и лак живот многобројних калуђера и калуђерица, којима су и наши манастири, по угледу на византијске, у оно доба били препуни. Отуда се и јављају разни верско-социјални покрети који теже да, колико толико, поправе стање сељака. Међу њима по својој социјалној концепцији и по раширености био је најважнији Богумилски покрет. Погрешно је мислити да су наши средњевековни манастири, којима

---

[8]) Саказовъ Ив., Привредни живот на Балкану у средњем веку, књига о Балкану I; Jorga N., Les formes byzantine et la réalité balkanique.

Као раније Цар Самуило, тако у овом периоду времена Цар Душан је покушао да створи оригиналне југословене политичке, правне и економске институције. Прерана смрт оба ова генијална владара омела их је да овим покушајима даду трајну и практичну вредност. Колико се је Душан залагао за благостање свога народа, за разлику од својих претходника и наследника, нека посведочи и та чињеница, што он наређује поред пролетњег и јесење орање и сејање, склапа разне привредне конвенције са иностранством и т. д.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

нарочито обилује Јужна Србија, споменици културног живота нашег народа у средњем веку. Пре свега они су по својој архитектури и по својим фрескама византијски, са врло мало оригиналног словенског, кроз чега би се манифестовала народна душа. (Има неколико изузетака у чијим се животописима виде и извесни фрагменти народног фолклора). Грађени за скупе паре од стране византијских и грчких мајстора или од Словена имитатора, већи или мањи; раскошни или скромнији, према томе колико је њихов ктитор успевао да од народа сакупи дажбине, располагао рудницима и имао укуса и веза да добије познате градитеље и зографе. Сама њихова пространост најбоље сведочи колико је у њима било места и за сељачки народ. Погрешно би било такође негирати њихову, колико толико, културну улогу у оном времену, јер су наши средњевековни владари много више дали у цивилизаторском погледу од владара осталих европских земаља, а дух времена је био такав да се је ово могло манифестовати једино кроз цркву и на црквени начин. По овим манастирима биле су и извесне школе, али на жалост, у њима су стицали елементарну писменост само господска деца и то врло малобројна, јер већина наше властеле, нарочито после оног сјајног периода примања хришћанства и ширења писмености, била је неписмена као и цео сељачки народ.

Па ипак, овакво тешко стање у економском и духовном погледу за нашег средњевековног тежака, није успело да у њега скрши његове природне особине за стваралаштво и тражење лепог, узвишеног и моралног. Он је баш у овоме времену почео да ствара народну поезију, мелодије, шаре, игре итд. Убачене новотарије из Византије нису успеле да поколебају систем задруга, па самим тим ни основе његовог економског и моралног живота.

Када су Турци заузели Балканско Полуострво, они су већ били такође, у вишевековном додиру с Византијом у Малој Азији и Северној Африци, у многоме примили византијске социјалне институције, а на првом месту феудализам, нешто дотеран и преиначен на оријентални начин, иако се Коран противи оваквом социјалном уређењу.[9]) Турски феудални систем иако је имао много елемената византијског, био је много сношљивији за покорену рају, која је била експлоатисана са много мање система и контролисана издалека. За време Турака појам сопствености земље је под следећа три утицаја: утицај римског права, утицај словенског права и утицај исламског права. Основа

[9]) Основна је грешка Турака, што су своју престоницу одредили у Цариграду и тиме наследили сав раскошни и неморални живот Византинаца, што ће касније бити један од основних узрока декаденцији Турског царства.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

римског права огледа се у наследном праву, основа словенског права огледа се у задругама које су се задржале за сво време турске владавине, и основа ислама у спахијству.

Као што смо напоменули, Турци су на Балканском Полуострву задржали социјални поредак већ установљен од Византинаца. Сва је земља владарева коју султан уступа на уживање заслужним муслиманима (зиами и тимари),[10] поклања у добротворне и верске сврхе (вакуфи) или задржава као своју приватну својину (мулк и хас). Поробљена раја је постала заједничка, а сваки је правоверни имао право да њоме располаже по своме нахођењу. Jus gladii је био у рукама сваког муслимана, нарочито ако је био бег или чиновник. Овакво је стање јуридички трајало све до Ђулханско гхатишерифа (1839) када су сви поданици у Империји били изједначеии у својим правима и дужностима, а после кримског рата Југословени добивају дозволу да могу куповати неограничено непокретна имања,[11] те многи од њих ускоро постају и чифлик-сајбије.

Турци, иако су били апсолутни господари над словенским земљама Балканског Полуострва, нису успели да трајно покоре у економском погледу сељаке. Пре свега Турци нису били земљораднички народ него ратници и сточари, те им је било врло тешко да трајно одрже једну аграрну систему. Поред тога, њихова их је религија потпуно одвајала од неверних хришћана, који су, међутим, чинили огромну већину становништва. Отуда Турци још у самоме почетку чине извесне концесије хришћанима: остављају земљиште у приватној својини појединцима и селима, под условом да буду војници.[12] Неким хришћанима још у времену освајања, из разних обзира, остављена је земља у приватној својини, под условом да плаћају харач $^1/_{20}\%$ од прихода и један сталан годишњи данак султану. Са слабљењем моћи Турског царства почела је да слаби и њихова феудална организација. Многи зиамети и тимариоти нису више хтели да живе по селима у својим спајлуцима, него су се настањивали по оближњим градовима, а своје спајлуке давали под кесим сељацима. Сељаци су радо прихватали овакве погодбе, јер су се на овај начин решавали нежељеног присуства спахије у селу. Све је ово имало као

---

[10]) Сејланиги, Тарихи, стр. 5 — 10; Хоца сеад Еддин, Тач-јул-тевариx стр. 60; Ахмед Рифат, Историјско-географски речник стр. 339 т. III; Ферудин Беј, Мемоари, стр. 393 књ. II.

[11]) Арнаудовъ Хр. Пълно Събрание на Държавнитѣ Закони и т. н. на Отоманската Империя, Цариградъ, 1872.

[12]) Војници хришћани обично су се бринули о безбедности путева и саобраћаја, служили као коњушари или коморџије, само изузетно и врло ретко су примани у оперативну војску.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

последицу материјално јачање сељака, што им је доцније омогућило куповање спахијског земљишта, миграцију у оближње градове и одавању занатима и трговини.

Од прилике је у овој фази економског стања букнуо Први српски устанак, у истој фази је наишло и ослобођење Бугарске, а балкански је рат затекао Словене на Југу у већини случајева као сопственике извесног дела земљишта које су обрађивали, са развијеним сточарством и великим приходима од печалбе.

Турци су Маћедонију, којој је углавном и посвећена ова студија, у многоме унапредили у погледу пољопривреде.[13]) За њихове су владавине овде уведене индустријске биљке као дуван, мак, сусам, анасон, нар, пиринач итд. Повртарство је било подигнуто на завидној висини, воћарство и виноградарство врло напредно, а сточарство врло развијено. Разуме се, иницијатива је увек долазила од народа, који је одлазећи у печалбу свуда у свету био постао врло напредан и пермиабилан за све корисне новине, али је вредно напоменути и то, да ова новотарења власти нису спречавале, у већини су се случајева дезинтересовале, а понекада и помагале.

После ослобођења у погледу пољопривреде, побољшања и унапређења села и сељаштва учињено је врло мало, што свакако се мора признати ако се жели да објективно прикаже фактично стање. Живот сељака, његови приходи, допринос земљишта, квалитет производа, хигијенско и културно стање нашега села на Југу мал те није исто као и пре балканског рата. Мора се такође признати да су били многобројни покушаји од стране меродавних за побољшање и унапређење нашега села, али су сви ови покушаји до сада дали негативне резултате, јер су вођени без система, потребног стручног знања, нарочито није вођено рачуна о психолошком и социјалном стању средине у којој су се изводили. Пољопривредна је служба бирократизирана, а пољопривредни стручњаци далеко од народа. Интелектуална омладина потпуно се је отуђила од сељачког народа, и није до сада показала ни најмање воље и приватне иницијативе да свом сељаку помогне и упути га да боље и рационалније дела и живи.

Једна од највећих и скроз промашених покушаја на Југу је без сумње »*аграрна реформа*«. Основа аграрној реформи је била свакако у томе да се рашчисти однос који је постојао између чифчија и бегова и да обрађивачи земље постану сопственици чифчијских домена. Међутим је ствар у пракси сасвим другчије изведена. Пре свега закон није доследно спроведен, нити је рашчишћено које

13) Dr Arsitch B., La vie économique de la Serbie du sud au XIX siècle — Paris 1936.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

је земљиште чифчијско, а које и даље остаје беговима у приватној својини. Друга капитална грешка у овоме питању учињена је у томе што су се велике сељачке масе са Севера пребациле на Југ, још у самом почетку, и тако се дошло до парадокса, да последица претходи узроку: *колонизација је почела пре аграрне реформе, уместо да дође за њом.* Земља је додељивана без икаквог критеријума, без техничких елабората, од ока, давано је свакоме ко пружи руку и где пружи руку. Дуго се није знало ни ко је земљу добио, ни кад, ни где, ни колико! Резултат оваквог рада био је да су од подељене земље добили један незнатни део они пољопривредници који су је фактички обрађивали, а да су се у већини случајева, поред великих центара нагурали нерадници и спекуланти, који нису имали никакве везе са земљорадњом, и да су се у многим случајевима заборавили сељаци домороци, који су с правом од политичког ослобођења очекивали и економско побољшање. Било је чак и примера да су ови људи, губили и оно парче злехуде земље које су и за време Турака уживали у приватној својини. Многи су колонисти постали нови бегови и почели издавати земљиште под кесим мештанима, случајеви који и данас нису ретки! У последње се време енергично настоји, од стране меродавних, да се ове грешке исправе.

У погледу пољопривредних производа, нарочито *индустријских биљака* вођена је врло незрела политика, од које нико није имао апсолутно никакве користи, па ни сама држава, док су, напротив, приходи пољопривредника сведени на минимум, а самим тим и национално богатство знатно умањено. Женевска опијумска конвенција је тотално упропастила културу мака, иако је мак, односно његов дериват опијум био последњег столећа у Повардарју богато врело великих прихода. Политика државног монопола, дотерала је дотле да се још и данас гајење дувана у роду сматра нерентабилним послом. Извоз нашег дувана, који је пре рата имао осигуране пијаце и сталне купце, сведен је скоро на нулу, иако је сама Јужна Србија у стању да годишње произведе 30,000.000 кгр. првокласног дувана. Вредно је напоменути да мала Бугарска годишње извози 20 пута више дувана од Југославије! Исти је случај са свиленим коконама, пошто природну свилу, коју производи наш сељак не штите никакве царинске баријере, док су вештачкој свили, која се производи у иностранству и пуни џепове разним страним фирмама, широм отворене наше границе. Производња памука остала је на истом нивоу на коме је била још у времену Абулханског хатишерифа, са том разликом што је изгубила своје једино тржиште из ранијих година — Солун. Југославија увози памук из иностранства и то за баснословне суме, па и памук за

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

санитетске сврхе, иако наш струмички памук у овој сврси одлично може да послужи, а са мало више добре воље, ми можемо створити пространа поља око Струмице, Валандова и Ђевђелије и за производњу памука у индустријске сврхе. Шта би све ово значило за народну одбрану остављам без коментара.

Сам начин производње и рационализација *земљорадње* није показала до сада никакве видљиве позитивне резултате. У овоме погледу било је добре воље од стране меродавних фактора, нису штеђена ни финансијска средства, али нажалост није било дораслих стручњака који би ствар у пракси извели. Агрономи, обично млађи људи, хтели су да буквално примене оно што су из својих уџбеника научили или негде површно видели, без детаљног проучавања особине земљишта, климатских прилика итд. оне покрајине где је требало искуство страних народа применити. Разуме се, резултат је био у свима правцима негативан.

Са *сточарством* је исти случај. Оно није преоријентисано према потреби Западно-европских пијаца; остављено једино грчкој пијаци није чудо што је постало нерентабилно са маркантном тенденцијом ка декаденцији и што мршава стока није у стању да вуче тешке и модерне плугове. Климатске прилике које су Богом дане за *воћарство и повртарство*, разуме се нису могле саме по себи бити довољне да Јужна Србија постане воћарски крај. Када се свему овоме дода да је *печалбарење* у иностранству скоро онемогућено, и да данас сељак плаћа много више и већих дажбина, јер то изискује свака модерна држава, онда је сасвим разумљиво зашто је данас наш сељак онолико сиромашан и одрпан као никада раније, иако живи у својој националној држави и главни је извор њених прихода и најјачи ослонац националне одбране.

Земља и њено обрађивање ипак само претставља подлогу за игру живота и означава само могућности за народно привредни развитак. Међутим духовна и душевна својства народна утичу на степен културе. Каква су ова својства код нашег сељака? Историјска је чињеница да наш сељак од искона па до данас није никада посрнуо у духовном и моралном погледу. Он укључује у себе многе карактерне особине које га разликују од осталих народних слојева. Пре свега он није никада за народни идеал правио питање од свог опстанка. Док су многа наша властела примала ислам да би сачувала своја имања. па чак и неки владари ступали у родбинске везе са Турцима, удајући своје ћерке за разне султане, дотле су врло ретки случајеви да је неки сељак, без велике муке, променио веру. Ускоци, хајдуци, четници и комите, који су вековима штитили поробљену рају и стално узнемиравали непријатеља,

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

регрутовани су искључиво из сељачког народа. Интелектуални борци и црквени великодостојници који су још од почетка XVIII столећа радили на буђењу националне свести били су такође у већини случајева сељачка деца. Ослобођење Србије донели су сељаци са првим устанком од 1804 године. Борбу против Аустро-Угарске у Хрватској и Словеначкој водили су сељаци са својим сељачким вођама; борба за црквену еманципацију и национално ослобођење у Јужној Србији своју главну снагу црпела је на селу.

У књижевном погледу славу нашега народа, широм целог културног света, разнела је народна поезија, која је искључиво створена на селу и кроз које се најбоље манифестује југословенски стваралачки дух и погледи сељачког народа на целокупну филозофију живота. До сада ниједно наше уметничко књижевно дело није успело да достигне висину народне књижевности ни по својој оригиналности, ни по концепцији нити пак по дубини мисли и лепоти форме. Уколико имамо неколико значајна књижевна дела као Осман, Горски венац, Смрт Смаил Аге Ченгића итд., она су баш због тога велика што им је корен у народној поезији и народној филозофији.

Македонија се нарочито одликује лирском народном поезијом Поред тога Југ је врло богат народним причама, нарочито хумористичког карактера и једне префињене еротике. Македонске народне мелодије, којима сељанке и сељаци изражавају у песми на један оригиналан и музички савршен начин љубав, бол, чежњу, миловање, тугу, радост, борбу итд. непобитни су докази да је сељак и у овоме најтананијем духовном стварању прави уметник и стваралац. Народна кола и шаре су такође једна оригинална манифестација сељачког стваралачког духа. Сељанка је од увек неуморно, брижљиво и вешто слагала разнобојни конац да би на својој кошуљи, скутачи, чарапама или долами извезла оно што је од својих старих научила и оно што њено уметничко осећање комбинује. Колико воли и цени уметност наш сељак најбоље је изражено у стиху народне песме:

»Борјано, Борјанке сал ти ли си мома
Сал ти ли знаеш да пееш.
Гласот ти се чуе чак до наштa нива
Српот си остaвам тебе да те слушам«.

У свима југословенским покрајинама сељачки је народ од увек волео писменост и просвету и подносио велике жртве за отварање школа и школовање своје деце. Ово нарочито важи за Македонију која је последњих стотину година показала један величанствени пример борбе за писменошћу, просветом и црквеном еманципацијом. Данас у

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Јужној Србији има приличан број основних школа и по селима, у којима сељачка деца стичу елементарну писменост и то је све. Свега две ниже пољопривредне школе, у Тетову и Битољу! Програм народних школа није ни најмање прилагођен потребама будућих сеоских домаћина, а социјална улога врло слабо плаћених учитеља на селу, је испод минимала. Сеоски учитељ, васпитан теориски по нашим средњим учитељским школама неспособан је да се за дуги низ година сроди са средином у којој има да дела, нарочито ако није сељачки син. Ми имамо у земљи толики број високих школа, потребних и непотребних, неколико академија знаности и уметности, више института, а у Скопљу чак и филозофски факултет. Међутим нисмо још у стању нашем сељачком народу, који претставља 76% од целокупног становништва, да му пружимо ни најелементарније знање за побољшање његовог свакидашњег живота. То није само велика срамота, него је и неопростиви грех према нацији.

Овако остављен самом себи, сељачки народ од јутра до мрака ради неуморно, ствара насушни хлеб за себе и своју породицу и целу нацију, као што је својом крвљу створио ову државу, уредно плаћа Богу божије и Цезару цезарево, даје неустрашиве борце за народну одбрану; неорганизован, он трпи, ћути и чека.

Претседник Краљевске владе др. Милан Стојадиновић на политичком збору у Скопљу прошле године свечано је изјавио да ће се у будуће много више водити рачуна о селу Јужне Србије и о сељачким производима нашега Југа. Нагласио је да су до сада у привредној политици Јужне Србије учињене многе грешке и неправде које се имају у будуће исправити. Наговестио је такође да нова времена траже нове људе, младе, енергичне и способне, са ширим погледима на данашње прилике. Нека су од ових обећања већ добила и конкретну форму: цена дувану је повећана, предузети су извесни радови за хигијенско уређење села, наговештено је доносење Уредбе о привредном подизању јужних крајева итд. Ми још немамо разлога да сумњамо да се неће до краја одржати онако свечано дата реч од стране најмеродавнијег фактора у држави, јер верујемо да се је већ једном увидело, да држава може опстати само тако дуго док у њој не пресуше да делају силе које су је створиле.

Др. Борисав Арсић

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Поводом ликвидирања аграрне реформе у нашој земљи

Београдске и друге новине јављају да се аграрна реформа у Повардарју и на Косову приводи крају. Тако је решавање тога најважнијег социјалног и привредног проблема трајало пуних 18 година. Наравно да се кроз тај дуги период о њему и много писало и говорило, али ни издалека није речено све. Нарочито се мало тога могло чути са самог терена, из душе оних стотина хиљада сељака — чифчија, за које је добити или не добити земљу значило живети или пропасти. И то земљу коју су они деценијама, а њихови претци вековима у зноју и крви превртали, док су плодове њиховог рада и њихове земље у првом реду односили аге и бегови и њихова држава. Ми ћемо се овде, колико је то могуће, осврнути на историјат и резултате агр. реформе очекујући да од читаоца из свих крајева много тога више чујемо и научимо.

Да бисмо уочили важност самог питања и како се оно постављало одмах иза рата, навешћемо само неке речи које су други о томе рекли. Тако бивши министар пољопривреде у влади иза 6-I-1929 г. Ј. Деметровић у једном свом експозеу вели: »У Б. и Х. кметови, у Далмацији колони у Ј. Србији чифчије, у северним крајевима аграрни интересенти, сви су они тражили и чекали да им њихова држава законом створи услове за бољи живот, да им даде пуну економску слободу да постану једнаки и равноправни грађани и да им збрише срамотни жиг кметства и робовања«. Г. др. С. Шећеров у једном чланку стручно пише: У Б. и Х. сељаци кметови су одбијали да плаћају власницима земље, беговима и агама, хак тј. трећину или четвртину прихода од земаља које су обрађивали. У Ј. Србији чифчије су радили у истом смислу и нису хтели да плаћају део досадашњим сопственицима чифлук сахибијама. У Хрватској и Словенији избили су тешки аграрни нереди баш у оном тренутку када је започет распад аустријске монархије. Хрватски сељаци, сиромашни и без земље почели су да пљачкају велике поседе и да самовласно присвајају земљиште и пољопривредне справе«. Овако су писали и многа друга господа, а ми из тога видимо колика је велика глад за земљом била код масе сиромашних сељака као и спремност и њихову жељу да до земље, до свог храниоца дођу што пре.

Али ускоро започиње и спровођење аграрне реформе од стране појединих влада, за коју у Повардарју и на Косову тек сад веле да се приводи крају. Већ у првим објавама и уредбама иза рата читамо написане одредбе као

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

што је: чифчијски односи се раскидају и чифчије се проглашују слободним власницима земље. Али од овога па до неког стварног добивања земље било је још дуго и мучно. Ми се међутим овде не можемо упуштати у излагање онога што се све радило кроз ових мучних осамнаест година. Али морамо поменути да је при ограничавању земље за циљеве аграрне реформе ова одузимана и од сиромашних сељака, па чак и чифчија. То се види из наређења општинским властима које у свом експозеу помиње г. Ј. Деметровић. Ми ћемо овде навести само две тачке из тих наређења:

а) »Да се приликом нових ограничавања не ограничавају земљишта која се налазе у савјесној државини сиромашних земљорадника а прибављена су на који било законом дозвољен начин... већ да се остављају и даље таквим држаоцима на слободно уживање«.

б) »Да се приликом нових ограничавања изузму од ограничања и деобе сва земљишта која се налазе у поседу чифчија, ћесимџија итд. као и сва таква земљишта која су обрађивачи откупили од бивших господара«.

Немамо никаквих података о томе како су се ова наређења задњих година спроводила на самом терену, па ћемо зато одмах прећи на резултате агр. реформе који се сада објављују.

У »Политици« од 27 априла 1937 г. читамо да је на основу решења аграрних судова проглашено сопственицима земље по чифчијском праву 20.457 породица којима је додељено 125.550 ха. За просуђивање овог резултата важно би било пре свега знати колики је укупни број чифчијских породица остао иза рата. Затим под којим условима је и овај број чифчија постао власником земље. (По једном закону из времена после 6 јануара 1929 држава исплаћује господарско право бившим господарима а већина сељака имају да накнаде држави плаћене износе). Најпосле из наведених бројева видимо да је на породицу отпало тек просечно нешто више од 6 ха, те је питање каква је земља, колико је породица добило испод тог просека и у колико је случајева та земља уопште довољна за одржање породице, особито у садашњем дугом и тешком периоду свеопште кризе.

У истом броју »Политике« читамо да је од г. 1919 па до краја 1936 подмирено земљом 34.528 најсиромашнијих колониста, оптаната, доморођаца, добровољаца и других аграр. интересената. Њима је додељено 177.454 ха. Нас би овде највише интересовало колики је број доморођаца и под којим условима су они добили земљу, али тих података немамо. Ко зна по прилици како је велики број колониста и да је њима поклањана највећа пажња, лако

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

може себи да претстави колико онда може од овог броја отпасти на домородце.

Најпосле »Политика« износи још и податке о томе колику су оштету добили бивши господари. Вели да их има 4687. На име накнаде досуђено им је, до сада динара 40.715.505. Међутим од свршетка рата до сада они су добили 140.600.000 дин. на име ренте. То није све. Треба још додати откуп што су га сами сељаци исплатили господарима. Најпосле овима је остављено и довољно земље. Они дакле нису остали без земље а примили су доста и у готовом. Новине сада ништа не говоре о питању шума. Ми даље наводимо један чланак из »Политике« из кога се, поред другог, види и то како су позвани органи при разграничењу врло мало водили рачуна о интересима и потребама сељака.

Да завршимо овај приказ с подацима који нам показују макар и приближно стање у погледу нових имовинских односа. Ти су подаци из г. 1931 и односе се на читаву нашу Бановину.

Број породица без икаквих поседа	18.718
поседа само с окућницом	30.901
за земљом до 1 ха	66.392
од једног до 2 ха	47.413
од 2 до 5 ха	80.907
од 5 до 10 ха	46.690
од 10 до 20 ха	16.534
од 20 до 50 ха	3.944
од 50 до 100 и више ха	7.244

Слика ће бити јаснија ако ове податке овако групишемо:

Породице без икаквог поседа	18.718
Сеоска сиротиња с нешто поседа (до 2 ха)	144.706
Газдинства од 2 до 10 ха	127.597
Остала газдинства, преко 10 ха	27.822

Узмемо ли породице без земље и оне које имају само до 2 ха, онда то чини 50% свих породица, а та слика сигурно да остаје управо за само Повардарје.

За илустрацију оваквог стања ми ћемо још цитирати чланак г. Мих. Јовановића објављен у »Политици« од 14 маја 1935 а под насловом: »*Градац, старо насеље испод Демир-Капије чезне за земљом и хлебом*“. Излажући тешки положај овог места писац чланка поред осталог вели! »1931 год. Градац је земљотресом сравњен до земље. После тога обновљено је 96 лепих каменитих домова... Свих 96 домова купују жито за прехрану а око 60 домова од тога трпи трајну оскудицу до гладовања. Зиратне земље село има врло мало. Око 30 ха што су отели од обале Вардара поплава им је уништила и потрла међе. Горе у планини ко-

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

лико им је остало после разграничења плод деле са дивљим свињама. Педесет хектара земље погодне за обрађивање одузето им је разграничењем, тако да сада на један дом пада свега око 2 ха последње класе. Од Митровдана нема куће која не купује хлеб. А да би невоља била потпунија нема дома који не купује и хране за стоку. Људска храна је раж и кукуруз, сточна слама... Село је живело од стоке и продаје дрва. Планина је огромна... Попаше за стоку било је доста... У планини шуме довољно. Од 1922 до 1931 експлоатисана је у државној режији, и то у оном делу који је био ближи селу и пруги. Комисија за разграничење нашла је да оно што је ближе селу и треба да остане. Тако је Градац добио ошишане просторије и ограничену попашу. Данас село има око 3000 комада ситне стоке... али за сваки комад плаћа 16 дин. годишње за утрину. У планини лежи оборена гора која труне. Њу је забрањено скупљати«.

Кол. Тонић

Књиге за наше село

Пре извесног времена покренуто је питање здружене акције за народно просвећивање. У јавној полемици истакнута су три чиниоца као разлог недовољне просвећености нашег села: оскудна основна писменост, недостатак и неподесност књига намењених сељаку, неорганизован рад у извођењу акције просвећивања. Сви ови чиниоци у првоме реду тичу се нашег краја.

Имајући у виду оно што је битно као предуслов духовног напретка, а то је економска обезбеђеност, ја ћу се задржати на најмање досад расчлањаваном питању: на недовољној основној писмености нашег света на Југу, да бих на тај начин указао од колике би му помоћи могле послужити књиге писане за њега.

Претпоставимо да пред собом имамо нашег сељака који би, рецимо, после свршене основне школе задржао ону писменост коју је из школе изнео. Узмимо, дакле, да је та писменост још свежа. Дајте му сад књигу, намењену селу, и писању, што по правилу није случај, најприступачнијим речима, например на Шовељев начин. То »читање« у већини случајева биће право мучење и за оног ко чита и за оног ко слуша. Ако би хтели да проверимо резултат. тога читања, онда би по правилу увидели: или потпуно неразумевање, или врло слабо разумевање прочитаног штива

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

То је тако под реченом претпоставком. Али пошто су многе године од свршеног школовања прошле, а очи биле управљене не у читанку, ако се случајно још задржала и ако није послужила за цигар-папир, већ у усијано сунце и спржену летину (под претпоставком да је има), то је раније мучно сричање текста само још појачано, ако се уопште није заборавило читати, што је врло чест случај. Тако код апсолутне већине »ишколованог« сељаштва. Шта сад ту може помоћи и књига са најлепшим штивом, за прочитање које били би потребни не часови, не дани, већ недеље, кад би се имале слободне? Тако је то, понављамо, у већини случајева, и такву потврду могу дати сви они, који свршеном ђаку IV разреда основне школе на селу сем увежбане читанке пруже књигу са непознатим штивом.

Да бих дошао до просечне писмености нашег сеоског света на Југу, у колико је прошао кроз школу, ја сам вршио анкету. Као објект служила су ми како равничарска тако и најзабаченија планинска села на Југу. Узимао сам махом ђаке који су свршили основну школу са врло добрим и одличним успехом, да бих проверио најбољу могућност савлађивања грађе из књига, које би, евентуално, биле намењене селу. Резултати су били запањујући. Навођим просечне примере.

Узео сам ову шему: временско трајање потписа уз наименовање године свршетка школе и бановине (Н. Н., свршио школу 19.... године, Вардарска бановина), временско трајање прочитаног једног новинског текска од 9 редова са 43 речи, и — колико је било погрешно прочитаних речи у томе тексту.

Тако у једном селу просечно трајање потписа било је 124 секунда. читање текста 70 секунада, погрешно прочитаних речи 21; у другом селу: потпис 118 секунада, читање текста 82 сек., грешака 19; у трећем селу: потпис 135 сек., читање 48 сек., грешака 14; у четвртом: потпис 142, читање 43 сек., грешака 17; у петом: потпис 160, читање 52, грешака 18. И т. д. са сличним резултатима.

То ће рећи, да за прочитање једног целог новинског ступца, који износи 140—150 редова треба просечно тврт сата и више са преко 200 погрешно прочитаних речи, док за писање једног обичног писма на једној четвртини табака ваљало би више од $^1/_2$ часа.

Таква је писменост наше сеоске масе у већини, те се намеће питање: у којој мери та маса може се користити и најдоступнијим штивом из књиге намењених селу? Значи, остало би да се тим путем достављање подесних књига за село користи ипак једна незнатна мањина, ако би се задржало стање писмености које постоји.

Претходно да нагласим ово: за такву недовољну пи-

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

сменост која је, нажалост, својствена, само у мањој мери, не само сеоском ђаку, учитељи апсолутно не могу носити одговорност. Напротив, право је чудо како се и толико добија под оваквим системом наставе.

Ко би, например, могао веровати, да наш основац за 4 године свога школовања испише једва 12—14 писанки и вежбанки под претпоставком да се учитељ нема борити са материјалном невољом ђачких родитеља, за које често и набавка једне писанке детету представља тешкоћу. По наставном програму настави лепог писања у старијим разредима одређен је свега по 1 час недељно. Треба ли се онда чудити томе, што свршеног основца док напише један обичан ред на табаку хартије, пробије зној? Наставни програм за старије разреде предвиђа 11 наставних предмета. Међу овима је у III р. настави писања, рачуна и језика од 26 укупних недељних часова одређено је свега 11, а у IV од 28 укупних часова одређено свега 12.

Треба имати на уму, да у целој шк. години има око 200 радних дана, при чему једна половина и више мора отпасти на учитељево причање. Од 27 часова недељно доделити настави језика 5, односно 6 часова, и лепом писању 1 час, па после очекивати течно и разумљиво читање и естетско писање, било би зацело несхватљиво.

Међутим, за то време док се с једне стране рука натеже да испише правилну линију, а мисао да прочита тачну реч, имају се деца оспособити и сазнањима о разним средњевековним папама, о Леополдима, Сулејманима, Млечанима, о сагоревању не само нафте и бензина, већ и Мојсијеве купине, о аутомобилским клиповима, о парном ваљку. И све то да свари главица уморног дугим путовањем сеоског детета између 4 истрошена гола школска зида, без учила, без очигледних сретстава и најчешће зими у стуђеној неогревеној учионици, под кровом који прокишњава.

Кад се има на уму да је последњих година на селу снабдевање детета читанком и писанком велики проблем и да већи број деце остаје без тих најелементарнијих потреба, онда какви потези руке ђачке могу се очекивати и какво разумевање штива из књига по свршеном школовању? Па кад се томе дода још и то, да није мали број школа код нас на Југу у којима један једини учитељ ради сам са 4 разреда, онда која је то сила моћна да свршеног основца оспособи за савлађивање књиге за народ и извлачење поуке из ње?

Закључујемо са решењима у оквиру данашњице: 1) старање о школи и сиромашним ђацима мора у потпуности бити државна ствар; 2) из основа изменити наставни програм, ослобођавајући га баласта непотребне и засто-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

реле грађе; 3) спровести осмогодишње школовање по селима; 4) применити обавезну наставу за све крајеве, у којима би се подигле удобне школске зграде са ђачким трпезаријама за сиромашну децу; 6) обезбедити учитеља од свих политичких и др. прогањања, а кроз учитељске школе изградити у њему јаку духовну личност: 6) материјално осигурати учитеље почетнике, који поглавито и ударају основну писменост по нашим селима, јер 860 дин. почетничке плате не даје полета идеализму и прегалаштву.

Ако се хоће да се резултати школског рада осете на пољу народне просвете, онда се мора створити веза између писмености, која би се из школе добила и књиге, која би народу била намењена.

Та веза данас не постоји.

Мих. Јовановић

Смоларење у боровим шумама Јужне Србије

Општи део

Са порастом индустрије, технике и проналазака јавља се природна тежња да се што више и што рационалније користе богатства природе, а за добро човека.

До пре кратког времена огревно и техничко дрво, паша и жирење су били једина дирекина корист од шума. Шумски гас, разни дестилати од дрвета, шумски плодови, лековито биље, гљиве и др. данас долазе до изражаја у нашим шумама.

Индустрија смоларења је већ на помолу и код нас, а код других народа одавна преставља велику радиност и извор сталних прихода.

Главни производи ове индустрије су колофон и терпентинско уље.

Колофон се употребљава у индустрији сапуна, хартије, лака, пива, мазива, линолеума као и у електричној и ратној индустрији.

Терпентинско уље налази примену у индустрији лакова, масти за обућу, лекова, мириса, вештачког камфора и каучука као и у индустрији експлозивних горива и експлозива уопште.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Годишња светска производња износи око 600.000.000 кгр. колофона и 170.000.000 кгр. терпентинског уља. Од ове количине америчке државе производе 75%, Француска 12% а све остале земље само 10%. Последњих пет година опажа се нагли пораст производње у Русији, Португалији, Шпанији и Грчкој.

Услови смоларења у Јужној Србији

Под Јужном Србијом подразумевамо територију, која је до 1912 године била део Отоманске Империје, а од тога датума је саставни део Краљевине Србије односно Краљевине Југославије.

Површина свих шума Јужне Србије износи око 1 милион 720.000 хектара, од којих је 1.560.000 хектара обрасло шумом лишћара, а само 160.000 хектара је под четинарима.

Како од четинара једино бор долазн у обзир за смоларење, то ће он бити предмет овога чланка.

На подручју Јужне Србије све врсте борова покривају површину од око 46.500 хектара или 2.7% од укупне површине шума. Поједине врсте борова заузимају следеће површине:

Црни бор (Pinus nigra var. austriaca)	29.200 ха
Бели бор (Pinus sylvestris)	8.750 «
молика (Pinus peuce)	3.250 »
кривуља (Pinus mughus)	3.250 »
муника (Pinus leucodermis)	2.000 «

Кривуљ, с обзиром на његове димензије и узраст и на надморску висину на којој расте, не долази у обзир за смоларење.

Молика и муника, иако дају добар принос смоле, с обзиром на раштрканост комплекса, мале површине тих комплекса и због заштите ових ретких врсти, такође не долазе у обзир за индустриско смоларење.

Према овоме црни и бели бор једино за сада долазе у обзир за смоларење. Површина под овим двема врстама износи 38.000 хектара, али од ове треба одбити 20—30% на делове борових шума, који су трајно или привремено неподесни за смоларење на тај начин, површине борових шума Јужне Србије, подесних за смоларску индустрију, се своди на којих 30.000 хектара.

Садашња потрошња смолних прерађевина у Југославији износи 2,550.000 кгр. колофона и 500.000 кгр. терпентинског уља годишње, а у вредности од 14.500.000 динара.

Када бисмо привели смоларењу све подесне борове шуме Јужне Србије, рачунајући годишњи принос смоле 100

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

кгр. по једном хектару, ми бисмо производили око 3 милиона кгр. сирове смоле годишње односно 2.200.000 кгр. колофона и око 500.000 кгр. терпентинског уља.

Из упоређења садашње годишње потрошње и евентуалне производње смоле у Јужној Србији следује да бисмо могли скоро сву садашњу потребу Југославије за овим производима подмирити у боровим шумама Јужне Србије. Али, како потребе за овим производима нагло расту у вези са порастом индустрије, то ако бисмо хтели подмиривати свеколику земаљску потрошњу, ми бисмо морали привести смоларској производњи и борове шуме из подручја Босне.

Поставља се питање, да ли је целисходно привести смоларењу све наше подесне борове шуме, или их треба постепено приводити овој производњи, водећи рачуна о битним интересима земље и потребама шуме?

По нашем мишљењу, пре свега је потребно:

а) темељито проучити стање, производну моћ и извозне могућности и потребе свих борових шума у земљи, у вези са планским смоларењем;

б) Привести смоларењу неколико комплекса борових шума у циљу изобразбе потребног броја шумарских инжињера и квалификованих радника, који би у случају потребе могли прихватити рад и производњу и у осталим боровим шумама и повећати производњу до максимума;

в) Код избора комплекса за смоларење у садашњости имати нарочито у виду привредну моћ околног становништва, т. ј. радити тамо где је народ привредно слаб, како би упослењем и зарадом привредно ојачао; и

г) пратити будно развој смоларења и прераду смоле у свету, како би сва усавршавања производње и прераде смоле била примењена и код нас.

Разлози за овако гледање леже у потреби брижног чувања ових сировина у нашим шумама, а за случај немогућности снабдевања земље увозом из иностранства било на краће или дуже време.

Јасно је да презреле борове шуме, које се из разлога дотрајалости морају подвргнути експлоатацији и природном подмлађењу, треба, пре експлоатације дрвних производа, искористити и у циљу добијања смоле, да би рентабилност шуме била потпуна.

На овај начин, један део нашег шумског добра се не приводи производњи ове врсте. Привреда се тиме прикраћује за којих 10—15.000.000 динара годишњег прихода и за ту суму се наш биланс увоза повећава на терет наше валуте. Али када помислимо на могућу изненадну потребу државе за овим сировинама, онда добро схваћени инте-

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

реси државе надмашују евентуални садашњи пун приход од смоларења свих наших борових шума.

Борове шуме, које су власништво државе, позване су, у првоме реду, да одговоре овој задаћи.

Смоларење у Поречу

Већ више деценија сељаци села Брезнице, Тажева и Требовља, у срезу поречком, врше смоларење у црноборовим шумама из горњег слива р. Треске.

Ово наше најстарије смоларење, вероватно пренето из Грчке, је примитивно како код добијања сирове смоле тако и у њеној преради у колофон и терпентинско уље.

Годишња производња ових народних смолара се креће око 100.000 кгр. сирове смоле. Бруто приход њиховог рада износи око 300.000 динара годишње. Тржиште за њихове производе је Скопље.

Значајно је подвући да су Поречанци дали појединим радњама, справама и алату лепе народне називе и тиме обогатили нашу народну терминологију, без којих речи би ова била врло оскудна.

Још почетком 1932 године отсек за шумарство вардарске бановине започео је са огледима у боровим шумама Пореча, Рождена и Малеша.

На бази резултата тих огледа, већ у пролеће 1935 године, основана је прва државна смоларска режија у Југославији, и то на обранцима Карацице, на десној обали реке Треске, 40 км. југозападно од Скопља, у државној шуми Подиште. Овим је држава повезала свој први рад на производњи и преради смоле са радом пионира смоларења у Југославији.

Државна шумска манипулација у Подишту »Смолпод« ушла је у трећу годину рада. Поред управне зграде, изграђене су: парна дестилација, радничке кућице, пекара и штале за товарну и теглећу стоку, а пут Скопље—Пуста Брезница—Кула—Капина биће ускоро оспособљен за колски подвоз.

Као најповољнији начин рада употребљена је француска метода на живо, која даје мањи принос смоле, али обезбеђује потрајно добијање смоле и бржа зарашћивање створене ране. Метода на мртво не долази до изражаја у Смолподу, јер се искоришћавање дрвета, услед велике удаљености, не врши.

Резултати производње и дестилације у Смолподу су били следећи.

а) У години 1933 добивено је 67.000 кгр. сирове смоле. Просечно по једној беленици 676 грама. Прерадом је до-

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

бивено 48.000 кгр. колофона или 72%, терпентинског уља 11.000 кгр. или 15%. На отпад 8.000 кгр. или 13%.

б) У години 1936 добивено је 100000 кгр. сирове смоле. Просечно по једној беленици 833 грама. Прерадом је добивено 74.000 кгр. колофона или 74% терпентинског уља 16.000 кгр. или 16%. На отпад 10.000 кгр. или 10%.

Трошкови производње, и поред увећаних радничких надница (просечна зарада 25—30 динара дневно) смањују се из разлога краткорочности амортизације учињених инвестиција и систематске штедње у послу.

Добивени производи колофон и терпентинско уље су високог квалитета. Наш колофон спада међу најбоље класе америчанске стандардне скале. Терпентинско уље, према званичној анализи, одговара свима условима југословенске фармакологије као и потребама технике. Усавршавањем метода и инсталација проценат колофона и терпентинског уља расте, а отпад се смањује по количини.

Према овоме данас се у базену Треске производи 200.000 кгр. сирове смоле годишње од стране народних смолара и Дирекције шума у Скопљу.

Увиђајући потешкоће прераде и пласмана производа сељачке смоле услед ниског квалитета, Смолпод је у име државе приступио слободном откупу ове смоле франко дестилација Капина. У овој години је већ откупљено око 50.000 кгр. сирове сељачке смоле по цени од 2.50 до 3 динара по килограму, према чистоћи смоле од примеса.

Народни смолари, долазећи у пословну везу са Смолподом, поред повољне цене коју добијају за своју смолу, имају прилику и могућности да се упознају са начином рада државне установе Смолпод, те да применом таквог рада побољшају квалитет, а самим тим постигну и бољу цену по јединици мере.

Овај начин практичног убеђивања одговара менталитету мало поверљивог брђанина из Пореча, те се надамо да ће убрзо увидети корисност побољшања свога рада и применити га у своме смоларењу.

Смолпод као члан смоларске задруге, која је основана сарадњом стручних органа дирекције шума у Скопљу, настоји да дух задружног рада што пре нађе места и пуну примену код народних смолара и ова настојања ће у сваком случају уродити добрим плодом.

Већ три године узастопце око 200 радника налази запослења у току целог лета и часно зарађују хлебац за себе и своје породице.

Држава има, поред користи од продаје смолних производа, и ту корист да у Смолподу припрема кадар стручњака и раденика за евентуално ширење смоларења у друге комплексе. Пут Скопље—Капина ће појефтинити подвоз

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

смолних производа до Скопља, а истовремено ће бити од користи привреди села из овога подручја. Народу се кроз овај рад даје упослење и стална зарада. Стога напори и жртве, које је држава уложила кроз Смолпод, већ сада су уродили плодом како за њену касу тако и за сиромашни народ Пореча.

Инж. **Љубомир Мврковић**

Уметничка поезија вардарске бановине

(Свршетак)

Случај млађих песника није завиднији. Већина ових људи била је у ђачким клупама када је писала стихове о којима је реч. У историји књижевности је познато да нико сем Рембоа, у тако младим годинама није успео дати својим радовима и печат самосталности и печат изграђеног поетског дела. Ови стихови претстављају један део општег песничког рада југословенских омладинаца од пре неколико година. У оквиру тога рада њихово место није било ни нарочито завидно ни нарочито неугледно; нарочито завидно није било због тога што количина њихових радова није била таква да је могла довести у опасност и углед других исто тако амбициозних младих људи; нарочито неугледно није било због тога што је каквоћа тих радова била често таква да је служила као углед својим млађим друговима. Али пред лицем солидног критериума та се песничка производња није могла одржати. Стихови Јована Костића узорни су стихови. За једног младог човека: инспирација је од боље врсте, а версификација из најбоље школе. Али ни инспирација ни версификација није из сопственог фонда: жену је волео на начин Милутина Бојића, то јој је саопштавао на начин Тина Ујевића. Мени је тренутно непознат какав су утицај извршила ова два наша песника на млађа покољења; такав утицај је тешко проверити, јер материјал за та проверавања остаје најчешће затрпан у провинциским омладинским листовима. Али мислим да њихов македонски следбеник заслужује апитет једног од њихових бољих ђака. Ни са Велимиром Парлићем није бољи случај. Парлић је имао једну живу, пријемљиву интелигенцију која је најбоље хватала лирске филигранске елементе. По телесној конституцији иначе слабуњав, он је врло добро поимао осећања у њиховим таеаним преливима. Он је био погнут над својим доживљем

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

верније но, да узмем једно старо поређење, научник над својим експериментом. Он је тај свој доживљај љубоморно чувао, неговао и крио од радозналог, али доконог света. Чувао га је и неговао као што то чини мати над дуго очекиваним новорођенчетом. Стварао је атмосферу која може да га утопли, развије и расцвета. Ја сам га често затицао где, без икаквог привидног спољнег разлога, носи на уснама и у погледу један блажен поглед својствен само онима који су са уздржаним, унутарњим поносом дали некоме живот. Зато је од свих скопских младића пре десет година он имао највише разумевања за најчисгије лирске изражаје. У почетку, он је волео нарочито поезију В. Масуке, која је сублимирана, прекаљена на ватри унутарњег сагоревања. Нешто касније, њему су постала интимна и револуционарна расположења Јована Поповића. А при крају је почео да се интересује за надреалистичке напоре изражавања у књижевности. Супротно ономе што се обично мисли, надреализам је био један занимљив и озбиљан покушај да се, с једне стране, осећању створи нов израз, а, с друге, да се нађе израз за нов низ осећања. Надреализам у томе није успео не зато што његови чланови нису били чврсто постављена интелектуална фаланга, него зато што је такав напор више резултат стања засићености дотадањим средствима изражавања. Но пошто је такво осећање знак једног момента на степеницама развијања младе личности, то је и разумљиво да је и надреализам морао дати стварнији ток својим стремљењима. Парлић је био једини млади човек са наших страна који је у надреализму осетио нешто озбиљније но терање шеге са светињама грађанске цивилизације. Али Парлић се на томе и задржао. Када је дошао тренутак да се после дугог припремања, пробије кора сопственог израза, он је стао. Већ неколико година од Велимира Парлића, који се, болестан, повукао у једно мало место на Косову, нема ни трага ни гласа.

Паралелно са таласом надреализма, у нашем књижевном животу се појавио и талас драинизма. То име супротно обичају, таласу је дао његов творац Раде Драинац Збирка песама *Вагабунд или йесник* била је откровење за читаву једну генерацију. За Драинца се може слободно рећи да је проговорио језиком једне генерације. Драинац је својом поезијом заразио и скопске младиће. Б. Л. Лазаревић је у свој лични основни акорд уплетао често и Драинчев тако да је по некад и тешко разликовати их. Један од последних Драинчевих ученика је и Војислав Илић-Најмлађи. Стихови које смо цитирали говоре речито о том утицају. Да ли је тај утицај на најмлађег дошао директно од Драинца или преко великог броја песника који су при-

Attribution-NonCommercial-NoDerivs.3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

хватили Драинчев манир, не можемо рећи. Но део који млади песник дугује Драинцу није велики.

Зато још није нашао свој прави израз, иако има угледања на једну и другу страну, иако је његов израз затрпан испод гомиле угледања, набацаних речи које тобож треба да дадну утисак великоучености и дубокомислености ипак блесне с времена на време по нека варница. Ломљен између вагабундског расположења Рада Драинца и социјалног оријентисања најмлађих генерација, најмлађи се ипак привољева овом другом царству:

Ја могу отворити грудни кош,
као излог на богатим престоничким радњама,
показао бих сву дрскост свога срца: —
које увек зажели, у првим пролећним тамама,
да убије буржујског пса мог празноглавог суседа,
да пољуби руке мучевне, руке патничке,
и да с последњим боемом заједно лута цестама.

Немам утисак да је поезија социјално оријентиране групе на већој висини. Сем песме *Ватромет* од Рацина и сем неколико стихова цитираних Аксићевих, не видим у тој лирици нарочито јаку ноту. Али признајем да је ова поезија сасвим изграђена, ослобођена многих магла ранијих песника и да, према томе, ако нема свој изграђен облик, она има свој јасан, иако можда у нијансама још непрецизан, поглед на свет. Данас се не може рећи хоће ли се из те поезије случајно оријентиране родити велика социјална песма; или ће из такве духовне оријентације прећи на приповетку и роман, који су, по својој природи, веома погодни за изразе ове врсте; или ће се тај племенити огањ братства и човечанске љубави угасити исто онако као што су се угасили многи слични пре нас.

Македонска поезија је, дакле, у својој основици почетничка, ђачка, пуна угледања. Тематски, она не доноси ништа ново; обликовно, они није, чак и кад је спонтана, у могућности дати солиднију творевину. Једини младић који није био под нарочито видним утицајем старијих песника, био је Јордан Ђорђевић. Он је имао највише лирску природу. У основици његовог рада била је топла нежна, сетна македонска нота:

порасплаче ли се негде у комшије љубљено дете у колевци,
ил' стари неки капицик запева — драги се драгој под пенцер прикраде —
чежња ми њиме нарасте
и пребол душом дубоко зарони.
О колико пута, тако у ноћи,
кад висинама месечине зазвоне и сребрн друм, к'о жудња закликта сивом даљином.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

негде к'о мртав лептир крик мој гадне поврх вода
и неба зашуме звонкаста њиховом дубином.

И залуд беле руке заламам и сузном росом оросим
љиљане груди голубрих, за драгог што су пупили,
-- о заман мирисом младости окадих пусте одаје! --
њега ми туђина отргну,
а са њим радост одлете.

И сад, док баштом тужно миришу руже сазреле,
лепршне ли песма каква са сокака,
жал се у мени пробуди и пробдим плачно сву ноћ предугу
Тек само у јутру, кад језерцима планинским проклија први осмех сунчани

и водама сеновитим немир се љубичаст разлије,
уморна заспим над сновима,
па мир је тада у души преболној.-.

(Жалба македонке)

На жалост, Ђорђевић је пре шест година објавио своју последњу песму, и од тада се више није јавио.[1])

Слободан А Јовановић

Сељак и радник у данашњој вардарској лирици

У стварном животу, који је непрестана борба с једне стране човека и природе, а с друге, у друштвеном животу, борба оних који су повлашћени и оних који су обесправљени, и који је као такав стално напредовање и самопревазилажење, све је мање места за распевану или плачевну декадентну уметност. Све је мање места за оне који мисле да својим тешким љубавним проблемима и разним својим болесним стремљењима треба да су заинтересовали не само своју околину већ и читаво човечанство. Певати о лепим очима какве непознате госпе, или о лепоти пролећне вечери у парку постало је у данашње време непотребно, чак и опасно. А како и не би? Тражити од младих људи, који су врло често бескућници и гладни, да певају о жури какве богате госпођице или нечем сличном, значило би иронисати на рачун оних којима су празна црева и босе ноге, да и не говоримо о другом, а то је опет опасан подухват за оне којима је данас добро и који би хтели да тако увек остане.

---

[1]) Овај рад је одељак из већег састава о новијој књижевности Јужне Србије.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Уметност треба да је стварност, и то не само просто сагледавање стварности, већ и исправљање њено. А нас овде интересује какву животну стварност налазимо у уметничким творевинама наших младих вардарских песника, и да ли она и колико дејствује исправљачки на саму ту стварност. Интересује нас како и колико виде они сељака и радника и како их нама претстављају.

Па ево неколико примера њихових гледања на стварност и њиховог исправљачког смерања:

1) Погледајмо прво какво је македонско село и какав је живот у њему по стиховима наших песника. Пољопривреда овога краја, као што смо већ имали прилике да говоримо о томе[1]), могла би да пружи добар живот сеоском становништву, јер на његовом тлу успевају поред осталог и све врсте индустриског биља:

Смеје зе поље маком
са 14 од сто морфина
на другим њивама жито
кукуруз, дуван...[2])

пева млади *А. Аксић.* Јест, смеје се поље маком јер је добро успело, јер добро успева и мак и све друго. А шта има сељак од тога? У истој песми Аксић одговара:

Смеје се поље маком
Мукотрпни сељак трпи.
А градски газда лаком
за дуг однеће
опиум, кукуруз,
и жито са снопа.

Сличну слику даје нам и *Цеко Стефановић,* која и поред свег његовог штреберства не губи ништа од своје вредности:

Црне руке жуљевите јако замахнуле косом,
Црне руке жуљевите добро захватиле српом —
паде плас и клас — црне руке остале су празне.[3])

Ову слику згодно допуњује *Јован Ђорђевић*:

Пре два дана
Једну кравуштo смо имали одведоше,...
. . . . . .

---

[1]) Видети *Преглед* од јула и августа 1937. *Село Јужне Србије у стварности и књижевности.*

[2]) *Александар Аксић — песма Земљи* — Скопски Гласник од 7, 8 и 9 јануара 1957. год.

[3]) *Цеко Стефановић, Фрагменти „Село“,* Документи, Скопље 1932 год. ст. 6.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

Никада више нећемо млеком поквасити
наше
окорелим хлебом разрањављено грло.[4])

А шта остаје онда сељаку притиснутом бедом и глађу? Немајући могућности да у свом природно богатом селу живи и ради, одлази он у печалбу. Окреће се очајно њој као последњем средству свога опстанка.

2) Печалбом се бави све што је дорасло и способно за рад. Млади као и стари, деца као и одрасли људи. А у селу остају жене с нејаком децом и неспособним старцима. Како живе оне остављене у селу? Један детаљ њиховог живота даје нам *Јован Ј. Ђорђевић* у својој песми *Жалба Македонке:*

— о заман мирисом младости окадих пусте моје одаје,
њега ми туђина отргну,
а са њим радост одлете...[5])

Али није само туга за драганима који су далеко у печалби проблем сеоске жене. Сиромаштина и беда прате их из дана у дан!

Целе зиме ја и Наталка по селу перемо веш.
Предемо конопље.
Вретено нам израњавило прсте.
Јагодице нас боле.[6])

Па и поред свега тога, нема се од тога рада ни толико колико би било потребно да се подмире најелементарније животне потребе. Девојка треба по традицији овога краја да остане код куће и спрема дарове, а она немајући шта да једе иде и аргатује по селу немајући ни од тога никакву корист. Мами их град, али се чврсто укорењено патријархално схватање опире томе:

Највећу бригу нам она задаје.
Шта ћемо с њом не знамо ни сами?
. . . . . .
Послали бисмо је у град.
Али... бојимо се, посрнуће
па шта би тек онда?[7])

Ни у граду није лакше и боље. Мучена глађу и бедом,

---

[4]) *Јован Ђорђевић, Писмо са села — Лирика земље,* Скопље 1935 год. ст. 4.

[5]) *Јован Ј. Ђорђевић — Жалба Македонке,* Књижевни Југ, маја 1929 год. ст. 12.

[6]) *Јован Ђорђевић, Писмо са села, Лирика земље,* Скопље 1925 ст. 4.

[7]) *Ј. Ђорђевић,* ibid.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

остављена је она самој себи и својој беди, која је одводи на улицу, која опет тако плодно даје склониште проституцији и просјачењу:

Из свег тога читам:
»Ја нисам крива
за овај свој пад,
јер глад...[8]

А сву беду таквог живота имамо у следећој песми *В. Парлића:*

Плаве и црвене лампе, погледи зидова, погледи огњева...
Та мала, суха тела, горе ли, певају ли, умиру ли?
на рукама, у плућима, по крвотоцима,
у собама жутим од прљавих киша,
у собама топлим од задаха меса,
у собама смрадним од проданих душа;
те празне висеће дојке,
разједене од смрти, од нечисте пожуде, од нечисте бољке,
говоре ли, трују ли, лепршају ли, смеју ли се?
та рањава бедра, та гнојава бедра, та уска кидана недра,
дају ли се, плачу ли, моле ли, отичу ли?
У собама спарним од отрова мириса,
у собама смртним од лудила хашиша
у собама болним од лобања и нерава![9]

Просјачење као социјална појава, или боље, болест данашњег друштва, нашла је себи места у уметничким творевинама наших песника:

И њих боли што морају да гледају пожутело лице,
исисано болешћу и глађу, што пати.
За женом се вуче босоного дете кроз све градске улице,
и оно виде: заједно просе син и мати.[10])

Ако нису у кафанама и по улицама, оне су у фабрикама!

Животни ваљак је сломио њихова пуста ходања,
Оне су девојке бачене на милост градским цестама.
Оне су примиле на себе венац људских страдања
и заробиле своју младост у мрачнии фабричким јамама.[11]

Видимо дакле да је живот жене и у селу и у граду тежак и мучан, да је то у ствари стално гладовање и бедно плаћено аргатовање.

4) Није боље ни са оним печалбаром који тешка срца одлази из села, јер:

---

[8]) *А. Аксић, Играчица, Лирика земље* 1935 ст. 21.
[9]) *Владимир Парлић. Леш Сунце* Скопље 1931 стр. 9.
[10]) *А. Аксић Очи радника у јесење јутро* — 1932 Скопље стр. 8.
[11]) *Војислав Илић-Најмлађи, Асфекти,* Битољ 1936 год. стр. 29.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Тешко је оставити зарђалу ралицу,
сиву преорану земљу
и аветињски слабог вола
чијим ребрима можеш
као преко жица тамбурице
превући главну арију ухлебија печалбара

Тешко је, па ипак оставља се и одлази у град. Сељак постаје радник. Одлази он, уверен да ће се вратити опет у село:

Није га збунио град,
није га збунила глад —
радио,
чекао,
гладовао —
печалбар беше Мата Теглач.[12])

А какви су животни услови радника-сељака који је дошавши у град постао радник, пролетер? Одговор ћемо и за то питање наћи у песмама. Узмимо једну од многих:

Наше руке сличне сувој попуцалој земљи
смолу мрку, што асфалт се зове, мешају —
а то црно, паклено врело пљусну
и образ нечији дохвати.
Уз крик и ритам болни
набрекли удови плешу —
асфалт топимо:

Сутра ће друм леп као изливен бити
од камена, меса, крви — он, ја и ти
за хлеб у асфалт.

Ми, деца града и глада,
са рукама у поцепаним џеповима,
додирујући прљаве хладне удове,
гледаћемо како неко асфалтом врви
и уз псовку гази све што је наше.[13])

Узмимо још једну:

Храните мучно себе у зноју лица свога:
богатим, ситим и бесним дижете палате нове.
Ничег вам није жао, јака је сопствена снага,
и попут високих скела плетете бујне снове.
Свакү замрзлү стент лијете топлим зноjем.
свакү палатү новү плаћате крви и месом.[14])

---

[12]) *Цеко Стефановић, Мате Теглач*, Скопље 1933 год. ст. 10.
[13]) *Цеко Стефановић, Асфалт*, Документи Скопље 1933 год. ст. 15.
[14]) *В Илић - Најмлађи* ibid. ст. 28.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

и знате истину црну: огњишту кућном својем
мора се натраг поћи са старом и празном кесом.

Али ни тога тако бедног рада нема увек, а онда:

Град више не блиста. Стисле се у њему куће;
у граду као и на селу
глад.[15])

Криза. Беспослица. А последица тога је да се пијаце све више пуне радном снагом, која се нуди у бесцење. Не пита се шта се ради ни колико се плаћа, тражи се само посао:

Сваког јутра, радног дана и празника
кад прођем улицом, најширом улицом града,
не избегну ми молбени погледи широких очију радника
и гладна уста што затворена питају: има ли рада?[16])

или:

— У друге крајеве гони ме нада
и мами половина возне цене.
— А ти си штићеник берзе рада,
Да, беспослени радник и плен хијене.[17])

Из ово неколико случајно набацаних стихова, доста их је таквих, види се какав је положај сељака и радника. Види се сва беда села и града Старе Србије и Макеаоније. Па намеће нам се сад питање, има ли излаза из ове беде, налази ли се какво решење овом заиста тешком проблему садашњице у песмама наших песника? Налази се оно негде нејасно, негде јасно, но најкарактеристичније је следеће, а и најтачније:

Небом се титрају одблесци далеких пожара
тресе се грбава кугла —
на гаришту горућих противуречности
стоји путоказ —
и циновски човек
мишицом, гвожђем и муњом
гради
Нови Свет.[18])

6) Каква је уметничка вредност ових песама? Да бисмо на то питање одговорили, потребно је прво да одговоримо какво треба да је уметничко дело да би било уметничко, Свако уметничко дело, као што смо у почетку напоменули, мора да буде стварност, она дрхтава, жива стварност која је

---

[15]) Цеко Стефановић — *Маша Теглач* — Скопље 1953 стр. 17.
[16]) А. Аксић, *Песме,* Скопље 1932. стр. 8.
[17]) Аксић. — *Ноз,* ускршњи број Вардара — год. 1835.
[18]) *К. Рацин — Ватромет* — Песме 1932 — Скопље, стр. 9.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

борба противуречности, и не само то, мора оно да буде моћна реакција на ту стварност, мора да исправљачки и стваралачки делује на њу. А сваки од поменутих наших песника даје нам у својим стиховима ону стварност која нам зенице и срце кида на сваком кораку и свакога тренутка, и која тражи хитно своје стваралачко решење.

Вид. Обрадовић

Лингвистичка посета једном македонском селу

(Граматика говора једног моћедонског села)

Август 1937 г. Недеља је. Рано изјутра из Охрида полазим пешице према истоку. У подножју Петрина положено је велико село Велгошти, или како га варошани из Охрида називају, Велгошчи. Путовао сам само 14 километра и стигао у поменуто село. Свратио сам код пријатеља Вељана Тасевића. Његов отац Тасе млео је жито мојој породици преко 40 година, те се стога добро познајемо. Потражио сам његову мајку, која је још у животу. Рекоше ми да је на јутрењи у манастиру Св. Петке.

Вратила се кроз пола сата. Ја сам баш био почашћен и одморан. Рекао сам јој да сам дошао да ми исприча неку народну приповетку и да ми отпева неку народну песму. То је радо учинила. Нешто од њених песама и приповедака објављујем у овом броју »Луча« у одељку »Књижевност«.

Разговарали смо све време до 5 сати по подне, кад сам се упутио у Охрид. При разговору ја сам бележио карактеристичне речи, облике и изразе.

На основу те тако прикупљене лингвистичке грађе написао сам овај чланак који у општим цртама карактерише говор села Велгошта.

Прегледаћемо језичне особине говора овога села по граматичким деловима:

I фонетика: а) *јус велики:* 1) у корену речи: рака, заб, даб, мадар, пат, сад, бадник, ганева, гнасен, газер, гасајнца, зазабица, забец, порачам, нарачам, забун, забар, капејне, касам, кадела, каклица, капина, кат, катник, сак, мака, мачејне, маш, машко, мажачка, матам, машчејица, мачен, мачиотија, 40 мачејнци, нарачници, нараквица, обрач, патче, патник, прачка, сабота, скап, стапам, стапаљка, ста-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

пало, стапица, тага, тажам, татнам, трат, натре, гулаб, желад, понада, пајак, пајачина, папок, суд (надлештво), судам, судејне, кућа, кућница, оружан, гуска, гусиче, набобнам.

2) Напиша(м), наполна(аор.), удра(м), дојдоа, чинија, ја, останале; се (III л. мн. през.).

Као што се види, рефлекс старословенског јуса великог у овом говору колеба се између *а, у, о* и *е,* али је доминантан вокал *а.*

б) *Јус мали:* ред, чедо, пет; педесет; јазик, зајак, јагне, јаглен, јачмен, јатрва.

Јус мали даје рефлекс *е;* негде где се чува назални елеменат, издвојен у посебни назални консонант. Иза предњонепчаних сугласника, нарочито ј, јус мали је прешао у јус велики и обрнуто и одатле је у овом говору дао *а.*

в) *Ликвида с јером* 1) врзвам, тргнам, крф, срце, бргу, грло... 2) воуна, воук, боуфа (*у* није силабичко); санце; чун итд.

г) *Јат:* облеквам, дете, некој, голем, време, стрела, север, преправјам, му се здодејало, нешчо, тесто, видел, престанит, потсеча, цела, обесил, венчале; јајт, недојадено, се најала, јадела.

Јат даје *е* осим у глаголу *јести* и његових сложеница.

д) *тј:* 1) ће, ноќе, појќе, ноќевам, полноќ, ноќеска, плаќам, попраќам, стреќа, ќерка, Божик, божикој пости; 2) врашчам, врешче, гашчи, горешч, лешча, машча (= маќија), сношчи, ношви, прашчам, плешчи, плешка, помош, свешча, фашчам.

ђ) *дј:* 1) граѓанин, рѓа, меѓу, такуѓере, преѓеска; 2) вежџа, вижџам, межџа, нажвам, надеш, погожџам, рожѓам, сажџи, чужџи, чужџина;

е) ь: еден, сега, земит, дејна, вдоец, Лескоец, звонец, здравец, змеф, зрнет, месест, петел, ветар, хитар.

ж) ъ: дошол, рекол, дуѓијот, трећијот, ошол, отишол, нашол, тој, долго, во, со, донесол, восок, боз, шварок, пекол, песок, петок, сон, папукот, мозук; глабок, калабалак, магла, касмет, сара, саклет.

з) Ск, зг, шт, жд: ушче, пушче, зашче, кршчам, сиромашчија, чичо, гушче, нешчо. грошче, (грозд) итд.

и) Испадање сугласника: прајт, синој, напрàјте, царсто, земан, кај (из каде) јајт, гла (глава), дајш, мојт и можит, појќе, ојт, најш, остајш, чоек.

ј) цр: црвен, црн. црква итд.

к) *Лабијал + ј:* земја, сабја, направјајм поздравјајм итд.

л) Предилекција за *ѣ* и *ћ:* другѓи, доуѓи, блаѓи, драѓи, ѓинам, ѓибам, церѓи; јаѓија, раѓија, јаѓи, висоѓи, нисѓи, иѓиндија, еѓим, ѓир, ѓинисвам, глабоѓи итд.

Излагање о фонетици и овог говора, као и свих говора македонског дијалекта, наводи човека на мисао да је

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

овде скоро свака појава лабилна: и у вокализму и у консонантизму. Скоро ниједан рефлекс прасловенских вокала и консонаната није стабилан, већ се стално колеба час овамо час онамо, час унапред час уназад, те често даје варљив разлог да се цео овај дијалекат убројава у архаичне дијалекте, иако у њему нема ничега архаичног, ако само нећемо да *софистички* тражимо оно што мислимо да нам треба из побуда које су далеко од сваке науке.

II *Морфологија:* Именица уопште има сам један облик за једнину и један за множину. Именице на — *а* имају — *о* у вок, јд.: мајко, жено, владико. Именице на сугл. м. и р. у једнини имају-*е* у вокативу: сине, мајсторе; — *у* зету, мажу. И двојина има један облик за именице м. р. на сугласник: два вола, чоека, чадора, брата итд. Само именице нога и рака место множине имају облик старе двојине: нодзе, раце.

Члан: м. р. јд.: синот, царот, големијот, другијот. првијот, трећијот; ж. р. јд.: жената, стрелата, цидата, другата, арната; ср. р. јд.: врдмето, парстото, полето, коленото. Исти члан је и код именица м. р. на — *о:* таткото, синкото. У именици м. и ж. р.: људите, сикоте, таткојте; јатрвите, жените, кућните: ср. р. мн.: децата, колената, дечината, браћата, пилинава.

Члан има три облика: -ов,-от,-он; -ва,-та,-на; во,-то,-но; ве,-те,-не; ва,-та,-на. Уопште, члан се нипочему не разликује од варошког говора у Охриду.

Збирне именице: браћа, деца, чељад, трње, главје, гробишча, дечишча.

Придеви: у мн. сви придеви имају — *и:* арни људи, весели жени, мали деца. Са чланом: големијот брат, малата сестра, кутрото дете: големите брача, малите сестри, кутрите дечина.

Компаратив постаје префиксом по-, а супарлатив префиксом нај-: побогат, најбогат; црвена. поцрвена, најцрвена; широко, пошироко, најшироко.

Заменице: личне: јас, ти, тој, та (таја), тоа (номин.)
мене, ми, тебе, ти, нему, му, нејзе, је (дат.)
мене, ме, тебе, те, него, го, нему, му, неја, ја (акуз.)
није, вије, тије (номин. мн.)
ни, вд, ними, им (дат. мн.)
не, ве, нас, вас, ними, и акуз. мн.).

Придевне заменице: овај онај, ваков, таков, онаков; оукав, тоукав, оноукав;
мој, твој, његов, нејзин, наш, ваш, нихов, свој;
кој, што, чи, каков, коукав;
некој, нешто, некаков;

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

никој, нишчо, никаков;
све, секој, сешчо, секаков; сам.

Бројеви: еден, една, едно; два (м. р.), две (ж. и ср. р.); три, четри, пет итд.

прв, фтор, трећи, четврт, пет, шест итд.

двајца, двамина; тројца, тримина; четворице, четримина; петмина, шесмина, седуммина, десетмина итд

Глаголи: през.: сум(м), си, је, сие, сте, се; имам, имаш, имат, имаме, имате, имаат; чина(м), чиниш, чинит, чиниме, чините, чинат.

Имперфекат: велев, велеше, велеше, велевне, велевте, велеја.

Аорист: сторив, стори, стори, сторивне, сторивте, сторија; станав, стана, стана, станавме, станавте, станаја.

Перфекат: сум(м) клал; имам кладено; сум(м) дојден.

Футур: ќе отвора(м), ќе отвориш итд.

Кондиционал: 1) би ошол, би ошле;

2) ќе одеф, ќе одеше, ќе одевне, ќе оеевте, ќе одеја.

Императив: слушај, слушајте; земи, земите.

Радни придеви: викнал, клал, немал, опрал, удриле (у мн. за све родове имају *—е).*

Трпни придеви постају и од непрелазних глагола: дојден, влезен, слезен, качен, трон, писан, проклет, заклан, потонат, заѓинат.

Глаголске именице: играјне, прајејне, ѓинејне, имајне.

Инфиктив је у овом, као и у свима говорима македонског дијалекта, потпуно изгубљен.

Партикуле: прилози: како, вака, така, онака, потака, повака, дури, арно, поарно, најарно, назад, напред, иатре, надвор, скришем, каде, кога итд.

Предлози: од, на, по, за, со, во, без, под, над, зад, пред итд.

Свезице: и, да, а, ама, зашто (= јер), оту (= јер) итд.

Узвици: Ај, е, ле-ле, ѓи-ѓи-ри-гу итд.

У облицима речи има више стабилности. Ако има још где-где флуктуације, она је у тежњи ка потпуној деструкцији деклинација и ка што већој диференцијацији и нијансирању глаголских облика. То је пут којим иду сви аналитични језици на свету: француски, италијански. шпањолски, енглески и донекле остали језици германски.

III *Синтакса. Члан* је трострук: 1) -ов, 2) -от, 3) -он. Прва се врста члана, као и показна заменица од које је постао, употребљава за ешто што је просторно или временски близу I лица: »Волков што го оправне« (тј. тј. овај вук кога смо тек убили и који лежи пред нама). Друга се врста употребљава за нешто што је просторно или временски близу II лица: »Маката да ми ја кажите« (тј. муку

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

која вас сад тишти). Трећа се врста члана употребљава за нешто по простору и времену далеко и од I и од II лица: »Ће го пресечам дрвоно« (тј. оно дрво које је далеко и од мене и од тебе).

Значење члана је у одређености појма: где појам није одређени члан се не употребљава: »Ставре ми врвит по река«. »Купил којн«.

Властита имена немају члана, осим кад се употребљавају као апелативи.

Именица је, као што видесмо, на путу језика ка потпуној аналитичности, изгубила све падеже, те је задржала само један општи облик као у романсизи језицима. Па-Падежни односи казују се редом речи у реченици и помоћу предлога. Зато предлози у овом дијалекту имају много већи значај него у многим других југословенским дијалектима. Често се именице употребљавају у општем падежном облику — без предлога:

генетив: Неје ова песма пејејне.
датив: Појдоја село Велгошти.
акуз: Облече карпуз долама.
инстр.: Гора је поуна ајдути.

Именица *кућа* често се употребљава у phir. tantum Излегов от кући.

Придев има члан само онда када стоји самостално или пред одређеном именицом; у том случају именица је без члана: *Се качи на големаша круша.* Придев има само један вид: или само одређени или само неодређени. Али квалитативни придпви у географским називима од више речи и у нар. песмама могу имати и одређени вид поред неодређеног: *Горен зиб многу боли. Идаме од Горни Дебар.*

Лична је *заменица* сачувала облике ном., дат. и акуз. једниие и множине. Са предлозима у значењу разних косвених падеуса употребљава се акузатив потпуног облика замепице: *Кузман до него седеше и со него збораше.* Употреба дужих и краћих облика ове зам. утолико се само разликује од књиж. јез. што се краћи облици могу налазити и на почетку реченице, као и иза свих свеза.

Бројеви 2, 3 и 4 захтеви именицу у двојини (важи само ла м. р. на субл.): *два збора, два старца.* Бројећи од 5 на више имију именицу у множ.

Глаголи разликују вид и врсту радње: *влезам-влегвам, паднам-падвам: идам-пушчам.*

Презент има сва значења као и у књиж. јез.

Имперфекат, поред трајностн, има значење личног присуства при вршењу радње. И аорист, поред перфек-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

тивности, има значење личног присуства: *Ко ти велев да не ми го гориш кожувот!?*

Перфект се јавља у два облика: 1) од трпног придева са пом. гл. имам или сум: *Јас сум јаден* (јео сам) — са значењем личне присутности; 2) од радног придева и гл. сум: *Војската се најела и останало.*

Плусиванперфекат има значење као и у књиж. јез., као и футур.

Кондиционал има два главна облика: 1) би ошое и 2) ће одеше.

Императив има само II л. једн. и множ. Али се за сва лица радије употребљава тон наредбе.

Инфинитив је изгубио свој стари облик. Службу његову врши презент са свезицом *да*. Радни и трпни придев употребљавају се слично као у књиж. јез. Исто и трпно стање.

Предлози у целом овом дијалекту имају велики значај: помоћу њих се изражавају падежни односи.

Реченица је као у књиж. језику. Цео овај дијалекат захтева да ламеница буде у реченици што ближе глаголу и то увек испред њега осим у императиву.

Полисинтетизам: 1) двоструки акулатив и 2) двоструки датив.

Закључак. Говор села Велгошта разликује се мало од говора у Охриду: много већа употреба *а* место јуса великог, често *в* м. *ф*, иза палатала *а* и за велики и мали јус чешћа употреба *ќ* и *ѓ* за *шј* и *дј*; у III л. мн. презента *-аш* м. *-еш* итд.

Иако је, нарочито ово село, било у културној зависности од најближе вароши, у сталној пословној вези с варошанима, ипак није подлегло утицају варошког говора, што се нарочито доказује рефреном великог јуса.

Ђ. Ј. Киселиновић, проф.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Н. Мартиноски: Мотив из Скопља

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Печалбари

Драма с певањем из македонског живота у четири чина — седам слика.

(Наставак)

ДРУГИ ЧИН

I слика

(Чује се мелодија песме »На сон ми е дојдела«, коју певају десетак женских гласова затвореним устима иза кулиса. Завеса. На сцени је потпун мрак. Постепено се осветљава само лице Костадина, озарено чудним осећањем, којим је обузета његова душа. Сад се већ чује песма речима, али ипак тихо:

На сон ми е дојдела
една црноока.
Главата си врзуве
ем се огледуве...

За то време, као одблесак Костадинових мисли јавља се визија дивне црномањасте девојке (Симка) као плод његових разблудних мисли. Она пред огледалом дотерује своју бујну косу.

Враћање из стања визије у стварност је нагло. — Мала сиромашна соба. Чиста и бело окречена. Зидови су скоро голи. Костадин је сам. Ускоро долази Божана, његова мати, остарела и омршавела од брига).

Божана (брижно): Се за неа мисљаш, синко?

Костадин (замишљено): Не можам да не мисљам, мајко... Гледаш, се една мисља, се една храна. Друго ти не јадам... Седнала ми како мора на душата — стегат ме, давит ме... и слатко ми е... Ето, тово ми е храна...

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Божана (топло и благо): Костадине сино! Нем, не мисли толко. Лошо е се за неа да мисљаш. (Озбиљно и са верување): И грех е!... Оти, не ти е ни годена, ни венчена... Слушај ме, мајка шо ти велит!...

Костадин: Хе, хе! Мајка шо ми велит!... Оди ли?

Божана (присно : Одих.

Костадин: И не биде!

Божана (неодлучно): Не...

Костадин (унесе јој се у лице): Ехе! Знајм јас! Пари им требат! Пусти да им останат!... (шета нервозно).

Божана (с топлином : Ти знајш, Костадине, ушче од старо така е... Ако е лошо нема да се трпит. Од дедовци ни е оставено...

Костадин (са иронијом : Да ве плакјат, купуват!... Ама зошто, зошто? Тово сакјам да знајам! Продават ве како кобили, добици на пазарот!... Кога треба да се весељат и милос мегју себе да врзат, двојца стари аришча фанали се коту џамбазе за гуша — толко де толко ке дадаш... Срамотно е тово што се праит со човешко срце!... Пих!...

Божана: Ама, и дедо ти така ме даде..

Костадин: И он е бил џамбаз!

Божана: Дадел е, треба да земат.

Костадин: Будала е бил. Зошто дадел?

Божана: Молчи, синко! И татко ти даде...

Костадин И на печалба отиде... Остави те тебе млада, мене да ме родиш... А дома се не врна!...

Божана: Бог да го простит... (Плачно): Да беше ти он жив, инак ке беше... Да се врнеше од печалба, ке платеше... и не ке слушаф тија лафови... Ех, сиромашијо! Црна си коту црн леб!... Пуста да останаш! (Пауза).

Костадин: М'на ти дадеф...

Божана (кроз сузе): Ако, сино. Твојта е по голема...

Костадин (ћути).

Божана: Знајм, оти не ти е леко... Ден и вечер си врват, не ги врзуваш. И јас со тебе заедно...

Костадин: Млад сум. Години врват, сакјам да се женам.

Божана: Да ли јас некјам? Или не ти давам? Да ли и на мене не ми треба одмена?... Време врвит, синко, во гроб ке се идет!... И јас сама се мисљам — да те удомам, дори не сум тргнала на голем п'т.. По арно е жива да ти се нарадувам. Инак, двујца ке не канаш...

Костадин: На свадба се канит со пари!... Од дека, од кого да најдам? Тријсет лири се викат, не тријсет пари! Од чичо Сотир, и тој немат!...

Божана: Од вујчо ти Вангел. Тој имат и ке ти дает... Ти да си жив, Костадине! Ке работиш, ке му ги врниш... Ке одам ли?

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Костадин (с борбом одобрава).

Божана (учини неколико корачаја).

Костадин: Стој, стој!... Нем, не оди... Ушче не требат... Их, сета работа е за пари!... Не, не сакјам жена за пари! Јас милувам Симка да ми дојдит од чиста милос, не за пари! Сакјам со неа век да векувам котү со жена, не котү со платен добиток! Розбираш ли? Розбираш ли ме?... Јас сакјам и она да се питүве! Оти, по право, она де се пите, право ке си каже: »Костадин го сакјам!« Сега јасно ти е! Сакјам жена, не роб!

Божана: Оти немаш, така збориш. Да имаше двајсет-тријсет лири...

Костадин: И да имаф, па не давам!

Божана: Млад си, ке печалјаш...

Костадин: Слүши! По стара си, и јас памет да ти давам! Збери си үмот и размисли: Зошто татко остави коски на гүрбет? Зошто јас не сүм чүл од негова үста ни един лаф? Зошто цел век јадеме сол и црн леб?... А и ти, дори... можеше, мијеше пред празник чүјдји күкји! Имаше м'ж само три месеци! А јас татко ни един ден... Дене-вечер праише метани за здраве на домакинот. а күкја ти остана без домакин!...

Божана: Шо сүм јас крива, шо ми така збориш?... Јас мү и денеска палјам кандило... Двајсет години он ми е на ак'лот... А денеска, за тебе праим метани, Костадине, да ти Господ даде во живото помин, к'смет, нафака! Дене-вечер, се за тебе се молјам, Костадине, да те Господ чүве од лошо и да ми, на мајка, останаш жив и здрав...

Костадин: И на печалба да одам(Зото ли се молјаш за здравето ми? На чүжбина да го трошам!...

Божана: Костадине, сино!...

Костадин (үзбүђено). Нема ден да не ти зборам, мајко! Ушче мислиш, некој ден на печалба да одам! Ето, пак ти кажүвам: Како күче ће гладүвам, за кора леб да сү асретан, од динарот да зависам, салде за печалба не збори!...

Божана: Срам ми е, салде ти дома да седиш...

Костадин: Од кого?

Божана: Пред светот.

Костадин: Светот ли ти дават да јадаш?

Божана: М'шко дома не седит...

Костадин: Кој имат борч! Јас немам борч!...

Божана: А за свадба?...

Костадин: Зато не ми соли памет!

Божана: Без женидба?

Костадин: Ке бидет, салде без борчови...

Божана: Адет?...

Костадин: ... и без пари!

Божана: А адет, синко?

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Костадин: Кој адет?

Божана: Откуп за невеста!

Костадин: Без откуп!...

Божана: Чорбаци Јордан нема да чует без двајсет-тријсет лири...

Костадин: Да ли чорбаци Јордан ке чует там, во чужбина?... (Више за себе): Далеко, можде чак преко море... На секој си чујдј.. Нема со кого да се здушиш лаф да промениш, с'лза да размениш!... И не година, не две. Години, години да изврват. торба пари да збераш, дори да имаш лице дома да си дојдаш!... (мајци): Ако паднам болен, да ли чорбаци Јордан ке пите за мене? Да л' ке имат кој спот да ми избришет, кошуља да ми разменит, јорган да ми фрлит?!... Ех! Црна и крвава е нашта печалба, мајко! Ушче по крвав је адетот, шо не тамо гонит! Проклет да му е коренот!... И големо и малечко, и старо и младо — нишан носит од него!...

Божана: Ако е лош, нема да се трпит...

Костадин: За пари, човек сето трпит!

Божана: Не, Костадине! Грешиш, синко! Наш човек, наш домакин трпит и борит се за дом, за кукја, жена, деца, мајка. Трпит, да кладит здрав темељ. На млади години се м'чит, на старос рат праит...

Костадин: А така де! Така те сакјам! Ти сакјаш да одам!... Ни една од тија ваште женски глави не велит: »Нем, не оди«!... Гледи, шо е од нас напраил вај проклети адет: М'ж — роб! Жена — роб!... Син — роб, керка — роб! А мајките, салде за с'лзи са родени!... Од пари ви е перде паднало на очите! И, кјорови бидеки, сите не можат да видат, колко е лошо, колко е зло!...

Божана: Од старо, од дедовци ни е оставено...

Костадин: Знаим. Тогај беше друго, сега е друго. Тогај беше нешчо ушче по лошо! Наште стари не мисљаха зло да ни остават! Во тово време, не беше човек роб на парите, току роб на Турците!... Шо е можал друго? Или со пушка во гора, или со торба на печалба!... И знаиш, кога се врнувал од печалба, се женувал. И давал »откуп« за невеста како дар на татко и... И тој под стари години да видит фајда од печалба. Сега е друго време! Сега не сме робе! На работа тука, во родни крај! Шо не чинит, нек се растурит и лек да му се најдит!... (Удубио се у замишљеност, као да и даље продужује започету мисао, из које га тргне пригушени грч револта).

Божана (остаје у чуду, гледајући тупо, као да ништа не схваћа и не разуме. Тек је грч Костадиновог револта поврати, и она више несвесно поставља софру за вечеру. (Софра је мала и пре него је постави, она разастире један чаршав у боји намењен у ту сврху, затим меће два убру-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs-3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

са тегет боје са шарама, црнога леба, лука или празилука, парадајса, према годишњој сезони. У главном, јело оскудно).

Божана (бојажљиво): Ајде, да јадаш, Костадине... Да апнаш... Да се поткрепиш...

Костадин (прилази ћутећи, софри и седа још увек замишљен).

Божана (узима леген (лавор) и ибрик и полива га да опере руке. Затим и сама у страну овлаш опере прсте и седе за софром према Костадину. Једу силом, ћутећи. Божана једе гледајући преда се).

Костадин (престаје да једе и поново пада у замишљеност. Али само за тренутак и, не гледајући у њу, пита је): Как те дочекаха?

Божана (устежући се): Од високо... (Снисходљиво и сама верујући у то што каже): Нии сме људе долни, сиромаси... (Ућута нагло).

Костадин (промери је мрким и кратким погледом од кога се она тргла): Со кого збори?

Божана: Со Рајна... Со Јордан...

Костадин: А, со Јордан! Шо велит?

Божана (устеже се): Ама, нишчо не велит... И дават и не дават... Сакјат тријсет лири пари... и појас, и сат со кјустак од сребро...

Костадин (потмуло и неуздржано): Ха, ха, ха! Куче е тој! Куче чорбацијско! (Са изразом): Право велит дедо-Насто! Арно ги тој познават свите тија чорбацијски ајдамаци како гнили г'би по гората! (Одушевљено): Во целиот крај само тој знаит шо е истина, шо е живот!... Ех, да не ми беше ти на вратот, ке грабнаф Симка и право во гора зелена! Да бидет горска невеста!... А тука, во градот? Адет, свадбарина, светот, кукја, мајка — татко, свекор — свекрва!... Их! Да те господ, барем, курталисе!... (Прекида се. Чују се кораци по степеницама).

Зафир (улази нервозно): На здравје ви вечера.

Божана: На здраве да имаш, синко.

Костадин (скочи, предосећајући нешто): Шо е?... Шо има ?...

Зафир: Вај вечер Симка се годи.

Костадин (унезверено): Се годи? Најстина?...

Зафир: Најстина! За Јован од Ђурђиноте. (Сви троје налазе се на средини собе).

Костадин (угушујући бес): Ах, кучко ниедна!... (Нагло мајци): Мајко, дај ми ровељот!

Божана (гледа узневерено, као да не схвата што се то збива).

Костадин: Дај ми, ко ти вељам!... А и ти, Зафире, аз'ј се чини! Чекај ме во нејното сокаче! Скоро ке дојдам.

Божана (док Костадин исграђа Зафира, она отвара

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

домачи сандук и вади револвер, пружајући га Костадину. (Револвер је у кожној изношеној футроли, прикачен на врпци од гајтана, која се од врата спушта до појаса): Аман, сино! Шо ке напраиш? Чини, шо ке чиниш, салде лошо нем!

Костадин (спрема се као за отсудну борбу, нервозно и брзо).

Божана (у страху обиграва око њега): Шо си наумил, Костадине?... Нем, да ме во црно завијеш, на мајка!... Нем, да ми се смеет светот!...

Костадин: Ке видиш, и ти и светот! Ке чуеш!

Божана: Чувај се, Костадине!... Нем, не оди!

Костадин: За печалба не велиш: »Нем, не оди!« Се едно! А на печалба умрел, а на одводовачка! Симка ке ми бидет вај вечер жена!

Божана: Аман, сино! Шо ке напраиш!... Нем, не чини тово, нај арно. Од срам ке не можам пред светот да излезам. Срамотно е и за наша и за Јорданова кукја... Ке и пукнет пердетот на момата... Збери си умот. шо праиш! Жив ти Господ!... (Прихваћа га за руке и рамена).

Костадин: Нема фајда, мајко. Шо ке бидет, ке бидет! Симка је за мене родена, не за некој си Јован!... Ајде. не плачи! Дигни се и оди право кај поп-Гаврил. Да му кажаш, оти го викат мајка му на Зафир, да дојдит масло да светит... Речи му: »На Зафир лошо му падна...« И ти тамо дојди, оти ке не венчит. (Одлази).

Божана (остаје неко време беспомоћна, притиснута бригом и стрепњом за Костадина. Затим се полако приближује икони пред кандилом и, као присетивши се, помоли се ужурбано): Ти се молјам, Господи, чуви го од куршум... Ах, Света Пречиста, ти знаиш како ми е на душата... Чуј ме, оти мајка сум му!... (Подиже се, дотерује чвор на црној марами испод браде и излази, затворивши врата за собом.

Ротација

(За време промене, погодно би било да хор отпева »Пушчи ме...« одломак из Мокрањчеве руковети о Биљани. Згодпо је као психолошка припрема за стање у ком се Симка налази).

ДРУГИ ЧИН

II слика

(Пред кућом Јордановом. Напред улица, у дну сокак. Доле капија, горе два прозора. Костадин долази са тро-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

јицом другова и распоређује их како би лакше извршили отмицу).

Костадин Ти, Зафире, зад тово кјоше. А вија двујца тамо се скријте. Таман ке чуете дека ке пукнам, и вија до мене да сте! Разбраме ли се?

Зафир: Разбраме се, побратиме, Не се плаши! Не ли му е дојдел редот, за тебе и по огин и по вода!

Костадин: Како да ја викнам. Зафире?

Зафир: Како по рано, со песна. Имате си песна, Симка ке знаит оти си ти.

Костадин: Не ми е до песна... Запеј ти, Зафире!

Зафир: (пева песму и после песме повлачи се).

Симка (отвара прозор и као збуњена, упитно погледа Костадина).

Костадин: Знајм, оти не е ред... Срамно е и резилно од светот и по натака да ти довагјам под пенџжер... Ама, ето и срце и образ не ми дават да не дојдам... Слегни доле, два лафа имам да ти кажам.

Симка: Нем, Костадине! Не сакјај тово од мене. Кажи ми оддоло.

Костадин: Два лафа салде, Симке! Толко ми тежат на душата, не можат да летнат до тебе! Толко можаш!

Симка: Нем, Костадине! Коту на брат ти се молјам! Без друшки сум, сама не можам! Ке пукнет глас низ градот...

Костадин: Их! Со какво срце дојдоф да те видам! И ти пазарл'к ми праиш!... Слегни! Нишчо лошо нема да ти бидет...

Симка: Ето ме, ето... Сега ке слегнам...

Костадин (шета нервозно горе доле).

(Наставиће се)

А Ф И О Н

Афионот е нашето богаство
И нашата беда.
Големи ниви изорафме
Со дрвеното рало,
Со тврдите раци
Засеаме ги.

Трудот наш голем
Не е бесплоден;
Красни се зелените поља,
Милиони корена, милиони чаури,

Он је нашата мака,
Нашиот пот
Ние сееме и береме
Отров и лек.
Отров за нас и сите бедни,
Лек за онај што има.

Ние сееме и береме
Црно катран — злато.
Што тече и тече
У банкините избы;

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Милиони црни капки капат
Афион.
Ние ореме и сееме,
копаме и береме
Не за нас,
Не за нашите деца...

Тодор Арсенијевиќ

ТУЃИНА — ТУГА ГОЛЕМА...

Туѓина, пуста туѓина, жалосно писмо донесла:
(на село магла паднала: голема, тешка, прецрна)
„Раце до јаки рамена машина на Најдан пресекла“...
Туѓинс, пуста туѓина...

Невеста, млада невеста, со огноj душа носеса,
Петровско сице клнела жално со клетви душмански,
со слзи чедо ранила, со јадоj очи горела...
Туѓина, туга голема...

Битоль

Војислав Илиќ - Најмлаѓи

Се женал за гуска

»Еден цар си имал тројца синоj. И порастил, и изучил и, ко им дошло време да се женат, тије сега го опитале татка му коj от каде да земит жена. Татко му рекол: »Излезете на поле, напрајте си по една стрела и стрелајте наугоре. Кому каj ће му паднит цидата, от то царство ће земит жена«.

На големијот му паднала цидата на исток, а тамо било некоје царство; на друѓијот му паднала цидата на север — и от тамо си зел жена. На третијот му паднала цидата кута, на полето, каj шчо стоjеле тројцата браќа. Двоjцата се оженале от царски колена, а најмалиjот ошол да го опитат татка му шо да праjт. Татко му му рекол: »Бараj си во полето каj шо ти падна цидата«.

Тоj ошол на полето. Тамо нашол една гуска и jе рекол: »Јас ће те земам за жена«. Таја му одговорила: »Можиш да ме земиш, ама ће тргаш мака со мене«. Гуската ноќе се преправiала во најуба момичка, а дејна си била пак гуска.

И така, тоj се оженил со гускава и долго време си живејале без да знајт некоj оту jе момичка. Арно ама, негоjте пријатељи и радници си праjеле мајтап со него и, ко да се скарале, му велеле: »Ај бре, шчо имаш гуска за жена!..« На мажа jе му се здодејало и jе рекол да не го облеквит веќе кожувот гускин. А таја пак си го облеквела.

Јатрвите нејзини, ко да меселе нешчо, гуската одела да му лифкат

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

от тестото; тога тије ја бијале со сукалото. Маж је пулел то и од мака една ноќ је го изгорел кожувот.

Зашчо била многу убава, татко му, ко ја видел, сакал да си ја земит за жена, зашчо жена му негова била умрена. За да го погубит сина си, му рекол: »Да ми донесиш еден гроз грозје шчо целава војска да јајт и да престанит; инаку ќе ти ја потсеча глата«. Сега овај ошол кај жена му и је кажвит шчо му сакат татко му. Таја му рекла: »Ко ти велев да не ми го гориш кожувот!? Е, сега оди тамо, на полето, от кај шо ме зеде, да шлапниш три пати со раце. Ќе излезит сестра ми помалата и ќе је речиш: »Да ми дајш еден гроз грозје од најмалите, да јајт цела војска и да престанит.«

И така, тој сторил ко шчо му рекла та: го донесол грозјето, го обесил на едно дрво на поле и му рекол на татка му: »Ево донесов грозје. Пушчи ја војската да јајт«. Целата војска се најала и останало грозјето недојадено.

Потем некоје време татко му пак му велит: »Сега да донесиш еден чадор шчо цела војска да можит да се зберит под него.« Тој пак ошол кај жена му. Таја пак му рекла да направајт ко првијат пат, тој ошол и донесол чадар. Целата војска под него станала и све појќе тој се ширел.

Трет пат му рекол татко му: »Ќе ми го донесиш папукот твој, шчо ти је пресечен ко си се родил.« Мажов пак ојт при жена си и је кажувит. Таја пак го натерала да ојт тамо, на полето. Излегла сестра је најмалата. Тој ја опитвит шо да прајт: „Татко ми го барат папукот. Шо да праам, шо да чинам?“ Таја му рекла да донесит една кола фортоми. Тој донесол и сите фортоми и изврзале една за една, та по ними та го спушчила пој земја. во една дупка, и му рекла: »Ќе ојш во оваја дупка; тамо ќе најш едни деца мали и едни мажи. Ќе и остајш мажите и децата и после ќе стретиш едни жени; меѓу ними ќе бидит и мајка ти. Та сама ќе те познајт и ќе те опитат: »Шо бараш?« Ти да је речиш: »Татко ми ми го барат папукот; ако не му го донесам, ќе ме загубит.« Тако тој слегол во дупката и нашол ко шо му рекла гуската. Мајка му му казала каде је папукот и му го дала прстенот шо се венчала со татка му за да го заверват оти је негов папукот. Така то го мрнал јажето и гуската фатила да го креват наугоре. Си ошол дома му, го нашол папукот и му го однесол на татка му заедно со прстенот. Ко го видел татко му прстенот, завервал и нишчо не можел да му направајт.

Сега му рекол татко му ушче едно да му донесит: педа чоек, аршин брада. А то била некаква зверка шчо јадела љуѓе.

Пак тој ошол на полето и сестра му на жена му дала една кутија и му рекла: „Да не ја отвораш, оту тебе ќе те лапнит. Ама, ко ќе дојш во одата кај татко ти, ќе ја подотвориш вратата, седне ќе ја подотвориш кутијата и ќе му речиш на татка ти: »Ево ти педа чоек, аршин брада«, и то ќе го лапнит таткати.“

И ко шчо му рекла таја, така направјл. То чудо го изело татка му и тој се кургулил од маките и мирно си живејал со жената. По смрт-та на таткото браќата се поделиле и најмалиот брат и викал поголемите на вечера.

Причала баба **Василька Тасиќ**
из села Велгошти (околнаа Охрида).
Слушао и прибележио **Ѓ. Ј. Киселиновиќ**

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“- Скопје

КО ПЕТЕЛОТ ПРЕТ ЛИСИЦАТА

Еднош во турско време еден турчин го надупил прет кадијату еден богат Рисјанин. Рисјанинов излегол прет кадијата и Турчинот фатил да зборвит како Рисјанинов зборовел за верата турска лоши работи и против Турците то во Македонијава, Барал Турчинот да кадијата го обесит Рисјанинов, а стоката негô да се дадела на Турчинот. Турчинот демек не ути зборовеше вистина, туку така му го исмисле за да му ја земит стоката на Рисјанинов.

Кога дозборва Турчинот кадијата се сврти кон Рисјанинов и му велит: »Е шчо, ке речиш ти на ова?« Рисјанинов си молчит. Кадијата пак му велит: »Зборвај бре ђаур, брани се, имаш право да се браниш јас сум кадија за да ви чуја двајцата, та после ке видиме да ли си крив«.

Најсетне Рисјанинов му одгорил вака: »Честити кадијо, шчо да се брана ко сум јас сега ко петелот прет лисицата«.

— Како »ко петелот прет лисицата« — рекол кадијата — ја ми кажи шчо е то.

— Ево шчо е, честити кадијо, — одговорил Рисјанинов — бил еднеш еден петел и ја сретил лисицата. »Ке те јада сега« му рекла лисицата. »Зашчо да ме јадиш, ко не сум ти сторил нишчо«, му одгорил петелот. Како не си сторил нишчо — му велит лисицата — ти полн си со грешки и целиот си грешен. Ето носиш мамузи на нозите, шчо си ти — не си суварија та да носиш мамузи; сетне носиш круна на глата — не си цар ти та да имаш круна; сетне сабајле се качвиш на плетот и викаш, шчо се стори ти, не си оца та и то да праеш. Ушче ли сакаш да ти најжива грешки? Ами на тебе секое пеаце имат по една грешка — пак ушче ме опитвиш шчо ми си сторил«! Ето честитп кадијо — продужил аа зборовит Рисјанов — колку пари чинит и јас сега да се брана прет тебе кога не можа да се отбрана и зашчо тога да си губиме времето за бадјава.

Чул от **Ица Попе** от Ресен
и забележил **С. В. Т.**

КАМИЛАТА И КАМИЛАРОТ

Еднош во турско време тргнал новиот голем везир от Стамбол да се запознает со внлаетите во царството. От вилает на вилает стигнал и во Македонија. Тука во некое село нашол некој многу стар чек. Ко го видел везирот се зачудил на староста на чекот и го опитал: »Ти дедо

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

сигур знаеш убо шчо е арно а што лошо на овај век. Јас сум големиот везир од Стамбол. Султанот ме пушче да ода по царството негô и да вида како живееу народов. Да ми кажиш чесно како мислит народов овде во Македонијава за султанот и за мене и министерите во Стамбол. Ер шчо да ми кажиш, нишчо нема да ти бидит ути сакам мутлак да знам како мислите вие овде за нас. Ако ме измамиш да знаеш ути ке те обеса!«.

Ушче везирот не дозборовил, старецов му одгôворил: »Честити везире, јас сум и така и — така стар чек и за живота многу — многу не бера гијле, та шчо сакаш да ми сториш, ке ти реча то шчо знам. Бил еднош во старо време еден камилар. Имал карван от камили и цел живот работел со ними. Дошло време да умират камиларов. Легнал да умират и прет да умрит викнал да му донесат најстарата камила за да се опростит и со неја. Камиларов от леже ј не е рекол на камилата шчом му ја донеслја: »Е стара другарко, ево јас сега умирам. Те викнав да се опростиме. Простими и ти е нека ми простат и по младите камили. Бдфте многу пати измачвани по долги патишча и гладни и жедни, ама шчо ра праеме таков беше занатот«. Камилата му одгорила: »Честити сајбијо, ние сé ти прошчаваме. Вистина ти ни тераше по долги патишча, ама млогу п'ати п'ак ии даваше докра рана и галеше. Сé демск ти прошчаваме, а само едно не можиме да ти опростиме ни сега кога умираш: Везден ии клаваше прет нас камилите да ни водит магаре-ко санкиер ние сами не го гледаме па'тот и не знаеме да си ојме, туку требало да ни водит некој други и то-едно магаре.

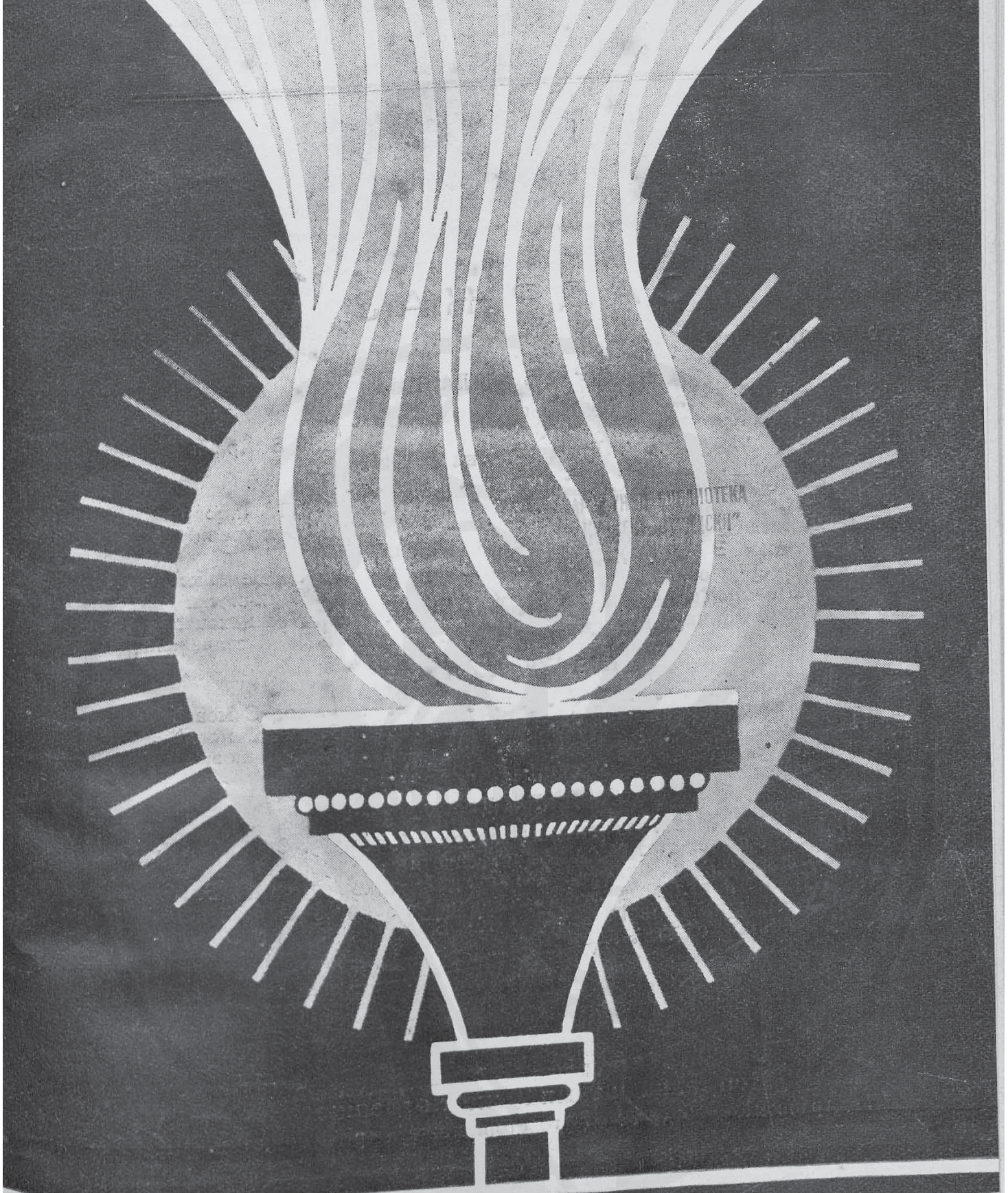
»Ето честити везире — продужил старецов со по висок глас-и овај нарот овде на везирот, и министрите во Стамбол сé прошчават: и арач шчо дават отпојке и се друго, ама само едно не ви прошчават: шчо му клавате магариоа да го водат ко санкир тој не го пулит патот и незнает сâм да ојт, туку требало некој да го водат и то кој магарина«. Везирот запаметвил то шчо рекол стариот чек и бил цајарен везир во царетвото во то време.

Чул от **Ица Попе** от Ресен
и забележил **С В. Т.**

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Власник Ђорђе Ј. Киселиновић, Булевар Луја Бартуа бр. 10 — Скопље
Одговорни уредник Д-р Борисав Арсић, Рашка 61 — Скопље
Штампарија Василија Димитријевића, Скопље — Телефон 183
Претплата годишње 50 динара за Југославију, за иностранство 80 динара
Претплату слати на чековни рачун бр. 85.002
Рукописе и све друго слати на адресу одговорног уредника.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

ЛУЧ

Година I
број 6-7

15-XII-193
Скопље

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Библиотека Библиотека Институт Охридски Скопје

САДРЖАЈ:

209 **Из уредништва**

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

210 **Почетци капитализма у пољопривреди Вардарске бановине** . . . . . Др. Б. Арсић
218 **Становништво Овчег Поља његова старина и порекло** . . . . . М.
225 **Један поглед на привреду Првардарја** . . . Др. Т. Мировић
233 **Наш југ и монопол дувана** . . . . . А. Бунгуровић
236 **Демократија на данашњој историској прекретници** . . . . . Др. Д. Недељковић
250 **Кирил Пејчиновић — Тетоец** . . . . . Д. Баничински
255 **Југ Анђелка Крстића** . . . . . Х. Поленаковић
268 **Божић — Обичаји и песме** . . . . . Ђ. Ј. Киселиновић

КЊИЖЕВНОСТ

272 **Борба, песма** . . . . . Р. поп Симовић
273 **Нашијот град, песма** . . . . . Р. поп Симовић .
273 **Печалбари, драма, II и III чин** . . . . . А. Ђ. Пановић
279 **Народне умотворине** . . . . . .

ПРЕГЛЕД

283 **Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Ј. Србије** од Ђ Ј. К.; **Село и сељаштво** од С. В. Тренчевића; **Руђер Јосиф Бошковић, дневник са пута из Цариграда у Пољској** од др. Б. Арсића, **Јужни преглед** од Ђ. Ј. Киселиновића; **Јован Ј. Бабић, књижевни огледи, II књига** од Ђ. Ј. К.; Б. Арсић, **Бање у Вардарској бановини** од Ђ. Ј. К.

Исправка штампарске погрешке

На страни 246, у реду 32 одозго стоји **може** а треба **може ли.**

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"
СКОПЈЕ

ЛУЧ

МЕСЕЧНИ ЧАСОПИС ЗА КУЛТУРНА, ЕКОНОМСКА И СОЦИЈАЛНА ПИТАЊА

ГОД. I НОВЕМБАР—ДЕЦЕМБАР 1937 ГОД., СКОПЉЕ БРОЈ 6—7

ИЗ УРЕДНИШТВА

Овим бројем навршава се полугодиште излажења нашег часописа. Наш апел интелектуалној омладини, који смо учинили још у првом броју, није остао без резултата. Часопис је успео да окупи завидан број сарадника и да објави више запажених чланака. Уверени да овим доприносимо бољем упознавању људи и прилика нашега Југа, ми поново молимо све позитивне и стваралачке снаге да нас помогну у овоме подухвату и тиме омогуће да заједничким напорима порадимо на економском, културном, социјалном и националном јачању наше отаџбине Југославије и њене лепше будућности.

Из Уредништва.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

Почетци капитализма у пољопривреди вардарске бановине

Hoc opus, hic labor est

Почетком прошлог пролећа **Бата** је откупио око 6.000 хектара плодног земљишта у струмичком срезу. Ово је било бучно поздрављено од дневне штампе, а многи су настојали да докажу да ће Бата у овом плодном крају створити узорно пољопривредно добро са најмодернијим уређајем које ће послужити земљорадницима као пример, како се данас рационално воде пољопривредна газдинства. Не оспоравамо да ће **капитал** у овом погледу дати одличне резултате, с обзиром на **чист допринос у пољопривреди,** али се поставља питање, какве ће све последице настати у скорој будућности за одржавање самосталних сељачких газдинстава, када почиње капитал и у село да задире. Ово је веома важно питање, јер оно тангира животне интересе најбројнијег дела народа наше бановине, па у опште и наше државе, у којој је 76% становништва пољопривредник, а сељаштво је код нас главни извор духовног, етичког, економског, социјалног и националног живота целог нашег народа.

Проблем одржања самосталног сељачког газдинства може бити проучаван са економске, социјалне и правне стране. И ми му приступамо тим путем.

Феномен прелажења пољопривредних добара у руке грађана и капиталиста, дакле несељака, који се у нашој бановини, у оштријој форми, тек данас појављује, у Србији се назире после светског рата, у Хрватској и Словеначкој почетком XX столећа, појавио се у Западној и Средњој Европи много раније. Он је у тесној вези са постанком и развитком новчане привреде — капитализма. Капитал је први, као у свим привредним доменима, тако и у пољопривреди поставио проблем **рентабилности** (у ин-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

ији профит, а у пољопривреди чист допринос). Са
ом проблема рентабилности у пољопривреди, покреће
ање увођења модерних техничких проналазака и
кења са екстензивне на интензивну обраду земљишта,
о само из себе намеће питање финансијске,
ности пољопривредних газдинстава, да своје пољо-
едно газдовање рационализирају и одрже борбу кон-
ције капиталистичких поседа. Из овог комплекса пи-
настало је **сељачко питање,** које се данас појављује
устријским земљама, богатим капиталом, у акутној
и, а у пољопривредним земљама, са слабо развије-
ндустријом и сиромашним крупним капиталом, оно
о за сада, још у једном латентном стању, али са врло
теристичним симптомима, који налажу велику опрез-
и дубоку мудрост, ако се жели избећи горко иску-
капиталистичких држава Западне и Северне Европе, а
леду изумирања сељачког сталежа, великим и врло
им напорима, да се поново створи и оживи, ради еко-
ке и социјалне равнотеже и ради одржања нације.
Сељачко је газдинство, у већини случајева, мало по
ранству са мешовитом културом, раштркано, далеко
ликих тржишта, без капитала, без велике способности
редит; оно производи највише за подмиривање сеља-
с домаћих потреба, а износи на тржиште оно што
к уштеди »од уста« својих. Оваква су сељачка газдин-
у свима земљама, а нарочито у пољопривредним; та-
су она у нашој држави, па и у Вардарској бановини.
сељачка газдинства нису способна да се боре са ка-
листичким пољопривредним поседима, који су на пр-
месту много већи, заокружени, затим рационализи-
најчешће са специјалном културом, способни за
ит, а производе у првом реду за тржиште. Овакви
галистички поседи, код којих је економски моменат
онално постављен, за кратко време прогутају мала
чка газдинства, које је сељак приморан да прода или
сти, да оде у град, постане индустријски радник и
се пролетаризира. Овим су путем прошла сељачка
инства у свим капиталистичким земљама, а нарочито
ихов процес карактеристичан у Енглеској, Француској
мачкој.

У **Енглеској** половином XVII столећа, кад је она по-
да се нагло индустријализира и капиталистички фор-
, питање сељака и сељачких газдинстава постављено
следећи начин: »Сељак и сељачки посед неспособни
а прилагођавање новом времену, убрзаном темпу ин-
ријског развитка, новчаној привреди, променама на
ишту и конкурентским односима. Услед тога ће сеља-
непрестано кочити економски напредак земље, отежа-

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

ваће завођење нових оруђа и новог начина живота. Својим слабим производним способностима они ће угрозити чак и снабдевање животним намирницама, а својим слабим способностима за потрошњу, услед малог свог новчаног прихода, они ће бити стална брана напредовању индустрије, ради тога економски напредак зависи од смањења броја сељака и од њиховог претварања у грађане, у професионалисте, у рационалне раднике«. Овако становиште према сељачком питању заузели су у Енглеској политичари, економисти, племићи и сви капиталисти уопште. Оно је у теорији и пракси доследно спровођено све до светског рата. Овакво гледиште усвојио је и научни социјализам и марксизам.

У току од неколико векова Енглези су успели, са истрајношћу, доследношћу и хипокризмом, што је урођено британском народу, да потпуно униште сељачки сталеж. Данас у Енглеској могу да се виде фармери, закупници и пољопривредни радници, али самосталних сељачких газдинстава и сељака уопште нема. Огромна већина плодног земљишта претворено је у непрегледне ливаде и пашњаке, експлоатисане на рационалан и капиталистички начин. У редовним приликама, а с обзиром на привредну структуру Енглеске, која је добивала намирнице и индустријске сировине из својих колонија, по много јефтинијој цени него што би се произвели у Енглеској, омогућен је јефтинији живот радницима и осталим категоријама грађана, а с друге стране омогућен је и сигурни пласман сировина колонија у метрополи. Међутим, светски рат је показао сву прекарност ове енглеске економске политике, која се, додуше, много јасније видела у Немачкој него у Енглеској, али је зато много очитија била за Енглезе, шта све значи за једну нацију ако пресуше њени главни животни извори који је хране и омогућавају њену егзистенцију и одбрану. Да је Енглеска била, неким обртом историје, и за најкраће време отсечена од својих колонија и доминиона, шта би све било од њене метрополе, када људи више не пасу траву, индустријска постројења траже сировине, а одбрана земље захтева здраве, жилаве и послушне борце, које даје само сељаштво.

После светског рата, Енглези енергично настоје да поново створе сељака и сељачка газдинства. Пољопривредна питања у политици и националној економији заузимају једно од првих места. На овим питањима научно раде у близини Лондона три велика института за аграрно-политичка и аграрно-економска питања. Сељачка газдинства још нису створена, нити се успело да се бар један део од оне велике масе незапослених радника врати у село и претвори у самосталне пољопривреднике. Нема изгледа да ће

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

у овоме правцу, у скоријој будућности, бити позитивних резултата. Код целокупног енглеског народа створен је, у току неколико векова, менталитет »рационалног човека«, а враћање на село, са садашњим животним стандардом енглеских радника, па макар живели и од помоћи незапослених, не би значило логичност и рационалност, него осећајност и сентименталност, нашто енглеска нација није способна.

Француска револуција од 1789 г. правно је ослободила сељака од феудалног господара, али сељак фактички није добио земљу, јер су племићки поседи постали »национално добро«, а у недостатку аграрног програма за село, продавани су свакоме ко је имао новаца. Њих су највише куповали богатији грађани, богатији сељаци и племство, нарочито за време реакције Бурбонаца, када су племићи добили од државе милијарду франака отштете и тиме успели да још више прошире и заокруже своје поседе. »Половином прошлога века било је у Француској више власника земље, који је нису сами обрађивали, него оних који су је обрађивали«. При крају прошлога века радило је у Француској око пет милиона људи на туђој земљи, а само 1,8 милиона на својој. Па ипак, у Француској није преовладало мишљење у теорији и пракси о непотребности сељачког сталежа као у Енглеској, те напуштање села и бежање у варош није онако систематски спровођено као у Енглеској. Овоме су, углавном, допринели две околности: сељаци су почели драговољно да ограничавају број наследника и тиме спречавати цепкање пољопривредних газдинстава. Капитал није могао да купује веће комплексе земљишта, на којима би се могла извршити концентрација, јер је француски сељак по својој психи и начину поимања живота сентименталан и идеалистички расположен, везан за своју родну груду, у којој гледа више наставак породичних традиција, него што обраћа пажњу на економски моменат,

Према томе, уколико су се у Француској одржавала мала сеоска газдинства, то није уследило услед економске рационалности, него услед социјално-психичких момената и економско-царинских заштитних мера. Француска је царином заштитила своје домаће пољопривредне производе, а на првом месту пшеницу, вино, стоку и сточне деривате. Затим је утврђена минимална цена за пољопривредне производе, испод које се не смеју куповати. Уведене су квоте за поједине културе које се смеју произвести, као и знатне премије за извоз. Општи је аграрни кредит организован врло рационално, децентрализован по департманима, месним и регионалним касама. Нарочитим законом од 1908 год. створен је специјални хипотекарни кредит који се даје пољопривредним радницима по врло повољним условима

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

ради стицања самосталних пољопривредних газдинстава. Организација произвођача спроведена је на синдикалној основи и она је данас једна врло моћна и корисна пољопривредна установа, нарочито за сопственике малих пољопривредних газдинстава. Последњих педесет година економска политика Француске упућује сељака »да буде рационални господар, да буде трговац, да се прилагоди тенденцијама капиталистичког развоја, да буде специјалиста и да буде способан за преоријентацију, када то захтевају потребе тржишта. »Оваква политика Француске успела је да успори процес наглог распадања малих самосталних пољопривредних газдинстава. Разуме се да овим није дефинитивно решено и сељачко питање, нити се успело да се повећа број самосталних сељачких газдинстава. Капитал, постепено али сигурно, врши свој разорни утицај на селу; мами сељаке да подражавају грађанима у начину живота и полако откупљује њихова имања, стварајући »рационална привредна предузећа« како се то каже у политичкој економији.

У **Немачкој** је био заведен још из старина систем једног наследника на сељачком поседу. Овај начин газдовања води своје порекло од германског феудализма, а његовој популаризацији, у сељачким масама, допринео је много и рационални протестански дух германског народа. Начин наследства, у разним немачким покрајинама, био је различито регулисан, законским одредбама или обичајем, али је, у главном, свуда суштина била у институцији једног наследника. Ово је била велика брана лаком продирању капитала на село, али она није успела да потпуно очува и повећа број сеоских газдинстава која и у Немачкој последњих сто година непрестано опадају у корист капиталистичких поседа, јер нису у стању да издрже њихову конкуренцију. Национални социјалисти донели су 1933 г. Закон о наследном поседу. У уводу тог закона, поред осталога, стоје и ове карактеристичне речи: »Државна влада жели, придржавајући се старог немачког наследног обичаја, да очува сељаштво као извор крви немачког народа. Сељачки поседи морају бити сачувани од презадужења и цепкања наследством, да би могли трајно остати у наследству самосталних сељачких газдинстава. Потребно је радити у правцу равномерне поделе пољопривредних поседа, јер велики број малих и средњих сељачких поседа способних за живот, ствара најбољу гаранцију за одржавање здравља народа и државе«. Под одредбе овога закона подпадају сва сељачка газдништва која могу исхранити породицу. Као најнижа граница узима се $7^1/_2$ ха, а као највиша 125 ха. У пракси овај зекон још није дао видљиве резултате иако је »на много звона« хваљен и ван Немачке,

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

јер је собом донео један комплекс питања која траже своје решење, као питање отпремнине осталим члановима породице, шта да се ради са оним лицима која морају напустити земљу, кад је и градско тржиште радницима пресићено. Затим једини наследник биће приморан, ради исплате отпремнине, да задужи своје имање и тиме још у самоме почетку створи један велики терет, што ће имати неповољне последице на његово рационално газдовање и на борбу са конкуренцијом капиталистичких поседа итд.

Из досадашњег излагања јасно проистиче да се сељачка газдинства у Енглеској, Француској и Немачкој, па и у целој Европи, не могу борити са капиталистичким поседима на чисто економској бази. Отуда и разне политичко-економске мере да се ова газдинства одрже по сватку цену, мимо њихове економске нерационалности, јер то захтевају животни интереси нације.

У Вардарској бановини огромна већина пољопривредних газдинстава, за сада, се још налази у сељачким рукама, дакле оних који их фактички и обрађују. Ово стање у цифрама изгледа овако: број породица без икаквог поседа 18.718; број породица до 2 ха., дакле сеоска сиротиња 144.706; од 2 до 10 ха. 127.597; остала газдинства преко 10 ха 27822. Самостална сеоска газдинства настала су или откупом земљишта од ранијих господара, махом турских феудала, или додељивањем земљишта од стране државе, приликом аграрне реформе. Капиталистичка пољопривредна газдинства у правом смислу речи била су овде непозната, све до случаја Бате, како смо у почетку навели (изузетак су чинила извесна капиталистичка предузећа за прераду млечних производа и експлоатацију шума) а завршна фаза »аграрне реформе« одузела је скоро свима грађанима пољопривредна добра на којима је био заснован чифчијски однос, а у корист сељака обрађивача. У рукама грађана остала су још само она пољопривредна имања која они сами обрађују путем пољопривредних радника или дају под закуп (кесим). Већина оваквих имања је својина добровољаца, који су их добили од стране државе за свој национални рад у овим крајевима.

Аграрни однос сељака за време Отоманске империје изнели смо упрошлом броју **Луча**, у чланку **Наше село и и сељаштво**. После балканског рата, а нарочито после ликвидирања аграрне реформе, сељачка пољопривредна газдинства развијају се под нормалним односима капиталистичке привреде, и она ће, свакако, ићи оним путем којим су прошла оваква газдинства у осталим земљама Европе, разуме се, у колико држава не измени своју општу привредну политику, у намери да онемогући или барем ублажи, њихов процес распадања. Ми смо видели у доса-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охр

дашњим нашим излагањима да се сељачка пољопривредна газдинства не могу борити на чисто економској бази са капиталистичким пољопривредним поседима. Изнели смо укратко, по нашем мишљењу, главне разлоге за ту њихову инфериорност. Намеће се питање: који су онда чиниоци који одржавају оваква газдинства и који су разлози њиховог raison d'être?

Пре свега, самостална сељачка газдинства нису течевинског карактера и по томе су она много слична ранијим феудалним поседима, а сушта су антитеза капиталистичким поседима. »По својој природи сељачко газдинство производи да би сељачка породица имала довољно хране за целу годину, довољно одела и других потреба. Оно ради за бруто принос, за општи натурални принос у производима за људе и стоку, а не за чист новчани принос«. Овакав начин производње условљен је или колективом велике кућне заједнице, или феудалним односима. И један и други фактор били су јако потенцирани у Македонији све до балканског рата. У колико се институција турског феудализма слабила, утолико се јаче развијао процес распадања великих кућних задруга, које је почео нагризати, с једне стране вал индивидуализма, још почетком XIX века, а с друге стране прелаз сеоских газдинстава од затворене кућне натуралне привреде у новчану и тржишну привреду. Поред тога и печалбарство почиње да заузима веће сразмере. Чим је земља постала артикал за продају, и овде се појављују све особине новчаног тржишта и све последице капиталистичке привреде, разуме се, у много блажој форми, због нарочитих економских, социјалних и политичких односа,

За време средњег века. па све до политике »Танзимата« у Отоманској империји, сеоски је колективитет био јако потенциран; сељаци су живели у узајамној зависности и у узајамном помагању. Феудализам је помагао и омогућавао сеоску задругу и сеоску узајамност, јер је на тај начин одржавао здравље и повећавао радну снагу меропаха, отрока, чифчија итд. Закон о земљама од 1858 г. први је пут у пољопривреди унео индивидуализам, омогућавајући легално стицање приватне својине и на селу од стране хришћана, т. ј. огромне већине пољопривредника. Међутим процес стицања приватне својине и мењање феудалних односа и задружног живота на селу у Македонији није се онако нагло развијао, јер су га кочили економски и социјални разлози. Сељак, у већини случајева, није био економски способан да купује пољопривредна имања, те је и на даље остајао чифчија. Јако конзервативан и везан за традиције, он није могао нагло кидати са старим начи-

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

ном живота и сељачке узајамности, његов живот и рад је био више објективног карактера него субјективног, а живот појединих сеоских сопственика није се могао изолирати од општег живота средине, која је била феудална и задружна. Поред тога и пом. Закон од 1858 г., поред »мулька« предвидео је и »мирijат«. тј. државна добра која су од опште користи и која се уступају становништву бесплатно на коришћење, као пашњаци шуме, извори, реке, путеви итд. Затим, »мртва добра« тј. ненасељене плодне земље и и шуме које се уступају бесплатно у сопственост онима који немају земљу, а обавежу се да их неће оставити необрађене више од три године. Све је ово успоравало развитак оних елемената који карактеришу субјективност, искључивост и индивидуалност приватне својине. Развитак самосталних сеоскнх газдинстава није нагло напредовао у Македонији за време Отоманске империје и због политичких прилика. Нарочито од оснивања »Комитета«, кад је лична и имовинска сигурност на селу постала илузорна, јер су турске власти гледале у сваког сељака опасног револуционара, сељаци су почели у масама да емигрирају у оближње градове, а одатле у иностранство — у печалбу. Да нису били ови разлози, капитал би у деветнаестом веку ликвидирао феудални режим и у Македонији.

После ослобођења, приликом спровођења »аграрне реформе«, изгубили су се из вида предњи разлози и поверовало се да у Јужној Србији има огромне комплексе плодног земљишта, које неће бити у стању да мештани сами обрађују, и пре него што је фактично стање испитано, приступило се »колонизацији«. Резултат оваквог рада је она поражавајућа статистика коју смо мало пре навели у овом чланку, а из које се види да је у Вардарској бановини остало од мештанских сеоских породица без икаквог поседа 18.718; са поседом до 2 ха, дакле, земља која није у стању да прехрани и најмању сеоску породицу, 144.706 породица, или укупно сеоске сиротиње 163.424 породица, док породице које се могу прехранити од своје земље укупно броје 155.419, дакле мање од половине од свеукупног сеоског становништва. Када се предње има у виду, онда је сасвим појмљиво, зашто се печалбарство и под најтежим условима и надаље развија, и непрестано сеоска сиротиња гладна, одрпана, боса и болесна, силази у град да тражи посла да би се спасла од неизбежне смрти услед глади у нашој пољопривредној земљи. Њихова бедна имања, за сада, у већини случајева купују, за још бедније суме, нове сеоске газде, код којих је капитал створио већу нескрупулозност него и код грађана, али и они се неће дуго одржати, сем оних највећих, јер ће закон новчане

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

привреде ускоро захватити и њихова имања, а Бата је већ створио преседан у томе правцу.

Државна је политика покушала извесним палијативним мерама да успори процес распадања сеоских газдинстава. Међу овим мерама да споменемо оснивање Аграрне банке, доношење Уредбе о ликвидацији сеоских дугова, фаворизирање задруга итд. Све су ове мере корисни али ситни палијативи, који не решавају у основи сељачко питање, нити су у стању да стану на пут игри капиталистичке привреде.

Др. Борисав Арсић

Становништво Овчег Поља његова старина и порекло

У најстарије историско доба Овче Поље је улазило у састав територије илирског племена Педна. Граница између Пеоније и Дарданије ишла је отприлике, данашњом северном границом Овчег Поља, тако да је цела област била у оквиру Пеоније. Ови су илирски Пеони, дакле, без сумње најстарије историско становништво ове области. О овом становништву немамо директних и детаљних података. Због далеке прошлости ова дуга периода насеља Овчег Поља, оставила је најмање јасних трагова. Порушене тврђаве и друге старине махом ништа директно не казују о становништву ове области. Незнана гробља, градишта, грамади, тумби, белези налазе се махом изван данашњих насеља и око њих круже разна мистична предања. Обично су по скровитијим и теже приступачним местима. Судећи по овим наласцима, Овче Поље је било свакако насељено, јер је ту пролазила најлакша и најбржа веза између пеонских градова Астибуса, Вилазоре и Стоби-а. Нека су географска и топографска имена садашњем становништву потпуно непозната: Бареш, Гадеш, Барбеш, Ђопа, Сап, Лин итд. чији су корени можда илирског или арбанашког порекла; или словенизирана: Медово, Татомир итд.

У погледу саобраћаја Овче Поље има све особине једне области спајања и прожимања првог реда, јер су се ту укрштале главне уздужне и попречне комуникације, које су избегавале клисуре Вардара, Пчиње и Брегалнице. Овај положај Овчег Поља био је од највећег утицаја на састав и кретање становништва од најстаријих времена. Овуда су пролазиле све најважније струје народа бујице историјских догађаја, било са севера на југ или од обала Јегејског и Јадранског Мора у унутрашњост Балканског Полуострва и обратно.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

У трећем веку пре Христа Македонци су продрли са југа и заузели Стоби и Велес, а са севера су преко ове области прошли и Келти до Грчке. Како је главни уздужни пут са севера ка југу прелазио преко Овчег Поља, може се претпоставити да је један део разбијених Келта ушао међу старо пеонско становништво ове области. Ово се може сматрати најстаријом миграцијом, која је некада имала значаја за састав становништва Овчег Поља.

У другом веку пре Христа (146) Римљани освајају Македонију, а на 6—9 г. после Христа коначно су освојили Балканско Полуострво. Римљани су подигли путеве и колонизовали су освојене области. На Овчем Пољу је, изгледа, био и један од пролаза за родопске Бесе, а који су Римљанима давали најжешћи отпор. Доласком Римљана у становништво Овчег Поља ушао је нов етнички елемент, који је, као доцнија стара струја, знатно изменио његов састав. Од Римскога доба остало је мало али несумњивих трагова. То су гробља (нарочито она у Сопоту), затим старе керамике, капители и делови стубова код Св. Николе, а највише стари новац са римским натписима. Сем тога у Области су налажени разни ћупови великих димензија који могу бити и из римског доба, па чак и овчепољска „двојанка» можда је пореклом из римског доба.

У доба дуге византијске владе десиле су се највеће промене на становништву ове области. Трагови овог културног доба виде се јасно по заосталим старинама. На Овчем Пољу је било грчког становништва, које је етнички много утицало на позни словенски живаљ.

Када се Словени на Овчем Пољу доселили непознато је. Али их је било већ пре 1049 године. Словени су свакако много раније били насељени на Овчем Пољу, чиме се може објаснити онај грчки утицај, који се до данас сачувао. По томе изгледа да становништво ове области има у себи и известан проценат грчке крви. Ови трагови утицаја, како на материјалну тако и на душевну културу данашњег становништва, несумњиво потичу од пре српског доба, јер се неки од њих налазе и у самим нашим средњевековним споменицима (зевгар, зевгалатија, амбар, поп, синор итд.), тако да оно мало грчког црквеног утицаја за време Турака нема значаја. Код становништву се не наилази на јасне традиције, које би водиле у ово доба као у Тиквешу. Једино се вели да су ти и ти остаци *од стаго време, »кога је бил народ од друга галабија»*. Али остаци у топографским и етничким називима сведоче да су Словени морали дуго бити у контакту са Грцима (Калимерово, Макреш, можда и Трогерци, Грчки Рид, Кастрев Дол, затим Протогер, иконом, панагија, пирустија, метов, дикел, поскура, синор, панаир итд.). Сем тога, има остатака и у презиме-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

нима појединих старих родова као на пр. Кастревци, Дукевци, Парговци итд. Даље пада у очи велика реткост чисто словенских личних имена код мушкараца, а женска су имена на Овчем Пољу искључиво старохришћанска.

У 11 веку овде су насељени Печењези. Од њих није остало никаква трага. Можда је једино женско име »Бисенија« и сроднички назив »Бацанак« (пашеног) печењешког порекла.

За време нашег средњевековног доба на Овчем Пољу је било вероватно нешто Влаха-сточара а и Арнаута, који су за време Душана напасали своја стада по равницама ове области. Помињу се нека влашка и арнаутска имена као купљеници који су припадали владаоцима Штипа. Да ли је и у колико мери било других народности, сем Словена и поменутих Влаха и Арбанаса за време нашег средњевековног доба не може се поуздано одговорити. Може се једино претпоставити да је овде било нешто Цигана пошто се зна да их је у Србији било још у 14 веку. Ово се може поткрепити тиме, што у овој области има известан број Цигана православне вере, који су одани земљорадњи и сматрају се за врло старе родове. По њиховом казивању било их је много, али су се иселили негде ка северу.

Није познато да ли је на Овчем Пољу било правих Турака одмах после турског освојења. По казивању Јурука њихове су хоџе и друге верске личности у прво време биле из »Истанбола«, који су им били и вођи. Исто тако је непознато да ли су на становништво ове области утицале борбе између Срба и Турака у 14 и 15 веку.

Почетком 16 века овде почиње насељавање Јурука. Но како је најјаче расељавање и кретање становништва Овчег Поља било крајем 17 и почетком 18 века и како су тада највећи број села поседнута од Јурука, види се да је главна маса њихова досељена у ово доба. Ово се слаже и са добивеним податцима. У исто време или нешто касније у Овче Поље се доселио и знатан број Коњара из конијског вилајета у Малој Азији. Они су се нешто помешали са Јурцима, а остатак се до Балканског рата иселио.

Услед најезде Јурука словенско становништво је бежало у околне области, а најчешће у оближње вароши. Али је на Овче Поље пристизало ново становништво, које је из своје матице побегло из истих или сличних узрока.

Средином прошлога века овде долазе Черкези, који су се до 1912 г. потпуно изгубили не оставивши никаква трага изузев неколико топографских назива.

Осамдесетих година прошлога века долазе мухаџири-Турци највише из Бугарске. Од њих се највећи део након 3—4 године вратио натраг у Бугарску. Неки су побегли

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

1912 заједно са турском војском, тако да их је сада остало врло мало. Године 1909 долази друга партија мухаџира из Босне, чија је судбина била иста као и првих.

У њановије време, после ослобођења, наступило је знатно спуштање сељака »из Шоплука« (околина Кратова и Криве Паланке). Поред њих има и знатан број колониста из северних и северозападних крајева наше Краљевине.

Из овога се види да је кроз ову област прошло доста народа етнички разноврсног, али од значаја за састав становништва су словенски досељеници из разних крајева и Јурци, који су и до данас остали етнички изоловани. Код нашег становништва између старинаца и давно досељеног становништва углавном не виде се никакве разлике како у начину живота тако и у погледима на живот и иа свет. После рата дошло је друго становништво са севера са мало друкчијим особинама, а из удаљенијих наших северозападних крајева настањено је становништво, које је далеко одмакло у сваком погледу од домородаца. Што се тиче ових разлика код Јурука између старијих и новијих досељеника с једне, и мухаџира и Коњара с друге стране, њих је потпуно нестало, јер их је вера изједначила.

Поред разлика код становништва ове области по распостоје и разлике и по вероисповести. Сви Словени, старинци и они који су досељени до пре рата, православни су. Код досељеника после рата има незнатан број католика. Цигани припадају само православној хришћанској вери. Турци и Јурци припадају само муслиманској.

Старинци. — У старинце су урачунати сви они родови чије се порекло ван ове области не зна. Овде су дакле стариначки родови не само они који своје порекло не знају даље од села у којима живе, већ и они који су досељенн из других села исте области У овај број су урачунати и они родови, који знају да су »*од поле*«, »*негде од поле*« и који су као чифчије или сезонски радници лутали од села до села док се нису негде стално настанили. Број старинаца сразмерно није велики: 144 родова са 693 домова. По броју домова старинци према досељеницима стоје нешто мање од 2:3 или тачније 27.82% од целокупног становништва.

Становништво непознатог порекла. — У ово становништво су урачунати сви они родови, који поуздано знају да нису из ових области, да су „*од негде*“, као и њелики број родова који у опште ништа не зна. На ово становништво долази 20 родова са 70 домова. По целокупном броју домова ово становништво чини 2,80%. Међутим вероватно је да од овог малог броја један део припада старинцима-чифчијама, али је сигурно да међу њима има и

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

доста досељеника из других области код којих је порекло заборављено или се из неких разлога прикрива.

Досељеници. — Највећи број становништва ове области чине досељеници. На њих долази 515 родова са 1728 домова. У досељеничко становништво урачунати су и сви они родови турски или јурүчки, чије је етапно кретање утврђено. Исто тако су у овај број ушли Власи, Цигани и мали број Арнаута. Преглед досељеног становништва види се из следећег распореда по струјама:

I Источне струје

а) Плачковичко-јуручка струја

Из Плачковичко . . .	16	родова	57	домова
„ Дамјана (Радовиште)	2	„	24	„
„ Дедина „	1	„	17	„
„ Раклеша „	1	„	7	„
„ Никомана (Штип)	1	„	1	„
„ Јүрүтлүка	3	„	17	„
„ Таринца	2	„	5	„
„ »Радовишко«	2	„	19	„
„ околине Струмице	1	„	6	„
„ „ Дојрана	2	„	16	„
„ „ Драме	1	„	4	„
„ Штипа	2	„	8	„
Свега	34	родова	181	домова

б) Злетовско-Кочанска струја:

Из околине Злетова	10	родова	23	дома
„ Зрновца (Кочани)	2	„	2	„
„ Күкова (Злетово)	1	„	3	„
„ Тохоља „	2	„	5	„
„ Пестришина „	1	„	6	„
„ Манастирског (Кочане)	1	„	5	„
„ Рүдара „	1	„	4	„
„ Строисоваца (Злетово)	2	„	7	„
„ Барбарева „	2	„	3	„
„ околине Кочана	1	„	1	„
Свега	23	родова	59	дома

в) Јүрүчка струја: 135 родова са 673 домова
г) Түрска „ 9 „ „ 58 „
Свега 144 родова са 731 домова

II Северне струје

1. Старија северна струја:

а) Шопско-кумановска струја:

Из Татомира	10	родова	25	домова
„ Сакүлице	2	„	7	„

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

„ Криве Реке	1	„	2	„
„ Живиња	1	„	2	„
„ Горње Стубле	1	„	5	„
„ Градишта	1	„	4	„
„ Калиманце	1	„	2	„
„ околине Куманова	4	„	9	„
„ околине Кратова	14	„	67	„
„ околине Кр. Паланке	4	„	11	„
„ Горње Пчиње	2	„	5	„
са Осогова	2	„	16	„
из Бугарске	1	„	1	„

Свега 44 родова 156 домова

б) Карадачко-шарска струја:

Из Галичника	2	рода	4	дома
„ Скопске Црне Горе	3	„	14	„
„ »Арнаутско«	1	„	2	„
„ Србије	1	„	12	„
„ Митровице (Косов.)	1	„	1	„
„ околине Скопља	2	„	13	„
„ »Скопске Блатије«	7	„	32	„
„ Полога	2	„	11	„
„ села Дув (Дебар)	1	„	6	„
„ Црне Горе	1	„	7	„
„ околине Врања	1	„	4	„

Свега 22 рода 106 дома

2. Новије северне струје:

а) Шопско кумановска струја

Из околине Кратова	26	родова	36	домова
„ околине Криве Паланке	50	„	60	„
„ околине Босиљграда	7	„	10	„
„ околине Куманова	2	„	4	„

Свега 85 родова 110 домова

б) колонисти:

Из Смедерева	5	родова	7	домова
„ Ужица	3	„	5	„
„ околине Крагујевца	2	„	3	„
„ околине Пирота	2	„	2	„
„ околине Лесковца	1	„	1	„
„ околине Врања	1	„	1	„
„ Београда	1	„	1	„
„ Хрватске	27	„	38	„
„ Војводине	10	„	10	„
„ Славоније	7	„	7	„

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

„ Босне	6	„	7	„
„ Црне Горе	3	„	4	„
„ Мађарске	1	„	1	„
„ Русије	1	„	1	„
Свега	70	родова	88	домова

III Западна струја:

Из Иванковаца (Велес)	1	род	2	дома
„ Лугунаца	6	„	26	„
„ Суекларе	1	„	3	„
„ Азота	1	„	6	„
„ Велеса	1	„	1	„
Свега	10	„	38	„

IV Јужне струје:

а) из Лакавице:

Лесковица	1	род	7	домова
Гарван	1	„	2	„
Дољани	2	„	6	„
Топлик	1	„	2	„
Добришани	1	„	3	„
Сландол	1	„	5	„
Из »Лакавице«	2	„	7	„
Свега	9	„	32	„

б) Тиквешко-битољска струја:

Из Тиквеша	9	родова	31	дом
„ околине Битоља	2	„	12	„
„ околине Прилепа	5	„	34	„
„ Мариова	7	„	35	„
„ Караслара	1	„	2	„
„ ВардарЧифлика	1	„	1	„
„ Костирина	1	„	3	„
„ Ливаде	1	„	1	„
Са Перистера	1	„	6	„
Из Грчке	1	„	4	„
Свега	29	родова	129	домова

Из овога се прегледа види да су најјаче источне струје. Према износу на целокупни број домова у Области оне су заступљене овако: турско јуричка струја са 27,74% или 144 родова са 731 дом; затим словенска источна струја са 9,83% или 56 родова са 245 домова. Укупно источне струје имају 200 родова са 976 домова или чине 37,12% Друге по јачини су северне струје. Старије северне струје

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

имају 10,52% а нове: шопско кумановска 4,41% и северна новија 4,02%. Укупно су северне струје заступљене са 225 родова и 472 дома, или 18,95% према целокупном броју домова у области. Јужна и западна струја заступљене су само у старијим струјама. Јужна износи 39 родова са 165 домова или 6,62%. Западна је струја најслабија. Она износи свега 1,52% и има 10 родова са 38 домова. Влашки досељеници чине свега 2,25%. Цигани 0,81%, а арнаута има 2 рода са 2 дома. **М.**

Један поглед на привреду Повардарја

А. УВОД.

Повољан географски смештај, одличан природни друм долином реке Вардара, ниски планински превоји, који омогућују уздужне и попречне комуникационе везе, велико рудно богатство и, најзад, развијена привреда, учинили су да Повардарје од вајкада буде не само поприште великих ратова и објекат разних војничких инвазија, него и изванредна трговачка база за размену многих производа између Леванта и Средње Европе.

Сам смештај Балканског Полуострва, које је на северу отворено према Средњој Европи, а на југу према Леванту (Малој Азији), такође је омогућио да Повардарје буде мост за пренос духовне и материјалне културе, било с једне или с друге стране. »Етичке масе, завојевачке ордије и најзад, политичка и економска продирања ишла су дуж свих географско-саобраћајних природних осовина Балкана, а нарочито долином Моравско-вардарском, равницом Марице и преко степског бугарског подунавља.«[1]

Природни чиниоци, као што видимо, били су главни услови да се је разграната трговина Леванта са централном Европом обављала већим делом преко Повардарја, па следствено томе, оно је постало центар међународне трговине у средњем веку. У целом Повардарју, нарочито у Солуну, Скопљу и Битољу, вршила се размена добара Истока и Средње Европе. Трговци из Беча, Млетака, Дубровника и Леванта састајали су се најчешће у повардарју да купују и продају робу.

У прошлости су поред природних чинилаца важну улогу одиграли за привреду и привредни живот Повардарја

1 Влад. Дворниковић: »Душа Балкана« — књига о Балкану II.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

и Крсташки ратови. Они су допринели томе, да западноевропски трговци упознају балканске Словене и њихова тржишта. Од доба крсташких ратова било је словенско становништво у свима крајевима Балканског Полуострва, а нарочито у Повардарју, у сталном додиру са трговачки надмоћнијим и богатим народима. Трговачка веза са Средњом и Јужном Европом, после овог живог контакта, развила се још чвршће и јаче.

Велика међународна трговина, која се у Повардарју обављала, дала је могућности, полета и иницијативе да се и у њему самоме развије јака привредна делатност. Производња житарица, вина, памука, стоке, коже, воска и на велико развијено занатство, пружили: су Повардарју могућност да оно ступи у међународни трговачки промет не само као посредник, већ и као активни учесник.

Под горњим условима развијао се привредни живот Повардарја све до краја XVIII века. Да бисмо пак овај развој привреде Повардарја изблиза упознали, потребно би било да се мало задржимо на његовој привредној историји.

Б. Неколико момената из привредне историје Повардарја.

Кроз дуги низ година Повардарје је долазило под власт разних народа. Римљани, Византици, Бугари, Срби и Турци, рељали су се један за другим. Свака је политичка власт остављала печат своје духовне и материјалне културе, што се је одражавало на целокупни живот вардарских Словена. Привредни живот је такође од сваког новог завојевача трпео или добијао полета, према томе, како су се нови завојевачи за њега интересовали.

Римљани, са својом високом техником, начинили су од Повардарја важну политичку и економску покрајину. Њихови путеви и разни други објекти говоре колику су важност они поклонили овоме крају. И у Повардарју је била потврђена римска изрека; да »сви путеви воде у Рим«. Две најглавније стратегијске и привредне артерије: виа Егнација (пут који је водио од Рима на Драч и преко албанских планина за Битољ и Солун—Цариград) и пут Љубљана—Београд—Солун, биле су два најважнија римска пута, која су пролазила кроз Повардарје. Осим ових путева многобројни локални путеви, које су Римљани такође изградили, говоре о великој економској важности Повардарја за Римску Империју. Од локалних путева важни су крак, који се код Битоља одвајао од Виа Егнације и ишао долином реке Црне до великог римског града Стоби (данашње Грацко). Овим су краком Римљани везали пут Виа

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

Егнација са главним трансбалканским друмом Љубљана—Београд—Солун Цариград. Други локални пут водио је од Скопља до Кратова, где су били велики римски рудници злата, сребра и олова, Трећи пут је ишао од Скопља кроз тетовску котлину у Кичево и Охрид. Овај је пут касније био од нарочитог економског значаја за извоз вина и друге робе.

Непосредно, да су Римљани подизали велике грађевинске објекте (путеви, мостови и тврђаве) не само из економских, већ и из стратегијских разлога. Повардарје, које је било отворено према Егејском Мору, било је и главна стратегијска база Римске империје противу свих надирања са Истока. Оно је, заправо, било тврђава за чување целог Балканског Полуострва. Римљани су добро упознали стратегиску важност Повардарја, јер су и они сами, освајајући Балканско Полуострво, продрли са Југа према Северу Моравско-вардарском удолином.

Захваљујући материјалној култури Римљана, односно њиховим путевима, Повардарје је за време Римљана, а поготово касније, постало приступачно народима Средње Европе. Та приступачност омогућила му је да се оно привредно развије и ојача.

После Римљана Византијци су све стратегиске-комуникационе везе Повардарја претворили у изванредне привредно-саобраћајне артерије.

За време Византинаца привредни се полет Повардарја све јаче осећа, за чији доказ служе многољудни градови у чијим центрима се налазе богате чаршије. Већ у VI веку историк Прокопије прича нам да је »Скопље велики, многољудни и свачим благословени град«. Велики градови развијали су се услед развијеног занатства, које је било најважнија привредна грана градске привреде у Византији.

Почетком VII века настаје осетна промена у политичком и привредном животу Повардарја. Од тада датира долазак Словена на Балканско Полуострво, који лагано продиру унутра и насељавају га чак до Пелопонеза. Повардарје, као богата и привредно већ развијена покрајина, привлачи их и они га у масама насељавају. Политичка власт и надаље је византијска, али нови елеменат лагано мења то стање.

Доласком Словена мења се структура Повардарја. Поред постојеће трговине и занатства развија се и земљорадња, јер су се Словени показали одлични земљорадници.

Словени, привредно ојачани, устају против Византије и организирају своје државе. Прво Бугари, желећи да прошире своју власт према Истоку (Цариград), ударају на Византију и успевају да завладају и Повардарјем. Бугарска држава важна је стога, што се за њено време, услед нове

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

економско-социјалне структуре у Повардарју, која је дошла као резултат развијене земљорадње, омогућује ширење једнога новог социјалног покрета-богомилства. Наиме, развијена земљорадња вардарских Словена омогућила је развој и јачање племства-бољара. Покрет богомилства, као први социјални покрет Европе, иако је био обавијен мистичким велом, ишао је за тим да ограничи моћ бољара и осигура егзистенцију, односно привредну и политичку слободу економско-слабијих сељака. Богомилство је било уопште противу сваке хијерархије, што је значило да и на земљи такву хијерархију не трпи. Обарањем, пак, хијерархије обарала се је цела тадашња социјална структура, на којој је почивао тадашњи политички и друштвени систем.

После Бугара, пред крај X века оснива се Македонска држава са Самуилом, која је, благодарећи баш развијеној привреди, проширила своју власт над Бугарском, Македонијом, Епиром, Тесалијом, Албанијом и Зетом.

У доба тих превирања македонски Словени примају од Византије хришћанство. Поред хришћанства Повардарје је примило од Византинаца трговачки дух и занатску вештину. »Примањем хришћанства отворила су се врата византијској култури. Из Цариграда је долазила свака иницијатива за културни и привредни напредак.«[2]

Ово доба јесте најважније за културну историју не само повардарја, већ свих Словена; »Проналазак словенске азбуке, превод св. писма на језик македонских Словена, ширење хришћанства, почетци словенске културе са Св. Климентом и Св. Наумом су од општег словенског значаја.«[3] Све те културне тековине дало је словенству Повардарје, а Самуило је поред тога ударио први темељ југословенској мисли и југословенској држави.

За време Немањића привредни се живот Повардарја не заустављa. Напротив, Немањићи су ишли тако далеко, да су драстичним мерама настојали да задрже исти привредни темпо који су затекли. У том погледу чувен је Душанов законик (1349—1354). У том законику налазе се многобројне одредбе, које се односе директно или индиректно на заштиту трговине и унапређења привреде уопште. Строгим прописима о чувању путника, о уређењу ханова, о заштити друмова, о изједначењу права странаца са правима домаћих држављана у погледу трговања и судства, сведоче од колико су значаја били страни трговци за Душанову Царевину. Све је ово појмљиво, јер је

---

2 Др. Ив. Казасов, »Привредни живот на Балкану у средњем веку — »Књига о Балкану I«.

3 Др. Б. Арсић: »Значај Вардарске бановине за Југославију и југословенство«. — »Луч« — Скопље бр. 1 1937 год.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

цар Душан већи део својих прихода убирао од разгранате трговине.

У доба Немањића, Дубровчани, Млечани и становници из градова Ломбардије, настоје да се као испробани и одлични трговци са Србима што присније привежу. Та интимна веза била им је потребна ради трговања и насељавања уз Моравско-Вардарску долину. »Још отац Цара Душана, Краљ Стеван Дечански, допустио је 1 маја 1330 године Млечанима да могу пролазити кроз Србију идући ради трговачких веза у Романију и Солун и да своју робу могу продавати у Србији«.[4] Горњу везу потврђује и чињеница, што су Немањићи већ 1340 године имали у Млецима своје посланство, а Млечани и Дубровчани своје конзуле у Скопљу. У ово доба дубровачки каравани кретали су се долином Мораве па све до Скопља.

Поред ових трговачких веза са западом, Скопље, односно Повардарја, одржало је трговачку везу и са Византијом, у првом реду са византинским пристаништем Солуном. »Трговачки каравани, који су ишли у овом правцу, били су много чешћи, бројно јачи и обилнији, него у правцу запада".[5]

Инвазијом Турака привредни живот Повардарја бива одједанпут заустављен из простог разлога, што су Турци одузели хришћанском становништву сву имовину. Сем тога, забранили су долазак страним трговцима, чиме су онемогућили извозну и увозну трговину. Али ово стање није трајало дуго. Дубровчани и Млечани, као вешти трговци, својом дарежљивом руком знали су да умилостиве и највећег свог непријатеља. На тај начин они су могли да успоставе са Повардарјем поново своје раније трговачке везе.

Лична и имовинска сигурност, коју су Турци разним ферманима и повељама осигуравали странцима, омогућила је да се Повардарју врати раније привредна делатност.

Већ у XVI веку Повардарје добија скоро онај исти привредни изглед, који је имало за време Византије и Немањића. Многи путописци из овога доба описују Повардарје као велики привредни центар у коме су узеле маха разне привредне гране, као: занатство, пољопривреда и трговина. Турски географ Хаџи Калфа из прве половине XVII века описује Скопље као живо трговачко место, где се налази безистен (трговачки магазин), лепа пијаца, ван вароши велики комплекси засађени виновом лозом и воћкама. Други турски путописац, Евлија Челебија, из године 1661, каже, да је Скопље подељено према занатима у чар-

4 Др. Фран Тучан: „По нашем југу".
5 Павле Уранкар: »Историјски значај града Скопља«.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

шије, које запремају велики део града. За битољску чаршију, каже, да броји преко 900 дућана.

Од пољопривредних грана било је у ово доба највише развијена производња житарица, које су се у великим количинама извозиле каицима (чамцима) Вардаром за Солун. Друга важна пољопривредна грана била је виноградарство. Већи део брдовитих предела Повардарја били су засађени виновом лозом. Околина Скопља, може се рећи, да је била највећи центар виноградарства тога доба. Виногради у околини Скопља били су већим делом својина Дубровчана и Млечана, који су се досељавали искључиво ради виноградарства. Сењски путописац, Феликс Петанчић, у своме извештају о путовању по Турској (1502 год.), описује град Скопље, те између осталог каже: »Да су од трговаца у Скопљу били главни Дубровчани и Млечани, који су понајвише трговали вином. Они су јевтино купљену земљу око Скопља садили виновом лозом, која им је доносила леп приход. Њихове винограде обрађивали су робови, које су куповали од Турака и њих су држали специјално ради обрађивања винове лозе«.

Вино се у великим количинама извозило у Дубровник и Средњу Европу. Извозили су га Дубровчани. Главни пут за извоз вина био је друм, који је ишао од Скопља преко Пологa, Кичева, Охрида и даље Виа Егнацијом у Дубровник. Омиљена песма:

»Љиљана платно бељеше
Крај Охридските извори;
Оздола идат винари,
Винари белограгјани...“

коју је народ у околини Охрида изпевао, јесте из времена када су многобројним караванима Дубровчани — »белограгјани« — извозили вино из Повардарја у Дубровник.

Поред виноградарства навелико је била развијена и производња памука. Памук се производио дуж целе долине Вардара у Пелагонији, Струмичкој котлини и другим местима. Целокупна производња памука достизала је до 10,000.000.— кгр.[6]

Свиларство је у то доба било такође доста ризвијено. Многобројне народне песме, које опевају свилу и њену прераду у кућној индустрији, потврђују да је у неким крајевима Повардарја свиларство била главна привредна грана. Свилени производи: разни везови, срма, срмено платно и друге израђевине, извозиле су се у иностранство као специјални производи Повардарја. У Скопљу је у XVII веку

---

6 Др. Милан Влајинац: »Историја о производњи памука у нашим крајевима«.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“-Скопје

била специјална свиларска чаршија у којој су биле многобројне радње за прераду и продају свилених производа. Један велики део кућне индустрије састојао се у преради свиле и изради свилених производа.

У градској привреди, као што смо већ напоменули, главну је улогу играло занатство. Византинци су много задужили Повардарје са својим многобројним занатима. У овом погледу важни су и Млечани и Турци од којих је Повардарје такође примило доста заната. Међу важним занатима били су: кожарски, свиларски, казанџијски, воскарски, бојаџијски, грнчарски, резбарски, кујунџијски (златарски), иконопиство и др. Од заната је за експорт долазио у обзир највише кожарски. Са чињењем коже, гласовити македонски »сафтијан«, била је тадашња Македонија чувена по читавој Европи. Сафтијан се извозио у све европске земље. Кожа за сафтијан чинила се дуж целог тока реке Вардар у нарочитим каменим коритима, чији се остаци и данданас могу видети по обалама Вардара и Брегалнице. О производњи македонског сафтијана писали су многи путописци, јер је производња у XVII веку достизала велике количине. У Велесу, на пример, било је на стотине кожара радника, а у Скопљу, према писању Едуарда Брауна, личног лекара Енглеског Краља Карла II (1669 год.), било је преко 700 кожара.

Кујунциски — златарски — занат, за који је становништво Повардарја имало нарочитог смисла, био је развијен у свима већим местима и рударским центрима. У Повардарју се нарочито тај занат усавршао доласком Саса[7]), који су били чувени рудари и златари. У варошима су биле специјалне златарске чаршије, чија су имена дотичних махала и данданас остала. Златарски украси извозили су се као антички производи Оријента.

Велики број становништва много је привређивао превозом робе. Коњски и камилски каравани из Повардарја преносили су робу од Солуна до Сарајева и од Скопља до Дубровника.

Да је у привреди Повардарја заиста владало велико благостање сведочи нам следећа народна песма:

»Сам шетала, мори Гјургјо,
Сва Стара Србија и Македонија,
Сам спечалил меки мамудији,
Сам направил кула девет ката,
Кул девет ката, врата од дуката
. . . . . .«

7 Између Кочана и Царевог Села налази се село Саси. Ту су се доселили Саси из Немачке, који су били одлични рудари и златари. У лини свога насеља, Саси су вадили разне руде и прерађивали их у кујунциске израђевине. Место је прозвано по имену самих досељеника.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

У овој песми је опевана велика зарада, коју је странац трговац зарађивао тргујући по Старој Србији и Македонији.

Пред крај XVIII века богата и разграната привреда Повардарја била је такорећи одједан пут уништена. Вандализам аустриског генерала Пиколоминија осећало је Повардарје за дуги низ година, Аустријска војска опљачкала је многе вароши, а Скопље је пожаром и пљачком до темеља уништила.[8])

Уништењем Скопља и других градова највише је осетила привреда Повардарја. Велико уништено и опљачкано богатство није се могло тако лако створити. Одбегло становништво са страхом се враћало у своја места и са тешкоћом је могло да без материјалних средстава и оруђа отпочне привређивање. Тек на почетку XIX века привредна се делатност у пуном јеку успоставља; трговина узима ранији замах, а занатство и пољопривреда почињу поново производити за домаћу потребу и извоз.

Деветнаести век за Повардарје значи почетак систематског привредног слабљења. Ово слабљење је природна последица многих новостворених услова и прилика: француска револуција и успостављање америчке самосталности (У. С. А.) омогућују капитализму у Европи и Америци да ојача. Тај капитализам индустријализира Европу и Америку. Америчка индустрија, а такође и европска почињу да производе у маси не само за своје потребе већ и за страна тржишта. Европа више не треба оних занатских израђевина који су се производили у Повардарју, по читавом Балкану и у Левенту. Проналаском железнице (1825) и просецањем Суецког канала (1869), којим се је скратио пут за Индију за око 7400 километара, односно за 30 дана вожње од пута преко рта Добре Наде, европској се транзитној међународној трговини даје други правац. Балканско полуострво, наиме, губи ону најважнију посредничку улогу у трговини између Европе и Азије. Та улога прелази на јужну Европу и Енглеску. Најзад, проналаском парног котла и дурбина изграђују се циновски пароброди који омогућују јевтин и бржи превоз добара воденим путем.

Све горе побројане чињенице из темеља су измениле структуру читаве Европе. На Балкану, па и у Повардарју престаје она развијена међународна трговина између Истока и Запада. Повардарје прилагођује своју привреду

---

8 Аустриски генерал Пиколомини, гонећи Турке, дошао је у Повардарје са намером да преко Албаније изађе на Јадранско море. Занесен великим богатством градова у Повардарју његов се поход претвара у прави вандализам. Прича се да је аустриска војска дошла до места зв. »Семејни гробишта«, које се налази на путу између Штипа и Радовишта.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

само за своје потребе и нека ближа страна тржишта (Албанско, Српско, Грчко и Бугарско). Са изградњом вардарске железничке пруге, солунско пристаниште добија већу економску важност, а тиме донекле почиње и привредно оживљавање Повардарја. С оваквом привредом Повардарје улази у XX век.

(Свршиће се)

Др. Тодор Мировић.

Наш југ и монопол дувана

Једно питање које је од нарочитог привредног интереса за крајеве нашега Југа, то је питање *дувана*. Оно је с времена на време у јавности покретано, вођена је и дискусија по њему, али до данас није донето правилно решење које би задовољило произвођаче дувана, па је потребно да се то поново узме у расматрање. Пре него што донесемо конкретан предлог о његовом решењу, осврнимо се за тренутак на стање у коме се оно данас налази.

Познато је да су главни произвођачки дувански центри код нас у Вардарској Бановини, где су климатски услови нарочито погодни за интензивну производњу прворазредних квалитета дувана, што у другим покрајинама наше земље није случај. Још из давнина наш Југ производио је дуван светског гласа. На светском тржишту увек су тражени македонски дувански специјалитети као квалитативно најбољи. Потребно је било да се тај стечени реноме наших дувана очува, у шта се није успело благодарећи бољој организацији наших балканских суседа, који су читаву производњу дувана засновали на другој основи тако да код њих дуван узима једно од првих места у њиховој међународној трговини.

Да видимо каква је организација производње дувана код нас. — Уредбом о самосталној управи државних монопола, дато је Монополској Управи право да управља државним монополима у чији делокруг рада улази и монопол дувана. Производња, прерада и продаја дувана врши се искључиво по директивима и надзором монополске управе. Она прописује број стрýкова који се имају засадити, врсту дувана и распоред сађења по појединим покрајинама. Она одређује цене и класе за откуп дувана, она у својим фабрикама врши прераду, она одређује продајну цену, па и саму продају било у земљи или иностранству врши она. Другим речима, она је та која на основу законских прописа суверено располаже са целом дуванском режијом. Као установа, створена за службу чисто

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

фискалних државних интереса, она мора свој рад да подешава у правцу тих државних интереса. У више случајева, да би она показала што боље резултате свога рада, ишла тако далеко да је откупну цену дувана снизила у тој мери, да се нису могли покрити ни трошкови производјача, а камо ли да произвођач добије какву награду за уложени труд. Откупне цене нису базирале на паритет цена светског тржишта, нити су пак одговарале пијачној ситуацији и у самој земљи. На другој пак страни продајна цена дувана јесте тако висока, да су се потрошачи морали задовољити са дуваном нижих квалитета и на тај начин настао губитак на две стране: 1). губи држава у приходима, јер се троше у већини ниже врсте дувана. и 2). губи произвођач, јер не добија пристојну награду за уложени свој труд. Оваквом дуванском политиком омогућен је огроман шверц дувана, који наноси велике штете државној благајни, доводећи и у сукоб са Законом један велики број наших сугрђана.

Да видимо пак каква је организација производње дувана код наших балканских суседа. — Примера ради изнећемо нашу словенску суседку Бугарску. У Бугарској производња дувана је слободна и неограничена. Тамо дуван није под удар државног монопола, већ држава своје фискалне приходе на потрошњу дувана у земљи наплаћује путем бандеролне таксе, која се прилепи у виду етикета на сваку паклицу, на сваку кутију цигарета која се пушта у продају. Производња — сађење дувана — заснована је у главном на кооперативној — задружној основи, увелико потпомогнута од стране Бугарске Земљорадничке и кооперативне Банке. Фабрикација дувана једним делом такође је заснована на бази кооперација, а другим делом налази се у рукама приватног капитала. Продаја је слободна, тако да држава убирајући своје фискалне приходе путем бандеролне таксе, ниуколико не утиче ни на откупну нити пак на продајну цену. Дуван за извоз слободан је свих фискалних намета. Слободна трговина са дуваном отвара утакмицу код произвођача за производњу што бољих квалитета, јер само добрим квалитетом у слободној трговини може да се задобије пијаца и да се што боље цене постигну. Тражња и укус потрошача мерило је за произвођача.

Из података којима располажем, може се дати ово упоређење о продукцији дувана код нас (Вардарска бановина) и у Бугарској:

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Бугарска :	произведено	просечан број запослених у производњи	извезено
1924 г.	49.100.000 кгр.	181.000	31.700.000 кгр.
1926 „	27.200.000 „	132.000	27.500.000 „
1933 „	24.400.000 „	101.000	22.500.000 „
Југославија (Вардарска бановина):			
1924 г.	14.100.000 кгр.	30.000	
1926 „	8.600.000 „	20.000	извоз непознат
1933 „	3.000.000 „	9.009	

Ма да не постоје подаци о нашем извозу у означеном периоду времена, наш извоз свакако јесте у много неповољнијој пропорцији. У сваком случају пада у очи, упоредивши горње бројеве, огромна разлика између наше и бугарске производње, ма да поседујемо терене за производњу дувана исто тако добрих као и Бугарска.

Резимирајући ове чињенице долази се до закључка, да за правилно решење овог питања, које би задовољило и државни фискус и прозвођача, постоје две алтернативе:

1). Да се производња, прерада и продаја дувана организује на задружној основи, и да држава наплаћује своје фискалне приходе у виду бандеролне таксе, или

2). да се производња дувана — сађење — организује на задружној основи, слободно и у неограниченом броју стрyкова. Монополска Управа за своје потребе за потрошњу дувана у земљи, набављаће потребне јој количине код задруга по цени која одговара паритету цена на светском тржишту. Све оне количине које монополска управа не може да абсорбује за потрошњу у земљи, остају слободни за извоз без икаквих фискалних оптерећења. Привилегована Аграрна Банка својим кредитима помагаће производњу преко задруга. Чак и у случају неповољне ситуације на светском тржишту, држава преко својих установа има да интервенише у корист произвођача.

Решењем овог питања на један од напред предложених начина, решено је једно крупно привредно, социјално питање. Побољшањем прихода произвођача дувана, подиже се материјални положај једног великог броја људи запослених у овој грани привреде, оспособљавајући их да могу одговарати обавезама и према држави и према друштву. Оваквим решењем отварају се могућности за експорт дувана широких размера, што ће у многоме допринети јачању нашег платног биланса на страни. Сушта је истина да приватна иницијатива лакше проналази пијаце за пласман робе него државне установе, па и са овог гледишта потребно је да се ово питање реши на један од предложених начина.

Београд, октобар 1937.

Анаст. Бунгуровић

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Демократија
на данашњој историској прекретници

Филозофи и научници за које »историја је права природна наука о човеку«, уобичајили су, попут анатома и физиолога, да у своме испитивању историског развитка човечанства врше »уздужне пресеке«, пратећи један стваралачки или напротив реакционарни покрет у његовом сукцесивном историском развоју, утврђујући услове који су му претходили, који су га пратили и који су му следовали, — или пак да врше »попречне пресеке« ради утврђивања међусобних односа и снага разних покрета и идеолошких праваца једног историског момента. За њих је, с обзиром на ову последњу методу »попречног пресека«, права срећа институција разних интернационалних конгреса на којима долазе у непосредни додир разни правци и разна стремљења једног историског момента. Сваки интернационални конгрес јесте један стварно изведени »попречни пресек« једног историског момента; на њему међусобно одмере своје снаге разни историско-друштвени, научни и други покрети.

Па такав је био осми Интернационални филозофски конгрес који се држао у Прагу 1934 године. А он је био изузетно важан и значајан због тога што је главна његова тема била проблем »кризе демократије«, тај проблем око којег се ломе копља читавога нашег доба.

Већ годинама кружи светом крилатица: »демократија је у кризи«. И ова крилатица је знамење извесног стварног историског збивања што је настало после руске револуције и светског рата. Па какво је то стварно збивање, шта оно значи и какав је управо смисао крилатице о »кризи демократије«? То су та реално постављена питања која су забринула цео свет.

Тако конкретно постављен основни проблем историске наше садашњице није био предмет расматрања пражког интернационалног конгреса. Овај конгрес се претставио као прави правцати окршај између с једне стране претставника фашизма, који су жучно нападали демократију а са поносом излагали фашистичка учења, и с друге стране претставника демократије, који су врло оштро бранили историска искуства и доктрине својих народа. Руси, трећи партнер у овој расправи, — заузети изграђивањем устава нове радне демократије, — нису били присутни овом конгресу, тако да се у њему нема потпун идеолошки »попречни пресек« данашњег историског момента. Али већ по томе што је овај конгрес био одмеравање, преко најутицајнијих и најгрлатијих својих филозофских и научних претставника, доказних снага демократије уопште и

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

фашизма, сва светска штампа, па и наша, будно је пратила његов рад. Очекивала су се многа расветлења. Њих је и било. Овај интернационални рад је био тежак, али рад са резултатима.

Па критички расмотрити основне линије и резултате ове интернационалне филозофске расправе[1], која је хтела да замени и спречи оне данашње ужасно крваве сукобе у Шпанији и Кини, јесте задатак ове студије. И ми нећемо у свом критичком расматрању великог овог филозофског, научног, идеолошког сукоба фашизма и демократије узети други принцип до **veritas vincit (истина побеђује)** под чијим знамењем је и сам конгрес држан, јер заиста на крају крајева само истина побеђује, јер је једино она стваралачка и обрнуто само оно што је стваралачко јесте истинито и побеђује. А истина је стваралачка и побеђује пре свега тиме што је светлост која, како је Спиноза говорио, расветљава саму себе и све остало, па и себи супротне заблуде. А нашем добу потребнија је ова светлост истине него ишта друго. Јер и данас остаје потпуно тачно оно што је, отварајући конгрес, рекао данашњи претседник Чехословачке Републике, Едуард Бенеш, наиме.: »Садање стање света, готово беспримерна смутња у мисаоном свету, на моралном пољу, у економским и друштвеним условима, најзад уопште на политичком пољу, а нарочито у интернационалној политици, гони све иоле разумније духове да са жудњом и стрепњом траже мало светлости на свима тим пољима, да траже излазе и нова решења која би успоставила више реда, више спокоја, нешто постојаније и дефинитивније од свега овога чему смо сведоци и што осећамо као унижавајућу, обесхрабрујућу и у извесном смислу обешчашћујућу релативност, релативност у којој живи наш сироти свет двадесетог века.«[2]

Пре него што пређемо на расматрање појаве фашистичког учења којим се »криза« демократије не само објављује већ којим се треба сама демократија као кобна заблуда да укине, да видимо како се сама демократија данас претставља и како је дефинишу њени најистакнутији претставници. Тако ћемо знати шта је то што је у »кризи« и шта фашизам треба да укине.

I

Званични претставник америчке демократије Б. Пеперел Монтегју, професор Њујоршког Колумбија универзитета, даје ону основну и опште познату дефиницију демокра-

---

[1] — Све наводе, које овде чинимо, узимамо из саопштења и дискусија које је објавио прашки Интернационални филозофски конгрес у дебелој књизи: **Actes du huitième congrès international de philosophie à Pragui**, 2–7 Septembre 1934, st. LXXII, -|- 1103.

[2] — **op. cit.** ст. IX.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

тије: »Право народа да управља самим собом«[3] Виктор Баш, професор париског универзитета и званични претставник Француске, један од најактивнијих данашњих бораца за демократију, подробније дефинише демократију на следећи начин: »Демократија јесте политичко учење чија суштина је у постављању суверености народа, а врховни принцип, закон броја. С једне стране, пошто се претпоставља да су људи слободни и једнаки у правима, нико не може претендовати на вршење над њима ни најмање присиле: исправном они признају само једну владу, а то је влада коју они врше над самима собом. С друге стране, у свакој демократији број је тај који у крајњој инстанци одлучује и у избору претставника земље и, кад су ови претставници изабрани и окупљени у своје законодавне скупове, у гласању закона.«[4]

Али и једна једина реч може потпуно дефинисати основни смисао демократске организације друштва и државе, а то је она енглеска реч *self-government,* која је данас у многоме и то неправедно компромитована од оних који се у свету зову демократима а то нису, а која значи народну »*само-управу*«, народно управљање својом сопственом судбином. А да ова реч изражава заиста основну смерницу демократије, доказ је и то што у њој врло често фашисти нападају право и пуно лице демократије; тако званични италијански претставник, професор универзитета у Ферари, Ђакомо Пертиконе вели: »...Немогуће је остварити па чак ни појмити *self-government (само-управу)* руље, добронамерни сан теоретичара, који не знају подлост, глупост и одвратно слепило маса« *(la lâcheté, la bêtise, l'aveuglement méprisable des masses).*[5]

II

Из овог основног става и осећања дубоког презирања маса, тако карактеристично израженог пером проф. Пертикона, настао је сав фашизам. И зато се многи питају: како је уопште могуће фашизму да се сматра чак и »социјализмом«, он који склапа интернационалне савезе противу социјализма и демократије, како опет »револуцијом« он који се историски први пут у Италији јавио као контрареволуција, у чему се састоји фашистичка доктрина, која се у Немачкој назива национал-социјалистичком, и каквом се логиком држи?

На ова питања је покушао да да одговор данас главни претставник фашистичке филозофије, Емилио Бод-

---

[3] — W. P. Montague, **Demokracy at the Cross-roads.** ст. 469.

[4] — Victor Basch, **Art et démocratie,** ст. 531.

[5] — Giacomo Perticone, **La polémique sur la démocratie,** ст. 538.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

реро, професор Универзитета у Падови и сенатор фашистичке Италије, излажући саму фашистичку доктрину као засновану на критици грађанског схватања својине и демократије.

Француска револуција је, по овом учењу, »*битно буржоаска*« *(essenzialmente borghese)* у којој је »*народ*« *(il popolo)* послужио као пуко »*егзекутивно оруђе*“ *(strumento esecutivo)*[6]. Смисао њен је пак у »оптимистичкој либералистичкој« претпоставци да ће »чисто економско-правни режим својине као мађионичарска палица донети срећу људима«. У томе смислу је и створена нова администрација и нов Грађански Законик Француске. Бити сопственик, имати своје имање на потпуно слободан, суверен начин, па ће цео свет бити срећан, то је, по фашистима, смисао свеколике Француске револуције.

»Дивна ствар«, иронише Бодреро, али са њом и дивна неодговорност буржоазије и хаос демократије. „*Откад човечанство постоји*, вели он, *никада није била дата својина без одговорности (proprietà senza responsabilità), без правдања, без функције (senza funzione).*«[7] У грађанском демократском друштву својина је систематски »остављена самој себи«, и његов основни принцип јесте: »сопственик сам јер сам сопственик«.[8] И после француске револуције, захваљујући Наполеоновој администрацији и Грађанском Законику, грађански »сталеж«, у читавом свету забарикадиран иза светиње своје тапије, сече купоне, убира наполицу са »своје« земље и не интересује се уопште шта се збива са његовом државом и другим њеним члановима. Међутим, не могући да трпи то стање, народ је, како Бодреро вели, питао: »Зашто да неко самим тим што је сопственик има право да ништа не ради, остављајући другима да за њега раде?« Народ је током читавог XIX века постављао ово питање грађанској демократији, и сваки пут кад би жешће навалио, уместо »*економских реформи*« добијао је нова »*политичка права*«, плаћан је био том »лажном монетом« (la moneta cattiva)[9] »хипокритне« демократске идеологије, а буржоазија је и даље безбрижно и неодговорно секла своје купоне. И Бодреро претставља сав развој XIX века као »чудовишну двосмислицу« *(l'equivoco mostruoso)*, у следећем дијалогу[10] између народа и буржоазије: »*Народ тражи* ревизију својинског режима, па чак и његово укидање: — живео социјализам! — узвикује народ; а демократска буржоазија, такозвана владајућа класа, одговара

---

[6] — Emilio Bodrero, **La crisi della democrazia,** ст 506.
[7] — **ibid.** ст. 507.
[8] — loc. cit.
[9] — **ibid.** ст. 501.
[10] — **ibid.** ст. 508.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

му: — да, имаш права, ево ти опште право гласа. — Мисли се да ће захтев економске ревизије бити задовољен уступком извесне политичке привилегије.« — И после оваквог фашистичког схватања француске револуције и XIX века, које би хтело да изгледа као прави правцати социјализам, ви очекујете да ће фашизам бити за »народ« и за народни захтев »економске ревизије«, али Бодреро у име фашизма констатује да овај дијалог, — који треба да испуњава све време од почетка XIX века до фашизма и постаје у последње доба »заиста трагичан« *(veramente tragico)*, — у основи својој значи само »**моралну кризу**« и да је довољно тоталитарном државом натерати буржоазију да буде »*одговорна*« и да врши своју »*функцију*«, т. ј. активизирати је, па ће са решењем »*моралне кризе*« бити решена и економска и сва друштвена »криза« демократије. »Криза је дакле била, закључује Бодреро, и јесте по превасходству моралног карактера.«[11] »Народ« с правом пита, вели он, »зашто тај има хиљаду хектара земље и његови сељаци раде да оно што произведу даду њему који не ради ништа, — зашто онај други живи у Паризу, Ници, Каиру, Сен-Морицу, имајући за сав замор само то да сваких шест месеци отсеца купоне на својим акцијама«, — а буржоазија се уљушкује у својој лењости тиме што мисли да је народ »демократски« задовољила »плативши лажном монетом политичких уступака, своју економску привилегију.«[12] У ствари буржоазија је несвесна »трагичне« опасности, јер се сва »расула у прашину« *(polverizzazione)* »политичког атомизма« *(atomismo politico)* грађанске демократије,[13] па је сваки за себе и у себи. Буржоазија се мора одрећи демократског »политичког атомизма«, који се формулише са она славна али »лажна« три начела: слобода, једнакост и братство, мора престати са политичким уступцима који постају »трагични«, мора напустити своју демократију, која није ништа друго до »*агностицизам државе*« *(l'agnosticismo dello Stato)*, непознавање државе, мора постати свесна »државне целине« и своје како сопственичке »*одговорности*« тако и своје сопственичке »*функције*« у њој. Тако ће буржоазија постати активни и одговорни »*орган*« поред »рада« и других органа јединствене а органске целине »*Корпоративне Државе*« *(lo Stato Corporativo)* ова ће »*контролисати*« функционисање свију својих органа »*у животу нације*«, и нестаће сукоба, разуме се »*чисто моралног*«, између »*својине*« *(proprietà)* и »*рада*« *(lavoro)*, јер ће бити »*законски и уставно одређена њихова национал-*

---

[11] — **ibid,** ст. 508—509.

[12] — „pagando con la moneta falsa delle concessioni politiche, il suo privilegio economico".

[13] — **ibid.** ст. 508.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

на одговорност.«[13] Тако ће се одржати и »буржоазија« и »народ«, и њихова разлика, али ће зато »*демократија*« бити ликвидирана и замењена »*Корпоративном Државом*« која ће свакоме »сталежу« као органу диктирати његову »функцију« у апсолутној целини нације. Али то тек треба да буде; да се створи »Корпоративна Држава«, која је и после дванаест година тек у својој »клици« *(in germe)*, биће потребне можда »многе генерације« па да »развој производње постане од економско-правог факта факт политичко-моралан.«[14] Ради укидања историске заблуде, у коју је француска револуција завела човечанство, ради уништења неодговорне демократске владавине у којој сукоб »буржоазије« и радног »народа« постаје »заиста трагичан«, а за враћање средњевековном корпоративном друштвеном уређењу, у којем »државна целина«, оличена у своме »вођи«, суверено наређује не у име »економско-правних« већ »политичко-моралних« принципа а сви сталежи односно класе покорно »слушају« као »органи« једног јединственог моралног, духовног тела, Бодреро у име фашиста признаје да »*исувише... се злопаше*«, али су зато »охоли« што се у Италији »изграђује у тајности њених *најмистериознијих* и *откровенствених* сила једно њено оригинално стварање...«[15]

III

Али фашистички доктринари не слажу се. Док Бодреро говори о фашизму као режиму који укида и замењује демократију, дотле Дел Векио, који за себе каже да је један од најстаријих фашиста међу италијанским интелектуалцима а који је такође званични преставник Италије и фашизма, вели: »Фашизам није... негација демократије. Напротив, он је,како га је сам његов творац[16] дефинисао, *концентрисана демократија*«"[17], „концентрисана" је зато што је у рукама једног човека, „вође", а „демократија" је зато што „хоће да штити и стварно штити раднике".

Али може ли бити оно што је у рукама само једног човека истовремено и демократија, и је ли „*штићење*" радног народа народно управљање својом судбином, као и колико има логике а колико лицемерја у »концентрисаној демократији«, то је свакоме јасно.

»Фикцијом« назива прашки професор Универзитета, Јозеф Фишер, фашистичку тезу да тек укидањем грађан-

---

[13] — **ibid.** ст. 510.
[14] — **loc. cit.**
[15] — **loc. cit.**
[16] — Мусолини.
[17] — G. Del Vecchio, **Дискусија,** ст. 514,

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported. (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

ске демократије успоставља се права демократија у којој народ једино може добити праве своје вође. »Ако је веровати антидемократима, вели он[18], једино њиховим посредством народ узима стварно власт у своје руке -- што треба да значи да ову идентичност (народа и владе) остваравају једино они, док парламентарни и демократски режим не припушта власти »праве вође« народа.“ Рећи да тек укидање демократије и успостављање диктатуре једног »вође« над читавим народом јесте остварење демократије, није заиста никаква »фикција«, већ обична противуречност и хипокризија.

Али овакав фашистички лицемерни став још је и нешто друго: нехотично је он признање да су народи, којима су фашисти наметнули свој режим, још увек дубоко демократски настројени, јер иначе зашто би се они правили демократима, чак »концентрисаним« демократима? »Модерни диктатор, — вели француски званични и главни претставник демократије, Жозеф Бартелеми, — непрестано говори и, ради ширења своје мисли, употребљава сва средства која му наука пружа. Држи безбројно много зборова, манифестација и свечаности на којима му гомиле пљескају и понављају у бесконачност какав покрет руком или какав унапред утврђени поклич послушности. А то значи да диктатор жели пристанак маса, да осећа да не може да живи друкчије него са овим пристанком, а говори да би надвладао опирања која се не изражавају али која он назире. Диктатура је дијалог са једним немим лицем“.[19] И разуме се да овакав дијалог, макар се називао и „концентрисаном демократијом«, не може значити никакву народну демократску »само-управу«.

IV

Римски претставник фашизма, Ф. Орестано још оштрије и апсолутније напада демократију налазећи у самој »индивидуалистичкој« демократској слободи битни корен индивидуалне а тиме и свеопште демократске неодговорности. Док се Бодреро ограничава на то што назначује »својину«, односно »буржоазију« као неодговорну у демократском систему, Орестано доказује да је свака »*индивидуалност*« као таква »*неодговорни*« чинилац демократског друштва. Демократски либерализам, демократско давање *појединцу пуне слободе* чини од њега »неодговорног суверена« који може гласати како хоће и никоме за то неодговарати. И Орестано са патосом поставља читавом чове-

---

[18] — Joseph Fischer, **En marge des principes de la démocratie,** ст. 549.

[19] — Joseph Barthélemy, **Valeur de la liberté.** ст. 588.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

чанству питања: »да или не, слаже ли се са ма којим политичким системом, који је заснован на *одговорности власти свију степени...*, да једини појединац (индивидуалност) врши своју власт без одговорности и буде *неодговорни суверен?* Да или не: може ли се усвојити да индивидуа, па нека би она била развијена до максимума своје стварности и своје вредности, исцрпљује собом, без остатка, и претставља пуноправно и потпуно сву људску стварност, било историску, било садању, било будућу, такву каква се она конкретизује у једном цивилизованом друштву? И да према томе индивидуа има права да се понаша као апсолутан и неодговоран арбитар над судбинама овога друштва?«[20] Само да случајно ова индивидуалност о којој Орестано говори, да ова индивидуалност, која је »неодговорни суверен«, »неодговорни и апсолутни арбитар« над судбином свога друштва, да она није случајно сам фашистички односно нацистички »Вођ«, јер једна индивидуалност у демократском друштву је малени разломак у коме је она сама тек јединица бројитеља која има за именитељ велики број читаве већине. Тако непосредни коректив и гаранција свакога индивидуалног гласања јесу гласања других индивидуалности, а посредни коректив и гаранција јесте то што свака „слободна" индивидуална одлука доноси се с тим да се примени пре свега на кожи индивидуалности која је доноси, али која да би је могла ефективно донети и применити мора бити у демократији већинска, — а већина дакако води рачуна о својим, а тиме и општим друштвеним и државним интересима, и једина може бити одговорна пред друштвом и значити суверену народну вољу.

Фашист Орестоно види само апстрактни и једнострни однос индивидуе и државе; издваја као неки апсолут индивидуалност за себе и тврди да оваква индивидуалност »неодговорно« и »суверено« управља »судбином« читавог друштва. А шта је са другим индивидуама и њиховим сталешким, класним и другим односима, и зар »већина« значи једну једину индивидуалност? И зар »већина« није одговорна кад пред целокупним народом мора да повлачи консеквенце за све донете изборе и одлуке? Зар народ неће сам извући консеквенце о »већини«, која може због својих одлука и рада постати мањином? Зар »већина« не доноси најзад законе који ће се применити пре свега на њу саму?

Али уместо јасних основних појмова демократије, Орестано више воли софизам и мит о »суверености«, »неодговорности« сваке индивидуалности као такве у демо-

---

[20] — F. Orestano, **Дискусија**, ст. 521.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

кратском друштвеном устројству. Он уопште не види реално стање, дијалектичке друштвене односе, већ их апстрактно изопачи у такву једностраност у којој је индивидуални човек извор свију зала, осим, разуме се, ако стоји на челу тоталитарне државе па је »Вођ«. У осталом Орестанов идеал фашистичке државе (у којој треба да буде потпуно укинута свака индивидуална слобода) јесте касарна. Он мисли чак да је индивидуални либерализам доживео своју пуну кризу у роговима и касарнама светскога рата (у овоме смислу предигре фашизма), да затим потпуно крахира у откровењу фашистичке државе. »...Ограничићу се на то, вели Орестано, што ћу рећи да бар за нас, Италијане, *криза индивидуализма* избила је са ратом. Чим су сва индивидуална права — живот, слобода, савест, породица, имање... — била пренета на Државу, без остатка, и чим је једна власт, која се не дискутује, могла рећи тој сувереној индивидуалности, васпитаној у слободи, томе човеку апсолутном господару своје моралне савести: »Мораш убијати људе; убијати људе које ти не познајеш, можда људе исте крви а несумњиво људе исте цивилизације, истог васпитања, и исте културе, исте религије!...«; шта је остало од суверене индивидуалности, од тог слободног појединца?...«[21] — Остало је, можемо одговорити, још увек врло много, кад се упореди са положајем индивидуалности у фашистичким земљама, јер она у рову извршиће наредбу свога претпостављеног али ће се за то моћи на њега жалити, а коме ће се у фашистичкој држави жалити противу Мусолинија?

Фашизам је, дакле, не само продужетак унутар једне земље ратнога стања из доба светског рата, како Орестано то признаје, већ и у историји беспримерни грађански милитаризам.

А што се тиче Орестанове аргументације противу „неодговорности“ и „суверености појединца“, у стварности се она окреће противу самог фашизма. Јер, док у демократији сâм »појединац«, узет за себе, уопште не долази у обзир и не може уопште доносити никакве опште друштвене одлуке ни законе, дотле у фашистичкој држави фашистички »*Вођ*« (*Duce, Führer*) заиста је тачно онај и онакав појединац, „неодговоран“ и »суверен над народном судбином“ каквим би Орестано да, у не знам каквој фашистичкој безочности и јасној софистици, направи сваког појединца демократског друштва.

V

Још су тирани у античко доба а „просвећени апсолутисти“ у модерно нападали демократску владавину зато

[21] — ibid. ст. 519.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

што у њој, како су говорили, нема правих одговорних личности, јер у њој једна партија замењује другу, једни људи друге и сви греше а нико за те погрешке не одговара. Данашњи фашизам говори о томе како се одговорност у парламентарној демократији „расплињује", те закључује да се овако „неморални" систем друштвеног устројства мора заменити „тоталитарном" државом на чијем челу ће постојати врховни „Вођ" који ће бити „нацији" одговоран, као што ће на челу сваке државне функције бити по један „вођ" који ће одговарати врховном „Вођи" и „нацији".

Фашисти одбијају да схвате да ако у њиховом начину „организовања одговорности" народ потражи рачуна од својих „Вођа", то ће бити већ револуција односно пад самих „Вођа", који, према томе, док владају, неодговорно владају; а напротив, у демократском режиму партије и личности које воде противнародну политику, губе популарност и на првим изборима, ако су тајни и слободни, иду у мањину, а тим је на миран начин санкционисана њихова одговорност. Тако претставник француске демократије, Жозеф Бартелеми истиче стварност политичке одговорности у демократији, насупрот неодговорности у фашизму.

Занимљиво је да управо по питању одговорности претставник америчке демократије, проф. Монтегју, — који „кризу" демократије види као налажење данашње цивилизације „на раскрсници" и решава ову „кризу", попут званичне политике своје земље, правећи компромисе и мешавине између два супротна пута која се човечанству на раскрсници пружају, социјализма и фашизма, — и по питању одговорности прави компромис. Што се специјално тиче судбоносних одлука у случајевима тешких економских криза или могућности рата, одговорност за овакве одлуке парламенат треба да пренесе на врховног претставника народа који ће овакве прерогативе уживати изузетно и за извесно време, а за оно што буде предузео одговарати народу. У томе смислу Монтегју сматра спасоносном демократском новошћу то што Федерални Конгрес преноси „на дамократски изабраног вођу, Претседника Рузвелта извесан део своје сопствене власти"[22]. Тиме, мисли он, да су американци „добили ефективно јединство управе и централизовану одговорност вођства" а да нису била нарушена „права слободног народа". И овај одговорни претставник С. А. Држава, за кога је демократија „вера", закључује: „Верујем да овај нови начин оваплоћавања воље једне земље као целине у једном јединоm вођи продираће све даље и не само као изузетна већ као нормална ме-

22 — **op. cit** ст. 472.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC-BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

тода свеколике демократске владавине."[23] Монтегју мисли да је тако решио проблем „раскршћа" савремене демократије, проблем козе и купуса, диктатура уместо да буде *„замена" (a substitute)*, само је *„додатак" (a supplement)* парламенту и демократији.

Овде нам и нехотице пада на памет она уводна реч социолога и филозофа, Претседника Бенеша о *„смутњи"* нашега доба; али нам одмах затим излази пред очи она главна демократска примедба да свака појава фашизма у ма коме његовоме виду и степену значи успостављање грађанске диктатуре, а насупрот овој примедби опет фашистичко тврђење да фашизам баш ликвидира класну диктатуру коју демократија прикрива у себи. Па да видимо сад овај моменат идеолошког сукоба демократије и фашизма.

Ма колико чудновато, парадоксално то изгледало, фашизам је тај који пребацује *демократији* то да је *диктатура*, и то *класна диктатура*. Јер по њему, грађанска класа прво »поквари народ« а после парламентаризмом диктира што хоће, а хоће, разуме се, остварење само својих интереса. »Прве студије о швајцарској и америчанској демократији утврдиле су, вели Ђакомо Пертиконе,[24] следеће тачке: непримећену олигархију, корупцију »суверног народа« која доводи демократски систем до класне диктатуре *lla dictature de classe).*« Ова теза почива на фашистичком уверењу о »интелектуалној и моралној неспособности маса«, које би, без »интелектуалне и моралне аристократије«, осцилирале између страшне »анархије« и ужасне »тиранији«.[25] Али ово уверење не слаже се логички са тезом која почива на њему. Јер по овом уверењу »масе« су већ саме собом »интелектуално и морално неспособне«, оне су, као што смо раније видели да Пертиконе каже, »подле, глупе и одвратно слепе«, те може неког смисла имати фашистичка теза да је демократија »корупција« народа кад је он, опет по фашистичкој претпоставци, сâм собом рђав. А затим, ако ставимо на страну овако схватање масе, остаће пред нама само она »интелектуална и морална аристократија« (која је по самим фашистима со у несланом демократском тесту), и ако треба ипак, како фашисти мисле, да неко »корумпира« народне масе, остаје могуће само то да их корумпира ова »интелектуална и морална аристократија«, те демократски систем прелази у »класну диктатуру«, другога нема. Има ли ту какве логике? Сва је прилика да је све ово и спревртана и рђаво научена лекција социјализма.

---

[23] — **ibid** ст. 473.
[24] — **La polémique démocratique,** ст. 536.
[25] — **ibid** ст. 536—537.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Али оставимо то, па пређимо на други фашистички парадокс: да управо фашизам укидајући демократију, укида и ту њену »класну диктатуру«, јер својим корпоративним системом успоставља такво учествовање свију класа у власти да се оне нужно међусобно слажу и слажу у интересу сваке понаособ и у интересу државне целине. »Корпоративни систем, вели Пертиконе, не значи нужно искључивање репрезентативног система, пошто је он сâм репрезентација интереса и класа, т. ј. не само интереса који су својствени сваком понаособ: индивидуи, категорији групи; већ исто тако репрезнтација политичке свести која је способна да их уједини, опште воље (овде је сад можемо поменути) која из њих произлази.«[26] Установити, дакле, корпорације и њима заменити демократију и парламентаризам, па ће у скупу корпорација, самој »држави« јавити се (прави *deus ex machina!*) *„политичка свест“*, оваплоћена дакако каквим »вођом«, који у име те »политичке свести« коју собом и претставља, има сву власт у својим рукама и »уједињује« све интересе и све класе. Фашисти се редовно устручавају да у појединостима покажу и докажу како то у корпоративном или еснафском систему државне управе ишчезава »класна диктатура« коју они пребацују демократском режиму. Они само назначавају корпоративну државу (коју признају да још нису остварили) и верују да ће се у њој нужно јавити »политичка свест«, која је за њих исто што и »морална свест« нације, која аутоматски и непогрешиво решава све сукобе интереса и уједињује, »хармонизира« све класе. Овде имамо, дакле, посла само са мистиком вере у тоталитарну, корпоративну „политичку свест“.

Да видимо шта се иза ове мистике крије, шта стоји иза фашистичког корпоративизма.

VII

Орестано нам, у жестини дискусије, открива прави и пуни смисао фашистичког „корпоративизма“ *(Stato Corporativo)*.

По њему једино нова фашистичка држава може да извуче данашње друштво *„из неадређености економског либерализма и опасности борбе класа“*[27] Ту је, дакле, кључ фешизма. Борити се противу борбе класа, т. ј. покушати да се класе одрже и сачувају њиховим затварањем у „корпорације“ које ће као послушни органи „друштвено се интегрисати“ *(l'integration sociale)* у „тоталној солидарности“ *(la salidarité totale)* „Корпоративне Државе“. А да се „опа-

[26] — **ibid** ст. 542.
[27] — F. Orestano, **Дискусија**, ст. 520.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

сност борбе класа" ликвидира довољно је историски вратити друштво у доба које је претходило Француској револуцији и средњи век, т. ј. укинути демократију и стегнути класе унутар сваке корпорације тоталитарном фашистичком диктатуром, претворити их поново у послушне сталеже и „корпорације", те „органе" „јединственога" државног тела којим управља један човек. Фашизам није дакле само јасан конзеративизам већ и отворено реакционарство. У томе смислу Орестано и напада[28], као што то чини и свеколики фашизам, демократију француске револуције, говорећи: „Кад Револуција беше завршила са уништењем корпорација и свеколике структуре која посредује између појединца и Државе, један истински француски дух, који је увек јасно видео, Талеран, бележио је ову занимљиву опаску: „Револуција је лишила Француску кичме". Оно што је у средњем веку и пререволуционо време органски везивало државу изнутра јесте њено сталешко, корпоративно уређење са једним апсолутним шефом на своме челу. Фашистичка борба противу демократије треба, дакле, да врати средњем веку и његовом органицистичком друштвеном уређењу. То је оно што је сваком, осим неким фашистима, јасно.

То је оно што је ватрени бранилац демокрутије Жозеф Бартелеми и пребацио главноме идеолошком претставнику фашизма, Бодреру. И овај „послушни", како он сâм за себе каже, и „радосно послушни" италијански професор Универзитета и сенатор, покушао је да направи неку разлику између „старих" и „нових фашистичких корпорација" и жалосно у овом покушају пропао. Стара корпорација, вели он, била је занатлиско удружење које су сачињавали сви људи који се баве једним занатом..." „Нова италијанска корпорација није друштвена институција, већ економска у којој људи претстављају националне интересе."[29] А зар економска институција није самим тим и друштвена? И зар сâм Бодреро није критиковао демократију као својинску, дакле економску институцију, да би је оповргао као друштвену? Најзад зар фактички стара корпорација, са свима својим шегртима, калфама, мајсторима и робним продавцима, није била »економска институција у којој су људи претстављали интересе«, разуме се, у оно време не „националне" али сигурно интересе градске републике или на пр. грофовије којој је корпорација припадала и била управо државни „орган"?

Али тек у примеру, који Бодреро даје, обелодањује се јасно софизам фашистичког разликовања „старе" и „нове" корпорације. Нова италијанска фашистичка „корпо-

---

[28] — **ibid** ст. 522—523.
[29] — E. Bodrero, **Дискусија**, ст. 526.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

рација“ није, вели он, на пример корпорација ковача, већ целокупне металургиске и механичке индустрије, т. ј. она се састоји од сопственика послодаваца, од радника, техничара, професора, трговца, и т. д. који се баве истом граном производње.“[30] У овом Бодрероввм примеру се баш јасно види да „нова италијанска фашистичка“ корпорација је како економски тако и друштвено иста она „стара“ корпорација. Јер у обема, у „старој“ ковачкој и „новој“ металургиско-механичкој индустриској корпорацији предмет обраде или производње је остао исти, као што су и економски односно друштвени односи људи, који корпорацију сачињавају, остали исти. Ако између самих предмета[31] које је производила ковачка корпорација и предмета које производи фашистичка металургиска индустриска корпорација, ако између ових предмета узетих као предмета има разлика оне су чисто техничке природе јер је човечанство направило гигантски технички корак од ковачнице у којој се, на пример, окивају кола до творнице у којој се праве аутомобили или самолети, али у оба случаја ковачка и металургиско-механичка корпорација производе битно исти предмет: средство за кретање у простору. Што се тиче економско-друштвеног састава »нове« корпорације, Бодреро хоће да нас софистички збуни, па истиче то да се металургиско-механичка корпорација састоји не само из газда и радника, већ и из техничара, професора и трговаца који се баве истом граном производње, а ових није било у ковачкој корпорацији. Како да их није било? Било их је, јер мајстори су у ковачници били према предметима »техничари« (кројили, конструисали итд.), према калфама и шегртима „професори“, а на тржиштима и „трговци“ са својим производима. Техника се само развила а производни односи су се само диференцирали али у ствари остали исти у „старој“ и „новој“ фашистичкој корпорацији, ова последња се битно, т. ј. економско-друштвено не разликује од прве, и значи реакционарно враћање њој.

Органицистички смисао фашистичког корпоративизма ниједан од званичних и истакнутих претставника демократије није узео у критичко расматрање. Међутим, ствар је врло важна и релативно проста. Ово органицистичко корпоративистичко схватање се више пута у историји јавило и увек као реакција. Тако још почетком V века пре Христа, кад су плебејци, тешко израбљивани и доведени

---

[30] — **Ibid.**

[31] — А за фашизам у питањима корпорација и производње **„предмет је оно што долази на прво место а не човек»,** како Бодрера вели (ibid, ст 526), супротно социјализму који ставља човека увек на прво место.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

од патриција до ивица пропасти, хтели колективно да напусте Рим и оснују свој град на Светом брду, патрицији су се поплашили и послали плебејцима Менениja Агрипу који је плебејцима објашњавао како је држава жив организам те као што у организму стомак не може без удова нити удови без стомака тако исто у држави плебејци не могу без патриција нити патриције без плебејаца.[32] Баш као Менениje Агрипа пре двадесет и пет векова, Бодреро вели за фашистичке корпорације да су „органи државе".[33]

Фашистички корпоративистички солидаризам истога је смисла као и патрициска органицистичка прича Менениje Агрипе: уклонити „опасност" заоштрености једног „класног сукоба" и, на основу солидаристичког схватања државе као организма, патрициски грубо потчинити револуционарни друштвени слој. Хипокризија фашнстичког корпоративистичког реакционарства је јасна.

(свршетак у идућем броју)

Др. Душан Недељковић

Кирил Пејчиновић - Тетоец

Кирил Пејчиновић—Тетоец живео је и делао у првој половини 19 века. О његовом животу не зна се много.

Родио се у селу Теарце код Тетова. На надгробној плочи, чији је натпис сам саставио, стоји да се учио у манастиру Лешку. По својој прилици учио је и у дебарском манастиру Св. Јована код Хаци-Јоакима, који је заједно са Кирилом Пејчиновићем један од првих писаца македонске књижевности.

Са оцем и стрицем, Кирил Пејчиновић одлази у манастир Хилендар и тамо се закалуђери. Сам Пејчиновић каже да је отишао у калуђере због сиромаштва (»тјесноте ради«) и због насиља владајућих (»ово от насилије владајушчих«), а под насиљем владајућих свакако да подразумева како Турке тако и грчко свештенство.

Једно време Кирил Пејчиновић био је јеромонах у манастиру Пречисте код Кичева, затим је игуман у Марковом манастиру код Скопља. Ту га прогони неки Али-бej и он бежи у Тетово, ноћу са две мазге натоварене књигама и иконама. Успе му са много потешкоћа да обнови запустели лешачки манастир јер, како сам Кирил Пејчиновић

---

[32] — Плебејци су искористили ову прилику и извојевали два своја трибуна и два едила, помоћу којих су повели ефикаснију борбу противу патриција а за демократију.

[33] — **ibid** ст. 526.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

каже, народ у околини Тетова бејаше сиромашан и оголео. Дуго година био је игуман овог манастира, а ту проводи и остатак живота. На самрти оставља манастиру 7.000 гроша, док је 12.000 гроша сакрио не од калуђера, него од скопског владике који је ускоро требало да дође да покупи манастирску марву и паре. После његове смрти калуђери су нашли сакривен новац. Умро је 1845 год.

Али најважније из живота Кирила Пејчиновића-Тетовца је то да је штампао 1816 год. у Будимпешти књигу »Огледало« и 1840 у Солуну другу књигу »Утјешеније грешним«.

Садржина тих књига јесте одраз времена у коме је Кирил Пејчиновић делао и живео. То је време кад се турски феудални систем налазио у крајњем распадању. У градовима Србије, Бугарске и Грчке ствара се младо, тада још револуционарно, грађанство, које води сељаке и заједно са њима руше турски феудални начин производње, што се политички одражава у националном буђењу и националном ослобођењу Срба, Бугара и Грка. И народ се у Повардарју почетком XIX века национално буди. Али грађански слој био је веома слаб и танак и није могао да извојује националну слободу. Због тога, један део, према томе са ким одржава трговачке везе, наслања се на Београд, други на Софију, а трећи на Солун. То цепа њихове снаге и ту лежи главан узрок зашто се народ у Повардарју није ослободио попут осталих потлачених народа на Балкану. Још доцније, положај је био тим отежанији, што су неке државе, на које су се поједини делови повардарског грађанства наслањали, иако и саме »слепо оруђе у рукама империјалистичких сила« бациле око на Повардарје.

Али чињеница је, да је почетком XIX века национално буђење Повардараца отпочело нормалним током и да се тек у другој половини XIX века појављују ове потешкоће. Почетком XIX века ствара се млади слој повардарског грађанства који тежи за писменошћу. Као резултат таквог стања јављају се многи повардарски писци, који не пишу старословенским него помешано са дијалектом краја где су живели, исто онако, као што у школама манастирског типа, поред старословенских књига, учитељи предају мештанским језиком. Кирил Пејчиновић је најтипичнији претставник овог времена. Он пише народним језиком свога краја, македонским дијалектом из околине Тетова.

Друштвене снаге чији је одраз био Кирил Пејчиновић, нису биле још толико јаке да на револуционаран начин сруши турски феудални систем. То је био тек почетак и о неком, озбиљном, организованом отпору народа, као што то бива од 1890 године, у то време није могло бити говора. Отуда код Кирила Пејчиновића наилазимо на став

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

који се никако не може примити. За све патње и потлачивања он налази утеху у вери и у нади на други, небесни свет. Наместо да позива народ против турске владавине, он говори о рају. Ево шта о томе Кирил Пејчиновић каже: »Пошто несме Христосови људи при Христа, во рај не можемо да идемо, пошто што неће идемо у царство небесноје, а зашто се мучимо на овој век, зашто постимо, зашто се крштеамо, зашто се закопуемо, зашто за душа давамо, зашто од други вери мучени биднуемо, зашто от калдрма долу слезуемо, зашто зелено не носимо, зашто от Турци по мало зборимо, зашто кога не јахат и газат, трпимо?«

Дакле, треба бити добар хришчанин јер само тако може се ући у рај, а рај је надокнада за сва потлачивања од стране Турака, утеха за оно што »от Турци по мало зборимо, зашто кога не јахат и газат, трпимо?" Црква, овде, и у то време када је још била донекле напредна игра назадњачку улогу.

Исто тако од већег интереса нису ни оне молитве са упутством да се читају за благосиљање пчела, свилених буба, врба о цветној недељи итд., као ни они тропари, кондијаци и слично. Али Кирил Пејчиновић је напредан и у оквиру цркве, кад пише против празноверја, кад напада конзерватизам и попове који варају народ и кад устаје против грчког свештенства.

Поред много нетачних ствари, некоји од оних који су проучавали Кирила Пејчиновића, тачно су утврдили да је Пејчиновић био носилац просветилачког покрета у Повардарју. Међу њима Првош Сланкаменац, поред много погрешних тврђења, најтачније је одредио карактеристике просветилачког рада Кирила Пејчиновића.

На Кирила Пејчиновића није утицао просветитељски покрет са севера. Он се развио под утицајем грчког просветилачког покрета, што је сасвим разумљиво јер у Повардарју »свештенство је врло моћно у цркви а и грађанство је, нарочито варошко, под утицајем грчке културе«. (Пр. Сл.) Грчки просветитељски покрет има нарочите карактеристике. Због политичких и културних узрока, грчки просветитељи који се јављају у XVIII в., јако су наклоњени цркви. Политичке прилике биле су такве да су потпомагале црквену културу, јер је борба свих потлачених народа у турској царевини попримила религиозни карактер. Културна традиција је исто тако погодовала црквеној култури пошто у грчкој, у то време сколастика још доминира школама. Ипак напредност у грчком просветилачком покрету огледа се у употреби народног језика и у борби против празноверја.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Све ове карактеристике налазе се и код Кирила Пејчиновића. И он не устаје против цркве, али пише против празноверја и ношења амајлија, а »Да се ипак и сам није ослободио верске наивности, која граничи са празноверјем, има се приписати његовој непотпуној образованости«. (ст. 260.) Најзад што је најглавније и Кирил Пејчиновић пише својину народним језиком. Карактеристично за Кирила Пејчиновића је и то, да није извршио онолики утицај колико други просветитељи у срећнијим земљама, као нпр. што је утицај Доситеја Обрадовића на северу. Јака културна заосталост Повардарја, свела је утицај Кирила Пејчиновића једино на околину Тетова где још и данас живи у предању народа. Огледало и Утјешење грешним, због слабе просвећености народа, није имало много ко да чита што је и узрок Кириловог слабог утицаја.

Као и сви просветитељи, и Кирил Пејчиновић устаје против пијанства и празноверја. Ево шта каже:

»Он ни велат да љубимо један другo, да се праштаеме, да се жалиме, да седимо мудро, да не збесујемо како мали деца, да не се опијаме, да не блудајеме, да не пијемо вино без мера, да не скакамо хоро како безумни што скакат.«

Нарочито се обара на празноверје. За попа који хоће да запише амајлију вели да лаже за паре.:

»Ако ти речат да ти запишем хамајлија, да не го веруаш, тои те лажет за пари.«

Поп који подржава конзерватизам сељака није добар поп.:

»А поп што не ви кажујет како јест работата, тако заради тамох уште ве опачит, ви велит ако је, гледајте си работата, што сте нашле, не оставајте! От него му се дигнало и свештенството и христијанството, и тешко на тија Јануарија каде он попува, и тешко и претешко и горко на његова душа.«

У неком селу поп орао четвртком а сељани отидну да му сломе рало. Кад им поп одговорио да у књигама пише да се у четвртак ради, »они му велат: кога така, од сега не слушамо никого; ни духовник, ни владици, салт што сме нашле, ће држимо; кога ће ни у петак и владици. И ти, попе, ако држиш као што држимо мије, ако ли не, а ти стани от село-во, ми је таков поп нећемо! Пак попот виде не виде, стори се каил да држит како ће го учат мирјаните, со све знајећи, се стори ко да не знаје, со све очи се стори како слеп, а отиде слеп по слепото, тако окат по слепого поминиште ради суетнаго века сего. О леле безумије, о леле безвјерје, о леле бестрашије.«

Ова два цитата јасно показују да се Кирил Пејчино-

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

вић бори против конзерватизма, против оних који веле: »што сте нашле, не остављте«.

Грчко свештенство у то време јако је пљачкало народ. Поред разних данака које су сељани морали да плаћају спахији и преставници цркве доста су сисали. Народ се бунио, што у другој половини XIX века доводи до општег покрета за Егзархат, који је био покрет словенског живља против експлоатисање од стране грчког свештенства. Има једно интересантно место у Огледалу које очито показује расположење народа. Ту Кирил Пејчиновић говори о неком рђавом селу и наводи говор сељака из истог села, вођен приликом изостанка њихова попа на некакву свечаност:

»А једни смромаси Христијани дури ги жалит, зашто до само полдне чекаат, стоат и чекаат попа, на сам царскн велики ден гладни, стоат и чекаат попа да му донесет причесна и викаат: се забави попот, тоа му било, она му било, други пак велит: Хајде, да му се натепаме, ће уште једном да се не забаваат. А једни чорбације, што сат мл' позеншни, како кметинке, пак тија велат: не така; да го тепаме, ће не глобат забитот, така мије ко што смо се собрале в куп, да идеме да отнесеме овен на агат, или на пашата, да му алверисаме, ћу текем да го напуштимо, да земамо друго-того попа, ако је подалеко со кућата. Пак други кмет велат за друго-того попа, велит: какав глобар јест и тој поп, многу земат, махни до тамо, овај поп се забават. ама баре помало земат, ем вересија пеет, чекат за паре со години, а другиот поп са Турци земат хакат ако му не платиш«.

Док су најмирнији сељаци забринути што попа нема револуционарнији хоће да га бију, дотле чорбације избегавају сваки насилни акт »јер ће не глобит забитот« како сами веле. Али зато чорбације подговарају сељаке да узму другог попа и то на миран начин, да оду до аге, да му однесу овна и да га замоле за другог попа. Али сиромашни сељаци нису зато јер један вели да нови поп одмах тужи Турцима ако му се не плати, док овај иако се позабавио, мало узима, »ем вересија пеет, чекат за пари со години«. Нема сумње овај цитат је драгоцени документат за социјалне односе тадањег села. Он нам осветљава однос свештеника и цркве, па сиромашних сељака и чорбација. Још тада сиромашни сељаци и чорбације нису били једно, како не по богатству, тако ни по интересима.

Најзад, школу Кирил Пејчиновић много цени, јер вели да је учење »голема работа«.

Али око језика Кирила Пејчиновића највише се дискутовало. Неки су потезали као најважнији аргуменат упо-

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

требу ћ и ч у Кириловим делима, док је друга страна узимала чињеницу да у наслову огледала стоји да је писана на бугарском језику. Али они су заборавили да народи нису међу собом ограђени кинеским зидовима и да међусобно утичу једни на друге. Зато ако се нађе по који утицај, као што је то нашла и једна и друга страна, не значи да се из повременог утицаја може закључити о суштини проблема. То личе на данашње немачке кругове који су бацили око на Сибир, па њихови »научници« одмах утврдише да је Сибир немачки јер су пре толико и толико година тамо живели неки немци.

Међутим »Кирил пише, штампа своје књиге народним »препротѣишнымъ и не книжіымъ езѣікомъ« свога краја. То је дијалекат старог Полога и суседних крајева у његово време«, каже Првош Сланкаменац. »То је дијалекат његовог краја, са знатним примесама црквено - словенског језика«, пише Харалампије Поленаковић.

И заиста, најпозитивнија и најдрагоценија особина Кирилових књига јесте баш то што су писане народним језиком и тиме биле оваплоћење онога, у питању језика правог национализма који је Вук изразио принципом: »*Пиши како говориш*«.

Д. Бачински

Југ Анђелка Крстића

Македонске песме су тужне и по мелодији и по садржини, као што је тужан и живот овог напаћеног народа, вели Анђелко Крстић, на једном месту, у своме „*Трајану*“, дајући једним потезом слику оног света, који ће у своме делу изнети.

И Крстић је прегао да, кроз живот својих јунака из приповедака и »Трајана«, изнесе стварност нашег Југа, живот овог заиста намученог и напаћеног народа. И то да изнесе стваран живот јужњака нашег жуљевитих руку без икаквог улепшавања, без артистичких украшавања и дотеривања сурове стварности, без измишљавања.

Он је непосредно и пуно захватио прегршћима из дубине живота Југа и, не пробирајући много оно што је извукао, не тражећи само бљесак површине, који много тумачи битисања нашег Југа сматрају као стварност и, затим несени њиме, износе га уз обиље епитета и помпе — он је сву ту истинску и горку до бола стварност просуо пред нас и дао тако епопеју оног ситног мученика, који сачињава основу нашег Југа.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

Он је изнео муке и патњу најширег слоја Југа, тегобан и печалан живот легије наполичара и раје, мучну и тешку борбу печалбара. Оних на силу и од мука створених космополита, луталица расутих по свима балканским земљама, по европским и светским пијацама; оних мученика скочањених руку, који на мразу, од кога и камен пуца, цупкајући с ноге на ногу, нуде у богате бунде увијеним пролазницима бечких, будимпештанских и других средњоевропских авнија шећерлему или алву; оних што, у друго доба и на другим местима, на букурештанским улицама на мајурима гојазних и објесних бојара или на пређеној и испуцаној земљи Косова Поља, по цео боговетни летњи, врели дан но си на грбачисвојој »као они коњи... што стално окрећу долап везаних очију... »копанке тешке препуне кала и малтера; оних што на Новом континенту кидају у аубинама земљиним у тробу њену и своју; оних које је »судбина« приморала да још дететом, на својим нежним и нејаким леђима, по мрачним и цомбастим улицама балканских вароши, у завејаним и хладним вечерима, нуде бозу, поклецајући под теретом грбавих тестија, дувајући непрестано у промрзле прсте, који грчевито држе укочено уже, о које виси терет... да би, иза вишечасовног викања и позивања муштерија из загрејаних соба, промукли и до костију смрзнути и уморни потражили у радњи, иза казана, на пољави простртој по земљи, одмор од неколико сати; оних што у праскозорје, док остали, »поштен«, свет спава, на мишицама својим носе млеко имућном свету за први оброк.

Он је нарочиту пажњу посветио и друговима тих печалбара, женама, мајкама и кћерима њиховим. Оним несрећницима, »које се, овамо на Југу, радују у сузама а јадају без њих«; онима, које цео свој живот проведу у нестрпљивом и грозничавом очекивању њихових са печалбе и горким тренуцима кад снегови почну копнети, а кукурек помоли своју главицу, наговештавајући скори растанак и прекид кратког људског живота, прекид горак, који траје годинама и који ће неке од њих створити »удовице са живим мужевима«, а највећи део правим удовицама, чији су мужеви своје кости оставили туђим крајевима, међ другим светом. Изнео је муке и патње њихове, снове и жеље, уређивање и чишћење мужевљева одела, завиривање у минтане и чакшире њихове, тражећи их у њима; прегарања њихова, херојство и жртве. Тешки су нарамци дрва, које оне сносе са сеновитих планина, јадна је њихова надничарска и наполичарска зарада...

Трећи слој људи, на којима се задржало интересовање нашег Крстића, је онај свет, који је прегазило време, свет који је велико светско тамањење отсекло од живота, који је ново време избацило из „нормалног" колосека живота и пред ким се данашњица испречила у свој својој стварности.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Мали је то слој људи, негдашњих спахија, ага и бегова, коџабашија и чорбација, који не разумеју да је њихово прошло и који жале за тим прошлим „добрим“ временима. Крстић се у описивању ових људи показао као прави виртуоз. Изнео је много каваница и чајџиница, у којима, на миндерлуцима, скрштених ногу, седе „бивши“ људи. Похабани су то људи, са излизаним чакширама и јелецима, што по целе дане, недеље и месеце проводе по многим кавanама мухабете чинећи и, кроз полузатворене очи, обвијени колутовима мека дима из цигара, изазивају и дочаравају пријатне, госпотствене слике прошлог земана, када су им се до замље људи клањали. Нема човек „као од пре да види своје људе ефендије, агаларе, бегове, са својим салтанетом: наргуљама, чибуцима, мухабетом, — сем по кога од њих сада у похабаном оделу, дрема као покисли петао без кокошију... сирото Ризван-бегово кафе што је дочекало!“ Скупе се тако ови људи па »би се преносили у своју завидну прошлост, раскрављујући ране за нечим изгубљеним што их толико тишти« и само „кад би навратио какав жандарм у кафе, или у пролазу улицом испред њих привукао им пажњу униформисани полицајац или официр, прибрали би се као из сањарије, погнули главе, ћутећи замало, да би опет наставили разговор потихо.“ И тај разговор је жална песма за прошлим, неповратним временима. „Е-е, онда, у наше време,... кад изађемо из ућумата: кадија, кајмекам, мудеумум, муавин, ћатиби, азаји.. сви заједно пођемо.... а људи у пролазу још од подаље застају, повлаче се у страну, поздрављају дубоким теменом; чорбације-еснаф устају на својим ћепенцима на колена, поздрављају, теменишу“, па онда цела ова група сврати у кафану, само онда „овде, унутра беху оне дугачке, широке софе с обе стране, застрте ћилимом и сецадетом; унаоколо јастуци, седнеш рахат... Поседали ту бегови, агалари... у ћурковима и црвеним чоханим доламама у гајтану и буђмету... Наргуле пред њима крклјају, ћилибарски чибуци диме...“

Посматра те људе Крстић, али не да би он заиста зажалио за оним прошлим временима, него само да би истакао тешку прошлост, и да би изнео један детаљ стварности, јер стварност су ови људи, само, срећом, стварност на издисају... Али друга једна стварност на Југу, о којој Крстић говори, су повампирени бегови и аге у лицу бан-кара и шићарција. Угојени, заштићени и осионе су нове ефендије и агалари. Погледајте једног у Крстићевој припо-веци *Нема пазухе*. Гори је и тежи сељаку него многе раније силеције. Као страшна мора, испијају они крв „класичног“ Југа. „Треба имати онаквих (који ће цели дан за 8—10 дин. тућати камен), иначе треба ја и ви да прихвати-

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

мо чекић" филозофира рентијер што „динар недељно на банкү" үзима, үправо као што мисли и један од његових предходника. »Треба неко да заповеда, господари, и други, над којим се господари, да раде и слушају" (први) Искористе ове гуликоже мирну душу овог народа, искористе је до крајњих граница...!

Живот овог света на селу и паланци, у свакидањем току, у борби, радости и жалости, кроз разне личности које је обрадио, износи Крстић и оставља будућим генерацијама *документат* над ким ће се оне зграњавати.

* * *

На рељефно датој слици рада Анђелка Крстића, јасно се испољавају неколико карактеристичних висова, карактеристичних како за Крстићево продубљивање у материју коју обрађује, тако исто и за цео наш Југ. Посматрајте ту рељефну карту југа, и ево што ће вам одмах упасти у очи: један погрбљен над послом, радан, намучен и поштен свет, коме на уснама непрекидно леже речи: „Рад, рад и само рад, штедња и мисао за дома". Затим много, много сувих, коштуњавих, у црно забрађених жена — много удовица, толико много, да није редак случај да се у истој кући, под истим кровом, нађу по три генерације: баба, мајка и унука, све три без мужева, која је онај у ранијој реченици поминьани рад, у далекој и мучној туђини — коју оне проклињу: Туђино, туго голема! — истрошио и расуо им кости широм бела света. Онда много истоветних, не само пађеничких ликова, него и имена, која симболишу битисање овога света, у којима се садржи сва мукотрпна прошлост овога краја. Пуно је наших људи са југа који се зову Раде и Рада, Трајан, Трајче. Трпе, Трпко, Трпа и Трпана и све друге могуће вариіације ових имена. И сви су они синови и кћери једног Рада и једне Раде унуци и унуке једног Трајана или Трајка и сви су они потомци једне Трпане и једног Трпета, и сви су они сачували дубоко у себи и крви својој и примили са животом од оцева и праотаца својих и то својство њихово у наследство, да су и сами оно што су њихови прећи били, јер они су и данданас највећим делом Радевци, Трајани и Трпевци. Огледа се тај атавизам и у називима места и краја у коме су, јер је и цео њихов крај Трпен. Претставник њихов, чију нам мучну судбину износи Крстић, је *„Трајан Радевић"* из *општине и села Трпенци"*, а општина је и село Трајаново у *„Трпенској нахији"*.

Посматрајући књижевно дело Анђелка Крстића нас

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

првенствено у њему интересује стварност нашег југа, истина која је изнета на видело. Мање нас је, скоро нимало, интересовало књишко, небулозно, измишљавање, које, ваља нагласити, не постоји много код нашег приповедача, што му диже вредност и оштро га издваја из огромног броја писаца. Износећи истину, која је тешка као свака истина што је, Крстић оштро оптужује наше егоистичко и неправично друштво у коме се осетно до суза и крви деле људи на класе где једни друге немилосрдно користе и на грбачи се слабијих јачи сладе, убирајући плод сазрео на уздасима и залеван зној ем првих, економски зависних људи.

И није безразложно помислити да Крстић највише има захвалити што није онолико популаран, колико би требало, отсуству маште и лажи. Да је мање гледао, а да је више жмурио и писао, он би добро прошао. Највећи део наше југословенске књижевности је у до болести идеализирању сјајне наше прошлости, непрестано пливање у водама романтизма, блажено забијање главе у песак. Пуно је принцеза и војвода плаве крви, господе и племића, много племениташа и спахија, ага и ефендија. Највише је писано о најмањем броју људи, о једној класи готована и трутова, силеција и авантуриста, о сјају и раскоши њихова живота. Многи су наши књижевници били и јесу као они инсекти, које привлачи светлост и стално се врте око ње док не сагоре глупо, како су и живот провели, певајући, кад је требало јаукати... Мање је обраћана пажња на шири слој народни. И, ако би се нашло ко да и о томе мало пише, онда је тај стављао наочаре, нарочите, ружичасте наочаре на нос и кроз њих гледао идилу, срећу на селу, песму славуја у гају, љубакање по зеленим вајатима, разметљиве ћиде и покуњена носа М ксиме. Било је много лажи, бежања од стварности, много лажи је са префињеним укусом написано, и те исте са блаженим осмехом и задовољством, крај светиљке, до дубоко у ноћ, гутане.

Наш Југ је имао мало таквих приказивача, и у колико их је било, све су то пролазници били, писци који су из луксузних аутомобила гледали пиринчана поља, огромне комплексе земље засађене новцем — дуваном и о томе писали. Први и прави тумач живота нашег Југа, са потпуним разумевањем правог уметничког реализма, јавио се на самом Југу, на крајњем Југу. Испрва се и он заноси, маштa, нарочито у почетку, док није са себе смакао утицаје, које је у школској клупи био примио (Ј. Веселиновић). Он је, будући стално у додиру са народом, са печалбарима, и сам син једног печалбара, потпуно осетио горчину тог живота, и оканuо се идеализирања, измишљавања. Ма-

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

ло су времена имали његови »нашинци« да свирају и играју, да се бацају камена са рамена. Они су се морали борити за насушни хлеб. И Анђелко Крстић је, хтео не хтео, морао сликати ту борбу својих земљака. Уместо веселих усклика, по селима су фијукале камџије узвитлане у рукама спихија; уместо здравља и среће болесничке постеље и гробља, уместо богатих њива, пашњака и воћњака тешке копанке и излизани алат зидарски, грбава леђа и реуматичне ноге, сушичаве груди и саката тела. Тежак је живот Крстићевих земљака. И сам Крстић с њима горко се јада на тај живот »О стешњени животе печалбарски, колико си сух и шкрт!.. Биљко изникла на сухом камену; душо провлачена од рођења и пре кроз жељезне и бодљикаве нити; кидана, убадана, крвављена; пуна чворина. »Чемеран је то живот, кад се човек купа у зноју« на скели бацајући малтер кауком при малтерисању«, толико да врло често осећа »зној како му се слива по ртењачи и целоме телу и допире до у чарапе и обућу«; тежак је то посао зидарски, од кога човек постаје »слаб, сув, жигљав, леђа му испупчена као да носи самарицу на њима: од рада... по две хиљаде пута дневно да се сагнеш и усправиш на скели, у летњој жези, за малтер и цигљу«. Убиствен и нехуман је то намет за дечка од 10 година, који мора, ради коре хлеба, уместо да је у школи са друговима, да копа суху, тврду земљу и да меси блато. »Целог дана од јутра до мрака углибљен у блату до изнад колена«: мешати, превртати, гњечити, гњечити, да са добро измуља. »А блато тешко, лепи се за мотику, с муком се мотика извлачи, треба снаге да се подиже и меша..« слабе су руке немилосрдно препуштеног судбини дечка од 10 година.

И не само мушки, одрасли и деца, него и жене, иако не на гурбету, а оно на селу, раде, муче се и пате. Као теглећа стока, сносе горе до домова својих. Обделавају туђа поља и њиве, копају, сеју и жању, надниче код газда и спахија; рађају децу и недораслу шаљу трбухом за крухом. Трпе и ћуте; чувају свој образ и образ својих мужева. Не ври у њима крв нечиста Станковићеве Коштане и Софке, нису то обесна, распусна створења. Сиротиња, слаба храна, исцрпљујући рад, дуги растанци од мужева, свели су њихове сексуалне прохтеве само на продужење феле.

*

Има у делу Анђелка Крстића читава поворка важних, главних и мање важних, споредних личности, кроз које говори цела ова покрајина и из чијих речи и дела упознајемо и самог аутора њиховог, А. Крстића. Многи проблеми, верски, социјални, економски, политички — аграрно питање

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

нарочито — размотрени су, не нарочито научно, не суптилно, него онако како све те проблеме осећа у себи и решава их човек нашег Југа. Задржавање на разматрању свих ових проблема изискује више простора него што нам стоји на расположењу, па ћемо зато истаћи по који, узгред, говорећи о носиоцима тих проблема.*

*

Занимљиве су карактеристичне особине овог света, које му се у Крстићеву делу дају. Скроман и штедљив је то свет, који новац »десет пута завезује у крпице и док га одреши да потроши предомисли се и пишмани.« Принудиле су га околности да је неповерљив, ћутљив да размишља »Македонац је чудо тежак, особен: тешко приступа ризику, али кад ступи иде до краја.« Чуде се нашем човеку многи у туђини где он ради, чуде се његовој неодлучности »Ови Македонци и кад су гладни мисле да ли да ручају или не; и кад им се с' проштењем, врши нужда да ли да је врше или не, док се добро не размисле, и ако знају да се то мора да врши.« Чудни су то људи „Повучени, радни, скромни, никад пијани, штедљиви до тврдичења, а кад дође случај крајности „за једну буву изгори цео јорган." Радни до изнемоглости су они. »Док се креће снага ће радимо, ће печалимо, да се не осрамотимо; кад домрдају руке, онда сави главу и умри." Особена је крв нашег човека »Чудна је ова наша планинска крв, у корену од љуте студене воде и оштра шумска ваздуха...« Морају мислити, размишљати »Мисли, мисли, све мисли...« Прилике и околности су их приморали да одмере сваки корак добро, пре него што га учине. »Усталило то вековно ропство наслагу на наслагом; укљештило душу опрезношћу, снебивањем до крајњих граница да се опасност избегне, а кад она већ дође пред лицем да јој мушки, одлучно крајњом напетошћу противстави и покаже се као човек.« Иако су ови људи исти и слични другим људима јер „од једног смо теста умешани", ипак постоји, међу њима, осетна разлика, „Једнога је при пециву усијани вршник огорео, а другога на танане зидио."

* * *

Највећи напор Крстића стваоца ишао је за тим да компонује химну раду, покрету и гибању овог вредног народа. Највећи део његових личности су радници, трудбеници. Има код Крстића, поред највећег оног броја, који ћути и трпи, јер дубоко и наивно верује да га је „судбина" проклела да стално за друге ради и мучи се, има и напредних радника, бораца, који увиђају да их економски јачи слој експлоатише, само што се и код ових радника

* Овај је рад одломак из расправе *Анђелко Крстић* у делу *Књижевници Југа*, које је у припреми.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

испољава крв праотаца: они дижу свој глас прстив неправичних господара, али само глас... они само подвлаче неправду, која им се чини, али још ниједан Крстићев радник није дигао чворноватy и тешкy своју песницy, да заштити своја права.

Два типична претставника радног света са Југа дао је Крстић у своме *Општинском ћубретару*. Не само по двема личностима, о којима ће још бити речи, него, уопште, по самом склопу, радњи, животу, који је у овој приповеци Крстић изнео, мислимо, да је ово најуспелија ствар Анђелка Крстића, у којој се црта паланка нашег Југа. Дата је у овој приповеци скоро цела стварност паланке нашег Југа. Ту је изнет однос између ранијих и садашњих господара с једне стране и радника с друге стране. Приказан је однос између муслиманског и хришћанског живља у паланци, опис саме паланке, њене џомбасте и кривудаве уличице, нахерене куће, излизани ћепенци и трошни џерци засуканих рукава касапи и босих ногу сиротња; дата је слика оних карактеристичних, узаних, хладних и бистрих јазова са беговским воденицама на њима, на улазу и излазу из вароши, оних јазова које има свака наша паланка. Виде се овде наочите циганке »ћупке беговска соја које се рађају у беговским конацима, ту одрасту — многе су лепше, питомије и благородније и од самих беговских ханума — и живе као спарене са неким Циганином, покућаном из тога конака а умиру кад остаре по прљавим циганским џерцима на периферији вароши.« Ту је и један Циганин, Синан, кога ће »спарити« бегови са једном »беговска« соја Циганком и који је »пуних дванаест година служио... у Анадолу и Фезану«, за себе 4 и за два бегова сина по четири године. И, »За све то време долазио је овамо само једанпут на одсуство, и по једанпут кад је извршио замене за своје бегове. Кад се вратио кући, по завршетку свих тих беделата, имао је четворо деце...« Ту су бегови ових Цигана »бајата лица« Јахја бег и његови синови, који се отимају са оцем о кћери Синанове и своје. Изнето је овде беспосличење оних »покислих петлова без кокошију«; видите како силазе у паланку по со намучене наполичарке бегове и крију се од Синана... Дата је скица једне личности: Мислим хоџе, што сваког првог иде на државну касу, коју ће касније Крстић мајсторски приказати у приповеци *Први;* изнета је цела чаршија, Љутфи-ефендија »бивши адвокат сада прави налуне)«, Идриз-бег, Сејфула-бег, Рамза-ага, Ђуладин-ефендија, мајстор Ђоре срмаћеша, кога ћемо касније видети у приповеци *Калеш Димко, срмаћеш*, затим Риста фурунција, мајстор Зафир обућар, Јордан ликерција, Дамњан амалин, Коља касапин; онда махала, тетка Фанија врачарка »која за сваког у варо-

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

ши зна по нешто занимљиво да каже«, попадија поп Јордана Проскуре, госпођа писарица општине, газдарица Тенка Ристодулина магазације, Фемка Нацета папуџије; дечурлија, разговор чаршије и махале. Изнет је однос између дошљака и мештана, неразумевање новог времена, истицање оног »наши«, »ваши«, »озго«, »власт«... и једном речи цео живот једне — свих — паланке на Југу.

Него да се вратимо на оно, поводом чега се и почело говорити о овој приповеци, о оној двојици радника.

Први је Циганин Синан, који је, како смо видели, служио и војску за своје бегове и чија је жена и кћери »служила« бегове. »Био је вредан, послушан, поштен; рођен и саздан од питомине и благости.« Он дозвољава да бегови живе са његовом женом и децом; он мирно сноси и трпи ћушке, којима га бегови часте, што је поштен и вредан и што их служи као псето, борећи се за њихову удобност и скапавајући на послу туђем. Од њега је створена једна машина, која има само да ради, слепо да ради и да је задовољна оним што добија. Он љуби папучу бегу, и кад му псује оца. На Синана много наличи *Јове најоличар* из истоимене приповетке И он, као и Синан, и као многи Синани на Југу, кад му ага чак и оца убије, не зна за бунт, него овако правда свога господара: Ага »није сакал да га убије, али рука терезија неје« и онда, уверен да је са тим речима умирио своју савест, клања се аги и кличе »да су ти много године«. Он је ропски васпитан. Иако ради слободан посао — општински ђубретар — он, кад тај посао сврши, трчи до беговских конака и »иде на рад да чисти јарак око винограда бегова«; верски је затуцан, пости рамазан, иако му од умора од рада и мршаве хране дрхте удови и врти му се у глави.

На другој страни је Спира надничар. Видећемо његово мишљење о вери, друштвеном уређењу, послу. Спира ради виноград »хаци Пеје« за надницу од 10—15 динара. Ево шта мисли надничар Спира о вери и посту: Синану, који не жели да прекрши пост, овако говори: — Будала!... Море једи бре!... Земља смо и ништа смо, — каже наша књига... Треба снаге за наш будак... Ни твој Пејгамбер ни мој Ристос нису овако на сунцу риљали и знојили се, него јели готовину из оваквих жуљавих руку као твоје и моје!« Па помисливши се мало, да није претерао, додаје да су они били можда добри, али што су оставили постове, не ваља; не ваља, јер постове су оставили »за нас сиротињу. За твоје бегове и моје газде не...« Онда се обара свом жестином на своје газде, бегове, попове и владике: „Знам и ја да постим као твоји бегови и оце, и моји попови, владике и газде, мој Синане. — Твоји ноћу једи, пи, и целу ноћ не спавај и као јарци, да простиш са по две-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

три хануме један, прави си ћејф до зоре, а дању спавај, и онда, безбели, не једе, држи Рамазан! Тако твој Пејгамбер наредио. Лошо ли је за твоје бегове: заменили дан с ноћу, а ноћу се, елбете, боље проводи?" И онда још повишенијим тоном даје слику сиротиње, која треба да пости, услове под којима ради »А сиротиња: ти, ја други, — кирицију иде данас пешке цео дан за караваном по овој жези без воде, гладан; онај оданде, ено, коси гладан; други оре, преврће земљу од зоре до мрака, гладан, жедан. Теби, ето, усне још сад у подне помодреле, сигурно за воду?... И идеш у његов јаз да крчиш у води до колена, а жедан!... Е, мој Синане!... Онда, верујући, да је успео убедити Синана у исправност излагања свога, нуди га другарски. Али како Синан захваљује, Спира је револтиран: »Пукни, кад нећеш... пукни, па и ја с тобом, кад смо се овакви родили!..,« То је, видите, најјача личност радничка у Крстићеву делу; али могли сте приметити до ког само степена иде његова изграђеност: »кад смо се овакви родили!«

Чућете из Спириних — Крстићевих — уста још јаче речи, жестоке нападе на неправичност, неједнакост, али све ће се свести, само на констатацију, како смо већ рекли. И сви други радници, море зидара, туцача камена и других печалбара, само ће ту неправичност подвлачити, и сви ће кривицу бацати: »кад смо се овакви родили.« Него, чујте још мало разговор између Спире надничара и општинског ђубретара Синана. »Ја и моје газде и господари — наставља Спира — и они једи си зејтин, маслинке, ошав, рибе, авијар, шећер, мед, и друго, и друго сас ораси и шећер; па смокви, урми, алви, а ти Спиро бори се са земљом, — ипак за њих, — и једи лук, салату, краставци, патлицани и паприке љуте да не можеш, да простиш...« И за те газде и господаре »копај, Спиро, газдине винограде и ендеке за петнаес динара наднице...« »А шта можеш са њих да купиш?« пита себе Спира надничар. Само хлеб за себе и децу. И на предвиђани Синанов одговор »Имај и ти...« — узвикује: »Како да имаш? Узаптили аге, бегови и газде моје и њиве, и ливаде и ложе, све и опет су ти моји дућанције: продаје ти со, гас, све; узме ти сву надницу онако... Мислиш радом стекли, овако као ја и ти? Боже брани! Одмери ти ексик, прода скупо; дупла зарада... Ето, ради ја и ти колико хоћеш — ништа!... Железне руке и рамена да имаш — ништа!...

* * *

Има много фаталиста, нарочито муслимана фаталиста код Крстића. Е, Алах!... тако је писано...? узвикнуће *Сеоски писмоноша* хаџи Иљаз кад сам премлати своје магаре. »Тако је писано...« да и жена Јаџарова пође за свога де-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје.

вера, јер је Алах узео Јашара — у приповеци *Оскрнављено братство* — као шехита. Тако и Милисав, Трајанов ратни друг, мисли »Ако је суђено коме да умре — умре, и ништа; ако не, не« и налеће у гужву, размахује кундаком по непријатељским главама. Има много овог фаталистичког схватања код овог света, који мисли да је тако, тамо, негде горе, писано и да се то од невидљивих руку написано, не може исправити...

Иако је побожан Крстићев свет, дигне он често свој глас против разних трбушастих попова, поп — Јордана, поп Јакова, грамзивих и љубитиља вина, испичутура, поп-Јовка, попова којима се смеје цело село, кад се на дањама или весељу изопију. Погледајте у приповеци *Три цванцика* попа Јакова, колико је симпатичан! Има много таквих попова и хоџа код Крстића, о којима сте — из Спириних уста — чули мишљење побожног Југа.

Устаје овај свет, преко Крстића, против рата, који пустоши крајеве, села и куће, убија најмилије, браћу, родитеље, пријатеље. И то зашто „И зашто ли све ово овако клање људи?..“ пита себе Трајан Анђелка Крстића, када му је објашњено каква је његова дужност као војника. А Влацун Крстићев му одговара: Они који »мени плате у пивари два и по динара надница, радим десет часова, а онај сопственик пиваре не ради ништа и кажу да му од тога нашег рада, производње пива, пада по наполеон на сат, и кад спава...“ „Ништа бре они не сматрају живот твој, мој и друге сиротиње. На, ни оволико!.. Нагони те овако да се кољеш, убијаш, а после твоја жена иде да му риба патос и пере гаће“ — и у том тону води се борба у Трајану и разговор између ратника, о потреби и оправданости тамањења, да једног момента узвикне Крстић „Нека носи ђаво овај свет... Све цркве, џамије, синагоге... све је то труло, црвоточно, лажа и обмана, синекура оних који су на врховима њиховим са својим поклисарима... Све то треба спалити па да се човек моли Сунцу, као у праискони, које је дало живот, одржава га и не лаже... кад је уз све ове установе остало у човеку непромењено животињско, привидно дресирано и чека само моменат да искали своју жеђ за отимањем, тућом крвљу«, завршава анархистички Крстић.

Многу је стварност нашег Југа изнео Анђелко Крстић. Погледајте какав живот проводе његови земљаци „Цео простор дома беше шест-седам метара дужине и ширине, и у њему обитаваху у заједници са кравом, телетом и магаретом, *свега* једанаест душа *(Јове наполичар)*, а и несрећно унуче деда Степана, кога сте свакако скоро видели, пре него сте почели ово читати, лежи у ватри, бунилу, на са-

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

мрти опружено „по рогозини на земљаном поду поред огњишта, а недалеко од њега, »иза преграде... магаре грицкаше сламу за јаслима“. И много је Степана и Јова — скоро цео наш Југ на селу и паланци — који тако, заједно леже и живи са стоком, удишу исти ваздух, једу скоро исту храну, уживају исте хигијенске и санитетске привилегије. Такав је живот нашег Југа. Интересује ли вас, можда, исхрана овог живља? Погледајте *Нема пазухе:* два радника, на каменолому ломе камен и мет е га, из дана у дан, под жарким, врелим, јунским зрацима сунца и то за 10 динара на дан. Ручак; прекидају, на часак, рад: »Старији скиде торбицу и из ње изнесе ражана хлеба, главицу црна лука и једне мале застругице, у којима се обично држи со. Одреза потом танку кришку и пружи је млађем; за себе другу, повећу. Ољушти лукац, отвори застругице и отпоче обед«. Њихова породица има јачу храну, погледајте само мало ниже. Кћи једног од ових, која је оцу донела ручак, на очево питање јесу ли код куће ручали, одговара: „Бата-Славку сам дала мало од овог хле ба, а за мене и маму кад се вратим ћу да скувам мало чорбе од коприва«; а мајка је њена болесна, „лежи тако болна, кашље.“ као контраст овом сиротињском обеду имате један богат, обилан, господски ручак, господина рентијера, — главни акционар Кредитне банке и многе друге његове колеге сишу ту сиротињу »динар недељно на банку« узимају и то без подлоге не дајем ја“, како каже онај из *Нема пазухе.*

Можда вас интересује какве су хигијенске прилике? прочитајте *Три цванцика;* може се сасвим слободно рећи за Југ оно што је за сељака Кочићеве Крајине рекао, недавно, Б. Лазичић: »у нашој крајини има и данас кућа, гдје дјеца и стока зимују дуге планинске зиме под истим кровом; гдје се људи и дјеца пресвлаче свака два-три мјесеца, гдје се купају послије повоја два-три пута у животу и кад их понесу у гроб.“

Жалосна је и тешка стварност нашег Југа класичног, стварност, коју нам, на веома књижеван, уметнички начин, износи човек, који широко отворених очију посматра живот свога краја. Мучна је судбина наших печалбара, на дому и у туђини.

Стварност, чије смо неке детаље покушали овде изнети, живот овога света, осећаје, мисли и жеље, патњу и муку намучене раје, ево како А. Крстић износи тридесе-

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

так година пред нас. Не заносећи се, како смо рекли, и не губећи се у васионама песничких надахнућа, не лутајући по прошлости далекој међ војводама и велможама несрећно заљубљеним, међу херојима и кесецијама, нити се пак — поводећи се за модом — труди да пронађе рударе »теглаче«, нити фабричке димњаке. Уместо фабричких димњака, он описује нахерена танковрха минарета, са којих се разлеже збуњена молитва мујезинова Алаху, а у место рудара — о којима нешто, узгред, и рече — он врви у мору голотиње, мајстора, зидара, шећерџија, бозаџија, хамала, тестераша, пекара, земљорадника дућанџија, вечито дужне сиротиње, склафова, луталица; прати их дању и ноћу, у њиховој крају, ближој и даљој туђини, у Чешкој, Пољској, Русији, Аустрији, Пруској, Мађарској, Румунији, Америци, свуда где их је нужда приморала скитати се по округлини земљиној.

Харалампије Поленаковић

Белешка о писцу. Анђелко М. Крстић рођен је 1871 г. у Лабуништу, недалеко од Охрида. Свршио је приправну учитељску школу у Београду. Учитељевао је четрдесетак година у своме крају. Сад живи, као пензионисани учитељ у Охриду (и Скопљу).

Прве је радове штампао у *Цариградском гласнику*, календару *Голуб*, календару *Вардар*, *Јужној Србији*, *Мисли*, *Јужном прегледу*, *Политици* и највише у *Српском књижевном гласнику*.

На себе је скренуо пажњу целокупне наше критике тек 1932 г., кад му је Српска књижевна задруга издала *Приповетке* и кад је, у Скопљу 1932, изашло његово велико дело, роман *Трајан*. У задње време јавља се једино у Српском књижевном гласнику: *Први* (септембар–октобар 1934), *Кад кукурек ниче* (16-IV-1935), *Нема пазухе* (16-VI-1935), *Калеш Димко, срмаћеш* (16-X-1935), *Њихов божић* (1-I-1936), *Три цванцика* (16-VII-1936), *Општински ђубретар* је прво изишао у *Мисли* 1925, а по други пут у 16 свесци Народне књижнице, Београд. (Пошто је овај рад био већ написан, Крстић је објавио још приповетку *Мурџо* (С К Г., 16-III-37) Легенда старог Рибара (С К Г. 1-VII-37) и драму *Заточници* (Јужни преглед септембар и даље).

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Божић
ОБИЧАЈИ И ПЕСМЕ

Божић или Рождество Христово после Ускрса је највећи хришћански празник. За сељаке Божић има чак више дражи него Ускрс, а за децу у нашем крају је неупоредиво привлачнији него иједан дан у години, него иједан дан у животу. И у доцнијим, зрелијим и старијим годинама живота човек са уздахом спомиње божићне дане у детињству.

Размишљајући о томе свему и анализирајући своје блиске и далеке успомене на проведене Божиће у животу, намеће се човеку питање: шта је оно у овом празнику што на човека, нарочито на децу, остави тако дубок утисак?

Један је одговор: то су обичаји и песме. Дивни су наши обичаји о Божићу. Незаборавне су успомене на њих. Ту су се паганска и хришћанска веровања тако чудновато изукрштала, паганski и хришћански сакраментални обреди тако измешали да човеку срце дрхти од непојмљиве радости као лист од ветра; осећаш њен сјај у души, њену непојамну топлоту око себе усред највећих снегова и мразева...

Мора се признати да је наша православна вера била широкогруда: ни трага од фанатизма она није испољавала онда кад је своје празнике, обреде, имена верника пресађивала на ново тло нових верника. Словенски паганизам донео је из далеке словенске прадомовине у ове данашње наше крајеве своја божанства, своје тотеме, своја веровања, сакраменталне обреде и обичаје и песме које су их пратиле. Приликом превођења у хришћанство тих паганских старих Словена, православна црква показала се широко толерантна. Она није тражила од својих верника да одмах напусте своје незнабожачке обреде, обичаје, пропратне песме, па чак није мењала ни имена својих нових оглашеника, као што није кидисала ни на језик њихов, чак ни у цркви, у ритуалу. Она је само додала томе »своја објашњења и симболе«.[1])

Народ је та нова објашњења и симболе православне цркве без потреса примио, али је и своје старе паганске сакраменталне обреде задржао, претворивши их у забавне обичаје, а паганска тајанствена зановетања у лепе народне песме, чији смисао данас често не разумемо.

Кад са ових општих разлагања пређемо на светковање Христова рођења, на обичаје и песме који прате то

---

[1]) Др. В. Чајкановић, — Неколике примедбе уз српски Бадњи дан и Божић, Годишњица, XXXIV, стр. 258.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

светковање, онда морамо констатовати у њему, поред све близости нашега краја византиском центру, поред све дубоке религиозности нашега живља, много компликованости, мешавине елемената незнабожачких и хришћанских.

Пре свега, јако бије у очи та чињеница што су по народном схватању овоме празнику посвећена два дана: један се зове Бадник или Коледа или (у Охриду) Сива голобица, и други Божић или Божик. Један је изразито паганског карактера поред све хришћанске симболике, други је чисто хришћански. Сви су прастари народни обичаји везани за Бадник или Коледу, док се о Божићу само сећамо на ноћно рођење Христа тиме што рано, ноћу идемо у цркву на службу божју и цео тај дан проводимо савршено по хришћански: у тихом домаћем весељу, певању »Рождество твоје« и »Елици во Христа«, у помагању сиротињи и у причању богоугодних, морално-поучних прича.

Два су важна обичаја који карактеришу Бадник или Коледу:

1) Деца и младићи још раније се договарају, а уочи Коледе (између 23 и 24 децембра) формирају чете које ће о поноћи заједнички ићи од куће до куће, певати и лупати на врата и тражити да им се нешто подели, обично воће. За ту ноћ варошка деца спремају нарочите лепо украшене дрвене чекиће и нарочито ушивене торбице које се обесе о раме. Свака чета дечака и младића заједнички иде од куће до куће и заједнички скупља воће певајући. Домаћице, наравно, знају да ће то бити, па се унапред припреме и те ноћи ретко ко спава. Зато се, ваљда, и зове овај дан Бадник.

Овај обичај напомиње ми обичај да се при рођењу детета разашиљу деца по рођачким кућама да јаве о приновн и да добију муштулук — »мужце« — како се то каже у Охриду.

Тако и овог дана, кад се рађа нови бог, млада бога, дечаци лупају и јављају радосну вест свима људима и за то добијају муштулук — воће.

Стара, незнабожачка религија наших предака сасвим мало нам је позната и, што је још важније, сумњам да ће наука моћи да икад докучи сва њена начела, целу њену митологију. Једно се не може порицати — да је та вера била блиска природи и њеним годишњим променама. Стара словенска религија је, другим речима, анимирала природу. Најмоћнији фактор у природи, бар са гледишта геоцентризма, јесте сунце, које се персонифицира, те се при зимској солстицији рађа, а при летњој опада. Рађање сунца — тога највећег словенског паганског бога — морало се светковати нарочито свечано. Баш је то око средине децембра када су биле и римске календе, од чега је дошло

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

и име Коледа поред Бадник за онај дан уочи Божића. Мудрост Хришћанске цркве била је у томе што је око IV века увела светковање Христова рођења баш у оно доба године када су и незнабошци светковали рођење свога бога.

Зато мислим ја да празновање Божића нема везе са спомињањем мртвих предака и гошћењем и удобровољавањем њихових душа. То доказују и песме које се певају уз овај обичај. Идући од куће до куће и лупајући по вратима, деца певају:

У Охриду: — Сива, сива голобица,
Каде си се осивила?
— Тамо горе на бел Дунав (или Бej-бунар)
— Шчо имаше, шчо немаше?
— Злата чаша и коната;
Да служиме млада божа,
Млада божа божикоа,
Божик ми је на небеси,
Слава му је по сва земја.
— Ће дајте, али не?![2])

У с. Букову (околина Битоља):

Коледе, меледе,
Цар во година,
Цинци, пинци
Пет опинци;
Ока вака;
Лај ми, бабо,
Два колака:
Едно мене,
Едно другу.
Коледе, бабо, Коледе!

или, из истог места

— Сива, сива гулабице,
Каде си се осивила?
— Тамо горе на бел Дунав.
— Шо имаше, шо немаше?
— Злата чаша и коната
Да служиме млада божа,
Еднаш ни је во година
Како цвеће во градина.
Коледе, бабо, Коледе!

Још једно питање у вези с овим обичајем: У Охриду се Бадник или Коледа зове још и Сива голобица Није јасно да ли је овде сива голубица хришћански символ Богоро-

[2]) Сборник, Шапкарев, књ. I, стр. 82

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

дице или пак она има тотемистички карактер. Ако је ово последње, какву је улогу голубица играла у словенској паганској религији уопште и у овом обичају о Божићу посебно?

2) Други је обичај — бадник, тј. дрво које се нарочито сече и пали у огњишту на вече уочи Божића. И тај обичај је имао некад, без сумње, сакраментални значај.

Другог и трећег дана Божића (26 и 27 децембар) обично се похађају рођаци, а младеж игра кола и иначе се забавља.

Уз кола се певају, на пр., следеће песме:

Орлене, орле, крстатно орле,
С крија стрепоти, оро собери,
Оро собери, млади невести,
Зер без невести оро не чинит,
Зер је оро без невести
Расипно, расипно;
Зер је оро без девојки
Расипно, расипно.
јунаците с пускулите,
Невестите со чомрите,
Девојките со чколките.

или ова: Јана и Виша оро тргае
Во тије росни ливади.
Јана имаше до девет браћа,
Виша имаше стребро до појас.
Тамо помина царева војска,
Сите на Јана се поклониje,
А Виша никој не ја погледа
Зашто имаше стребро до појас.
Виша си појде дур при маjка си
И на маjка си је говореше:
— Дej гиди маjко, ej мила маjко,
Продај ми стребро што је до појас,
Купи ми братец еднички,
Зере на стребро атер немало.
— Ћерко-ле, мила ћерко-ле,
Да кај је роден, тој неје купен.[3])

Из свега изложеног види се да празници Рождества Христова или, како је у народу познат, Божић — празник рођења Бога, празник обновљења природе, те према томе и дан нових нада и нових радости у животу, символ препорађања, символ победе добра над злим, живота над смрћу.

Овај празник символизира да је зло дошло до нај-

[3]) Икономов, Старонародни умотворенија, стр. 32—33.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

већег степена свога развитка, да су патње и страдања достигле врхунац, — и да се са овим даном поново рађа љубав, нада, вера у то да ће отсад настати бољи дани за све који пате, било од немаштине, било од болести, било од каквих других недаћа. *Бог се роди!*

Ђорђе Ј. Киселиновић

КЊИЖЕВНОСТ

Борба

О, борби, борби, трујачки!
О, младост сива, железна!

Ноћја је...
Будно...
Синјаци...
По пусти калина свирит фуртуна ношна.
Спијат век —
Сон,..
Темјан...
Подлости...

Стара мајкина кућа
Црна како клетва
Зарастена в' пајачини
И пранги железни
Стојт... Шумет сенките ношни.
Дремит совест...

Пред стара, мајкина кућа
Лежиме сами ч'да —
Болни и скр'жени.
Ноћја је...
Бурно...
Синјаци...

Пред мајкина кућа тропаме,
О, мајко, сетнино!
По пусти калина свирит фуртуна ношна.

О, борби, борби трујачки!
О, младост сива, железна!

Риста поп Симовић

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Нашијот град

Стар, изронат град сонвит...
Низ задурлена, гробна нош
Течит мирно и темно време.
Сонвит стар град...

Со излушчени кући,
Искривени капајци,
Грбав и загајлен
Гробуват стари град.

Сега је зимска нош
Со црни браноj
И жолта, испукана месечина —
Крај на 1937 лето.

Во овје ношни, **мирни** грмежи
Шетат злобна, горешча историја: —

Via Egnatia. Lychnidos.
Илири. Климет. Hôи.
Турските з'ндани. Феудалната темница.
Ношти... векоj... црнини...

Стар, изронат град —
Со излушчени кући
И искривени капајци —
Гробуват стари град...

Сега је зимска нош
Со црни браноj
И жолта, испукана месечина —
Крај на 1937 лето.

Риста поп Симовиќ

Печалбари

Драма с певањем из македонског живота у четири чина — седам слика.

(Наставак)

Симка (излази на уличну капију и стаје на праг): Не се љути, Костадине... много те молам, пушчи ме да си одам... Резилно е да не видат заедно. Ти се молам, нем да се видуваме. Грех е,...

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Костадин: од срце или од уста збориш?

Симка: Дала сум риза, Костадине...

Костадин: Ако си риза дала, срце ушче неси!

Симка: И тово, и тово, Динчо... Тлтко го даде...

Костадин: Не е дадено!

Симка: Дадено е, Динчо и даровано... Татко го даде без мене...

Костадин: Ушче не е дадено, ти вељам!... За срце татко ти не се питуват, јас се питам! Док' беше по рано да ме питаш? Зошто кандиса за јован?

Симка (резигнирано): Нија едно мисљаме, татко и мајка друго... (јаче): а кој тако не се слуше, Дончо, и јас да не го послушам?...

Костадин: Салде срце се слушит! Јас мисљаф, да го имаше коту мојто!...

Симка: Татко и мајка лошо не мисљат... Татко се распитал за тебе. Чул, оти не сакјаш на печалба да одаш...

Костадин (необуздано): Арно де! Много ак'лиски мислит татко ти! На печалба да одам, борч да му плакјам!... Не оти и ти така мисљаш и сакјаш да одам, току срам ти е од светот! Шо ке речит светот? Сите на печалба одат, Костадин не одит..." Сесте виа едно, вија женски глави!... А, шо знајеш? Можде ке одам.! Салде, не за татко ти и за свадбенски борчове, току за тебе и за наш дом! (Нежније): За наше огњиште, Симке!... И верувај, Симке, толко те имам на ак'лот: Дене вечер сон не ме фашчит, се за тебе мисљам!... Јас ли сум крив?... (Узима је нежно за руке): Милувам, секој ден да поминам под пенцерот ти и секој п't да ми се со уста слатк о на смееш и со очи мило поглед неш! Милува м, да ти секô вечера слатка и срцето да ти пеет коту пролетна песна! ...Ми- лувам. да ми збораш за љубав, да ја имаш и да ми ја да руваш! Милувам, да си коту бела китка, коту бел каранфил!... (Привлачи је у загрљај): Салде на срце да те носим! Салде на уста да те имам!... (Пољубац).

Симка (тргне се прва): Пушчи ме... Пушчи ме...

Костадин (постиђен пред својом наглом страшћу, ослобађа је загрљаја): Ех, Симке!...

Симка: Грех праиме!... (Конвенционално): Ти се мољам, Костадинке... Шо беше мегју назе, беше... Не е ред вике да се видуваме... Вручена сум...

Костадин: Тово не те питам! Знајм и без тебе!... Не требаше вике ни да те погледнам, ко си и сама кандисала!.. (Узима је за руку): Видиш, па ти дојдоф! Може ли се инак ко срце милуве?

Симка(са болним осмехом): Знајеш го ти, Костадине, моминското срце... До дека сме моми, немаме срце. Салде сме моми...

Костадин: (усхићен њоме): Нема по бела ...китка од момa, нема по чиста мисља од моминска мисља!...

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Симка (весело): Пушчи ме... Пушчи ме...

Костадин: Нема по убава песма од моминска уста, нема по чиста роса од моминска с'лза, нема по слатка љубав од моминска љубав!

Симка: Има, Динчо, има. Од сето тово е најслатка детинска радос!... Помниш ли, Динчо, знаиш ли, кого си бефме малечки? Во стриковото градинче вишни — цереши берафме, во уста си ги клавафме!.. Тово ми беше најслатко време, Динчо! Сега, татко ме дават дека ми срце некјат... Мене ме, Динчо, купуват. јас треба милос да плакјам!... Не ме давај, Костадине! Црна ме закопи, на друг не ме давај! Најди пари откупи ме, откупи ме од татко ми!... Не ме давај на друг, Костадине!...

Костадин (левом руком загрли Симку, десном вади револвер): Глава ке падвет, на друг не те давам!... (Пуца)

Симка (уплашена): Ох!... Салде лошо нем... (Клону).

(Зафир и остали дотрчаше.)

Зафир: Аз'р ли е, побратиме?

Костадин: Чекај малко. Уплашена е!... Симке, Симке! Не се плаши!

Симка (долази к себи): Шо направи, Костадине?... Ух, нешто ме стегна... Пушчи ме, не сме сами! Побратими?...

Костадин: Ај, чини се аз'р да бегаме. По брго, по брго! Кај Зафирове!...

Симка: Страх ми е... Шо ке каже светот(... Татко и мајка треба во црно да се завијат... (Плачно): За там ли сум дојдена...

Костадин: А ти појди за Јован, ако не сакјаш така! Ајде, по брго! По брго!

Симка (Брижно): Динчо!... Тешко ми е од мајка и од татко без прошченка да се раздељам... (плаче): Без адет, без друшки... коту довица... Без песна и свирка свадбинка... по црна темнина... (Чују се кораци и вика.)

Костадин: Ето шо направи! Ја го татко ти!... Ако не те дадит за мене, ке го утепам и него и тебе!...

Симка: Аман, Костадине! (Обухвата га рукама): Шо чиниш да чиниш, салде лошо нем!...

Јордан: (дотрча љут): Кој ке утепаш, бре арамија?! Така ли се мома водит?... Денски се мома водит, денски се гнездо праит!... А ти, кучко ниедна, назад! Оди на легане!...

Костадин: Не! Тука ке останит! Јас сум за неја дојден, не за тебе!...

Јордан: По сојот ти се видит, во које време идаш! Ако си м'ж дојди денски!.., Хм. Крв вода не бивет: на дедо ти Итроман си се изметнал! На, ха, ха!...

Костадин: (Као опарен): Во сој не чепкај, оти ке се испечеш! Не ти се аресе? По арен е од твојот и по чесен.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Јордан: Кој е нечесен, бре пезевенк?!... (подиже рүкү да үдари Костадина, али га ү томе спречи Зафир и још један од побратима.)

Зафир: Ајде, побратиме! Води је Симка! Време е, чекат не.

Костадин: Стој, Зафире! Љүди сме, да се разбереме! Пүшчи го слободен! Така... Јордане! Како човек те питам: Каил ли си, да мије дадаш Симка како се полагат?

Јордан: Кој си ти, бре, на тебе да ти ја дадам? Не ти ја давам! Дадена е!...

Костадин: Размисли се, Јордане. Нем, да земам грех на дүша. Ти знаиш, мајка со едната нога во гроб стоит. (Вади револвер): Јас не се жаљам! Пак ти вељам: Нем да земам грех на дүша. Чини каил! Јас и Симка се милүваме. Ето ја Симка, нек ти каже!...

Симка (Плаче): Црна ме закопи, татко, не ме давај за Јован!... Костадин го сакјам...

Јордан (после предаха, одлүчүје се): Нема шо, нели е мерак, каил сүм... Јас мисљаф, оти не е мерак, ветор да беше... (У њему се поново јавља пословни човек): Салде, свите свадбински редове и адети да се исп'лнат... (Са ставом старијега): Слүши, Костадине! Ти си ...ацамија, үшче летиш! Ако е Господ рекол до ми бүдеш зет, сакјам од сега да бидеш по ак'лија. Не да летиш како ластавица. После тово шо биде од вајвечер, да чүет светот оти сүм ти ја Симка дал без пари, поарно е да затворам дүкјанот! Шо е ред за мома ке платиш.

Костадин: Јас пари немам! А и од кого да најдам?

Јордан: Јас ке ти дадам на зајам.

Костадин: Тово не може да бидет!... Тово не бивет!... Да се заборчам! На кој да се заборчам? На татко ти!... Јордане!

Јордан: Де, де! Тријсет лири за Симка и двајсет за свадба стига са. Педесет лири не са много!... Има време. Ке работиш, ке спечаљаш, ке ми ги врниш... Салде, шо е адет, адет. Каил ли си?

Симка: Кандиси, Динчо, по адетот... за мој ат'р...

Костадин (гади се пред помишљү, да и он ү овом тренүткү врши күповинү вољене невесте... Сви сү ү напетом очекиваньү. Најзад се Костадин одлүчүје): Каил сүм...

Јордан: Е, бүјрүм, зето! Повели! (Обраћајүћи се осталима): Елајте и вија горе, да видите, нем након лошо да се рече! (Үлазе сви ү күћү).

завеса

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

ТРЕЋИ ЧИН

I слика

(Код Костадинових, после женидбе. Празнично јутро. Костадин је у соби сам и, како је прилегао на миндерлуку, заспао је. Чује се звоњење, као кад се црква пушта),

Симка (враћајући се из цркве, празнично обучена. нежно посматра Костадина): Како си слатко спиет.., Господи, да л' да го разбудам... (Приближујући се к њему, гледа га са нежношћу и пуно љубави. Потом, прилазећи прозору, подиже завесу. Сноп сунчаних зракова паде Костадину на лице).

Костадин (буди се).

Симка (севши поред њега, нежно извињавајући се): Слатко си спиеше. Кроток сон те крепише, сабајле во света недеља...

Костадин (усхићено): Нешто си ми, Симке, бело променета, во невестинско руво!... Колко те гледам. се по лична стоиш! (Са нежношћу): И лицето ти денеска друго. Радосно, моминско, младо, невестинско!...

Симка (са осмехом): Од црква идем, Динче. Беф пред Света-Пречиста... да ја дарувам... (Стидљиво): Динчо, денеска те много, много милувам...

Костадин: И јас те милувам, Симке!

Симка: Денеска ми празник царует во срцето, Динчо!...

Костадин (усхићен): Симке!

Симка (још стидљивије и са скривеном радошћу у срцу): Јас те по милувам, Динчо, денеска те много помилувам!

Костадин (погледа је светло и упитно): Да не е тово, Симке?

Симка (тек сада подиже очи, погледа му мило у лице и ухвати га за руку): Тово, Динчо, тово! Го осетиф синокј на полношје!... Зачука ми, тука заигра ми! (Показује на трбух). Цела вечер сон не ме фана!... (Сагнувши поново главу): Мајка, и она велит, тово е...

Костадин: Их, бре Симке!... Дете! Детенце! Ушче м'шко да бидет!

Симка: Как ме силно чукна, како м'шка нога да ме ритна!... М'шко ке бидет!...

Костадин (загрлив је): М'шко, м'шко!...

Божана (враћајући се и она из цркве, обучена у празничну црнину, радосно дирнута): Слатките пилци на мајка! Пејат си и чопкат се едно со друго!...

Костадин и Симка (полазе јој у сусрет).

Божана: Измиј се, синко. Земи си нафора. Денеска сте му и на Господ по мили.

Симка (држи лавор Костадину да се умије).

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported. (CC-BY-NC-ND-3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" Скопје

Костадин (после умивања, прекрстивши се узима нафору): Што се ти сама врна?

Божана: Се најдоф со сватот.

Костадин: Со кого, со Јордан?

Божана: Со него... Оjде дома со нафора... Ке наминет кај нас...

Костадин (за себе): Хм! Јас го, пак, сметнаф од умот... (Божани): Ти рече, оти ке дојдит?

Божана: Ми рече. Од негова уста чуф...

Симка: Можде сакја да не видит... Одамна не е дојден...

Костадин (са алузијом): На мене ми се чинит по отскоро.

Симка (природно): Чак од Божик...

Костадин: „Чак од Божик!" Погача треба да му испратиш!...

Божана (у намери да осујети свађу): Нем така, сино! Ако дојдит, нека дојдит. Добро дојдел... Разбркала се крв: ни ти, ни тој може да се одродит...

Костадин: Кој, Јордан ли? За него нема ни род, ни пород! Тој салде за пари знаит!... Их! Дека си наврзах борч на главата!... Хм! Јордан! Од името му не можам радос да видам!...

Божана: Не греши душа, Костадине. Збркал си се: Крв вода не бивет. И на неја и на тебе ти е татко... (Са материнском нежношћу): Останал си од дете без тетко, тој ти е друг татко... Белки за лошо не идет...

Костадин: Јас знајм зошто идет!

Симка (утешно): Не се коси, Динчо. Не мисли на лошо. Ваjден е празник, не чинит љутина на срцето да си кладиш... Има Господ!...

Костадин (постаје мало ведрији).

Симка (присно): Белким е од мајка начул за тово... На радос идет.

Костадин (разведри се, као да му је терет с душе пао): Ех, Симке! Од јагне си по кротка, салде од в'лк си родена!... (Чује се кашљање) Ето го и тој идет!

Јордан (улази миран и празнично расположен).

Костадин (остаје по страни и поздравља се са Јорданом тек кад овај седне).

Божана (збуњена, дочекује Јордана још код врата, рукујући се): Добро дојде, свато.

Јордан: Добро најдоф, свакје.

Симка (притрча руци очевој: Татко, добро дојде!

Божана (нуди га да седне): Повели, свато.

Јордан (намештајући се на миндерлуку): Ох, о — ох!

Божана (обичајно): Е, па добро дојде, свато.

Јордан: Добро најдоф.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Костадин (поздравивши се, седе поред Јордана): Добро дојде, татко...

Симка (видевши, да се Костадин поздравио са оцем, оде умирена у друго одељење да скува кафу).

Божана (окреће се нешто збуњено, не знајући шта ће рукама. Затим седе и она доле на малом душеку, пратећи разговор).

Костадин: Како идет?... Има ли работа?...

Јордан: Сполај на Господ. Да не се пожаљам, ако не течит, капит. Ама, капка по капка море бивет... Синокј ми се ојагнифа осум овци! Една близни!...

Наставиће се.

Антоније Ђ. Пановић

Народне умотворине

ДЕВОЈЧЕ И ТЕРЗИЈИ

Терзији, бракја, терзији,
Ај сошите ми бел фстан;
Без аршин да го мерите
Без ножици да го скројите,
Без игла да го шијете
Без конец да го берете.

Девојче, врашко дјаволче,
Ај да ни месиш кравајче:
Без сито да го отсејеш,
Без вода да го замесиш,
Без огињ да го испечеш.

Терзији, бракја, терзији,
Ја ке ви месам кравајче:
Низ клепки ке го отсејам,
Со с'зи ке го замесам,
На гради ке го испечам.

Певала, **П. Ш.**, Велес

МОМЕ И МОМЧЕ

Моме, ми те фалат:
Си било работно.
Моме, ке ти купам
Еден стодрам бубакј,
Моме, да искајеш
Триста лакти платно,
Па што ке остане —
Една бела крпа.

Лудо, ми те фалат:
Си бил кујунција.
Лудо, ке ти купам
До два драма сребро
Ти да ми направиш
Еден сребрен разбој,
Па шо ке остане —
Еден бурма прстен.

Певала **П. Ш.**, Велес

РАДЕ И РАТКА

Раде нива ора
Ем си Бога моли:
»Боже, мили Боже,
Скрши ми се рало,
Дома да си идам
Ратка да ја видам.
Кога Ратка видам,
Цел ден весел одам;
Кога ја не видам,
Три дни болен лежам“,

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

Ратка платно ткаје
Ем си Бога моли:
„Боже, мили Боже,
Скрши ми се кросно,
Надвор да испаднам
Радета да видам.
Кога Радета видам,
Цел ден весела одам;
Кога го не видам
Три дни болна лежам".

Певала П. Ш., Велес.

ЈАНКУЛА И ЈАНИНКА

Бегај, бегај, стара Јутро,
Сос две деца малечкави:
Едно машко, друго женско.
Каде идат клети Турци,
Клети Турци Анадолци,
Ке ти пленит до две деца.
Уште речта не изрече
Достасаја клети турци,
Клети Турци Анадолци,
И пленија до две деца.
Јанкула го однесова
Кај шо с'нцето завоја
А Јанинка кај изгрева.

Дошло време пораснале;
Јанко сака да се жени,
Нигде мома не бендиса,
Та си јана шарца коња,
Си отиде, Јанко, си отиде
Кај шо с'нцето изгрева.
Таму мома си бендиса,
Ја бендиса, ја посврши,
Ја посврши, си ја зеде.
Бог им даде машко дете,
Машко дете Димитрија;
Не је дете како дете,
Туку ми је лута зима
Ни је ноке, ни је дење.
Јанкулица му говори:
— Еј, Јанкула, стопанине,
Ја слегни си на бел пазар
Да ми фанеш робинчица
Да ни гледа машко дете,
Машко дете Димитрија:
Неје дете, како дете,
Туку ми је лута змија.
— Јанко слегна на бел пазар
Таму најде една баба,

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Стара баба робинчица
И говори млад Јанкуле:
— Ејди, бабо, робинчице,
Ајде бабо да ни гледаш,
Да ни гледаш машко дете.
— Кинисале, дома дошле,
Го гледала машко дете,
Го гледала, го лулала,
Па и песна му пејала:
»Нани, нани, машко дете,
Машко дете Димитрија,
Не си дете како дете,
Туку си ми лута змија,
Оти си ми, оти си ми
Од брата и од сестрица«.
— Та шо беше Јанкулица
Ја дочула робинчица
Како стара песна пеје,
Му кажује на Јанкула:
»Ej, Јанкула, стопанине
Да ја чујеш робинчица
Каква песна леле лесна
Пеје на наш Димитрија«.
— А шо беше млад Јанкула,
Ми ја праша робинчица:
»Ејди, бабо, стара бабо,
Каква песна си пејала
На нашето машко дете?«
— »Ејди, сину, млад Јанкуле,
Вије бевте до две деца,
До две деца малечкави,
Едно машко друго женско.
Ми дојдова клети Турци,
Клети турци Анадолци,
Ве пленија, однесова
Тебе Јанко однесова
Кај шо с'нце ми завоја,
Јанинка ја однесова
Кај шо с'нце ми огрева.
А ја сум ви ваша мајка,
А вије сте брат и сестра".

Велес — Певала **Пандора Шоптрајановић**

ПОШЛА ДЕВОЈКА ЗА ВОДА

Пошла девојка за вода
на студените кладенци,
Крај зелените ливади.
Там врват Турци пашовци,

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Носеха момче врзано, (2)
Сус букагите на нозе,
Сус билизите на р'це,
Сус дребен синџир на грло.
Мома се пеза подбила,
Ем му се крехто насмела:
„Шо ми те личе, бре лудо,
Шо ми те личе, бре младо.
Кату ергенче, бре лудо,
Кату ергенче скорнички,
Кату девојка с колбички,
Кату невеста, бре лудо,
Кату невеста с гирданче."
„Тено ле, тенко ластарче,
Де гиди гјуврек девојче.
Вашото село големо,
Има ли моми јубави."
„Дека се чуло, видело
Трло без офци да биде,
И нашто село без моми."

Певала: Руша Р. Ђузеловић.

ПОТЕКОЛ МИ ВАРДАР

(ПЕВА СЕ У ДЕБРУ КАД СЕ ИГРА „ДРОБНОТО ОРО")

Мори, потекол ми Вардар,
бела Донке!
Силен, мотен тече,
бела Донке!
Од брег на брег бије,
а негде прелива.
Мори, шчо понесе Вардар,
бела Донке,
До три кораби! —
Први кораб се млади момчиња;
Други кораб се калеш невести;
Трећи кораб се млади девојки.
Мори, момчињата жалат,
бела Донке,
За нејни тенки пушки;
Мори как' се наплнати,
бела Донке,
Не се испразнати.
Мори, невестите жалат,
бела Донке,
За нејни мошки деца;
Мори, как' се повијени,
бела Донке,
Не се отвијени.
Мори, девојките жалат,
бела Донке,
За нејно бело руво;
Мори, како је здиплено,
бела Донке,
Неје отдиплено.

(Слушана у Дебру од баба Стојна А.)

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

ПРЕГЛЕД

Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије 1912—1937, уредник Алекса Јовановић, Скопље, 1937 г. Стр. 1069, in 4°, цена 100.— динара.

Монументална књига, издање какво досад није видело Скопље ни по формату и величини, ни по садржини. Споменик достојан догађаја којему је посвећен.

Жалим што ми ни време ни место у часопису не дозвољавају да ово ретко издање прикажем онако како оно заслужује. Због тога ћу само по хроничарској дужности дати кратак преглед главних и важнијих чланака.

И по месту и по научној вредности најважнији је чланак г. д-р В. Радовановића: „Географске основе Ј. Србије" са поднасловима: I „Главне геополитичке основе": границе и положај Ј. Србије у географском и саобраћајном погледу; овде је најважнији део: Географска улога у историском развоју нашег народа, где се даје опсежан историски преглед политичких збивања, културних напора и црквено-националне борбе за све време од VII века до 1912 године. II „Природа" — говори о грађи и облицима земљишта, води и поднебљу и о биогеографским особинама. Као прилог књизи даје се прегледна карта Ј. Србије.

Чланци под заједничким насловом „Историски преглед Ј. Србије" различитог су квалитета, те и различите научне вредности, као што су и различите величине. Нећу да се упуштам у анализу и документирање.

Чланци под насловом „Етничке прилике у Ј. Србији" су озбиљни научни прилози. Само не знам зашто су лингвистичку расправу г. Д. Лазаревића укључили у „Етничке прилике"? Неће ваљда сматрати да је наука о језику грана етнографије!

Иначе, чланак г. Д. Лазаревића „Дијалекатска испитивања Ј. Србије" озбиљна је студија и анализа свега онога што је урађено у проучавању језика ове покрајине. Ту имамо детаљан и доследан преглед свега онога што се урадило, позитивно или негативно, и што још остаје да се уради у тој области. На крају чланка дата је опсежна литература предмета .

У одељак „Школство" улазе позориште и музика, док би им погодније место било у „Књижевности" којој је, према опсегу књиге, дато мало места, а према томе и мало значаја. Кад се књижевност одвојила од језика, те се раскрстило са старом филологијом, онда је требало њу, тј. књижевност, позориште и музику као и преглед старих уметничких споменика ставити у један посебан одељак „Уметност".

Али то је све спољашња, па према томе и мало важна страна овог монументалног издања које, по објављеним озбиљним студијама и прегледима, претставља неку врсту енциклопедије Ј. Србије од трајне и несумњиве вредности.

Ђ. Ј. К.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Село и сељаштво, издање културно-политичке ревије **Преглед,** Сарајево 1937, стр. 191, цена 30.— динара.

У овој књизи сакупљени чланци написани од познатих наших јавних радника, социолога, економиста и политичара, који се нарочито баве у теорији и пракси проблемима села и сељаштва код нас. Писци, са различитим схватањима и погледима на сељачке проблеме, различито су и разлагали у овој књизи. Отуда књига не претставља једну целину, један правац или једно одређено схватање истакнутих проблема, али је баш због тога поучнија и кориснија, јер се читаоцу даје могућност да се упозна са сељачким питањем, гледано са различите перспективе и третирано на разне начине.

Нас нарочито интересује чланак Видосаве Обрадовић, објављен у овој књизи под насловом Село Јужне Србије у стварности и књижевности. Пре свега да нагласимо да се у овоме чланку налазе искрена и тачна запажања о селу Македоније и Старе Србије, што је до сада била сушта реткост, када се говори о овим покрајинама.

У самом почетку чланка писац сасвим отворено констатује ноторну чињеницу.

Затим читамо мало даље опет запањујућу стварност: . . . „Македонија је заиста пољопривредно-сточарски крај. Она има плодна поља на којима се веома успешно гаје разне врсте индустријског биља. И не само то, она би истовремено могла да све што на њеном тлу успева одмах и прерађује. Али и поред свега тога, за њу се ипак не може рећи да је активан пољопривредни крај. Јер и ако сељак добро обрађује земљу, и ако усеви сјајно успевају, ипак произвођач нема од тога скоро никакве користи... Заиста нема ни толико, колико би му било потребно да подмири своје потребе врло ниског стандарта. Откуда то, да производња дувана, памука, афиона и другог индустриског биља није ни толико уносна, да њоме произвођач не може да подмири ни најнужније потребе? Отуда што су готово сви пољопривредни производи овога краја картелисани, што је за њега исто. А шта то значи? То значи да је произвођач приморан да своју робу продаје по цени коју му је одредио картел. Уместо да наш сељак продаје сам, или преко својих задруга, којих нажалост овде скоро уопште нема, своју робу коме хоће и пошто хоће, мора он да потпише рачун који је без његовог учешћа начињен. Мора да продаје своју робу онима који су себе за то одредили, а по цени која је разуме се произвољна. Картел на афион, картел на памук и увек и свуда само картел срета македонског сељака, па онда мора да буде разумљиво зашто пољопривреда није довољна да подмири ни најнужније потребе сеоског становништва" — стр. 127 и 128.

И тако у целом чланку се ређају истина за истином, па пошто се наводи да има у тој покрајини око 100.000 сељака за које нема рада на селу закључује: „Картели и ржави општи економски услови од природно богатог нашег села направили су пасивно, пауперизовано, печалбарско село, које не може да осигура свој живот на плодним пољима и огромним високим пашњацима, већ ради на калдрмама свију вароши

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски"- Скопје

овога света од Цариграда преко Букурешта, Прага, Берлина, Париза до Њујорка и Буенос Ајреса" — стр. 130.

Писац није пропустио да истакне и ноторно познати парадокс: „Док сељак нашег старосрбијанског и македонског села мора да одлази у печалбу, јер нема земље и могућности да остане у селу, дотле се у исте те крајеве доводе колонисти. Уместо да се да могућност сељаку да на своме пољу нађе посла, оно мало аграром ослобођене земље даје се досељеницима" — стр. 132.

Најзад завршава: „Ова прегршт чињеница говори да положај села овога краја може да се побољша и живот у њему учини могућим и радосним само коренитом економском и друштвеном реорганизацијом. Послове у својој кући требало би да поведе сам сељак. Јер само на тај начин сељак овога краја моћи ће да свој живот поведе путем који значи ослобођење из ове заиста тешке ситуације" — стр. 132.

У чланку су изнете ствари које преживљујемо, које видимо, чије јауке чујемо свакодневно. Тако сјајно препознајемо себе и своје у редовима овог ретко објективног писца.

С. В. Тренчевић

Руђер Јосиф Бошковић, Дневник са пута из Цариграда у Пољску (превео са талијанског и предговор написао Д-р Д. Недељковић), издање „Рајковић", Београд ,1937.

Превод овог прворазредног научног и књижевног дела је објављен поводом стопедесетогодишњице смрти Бошковићеве, како каже преводилац у предговору. Ова је књига имала врло великог успеха, била је просто разграбљена, у времену њеног објављивања и доживела је многобројне преводе и више издања. За нас Југословене ово је дело драгоцени документат, састављен од једног дубоко мисаоног научника, оштрог посматрача и танано осетљивог песника; а поврх тога Југословена-Дубровчанина. Истина Бошковићево путовање није извршено „Цариградским друмом" који би га водио и кроз пределе Југославије, али је он вертикално пресекао и прошао бугарским земљама и на томе своме путу у пределима братског народа учинио таква запажања која би се могла за то време и најстрожијом научношћу применити и на остале словенске земље Балканског Полуострва. Он тако снажно описује крајњу беду, црнога незнања и ужасне потлачености поробљених балканских народа, с једне стране а с друге сурове „тираније" турских феудала и турске државне управе, потпуно расточене невероватном корупцијом, која се претворила у прећутни државни систем и ужасност деспотизма турских вазала." Поред тога врло су занимљива његова етнографска запажања у Добруџи, која нас Југословене и данас наводе на размишљање и веће политичке трезвености. Интересантно је напоменути и то, да Бошковић сматра бугарски језик само „један дијалект" оног „словенског" језика који говори и његово родно место Дубровник, „а о бугарском народу говори са толико топлине и сажаљења са колико се може говорити само о каквом нарочито заосталом и потлаченом делу свога сопственог народа."

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија - НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

Ово дело, написано од једног од најкултурнијих људи тадањег времена, заслужује најтоплију препоруку код наших читалаца.

Д-р Б. Арсић

Јужни преглед, часопис за науку и књижевност. Год. XI, бр. 10, октобар 1937 г., Скопље. Уредник Петар Митропан, власник Чед. Тодоровић.

Искрена и поштена критика, и научна и књижевна, нема речи за једну несумњиво добру ствар као што је овај часопис, ова танка али пуна свешчица која већ читавих десет година часно и достојанствено игра важну улогу на нашем често неразумеваном, још чешће запостављаном најјужнијем Југу Југославије. Искрена критика нема речи, јер добра ствар сама говори: десет пуних година излажења једног часописа са чисто културном улогом довољно каже о raison d'être тога јавног гласила, о његовом пуном такта уреднику и власнику пуном организаторске способности.

Десети број XI-годишњице „Јужног прегледа" посвећен је двадесетпетогодишњици ослобођења нашега краја од Турака. Лавовски део свеске заузео је г. Анђелко Крстић радовима неједнаке вредности. Једанаест страна обухвата II чин његове т.зв. драме „Заточници".

У нашем друштву постоји једна заблуда: ако је један човек добар — у свему је добар, ако је способан — за све је способан. ако уради једну добру ствар — онда све мора да му буде добро. Према томе, ако један научник напише једну добру ствар — онда и сваки његов научни рад мора бити добар. Чак и г. д-р Миливој Павловић на једном месту у „Скопском гласнику" наже: . . . „Или су тачни и детаљи уз главне мисли које усваја и г. Киселиновић, или нису ни те главне мисли тачне — ако не би биле појединости исправне". Дакле, или све — или ништа. А животна истина је далеко од тога и таквога аподиктизма како уз различитим деловима исте расправе, тако и у различитим расправама истога писца.

Таква се погрешка код нас прави и у погледу књижевном: кад се једном створи убеђење да неки књижевник добро пише, онда већ све се његово узноси до небеса. А колико има ту површности најбоље нам показује баш ова назови драма од г. Анђелка Крстића. Пошто је за свој приповедачки рад добио пуно признање са свих врста наших књижевних форума, као што је и заслуживао, г. Анђелко Крстић се дао на писање драма. Нећу да улазим у то ко је све утицао на њега у овом погледу; то је споредно. Важно је констатовати: Анђелко Крстић овим драмским покушајем није успео. И то је потпуно разумљиво. Он има, заиста, снажан приповедачки таленат, то се мора напоменути и нагласити. Али за писање драме тражи се друкчији таленат и више књижевне културе, што — такође мора се нагласити — г. Крстић нема. Он је сматрао да, кад му је успело у приповедачком раду, мора и свуда да пожње успехе. Али он је заборавио да драмска поезија није испала за руком ни највећем југословенском песнику — Његошу.

Заточници Крстићеви нису успели ни у изношењу живота, што је

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

иначе основна врлина његових приповедачких радова, ни у карактерисању главних, ни споредних личности, ни у изношењу психолошког момента; најзад, у драми нема ни историске правде. Опажа се погдегде угледање на „Крваву мађедонску свадбу" од Чернодримског, али је далеко од те драме у рељефности карактера, у њиховој доследности, у захватању пуним прегршћима из живота.

Сасвим је друкчија Крстићева цртица „Лепа успомена". Она је обрађена уметнички више него што је писац можда и желео хотећи да јој остави упечатак стварне успомене. Овде се види како **истина** јако делује на правог талента, а како га **лаж** деградира на степен шкрабала и имитатора. Ова је цртица заиста лепа „успомена" и врло убедљива. Човек је задовољан што је прочитао. Овом је цртицом г. Анђелко Крстић више рекао о значају 25-годишњице нашег ослобођења, него сва стилска напрезања и мудровања г. Глигорија Божовића; више него што су рекли г. Нушић и Ст. Станојевић.

Заслужује помена и песма **Мађедонија** од Д. Димитријевића. Задахнута је искреном, истински проживљеном песничком емоцијом. Тако може певати само онај који има песнички дар, који добро познаје ову земљу и који је дубоко воли.

Позоришни, уметнички и књижевни преглед „Јужног прегледа" тачне су слике културног живота Скопља. **Ђ. Ј. Киселиновић**

Јован Ј. Бабић, **Књижевни огледи,** II књига, II издање, 1938 год., стр. 96, цена 12.— динара.

Г. Јован Бабић је познат писац по књижевним и, у вези с књижевношћу, језичким питањима. Он је пре неколико година био уредник „Гласника југослов. професорског друштва" и у томе послу је показао запажених успеха.

У овој књизи г. Бабић дао је четири популарна, али књижевно обрађена чланка: 1) **Страни писци и њихово интересовање за нашу народну поезију.** Ово је питање научно нашироко обрадио г. Павле Поповић, професор беогр. универзитета. 2) **Дубровник и његова књижевност.** Стварно, ово је кратак и сумаран популарни преглед књижевног рада у Дубровнику од XV до XVIII в. по књижевним врстама. 3) **О нашем књижевном језику.** То је управо историјат данашњег нашег књижевног језика и на српској и на хрватској страни и завршава се истицањем значаја његовог као књижевног и културног оруђа. 4) Вук Караџић као скупљач наших народних умотворина. Данас је ово актуелно питање, јер је недавно прослављена 150-то годишњица од рођења овог генија српског рода. Од три врсте рада, управо, не зна човек шта да сматра важнијим: да ли реформу правописа, да ли језик књижевни или скупљачки рад Вуков, који је у овом чланку детаљно и с љубављу анализиран. **Ђ. Ј. К.**

Б. Арсић, **Бање у Вардарској бановини,** издање туристичког друштва „Југ", Скопље, 1934 г., стр. 36.

Предговор овој књизи написао је д-р Ж. Миленковић ,те тиме, у

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

неку руку, санкционисао све оне многобројне податке из области куративне медицине које ова књижица пружа у таком обиљу. А за нас је ова књижица важна што нам даје детаљне податке о свима лековитим купатилима у нашој бановини и о свима удопствима које у њима човек налази.

Док хиљадама странаца долази годишње у нашу бановину ради уживања у природним лепотама и старим уметничким споменицима, дотле многи пак наши болесници одлазе на лечење у далеке и скупе бање, често сумњиве куративне вредности не знајући да у својој близини имају добре и угодне бање где могу наћи ефикасно лечење своје болести па чак и досаде и умора.

Од њих је најзначајнија **Катлановска Бања** — на 27 км. од Скопља, везана с њим редовним аутобуским саобраћајем. Она лечи од следећих болести: хронични реуматизам зглобова и мишића, неуралгију, ишијас, шкрофулозу, костобољу, лимфатизам, сифилистичка обољења, анемију, фрактуре, узетост, кожне болести и др. Хладна вода у њој лечи: камен у бубрегу, у жучном и мокраћном мехуру, оток јетре, артериосклерозу, анемију и хлорозу, шећерну болест и хронични бронхитис.

Поред Катлановске, заслужују да се помену и следеће бање: Дебарска — која одлично лечи реуматичне, кожне и женске болести, али нема још потребног комодитета; Косовратска Бања — код Дебра, Негоричка Бања — код Ђевђелије, као и многобројни минерални и кисели извори.

Ову књижицу треба да имају сви они којима је потребно бањско лечење. **Ђ. Ј. К.**

Уредништво „Луча" добило је следеће књиге:

Д-р Душан Недељковић — **Расе и расизам,** Скопље, 92 стр., цена 20.— динара.

Славянски гласъ, уредник Н. Бобчев, год. XXX, кн. 1 и 2.

Славянски вести, уредник С. С. Бобчев, год. I.

Охридско-преспанска лира, 100 народних песама из Охрида и Преспе, цена 5.— динара.

Ђ. Киселиновић — **Интерпункција у писању и читању,** Скопље, 1938 год. стр. 32, цена 5.— динара.

Глигор Ставридис (Прличе) — **„Сердар",** поема. Превод у прози. 1937 г., Скопље, стр. 16, цена 3.— динара.

Руђер Бошковић — **Дневник са пута из Цариграда у Пољску,** превод д-р Д. Недељковића, издање Рајковића, Београд, 1937 г.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Власник Ђорђе Ј. Киселиновић, Булевар Луја Бартуа бр. 10 — Скопље

Одговорни уредник Д-р Борисав Арсић, Рашка 61 — Скопље

Штампарија Василија Димитријевића, Скопље — Телефон 183

Претплата годишње 50 динара за Југославију, за иностранство 80 динара

Претплату слати на чековни рачун бр. 85.002

Рукописе и све друго слати на адресу одговорног уредника.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски" - Скопје

